

ВИСШЕТО КОМАНДУВАНЕ

ПРЕЗЪ

БАЛКАНСКАТА ВОЙНА 1912 Г.

ОТЪ НАЧАЛОТО НА ВОЙНАТА ДО ЧАТАЛДЖА ВКЛЮЧИТЕЛНО

ОТЪ

ГЕНЕРАЛЪ ФИЧЕВЪ

О. З.

(Бившъ началникъ на Щаба на действащата армия)

СОФИЯ

Печатница на Армейския Военно-Издателски Фондъ

1927

СЪКРАЩЕНИЯ :

- Щ. Д. А. = Щабъ на действащата армия.
 Н. Щ. Д. А. = Началникъ щаба на действащата армия.
 Щ. I А. = Щабъ на I армия.
 Щ. II А. = " " II "
 Щ. III А. = " " III "
 К. I А. = Командуващъ I армия.
 К. II А. = " " II "
 К. III А. = " " III "
 Н. Щ. I А. = Началникъ щаба на I армия.
 Н. Щ. II А. = " " " II "
 Н. Щ. III А. = " " " III "
 Д. К. I А. = Донесение коман. I армия.
 Д. К. II А. = " " II "
 Д. К. III А. = " " III "
 З. Щ. Д. А. = Заповѣдь на Щ. Д. А.
 Ист. Дн. = Исторически дневникъ на Щ. Д. А.

Забележка. При четенето на съчинението читателятъ трѣбва да си служи съ руската три верстова карта и съ турската 1.210.000.

Бидейки началникъ на Щаба на Армията въ мирно време и имайки въ ржчетѣ си ржководството на военнитѣ операции въ първата половина на Балканската война, ние дължимъ на обществото единъ обстоенъ отчетъ за начина по който бѣ ржководена войната и за развитата дейность отъ разнитѣ командни органи презъ самата война.

За тази целъ ние ще си послужимъ изключително съ разпорежданията и донесенията презъ време на самитѣ операции, безъ да обръщаме внимание на реляциитѣ на войсковитѣ части, които бѣха нагодени отпосле съ много подробности и които липсваха въ момента, когато се правѣха съответнитѣ разпореждания по армиитѣ. Следователно, като изложимъ нашитѣ разпореждания, ние ще се ограничимъ само съ направенитѣ донесения на времето и които сж ни послужили като основа.

Следъ войната се писа доста върху висшето командование на войната презъ 1912 г. и нѣкои автори, като използваха публикуванитѣ до сега материяли по войната, безъ да взематъ въ внимание само действителната обстановка, произнесоха присжди, които даватъ съвсѣмъ нова окраска на дейността на висшето командование, понеже оцѣнкитѣ се основаваха върху подробното развитие на събитията, когато презъ самата война се знаеше твърде малко за начинитѣ по които сж се развили военнитѣ действия и по нѣкога липсваха даже сведения за действителното положение на частнитѣ армии.

Въ настоящиятъ отчетъ, ние ще се постареемъ да бждемъ напълно обективни, като приведемъ за обоснование на нашитѣ сжждения, въ известни случаи, изключително официалнитѣ данни въ момента, безъ да се ласкаемъ, че ще можемъ да да изключимъ окончателно субективниятъ елементъ; но, това обстоятелство съ нищо нѣма да намали историческата стойность на настоящиятъ трудъ, въ сжщото време като

послужи на бждащиятъ критикъ да характеризира нашата личностъ като голѣмъ началникъ презъ Балканската война.

Дългогодишенъ служителъ въ щаба на армията — като началникъ на секция, началникъ на оперативното отдѣление, помощникъ на началника на Щаба на Армията и най-последно, началникъ щаба на сжщата, мислимъ че сме между малцината висши офицери, които обстойно сж посвѣтени въ дейността на този щабъ и, следователно, отечественъ дългъ ни налага да си кажемъ думата и да пояснимъ тѣзи обстоятелства относно висшето командване на армията, които се намираха въ тѣсна връзка съ нашитѣ служебни функции.

Като даваме тѣзи малки обяснения, преди да почнемъ изложението на самия отчетъ, ние се ласкаемъ да вѣрваме, че нашиятъ трудъ ще намѣри благосклоненъ приемъ между нашитѣ стари и млади другари по оржие.

Cuique Suum...

Генералъ Фичевъ

о. з.

15 декемврий 1926.
София.

I. Оперативни проекти

Щабътъ на Армията, още отъ самото начало на създаванетоъ му, отпочна да изучава разнитѣ фронтове и да подготвя евентуалнитѣ военни действия, които би се показали нужни за отбраната на държавнитѣ граници. Първоначално, Щабътъ на Армията си постави за целъ да проучи въ военно-географическо отношение пограничните зони, а следъ това се зае съ укрепяването на онѣзи погранични пунктове, които добиваха нѣкаква стратегическа стойностъ.

По този начинъ бѣха укрепени: Сливнишката позиция, Конево, Дупница, Бѣлоградчикъ, Видинъ, Търново-Сейменъ, Хасково, Ямболъ, Казлъ-Агачъ и пр. Главната целъ на тѣзи укрепени пунктове бѣ да се създаде една по-солидна упора за отбранителнитѣ действия на нашата армия, която първоначално се считаше не въ състояние да почне една настѣпателна война противъ Турция, поради численното превъзходство на армията ѝ и бързината на мобилизацията.

Изучванията, които правеше Щабътъ на Армията се продължиха много години и за това единъ систематизиранъ проектъ за война противъ Турция не бѣше окончателно изработенъ. Обаче, съ развитието на организацията на нашата армия, съ създаването на доста сериозни въоръжени сили, способни за по-голѣми военни действия и съ създалата се политическа обстановка, се наложи да се помисли сериозно и по-скоро за подготовката на войната противъ Турция и за изработването на единъ оперативенъ проектъ.

Необходимо е при това да прибавимъ, че презъ цѣлия този подготвителенъ периодъ основната идея за война противъ Турция бѣ: *отбранителна война, като съсредоточимъ главнитѣ сили на армията въ Търново-Сейменъ и Дупница.*

A. Оперативниятъ проектъ отъ 1903 г.

(Началникъ на Щаба генералъ Ильевъ)

Презъ 1903 г. началникътъ на Щаба на Армията генералъ Ильевъ възложи на началника на оперативното отдѣление подполковникъ Фичева да проучи въпросътъ за единъ оперативенъ проектъ, въ случай на война противъ Турция, и да представи нужниятъ докладъ. Като се използуваха сжществуващитѣ данни въ Щаба на Армията, презъ февруарий сжщата

година биде представена докладна записка, въ която систематически и, за пръв път, се излагаше подробно планът за военни действия против Турция.

За да дадем едно понятие на читателитъ върху този докладъ, ние ще направимъ извлечения на по съществениитъ съображения, които характеризиратъ оперативниятъ проектъ отъ тѣзи година.

Военно-географическа оценка на южниятъ театър на войната. — Южниятъ театър на войната включва Софийската област и цѣла южна България. Политическата граница между България и Турция се почва отъ в. Патарица и се завършва съ върха Атлиманъ, при Черното море. Значителното протежение на пограничната линия съставя единъ обширенъ стратегически фронтъ, защитата на който се представя като твърде деликатна проблема. Планинскитъ вериги, които съвпадатъ съ пограничната линия, и Черноморското крайбрѣжие твърде много намаляватъ значението на това протежение и, до известна степенъ, облекчаватъ ролята на отбраняющиятъ; но, все таки, една пространна погранична линия, уязвима макаръ само въ нѣколко посоки, изисква твърде майсторско съчетание на стратегическитъ комбинации, за да се избѣгнатъ опасноститъ, които представя кордонната система.

Осоговетъ, Рила, Родопитъ, Сакаръ-планина и Черноморе представятъ естествени отбранителни линии, но тѣхното значение въ това отношение не е абсолютно. Тѣхното влияние ще се прояви по единъ императивенъ начинъ само въ избора на посокитъ за решителни действия.

Южниятъ театър на войната може да се подѣли на две операционни зони: *македонска и тракийска*. За естественъ предѣлъ между тѣхъ служи Ихтиманската планина.

Македонска операционна зона. — Мѣстността е планинска и е прорѣзана отъ редъ планински вериги, които представятъ силни естествени отбранителни линии, както за насъ, така и за турцитъ. По своето политическо значение, тя придобива интересъ и за дветъ страни. За турцитъ — да запазятъ македонската си провинция, а за насъ — освенъ завоевателнитъ цели, които могатъ да се поставятъ отъ политиката, да се огради столицата ни отъ захвата на неприятеля.

Турцитъ могатъ да настѣпятъ по следващитъ операционни посоки:

- 1) Джумая—Дупница;
- 2) Царево-село, Черната-скала, Кадинъ-мостъ;
- 3) Кочане—Кюстендилъ;
- 4) Егри-Паланка, Кюстендилъ.

Като се прави съответна оцѣнка на тѣзи оперативни посоки, въ доклада се казва, че турцитъ, по всѣка вѣроятностъ, ще настѣпятъ съ главнитъ си сили по направление на Горня-Джумая, Дупница, а за диверсия ще имъ послужи линията Криворѣчна-Паланка, Кюстендилъ.

При едно нашествие отъ къмъ тази страна, нашата армия разполага съ следващитъ естествени отбранителни линии:

1) Осоговската планина, 2) Коневската-планина, 3) Голо-Бърдо и 4) Люлинъ планина.

Въ тѣзи зона важни стратегически пунктове се явяватъ: гр. *Дупница* и ст. *София*. Дупница е възелъ на всички съобщения, които идатъ отъ Македония, а ст. София, като укрепенъ пунктъ, освенъ политическото му значение, служи като радиоитъ, въ обширенъ смисълъ на думата, за отбраната на македонската операционна зона. Съ завладѣването на Дупница отъ неприятеля ще падне отбраната на Осоговетъ и Коневската планина, а съ падането на София, ще мине въ владѣнието на неприятеля Софийската котловина. Съсрѣдоочени значителни неприятелски сили въ тѣзи котловина, тѣ ще могатъ да упражнятъ стратегическото си влияние въ долината на р. Марица, ако нашата армия не бжде способна да имъ даде отпоръ на Балканитъ и Ихтиманската планина.

За да се усили отбраната на тѣзи зона, необходимо е да се укрепятъ:

Въ I линия (съ полски укрепления): 1) позицията при Гърляно, 2) позицията при Ново-село, 3) позицията при Черната-скала и 4) позицията при с. Слатина.

Въ II линия (съ полски укрепления): 1) позицията при с. Конево, 2) позицията при Мала и Голѣма-Фуча и 3) позицията при гр. Дупница.

Въ III линия (съ времени укрепления) да се завърши укрепения лагеръ при ст. София.

Тракийска операционна зона. — Като изключимъ нѣкои погранични райони, тази зона, поради топографическитъ си условия, се явява най-удобна за действие съ голѣми сили. Многобройнитъ съобщения и производителността на страната дава да се предполага, че тукъ ще се реши съдбата на една евентуална война между Турция и България. Освенъ това, тази зона придобива още по-голѣмо значение въ това отношение. че тукъ се намира важниятъ териториаленъ обективъ — Балканитъ, върху който турцитъ иматъ право да държатъ гарнизони, споредъ Берлинскитъ договоръ, — право, което може да има фатално влияние за бъдащото на отечеството ни, особно следъ една несполучлива война.

Следващитъ сж операционнитъ посоки, по които могатъ да настѣпятъ турцитъ:

- 1) Малко-Търново, Факия, Бургазъ или Карнобатъ ;
- 2) Одринъ, Сремъ — Ямболъ ;
- 3) Одринъ, Мустафа-паша, Търново — Сейменъ против
Стара-Загора или Пловдивъ ;
- 4) Кърджали, Хасково, Търново — Сейменъ ;
- 5) Кърджали, Караджиларъ и Кърджали, Тополово ;
- 6) Пашмакли, Хвойна, Пловдивъ ;
- 7) Доспатскитѣ ханове, Батакъ, Пловдивъ ;
- 8) Търръшъ, — Пловдивъ, и
- 9) Разлогъ, Лъжене, Пловдивъ.

Трѣбва да се предполага, като се вземе въ внимание относителната важностъ на тѣзи посоки, че въ случай на война, турската армия ще настѣпи въ южна България съ главнитѣ си сили по операционнитѣ посоки : Одринъ, Мустафа-паша, Търново — Сейменъ и Кърджали, Хасково, Търново — Сейменъ.

Географскитѣ условия на тази операционна зона ни даватъ следващитѣ естествени линии за отбрана :

Родопитѣ и Сакаръ-планина. — Обаче непрекъснотата на тази линия е нарушена отъ издаденитѣ клинове въ наша територия около Търрашъ. Кърджали и Одринъ. Като сериозна линия за отбрана, следователно, могатъ да послужатъ само юго-западнитѣ и централни Родопи и частъ отъ Сакаръ-планина.

2) Линията на р. Марица, отъ Борисовъ градъ до Търново Сейменъ. — Тази линия, за да придобие значение то на тактическа отбранителна линия, трѣбва да се усили съ фортификационни постройки.

3) Сръдна-гора. — На всичкото си протяжение, може да послужи като силна отбранителна линия. Поради упомнатитѣ по-горе причини, тя служи като първа естествена преграда, която ще ни послужи да спремъ турското нашествие въ южна България.

4) Стара-планина. — На протяжението си отъ Калюферъ до Бинкусъ ще послужи като последна естествена отбранителна линия и като редюитѣ на цѣлата отбрана на Тракийската зона.

За да се усили отбраната на тази зона въ фортификационно отношение, би следвало да се укрепятъ следващитѣ пунктове :

Въ I линия (съ полски укрепления): 1) позицията при Лъджане, 2) позицията при Батакъ, 3) позицията при Сотиръ, позицията при Бѣла-Черква, 4) позицията при Кукленъ, б) позицията при с. Тополово или Сърж-ташъ.

Въ II линия (съ временни или полски укрепления) :

1. *Пловдивъ* (за него има изработенъ проектъ за укрепяването му). Този населенъ пунктъ придобива важно стратегическо значение въ юго-западната частъ на операционната зона и като важенъ политически центъръ, и като стоварище на многобройни припаси и други материали. Като възелъ на всичкитѣ съобщения, които водятъ отъ Македония и Бѣло-море, неговото военно значение нараства твърде много. Укрепенъ и съответствено заетъ, този пунктъ обезателно ще привлѣче вниманието на всичкитѣ отряди, които би се спуснали отъ къмъ Родопитѣ и ще имъ прегради пътятъ както на западъ, така и на изтокъ. По този начинъ, войскитѣ, които действуватъ отъ къмъ тази страна, преди всичко, трѣбва да се обезпечатъ отъ влиянието на гарнизона на този пунктъ и, чакъ следъ това, да се опитатъ да разпространятъ операциитѣ си на западъ, за да откриятъ връзка съ западната турска армия.

Търново-Сейменъ се намира *à cheval* на главната неприятелска операционна линия, а линията на р. Марица отъ Борисовъ градъ до Търново-Сейменъ съставя първото щогоде важно естествено препятствие. Поради това неговото стратегическо значение изисква създаването на единъ сериозенъ упоренъ пунктъ, който за дълго време би спрѣлъ по нататъшното нашествие на неприятеля. А такава роля би изпълнилъ единъ сериозенъ укрепенъ пунктъ, който съ своитѣ фортификационни постройки и гарнизонъ би могълъ да прикове къмъ себе си неприятелската армия.

За тази целъ е проектиранъ единъ *укрепенъ импровизиранъ лагеръ* при Търново-Сейменъ (30,000 души гарнизонъ и 162 полски и крепостни орждия), заетъ съ войски отъ втора формация, които могатъ да бждатъ усилены и съ части отъ действащата армия. Този укрепенъ лагеръ, по отношение отбраната на Тракийската операционна зона, ще има същото влияние както и турската Одринска крепостъ, при едно наше нашествие.

Въ маневренно отношене той ще послужи като опора на фланговетѣ, противъ единиятъ или другиятъ стратегически флангъ на неприятелската армия. Ако отбраняющиятъ, поради първата решителна среща съ неприятелската главна армия, бжде принуденъ да отстѣпи на сръдньюгорската отбранителна линия, въ такъвъ случай този укрепенъ пунктъ ще прикове къмъ себе си една значителна частъ отъ неприятелскитѣ сили, за да обезпечатъ тилътъ си и комуникационната си линия съ г. Одринъ. До отварянето на военнитѣ действия, въ подготвителниятъ периодъ на войната, предъ видъ близостта на II-и Одрински армейски корпусъ, който постоянно се намира въ полубойна готовностъ, укрепениятъ лагеръ при Търново-Сейменъ придобива твърде важно значение за прикриването на нашата мобилизация и съсрѣдоточаване на Тракийската армия въ долината на р. Марица.

Въ свръска съ Търново — Сейменският лагеръ, важно значение придобива позицията при с. Скобелево. За да може да изпълни назначението си, което азъ ѝ придавамъ, въ съгласие съ основната идея на операционния планъ, при този пунктъ трѣбва да се въздигне единъ *тетъ де понъ*. Създаването му се диктува и отъ нуждата щото нашата Тракийска армия да осигури за себе си възможността, при активни действия, да действува и по дѣсния брѣгъ на р. Марица. Освенъ това, операционнитѣ посоки Тополово и Кърджали стратегически се господствуватъ отъ този тетъ-де-понъ, защото нашиятъ отрядъ, който би дебуширалъ отъ тукъ, ще заплашва операционната линия на неприятелятъ, който действува противъ Търново — Сейменската позиция. Съ заемането на този тетъ-де понъ сжщевременно се прегражда и операционната посока Чирпанъ, Стара-Загора. — твърде важна въ стратегическо отношение, въ случай че нашата армия се спре за действие на линията на р. Марица.

Такъвъ единъ тетъ-де-понъ се явява необходимъ и при с. Радне-Махле, за да се обезпечи действието на нашитѣ войски по лѣвиятъ брѣгъ на р. Сазлж-дере, ако тѣзи рѣка съставя нѣкакво сериозно препятствие за преминаването ѝ безъ заблаговременни устроени преправи.

Укрепениятъ лагеръ при г. Ямболъ (проектиранъ порано и частъ отъ работитѣ сж вече извършени). Има тѣсна връзка съ защитата на Средногорската отбранителна линия, а отъ друга страна прикрива всичкитѣ пѣтища въ източнитѣ балкани. По отношение на юго източната частъ на операционната зона противъ неприятелскитѣ войски, които би действували отъ къмъ Бургазъ или Факия, той се явява като редоитѣ на цѣлата отбрана.

При отбраната на Търново — Сейменската позиция, съвмѣстно съ действията на полската армия, при достатъчно численъ гарнизонъ, неговото стратегическо влияние може да се простре и по направление на Куюнъ-Бунаръ

При действието на неприятелятъ срещу Средногорската отбранителна линия, той трѣбва да остави единъ заслонъ противъ този укрепенъ пунктъ, голѣмината на който ще зависи отъ величината на гарнизона.

Укрепената позиция при Стара-Загора. Тя ще послужи като упоренъ пунктъ за отбраната на Средногорската планинска верига и да приеме нашата армия, която е действувала на линията на р. Марица и, следъ първата решителна среща, е била приундена да отстъпи на втората естественна линия за отбрана.

Съ създаването на укрепениятъ районъ Търново — Сейменъ, Скобелево, Стара-Загора, Ямболъ нашата действуваща полска армия си създава единъ *pivot de manoeuvre* въ долината на р. Марица, който ще ѝ позволи да усвои актив-

ниятъ образъ на стратегическата отбрана, отъ която единствено може да се очакватъ положителни резултати. Освенъ това, създаватъ се упорни пунктове за отбраната на тѣзи линии, които самата природа е създала за тази цель.

Въорженитѣ сили на дветѣ страни

Въорженитѣ сили на Турция

II-а ордия (Одринъ)

Низамъ (редовна армия)	34 табура	30 ескадрона	47 батареи
Редифъ	64 табура	16 ескадрона	
Иляве	147 табура		
Всичко	245 табура	47 батареи	46 ескадрона

III-а ордия (Солунъ)

Низамъ	80 табура	37 ескадрона	72 батареи
Редифъ	64 табура	16 ескадрона	
Иляве	169 табура		
Всичко	313 табура	53 ескадрона	72 батареи

Като подведемъ общата сума за въорженитѣ срѣдства на Турция — строевиятъ елементъ, ще получимъ следващитѣ цифри :

Пехота	476 табура	291.200 чел.
Кавалерия	102 ескадрона	8.200 сабли
Артилерия	143 батареи	898 топа
Инженерни войски	6½ табура	5000 души

Всичко 296.200 души, 8200 сабли, 898 топа.

Формация на действащата армия и групировка на силитѣ.

Поради условията на театъра на военнитѣ действия, турцитѣ ще сформироваатъ две отдѣлни действащи армии : *Македонска* и *Одринска*,

За сформироването на Македонската армия турцитѣ ще си послужатъ съ войскитѣ отъ III-а ордия, като оставятъ частъ отъ тѣхъ за заслонѣ противъ съседнитѣ държави, а именно : противъ Сърбия, Австрия, Черна-гора и Гърция. Величината на тѣзи заслони ще се намира, безсѣмнение, въ тѣсна връзка съ поведението на тѣзи държави.

При сегашнитѣ условия може да се предположи, че за тѣзи целъ ще бжде достатъчно да се оставятъ по една дивизия отъ действащата армия, усилена съ полковетѣ Иляве. По този начинъ, македонската турска армия би се съставила : отъ III-и низамски и V-и и VI редифски корпуси. А Одринската армия, която ще действува на решителния театъръ на войната : отъ II-и низамски и I, II, III и IV редифски корпуси.

При подобна групировка на действащата турска армия, числеността ѝ би се изразила така :

Македонска армия.

Пехота . . .	98 табура .	68,000 души
Кавалерия . .	40 ескадри .	3,200 сабли
Артилерия . .	58 батареи .	346 топа

Одринска армия.

Пехота	167 ³ / ₄ табура .	108,800 души
Кавалерия	56 ескадрона	4,580 сабли
Артилерия	73 батареи .	518 топа

Или всичко въ действащата армия :

Пехота	265 ³ / ₄ табура . .	176,800 чел.
Кавалерия	96 ескадрони .	7,780 сабли
Артилерия	113 батареи .	864 топа

Въоръженитѣ сили на Българското Княжество.

Българската армия ще се групира въ две отдѣлни армии по следващиятъ начинъ :

I Македонска армия

- I и II армейски корпуси
- 1 и 2 планински отдѣления

II Тракийска армия:

II, III, VI и V армейски корпуси.

Кавалерийската дивизия.

Мортирниятъ полкъ.

3. планинско отдѣление.

Численниятъ съставъ :

I Македонска армия :

Пехота	60 дружини	52980 чел.
Кавалерия	8 ескадрона	800 сабли.
Артилерия	32 батареи	192 топа.

II Тракийска армия :

Пехота	180 дружини	168940 чел.
Кавалерия	32 ескадрона	3200 сабли.
Артилерия	56 батареи	335 топа.
Инж. войски	7 дружини	3740 чел.

Къмъ тѣзи войски трѣбва да се прибавятъ :

40 запасни дружини (по 800 души)	32000 чел.
20 опълч. дружини (по 800 души)	16000 "

По този начинъ, всичкитѣ въоръжени сили на Княжеството ще се състоятъ отъ :

Пехота	300 дружини	259920 чел.
Кавалерия	40 ескадрона	7200 сабли.
Артилерия	88 батареи	528 топа.
Пион. войски	6 дружини	5610 чел.

Или всичко : 265530 души, 4200 сабли, 528 топа.

Като съпоставимъ силитѣ на двѣтѣ противни страни, ще получимъ :

На Македонската операционна зона :

Турци	68000 чел.	3200 сабли,	346 топа.
Българи	54000 "	800 "	192 "

На Тракийската операционна зона:

Турци	108800 чел.	4580 сабли,	518 топа.
Българи	162940 "	3200 "	336 "

Операционнитѣ планове на дветѣ страни.

Операционниятъ планъ на турцитѣ.

Трудно е да се предреши въпросътъ за операционния планъ на турцитѣ, но като съпоставимъ всичкитѣ данни, които могатъ да иматъ влияние върху начинътъ за действие на южниятъ Тракийски театъръ, а рѣгогі, можемъ да начертаемъ този проектъ на действие, който ни се представя за най-вѣрноподобенъ.

Преди всичко, както Македонската, така и Одринската турска армии ще си поставятъ за целъ нашата армия, а предполагаемото превъзходство на силитѣ ще наложи на турцитѣ единъ настѣпателенъ образъ на действие. При всичко това, на македонската операционна зона фактори отъ политическо естество ни каратъ да предполагаеме, че не винаги този образъ на действие може да бѣде усвоенъ отъ македонската турска армия. Нуждата да се прикриятъ границитѣ на съседнитѣ държави, които съ завистливо око гледатъ на тази областъ, изисква щото за прикриването ѝ да се оставятъ значителни сили; освенъ това, трѣбва да бѣдатъ оставени гарнизони и за държание въ покорностъ мѣстното християнско население, което съ тѣгота носи турскитѣ яремъ. Следователно, едно настѣпателно действие отъ къмъ тази страна е възможно само при значително численно превъзходство на силитѣ, така щото действащата армия да може да предприеме войната съ видими шансове за сполука.

Отъ друга страна, планинскиятъ характеръ на операционната зона, силнитѣ отбранителни линии, съ които може да си послужи българската македонска армия, мѣжнотиитѣ, които има да посрѣщне една голѣма армия въ тактическо и административно отношение въ този планински районъ, ни навеждатъ на мисълта, че едно настѣпване отъ къмъ тази страна се явява като твърде трудна задача.

Тракийската операционна зона представлява за турцитѣ всичкитѣ благоприятни условия за една настѣпателна война, въ широки размѣри. Вследствие на което трѣба да се предполага, че решителниятъ ударъ ще бѣде нанесенъ отъ къмъ тази страна.

Ако вземемъ за основание направената военно-географическа оцѣнка на южния театъръ, то ние ще имаме възможностъ да констатираме, че турцитѣ иматъ многобройни посоки, по които могатъ да нахлуятъ въ наша територия; обаче, това видимо предимство е свързано съ голѣми опасности, ако тѣ раздѣлятъ силитѣ си на многобройни отряди и имъ поставятъ като обективи териториални пунктове, съ целъ, въ кжсо време, да завладѣятъ по-голѣма частъ отъ нашата територия. Това разпрѣсване на силитѣ за постиганиято на второсте-

пени цели, би ги поставило въ твърде лъжливо стратегическо положение при откриването на военнитѣ действия. По тѣзи съображения трѣбва да се предполага, че турцитѣ ще набѣгнатъ тази опасностъ и ще поведатъ войната съ всичкитѣ си събрани сили.

На македонския театъръ може да се предполага, че съобщенията въ долината на р. Струма ще имъ послужатъ за операционна линия. Насоченитѣ 3 корпуса отъ къмъ тази страна ще иматъ за целъ нашата армия. Мѣстнитѣ условия строго сж опредѣлили направлението, въ което ще бѣде насоченъ главниятъ ударъ.

На Тракийската операционна зона турцитѣ ще настѣпатъ по дѣсниятъ брѣгъ на р. Марица, съ целъ да се срещнатъ съ нашата армия, съсредоточена въ околноститѣ на Търново-Сейменъ.

Като вземемъ въ съображение топографическитѣ условия на мѣстността и сжществуващитѣ съобщения, тази операция може да ни се представи въ следния видъ:

1. Настѣпване по дѣсниятъ брѣгъ на р. Марица. — Отъ Одринъ за Търново-Сейменъ водятъ три пѣтя, а отъ Кърджали за Хасково—Търново-Сейменъ 4 пѣтя. По този начинъ Одринската турска армия, съставена отъ 5 корпуса, има възможностъ да настѣпи съ 3 корпуса по направлението Мустафа-паша, Търново-Сейменъ, а съ 2 корпуса отъ къмъ Кърджали за Хасково. Възможността за организирането на походното движение съ такъвъ широкъ фронтъ представя много преимущества — операционната линия е перпендикулярна на фронта и, въ случай на несполука, турската действаща армия, безъ никаква опасностъ може да отстѣпи на базата си Одринъ. Въ случай на сполука, тя може да разпрострѣ действието си на западъ, по направление на гр. Чирпанъ, и да заплашва дѣсниятъ флангъ и тилътъ на нашата армия, която евентуално би била принудена да се отбранява пасивно на линията Скобелево, Търново-Сейменъ. Освенъ това, това положение на Одринската турска армия би позволило на отрядитѣ, които действуватъ въ централнитѣ и югозападни Родопи да се съединятъ съ нея.

2. Настѣпване по лѣвия брѣгъ на р. Марица. — Отъ Одринъ за Ямболъ води само единъ единственъ удобенъ шосеенъ пѣтъ; останалитѣ пѣтища сж междуселски и при лошава технически условия. Настѣпването на една значителна армия по тѣзи пѣтища, които минаватъ по планина и доволно пресѣчена мѣстностъ ще срещне голѣми мѣжноти. За организирането на този стратегически маршъ турцитѣ би предприели: 2 корпуса да насочатъ по дѣсниятъ брѣгъ на р. Марица (Мустафа-паша, Търново-Сейменъ), а останалитѣ да насочатъ презъ Сакаръ-планина, които, като достигнатъ

до Кавакли, да завият дѣсното рамо напредъ, за да поставятъ операционниятъ си фронтъ срещу нашитѣ войски, които ще бждатъ съсредоточени около Търново-Сейменъ, или пъкъ ще заематъ за отбрана линията на Сазлж-дере. Подобна организация на марша представя тѣзи несгоди: 1) Одринската действаща армия се раздѣля на две групи, раздѣлени помежду си съ р. Марица и съ хълмистата мѣстностъ по лѣвиятъ брѣгъ на сжщата рѣка — обстановка твърде неблагоприятна за взаимната подпомога; 2) по този начинъ, дветѣ отдѣлни маси на Одринската турска армия се излагатъ на опасността да бждатъ бити по части (по отдѣлно); 3) линията за отстъпването на дѣснофланговата група (по лѣвиятъ брѣгъ на р. Марица) отхожда отъ къмъ лѣвиятъ флангъ, а въ тилтъ ѝ се намира една географическа преграда, каквато е р. Тунджа, тѣй че въ случай на несполука, ако бжде отблѣсната тази група на изтокъ, отстъпването ѝ къмъ нейната база ще бжде силно компрометирано, и 4) при една сполука на българската армия да отблѣсне дѣснофланговата група къмъ р. Тунджа, действащата турска армия ще се разкъса на две отдѣлни части, раздѣлени отъ единъ планински масивъ като Сакаръ-планина, а последиствията отъ едно подобно стратегическо положение могатъ да бждатъ фатални.

По тѣзи съображения, като вземемъ въ внимание факторитѣ, които могатъ да иматъ влияние върху турското нашествие въ наша територия, може да се дойде до заключението: *че, по всѣка вѣроятностъ, Одринската турска армия ще настѣпни по дѣсниятъ брѣгъ на р. Марица — отъ къмъ Мустафа-паша и Кърджалий.*

Остава да се кажатъ нѣколко думи и за възможния образъ на действие на турцитѣ отъ къмъ Черно-море. Морското крайбрѣжие представя за противника едно сериозно препятствие. За да могатъ турцитѣ да упражнятъ какво годе влияние отъ къмъ тази страна върху ходътъ на военнитѣ действия, би следвало да предприематъ единъ десантъ съ значителни сили; но подобна морска операция е свързана съ доста мъчности и би представила трудна проблема за турския Флотъ. Каква би могла да бжде целта за свалянето на единъ десантъ въ нѣкой Черноморски пунктъ? — Ако би му се възложило да овладѣе източниятъ районъ на Тракийската операционна зона, — на пространството между Ямболъ и Бургазъ, то за тази целъ би му послужила операционната посока Малко-Търново, Умуръ-Факия, Карнобатъ или Айтосъ, безъ да се предприема една подобна деликатна морска операция. Ако ли Турция предприеме да направи подобенъ десантъ въ северна България, около Варна, то, по този начинъ, тя би се поставила въ доволно затруднително положение, защото войскитѣ, които ще излѣзатъ на сушата ще иматъ за база една точка, комуникационната имъ линия ще се

удължи, а отъ друга страна нѣма да иматъ никаква връзка съ главната Одринска армия. А най-важното въ случаятъ е, че съ подобенъ десантъ, напимѣръ отъ единъ корпусъ, за какъвто турцитѣ могатъ да разполагатъ съ транспортни кораби, тѣ ще преследватъ второстепенни цели, като отслабятъ главната си армия. Тѣй щото, ако тѣ предприематъ подобна операция, то това трѣбва да се счита като условие благоприятно за нашата Тракийска армия.

Предъ видъ на това може да се допусне, че при действие противъ Черноморското крайбрежие, турцитѣ могатъ да предприематъ бомбардирането на нѣкои по-важни морски населени пунктове и да снематъ на сушата нѣколко малки отряди, които да предизвикатъ движение между мусулманското население въ Камчията, Карнобатъ и Айтосъ, въ тилтъ на нашата армия. Подобно настѣпване, макаръ че не може да има решително влияние върху ходътъ на военнитѣ действия на главниятъ театъръ на войната, всетаки може да причини доста затруднение на висшето командване на армията.

Мобилизация и съсредоточаване на турската армия.

Връзъ основа на даннитѣ които имаме на рѣка, мобилизацията на турската армия може да се извърши въ седемъ дни за всичкитѣ части отъ низамската и редифска армии. Заключаването, което може да се появи отъ нуждата да се попълнятъ европейскитѣ войсковы части съ запасни отъ Мала-Азия, твърде много е отстранено съ заблаговременното имъ попълване, преди да се обяви мобилизацията. При всичко това, опитътъ отъ 1897 г., презъ Гръцко-Турската война, свидетелствува, че турската армия, при най-благоприятни условия за мобилизация, най-късно следъ единъ месецъ ще бжде въ състояние да прояви най-силното си напръгане и да постави значителни маси на възможнитѣ операционни театри. Следователно, върху единъ подобенъ минимумъ на минимумъ отъ време трѣбва да се основатъ всичкитѣ ни съображения върху готовността на турската армия. Следъ това не дѣля, най-рано, можемъ да очакваме действието на военнитѣ, разположени въ европейскитѣ провинции; следъ два не дѣли — по-голѣмата частъ отъ турската армия, назначена на действие на южниятъ театъръ на войната, а на третата не дѣля — трѣбва да се очаква цѣлата армия. Върху тѣзи основни данни трѣба да регулираме процесътъ на нашата мобилизация, съсредоточаване и прикриване.

Операционниятъ планъ на Българитѣ.

Многобройнитѣ операционни посоки, по които могатъ да настѣпятъ турцитѣ, чрезмѣрното протежение на гранич-

ниятъ районъ, ни налагатъ да положимъ въ основата на нашия операционенъ планъ възможното по-скоро съсрѣдоточаване на силитѣ и държането имъ въ едно централно положение, за да можемъ да господствуваме надъ всичкитѣ операционни посоки, по които може да нахлуе неприятельтъ въ наша територия.

Отъ друга страна, предполагаемото числено превъзходство на противника, невъзможността да водимъ настѣпателна война, ни диктува да усвоимъ стратегическата отбрана, въ която трѣбва да господствува активниятъ образъ на действие, за да можемъ да очакваме положителни резултати. Следователно, *като основа на нашия операционенъ планъ трѣбва да послужи стратегическата отбрана, съединена съ тактическо настѣпване.*

На македонската операционна зона. — Причини отъ политическо естество изискватъ да се поведе настѣпателна война, да се внесе войната въ неприятелска територия. При всичко това, военнитѣ условия ни каратъ да считаме, че такъвъ образъ на действие ще срещне сериозни пречки, поради следващитѣ причини: извънредно планинскиятъ характеръ на мѣстността и силнитѣ отбранителни линии; 2) предполагаемото числено превъзходство на противника; 3) мжчнотиитѣ за действие съ голѣми войскови маси на една твърде пресѣчена мѣстност, гдето разгванието на голѣми войскови части става затруднително; 4) мжчнотиитѣ отъ административенъ характеръ, и 5) непривичката на нашата армия да маневрира въ планинска мѣстност.

По тази причина, нашата македонска армия трѣбва да усвои стратегическата отбрана, като внесе въ нея достатъчна доза отъ инициатива, за да господствува надъ противника и да наложи собствениятъ си печатъ на операциитѣ. Тази армия, съсрѣдоточена въ Радомирската котловина, ще има възможностъ да маневрира по вътрешни линии, щомъ като неприятельтъ насочи колонитѣ си по всичкитѣ концентрични линии, които водятъ въ наша територия, като си постави за целъ да нанесе решителниятъ ударъ на тази неприятелска маса, която представя най-сгодна целъ и най-голѣмъ интересъ въ даденъ моментъ. Следъ първиятъ решителенъ ударъ противъ турската македонска армия, трѣбва да се внесе партизанската война въ широки размѣри, на македонска територия, за да извлечемъ тѣзи сгода, която представя настѣпателниятъ образъ на действие и съчувствието на мѣстното население, което въ голѣма степенъ може да подпомогне действията на нашитѣ партизански отряди.

На Тракийската операционна зона. — И тукъ, поради невъзможността да се действува настѣпателно, стратегичес-

ката отбрана се явява като основа на операционния проектъ. Многобройнитѣ посоки, по които може да настѣпи турската Одринска армия, показватъ на нуждата да държимъ съсрѣдоточени силитѣ на нашата тракийска армия. Тѣзи армия, съсредоточена въ околността на Стара-Загора, Търново-Сейменъ, господствува всичкитѣ операционни посоки, по които може да настѣпи неприятельтъ, а именно: 1) Одринъ, Мустафापаша, Търново-Сейменъ, 2) Одринъ, Сремъ, Ямболъ; 3) Това, обаче, стратегическо предимство, за да може да се утилизира, изисква да се включи активниятъ образъ на действие, който само може да даде решителни резултати. *Следователно, маневрирането на тракийската армия, съединено съ преминаването въ решително настѣпване, трѣбва да бжде основната идея на операциитѣ ни.*

Ако одринската турска армия настѣпи по дѣсниятъ брѣгъ на р. Марица, нашата армия, съсрѣдоточена около Търново-Сейменъ, Чирпанъ, може да дебушира предъ пригответиятъ по-рано тетъ-де-понъ и да се обруши върху дѣсниятъ флангъ на противника като поведе решителенъ ударъ и противъ съобщенията му.

Ако неприятелската армия се раздѣли на две групи и настѣпи по лѣвия и дѣсния брѣгъ на р. Марица, противъ линията на тѣзи рѣка и р. Сазлж-дере, нашата тракийска армия трѣбва да си постави за целъ лѣвиятъ флангъ на дѣсно-фланговата турска група, да се врѣже като клинъ между тѣзи двѣ маси и да отблъсне дѣснофланговата група къмъ р. Тунджа, като пресѣче по този начинъ пѣтятъ на отстъпването ѝ къмъ Одринъ. По нататъшнитѣ действия на нашата тракийска армия ще зависятъ отъ първия решителенъ ударъ.

Като разюме, основната идея на нашия операционенъ планъ се явява въ следващата форма: *стратегическа отбрана както на македонската, така и на тракийската операционни зони, съединена съ маневрирането по вътрешни линии, а следъ първата решителна сполука — настѣпателна война.*

На Черноморското крайбрежие. — За запазването на морския брѣгъ ще се взематъ чисто пасивни мѣрки, тъй като морскитѣ срѣдства, съ които разполагаме на Черно-море, не могатъ да противодействуватъ на турския флотъ, при всичкото му мизерно състояние, въ което той се намира.

Мобилизация на Българската армия.

Мобилизацията на армията, поради липса на много предметн отъ облѣклото и снаряжението, особно поради мжчнотиата на комплектуването съ коне коннитѣ и артилерийскитѣ части, войсковитѣ и административни обози, нѣма да ни даде онази

скорост, която представя толкова преимущества, които сж необходими за съвременната война. Действително, ако пехотата можем да очакваме да бжде готова на 7-я ден от мобилизацията, то артилерията едва ли ще бжде готова на 14-я ден. Тази разлика въ бойната готовност на главнитъ родове оржжия ще се отрази, безсжмнено, неблагоприятно въ първитъ дни на военнитъ действия. А, ако вземемъ въ внимание обстоятелството, че турцитъ държатъ многобройни войскови части въ европейскитъ си вилаети, то очевидно е, че нашата армия, въ това отношение, се намира въ много неблагоприятни условия, понеже турцитъ, поради по-голъмотата си готовност, могат да захванатъ инициативата въ ржцетъ си и да попръчатъ на всичкитъ ни мърприятия за отбраната на южниятъ фронтъ. Това видимо предимство на турската армия би ни поставило въ твърде трудно военно и политическо положение.

За да се подобрятъ условията на нашата мобилизация, необходимо е:

- 1) Да се разреши въ благоприятна смисъл, въпросътъ за снабдяването на войската съ коне;
- 2) въ непродължително време да се попълни материалната частъ въ частитъ;
- 3) да се набави модерно оржжие за частитъ отъ редовната армия и опълчението;
- 4) да се снабди артилерията съ скорострелни орждия, и
- 5) да се усили конскиятъ съставъ въ частитъ още въ мирно време както въ артилерията, така и въ кавалерията.

Сърждоточаване на Българската армия на респективнитъ операционни зони.

Като се вземе въ внимание по-бързата мобилизация на турската армия и по-голъмата ѝ бойна готовност, сърждоточаването на нашата армия става малко по-далечъ отъ пограничната линия, за да не би съ едно бързо нахлувание на турската армия да се компроментира мобилизацията и сърждоточаването ѝ.

Поради това, сърждоточаването на армията трѣбва да стане по следващия начинъ:

На македонската операционна зона: една частъ отъ I. корпусъ се групира на линията Кюстендилъ—Дупница, а останалата му частъ задъ Коневската планина, задъ укрепената позиция, на която щѣше да се спре евентуалното настѣвие на турцитъ. IV. армейски корпусъ се сърждоточава въ Радомирската котловина — готовъ да поддържи I. арм. корпусъ.

На тракийската операционна зона: II. армейски корпусъ се сърждоточава около Търново-Сейменъ, Хасково, Харманли; III. корпусъ—между Ямболъ, Казълъ-Агачъ и Кавкли. Тѣзи корпуси имаха назначението да задържатъ турското настѣвие въ долината на р. Марица — на линията Търново-Сейменъ, Казълъ-Агачъ до пристигането на IV. и V. армейски корпуси, които се сърждоточаваха задъ Средня-Гора, въ Казанлъшката котловина, между гр. Казанлъкъ и с. Мъглищъ.

Прикриване на мобилизацията и сърждоточаването на армията.

Това прикриване се считаше една трудна задача, поради изказанитъ по-горе съображения.

За тѣзи целъ се рекомандуваше:

1. Да се усили пограничната стража, всѣки взводъ като се разгъне въ рота;
 2. да се сформиратъ опълченски части въ най-близкитъ погранични пунктове, и
 3. да се въоржжи мѣстното погранично население както за самозащита, така и за подръжка на пограничнитъ войски.
- Задъ тази първа погранична завеса ще се изпратятъ авангарди въ следващитъ пунктове:

- 1) При Гърлено.
- 2) При Ново-село.
- 3) При Черната-скала.
- 4) При Кочериново.
- 5) Въ Чепинската долина.

Този последниятъ авангардъ ще служи и за свръзка между нашата Македонска и Тракийска армии.

- 6) Въ Чепеларската долина.
- 7) При Тополово.
- 8) При Караджиларъ.
- 9) При Хасково.
- 10) При Харманлий.
- 11) При Гюделери.
- 12) При Вакжвъ.

Отрядитъ въ Чепинската и Чепеларската долини ще иматъ назначение да отбраняватъ тѣзи погранични краища, като се възползуватъ отъ благоприятнитъ условия на планинската мѣстност, а останалитъ авангарди ще иматъ чисто наблюдателно назначение, за което при първия натискъ на турцитъ, следъ като се задържатъ до колкото това е възможно и безопасно за тѣхъ, ще отстъпятъ въ тѣзи посоки по които имъ е заповѣдано, къмъ главнитъ си сили.

Отбрана на Черноморското пристанище.

За отбраната на морския брѣгъ, могатъ да се приематъ следващитѣ мѣрки:

1) Една първа наблюдателна линия край брѣга, съставена отъ пограничната стража и усилена съ сформиремигѣ опълченски части; 2) поддръжки отъ 1 — 2 дружини, разположени въ Месемврия, Анхиало, Бургазъ и Созополъ; 3) общъ резервъ отъ 6 — 8 дружини, 2 — 3 батареи и единъ ескадронъ, разположенъ около Русокастро.

Като изключимъ гарнизонитѣ въ Варна и Бургазъ (по 5 дружини отъ резервната армия) за отбраната на Черноморскиятъ брѣгъ можемъ да разполагаме само съ опълченски войски, за да не отслабимъ действащата армия. За първа поддръжка на пограничната стража могатъ да послужатъ опълченскитѣ дружини, разположени по следващия начинъ: 2 др. въ Месемврия, 1 въ Анхиало, 3 въ Бургазъ, 1 въ Созополъ, 2 въ Факия, 1 въ Паничерово, 1 въ Карабунаръ.

Въ случай че турцитѣ успѣятъ да извършатъ десантъ около Бургазъ или да настѣпятъ отъ Факия и да отблъснатъ нашитѣ отбранителни отряди, всичкитѣ части, натоварени съ отбраната на този районъ, трѣбва да отстѣпятъ къмъ Айтосъ и следъ това къмъ Балканитѣ, като си поставятъ за целъ отбраната на планинскитѣ проходи въ източната частъ на Стара-планина.

Б. Операционниятъ проектъ отъ 1904 г.

(Началникъ Щаба на Армията генералъ Дмитриевъ Р.)

Почти сжщитѣ оперативни идеи, изложени въ поменатата по-горе записка влѣзоха въ основата на операцияния проектъ отъ 1904 г., когато постѣтъ на Началникъ Щаба на Армията се заемаше отъ генералъ Дмитриевъ Р.

И тогава се смѣташе, че турската армия ще може да се мобилизира и съсрѣдоточи по-рано отъ насъ, заради това за съсрѣдоточаването на армията, въ случай на война съ Турция, се предвиждаха две различни линии. Ако турцитѣ ни изпреваратъ, то главнитѣ сили на македонския театъръ се съсрѣдоточаваха задъ Коневската планина, а Тракийската армия въ долината на р. Тунджа, между Казанлъкъ и Мъглишъ. Изнесенитѣ напредъ авангарди на линията Кюстендилъ — Дупница; Хасково, Търново-Сейменъ, Харманли, Казълъ-Агачъ прикриваха мобилизацията и съсрѣдоточаването на Българската армия.

Следователно, при благоприятни условия за нашата армия македонската наша армия — I. и II. арм. корпуси*) се съсрѣдоточаваха на линията Коневско-Таваличево, а Тракийската армия — II., III., IV. и V. армейски корпуси около Търново-Сейменъ. Прикривающитѣ отряди се разполагаха на укрепенитѣ позиции Коневско, Таваличево; Търново-Сейменъ, Явусъ-дере, Голѣмъ-Боялъкъ, Хасанъ-бейлии.

Понеже стратегическата отбрана бѣше лѣгнала въ основата на операцияния проектъ, то за да се създадатъ опорни позиции за войската бѣше заповѣдано да се укрепятъ на македонския театъръ: Коневско-Таваличево, Коневската планина, Люлинъ-планина и столица София; на Тракийския театъръ: — Пловдивъ, Търново-Сейменската позиция, позицията при Явусъ-дере, Голѣмъ-Боялъкъ, Хасанъ-бейлии, Стара-Загора, Ямболъ, проходите презъ Средня гора, а като радиоитѣ въ тази зона се предполагаше да се избере Плѣвенъ или Търново.

По този начинъ, се приготвяше позиционна война въ най-широки размѣри, като се организираха нѣколко последователни отбранителни линии, съ специални редюити въ София, Плѣвенъ или В. Търново.

Началникътъ Щаба на Армията, въ случай на война противъ Турция, предполагаше, като се съсрѣдоточатъ нашитѣ две армии въ долината на р. Струма и р. Марица и когато неприятелятъ почне да дебушира срещу заетитѣ отъ тѣхъ позиции, да се премине въ атака и да се маневрира по вътрешни линии. По този начинъ, той предполагаше да внесе активниятъ елементъ въ водението на войната противъ турската армия.

Особенна грижа бѣ положена за подготовката на южната операцияна зона, за която целъ презъ 1904, 5 и 6 година се въздигаха укрепленията на Търново-Сейменската позиция; на линията Явусъ-дере, Голѣмъ-Боялъкъ и Хасанъ-бейлии. Така сжщо се укрепяваха и височинитѣ около гр. Ямболъ.

Генералъ Дмитриевъ разсждаваше така за активната отбрана на Търново-Сейменската позиция: 1)

Търново-Сейменската позиция 2) може да се раздѣли на следващитѣ три участъка: 1) *Дъсенъ участъкъ при Голѣмъ Юренджикъ*. — Стратегическото значение на този участъкъ е: а) прикрива фронтално пѣтятъ Хасково, Каяджикъ, Стара-Загора; б) обезпечава дѣсниятъ флангъ на разположението на армията ни, съсрѣдоточена въ жгълтъ р. Марица, Сазлъ-

*) Въ това време имаме корпусната организация.

1) Тѣзи сведения сж почерпани отъ книгата по укрепяването на южната граница, които се съхраняватъ въ Щаба на Армията.

2) Приложение № 1.

дере; в) флангова по отношение на пжтя Харманлии, Хасково, Пловдивъ; г) съвмѣстно съ позициитѣ при Коруджица и Оваджикъ дава възможност да се владѣе позицията по дѣсния брѣгъ на р., като се прехвърлят тамъ каквито сили трѣбватъ. Въ Каяджикъ трѣбва да се направятъ три моста на сваи. Ако турцитѣ настѣпятъ отъ Кърджали и Алванъ-дере, боятъ ще се даде на тази позиция, като се прехвърлятъ 2—3 дивизии отъ лѣвия брѣгъ на р. Марица. За отбраната на този участъкъ сж потрѣбни 2 полка пехота и 2 полски батареи.

2) *Центъръ* — *позицията при в. Куруджица*. Неговото значение: а) свързва Г. Юренджиската и Оваджикска позиции,

б) служи като тетъ-де-понъ за мостоветѣ при р. Реселии, в) дава възможност да се действува въ флангъ срещу неприятель, който би се опиталъ да заобиколи лѣвиятъ флангъ на Юренджиската позиция, г) обезпечава безопасното отстъпване на Г. Юренджикския отрядъ, ако неприятелятъ успѣе на дѣсния флангъ. Тази позиция се съставлява отъ отдѣлната височина Коруджица, която ще се заеме съ силенъ отрядъ и ще образува особена фортъ-застава. Височинитѣ на западъ отъ

Юренджикъ ще послужатъ като ариергардна позиция. Около с. Гердеме трѣбва да се направятъ два моста. Силата на отряда 1 полкъ пехота и 1 полска батарея; желателно е да има и 2 орджия 15 с/м далекобойни.

3) *Лѣвиятъ участъкъ* — *позицията при Оваджикъ*. Значението на тази позиция: а) свързва тактически Търново-Сейменскитѣ укрепления, б) съставя силна опора на лѣвия флангъ на главната позиция, в) формира силенъ тетъ-де-понъ, като прикрива Търново-Сейменскитѣ мостове, г) противникътъ не може да настѣпи отъ Харманлии за Хасково, безъ да остави силенъ заслонъ или да я овладѣе. Тази позиция може да се заеме съ единъ полкъ пехота и едно артил. отдѣление, като се направятъ 2 — 3 моста при Търново-Сейменъ.

Задъ тази позиция, по лѣвия брѣгъ на р. Марица, се намира единъ обширенъ плацдармъ, безопасенъ за съсредоточаването и разгъването на нашата армия. Фортъ-заставитѣ по дѣсния брѣгъ и жгълътъ между Марица и р. Съзлж-дере съставятъ единъ заслонъ, който ще ни защитава отъ възможнитѣ нахлувания на турската конница и частитѣ отъ II. арм. корпусъ, безъ да дочакатъ завършването на мобилизацията си.

Този плацдармъ се подѣля на две половини:

1) *Мѣстността на западъ отъ с. Кючуклерито*. Тя съставя тилътъ на позицията. Въ случай на отстъпление на лѣвия брѣгъ на р. Марица, находящитѣ се тамъ височини ще послужатъ като ариергардна позиция. Въ случай на неприятелска диверсия отъ къмъ Кърджали къмъ Скобелево и Чирпанъ — основна база за маневриране на западъ къмъ Чирпанъ. Операционата линия къмъ тази посока се обезпечава напълно съ рѣката и укрепенитѣ фортъ-застави на дѣсния брѣгъ.

2) *Източната половина*. Тя има първенствующе тактическо значение. Южниятъ ѝ край съставя центърътъ и лѣвиятъ флангъ на Търново-Сейменската позиция. Тя представя редъ позиции, обърнати на изтокъ, сгодни за срѣща на противникътъ, ако той се опита да обходи тактически и даже стратегически нашето разположение. Старитѣ укрепления (2 редута, 2 люнета и 1 батарея за 6 топа) трѣбва да се усилятъ. Дветѣ рѣки, въобщо, съставятъ силно препятствие. Форсирането имъ е твърде мъчна задача. Слабата страна отъ къмъ тази страна е операциитѣ на противникътъ отъ къмъ Санаръ-планина, когато би действувалъ между р. р. Тунджа и Марица. Близкиятъ обходъ се затруднява отъ р. Сазлж-дере. По-силни позиции сж: с. с. Теке, Кумъ-коьй, Карабунаръ. Ако общиятъ резервъ бжде разположенъ между с. с. Аладанли, Мусачево и Ширметъ този флангъ се обезпечава.

Ако неприятелът се раздѣли съ р. Марица и изпрати само частъ за *частично настѣпване* на изтокъ отъ р. Сазлж-дере, тогава ще се представи много благоприятенъ моментъ за преминаване въ настѣпление; фортъ-заставитѣ ще прикриятъ твърде основателно този нашъ маневъръ. Желѣзницата трѣбва да ни служи за подвозъ.

Общо заключение за цѣлия разгледанъ фронтъ по дѣсния брѣгъ на р. Марица.

1) Представлява единъ огроменъ тепъ-де-понъ, който има средня дължина 25 километра и владѣе участъкътъ Търново-Сейменъ съ всичкитѣ съществуващи и проектирани преправи.

2) Армията, която ще се съсрѣдоточи на пространство-то Карабунаръ, Клемантиново (Кючюклерито), Каяджикъ и Сейменъ, получава възможностъ да маневрира свободно на дѣсния брѣгъ на р. Марица, като въ сѣщото време стои на правиятъ пѣтъ за отстъплението си къмъ Стара-Загора.

3) Видимата дължина (разтегнатостъ) на тѣзи линия и сравнителната малочисленостъ на силитѣ не сѣ тѣй опасни, защото задачата се свежда къмъ отбраната на три силни и сгруппировани позиции, между които противникътъ не може да се връже, безъ да бѣде поставенъ въ твърде трудно положение. което неминуемо ще настѣпи, следъ пристигането на подкрепления отъ лѣвия брѣгъ на р. Марица.

Значението на гр. Хасково. — Като отдѣленъ самостоятеленъ пунктъ гр. Хасково нѣма значение. Отъ югъ или изтокъ неприятелътъ го отрѣзва. За пасивната му отбрана сѣ потребни 18000 души и 50—60 топа. За активна роль — диверсия къмъ гр. Кърджалии, сѣ необходими 30000 души и 80—100 орджия.

Ако гр. Хасково се включи въ оперативниятъ районъ, то той трѣбва да се свърже тактически съ него; позицията при Г. Юренджикъ да се разпространи още по на дѣсно и на нея да се гледа като на единъ видъ етапенъ укрепенъ пунктъ, а гр. Хасково — като крепостъ. Заради това ще трѣбва да се прехвърли на дѣсния брѣгъ на р. Марица още една пехотна дивизия съ единъ артилерийски полкъ. Но при тѣзи условия не сме сигурни отъ отрѣзване, ако противникътъ заеме с. Гидикли. Пълна безопасностъ ще се получи, ако се свържатъ Симизченскитѣ височини съ Гидиклийскитѣ.

Ако противникътъ предприеме настѣпване отъ къмъ Корутъ, Карабунаръ, то ще останемъ слаби въ това направление. На гр. Хасково трѣбва да се гледа като на *передова позиция*, която да се държи до тогава, до гдето имаме работа съ войски навлѣзли отъ къмъ Кърджалии или отъ къмъ

изтокъ. Съ появяването на главнитѣ сили на неприятеля, Хасковскиятъ гарнизонъ трѣбва да отстъпя на основната позиция при Г. Юренджикъ.

Общо заключение.

1) Търново-Сейменската позиция, макаръ и близо до границата, може да послужи като *базисенъ районъ* за стратегическото съсрѣдоточаване и разгъване на южната армия.

2) За тази цель трѣбва да се укрепятъ линията по дѣсния брѣгъ на р. Марица, отъ Каяджикъ до Търново-Сейменъ, като се поправятъ мостоветѣ и пѣтищата.

3) Търново-Сейменскиятъ районъ заема централно положение и прикрива: а) *фронтално* — операционното направление Одринъ—Г. Сейменъ, Стара-Загора, Шипка; б) *флангово-фронтално* — Одринъ, Кавакла, Нова-Загора, Твърдица или Шипка; в) *флангово* — Одринъ, Казълъ-Агачъ, Ямболъ, източнитѣ балкани; г) *фронтално* — Кърджали, Караджиларъ, Скобелево, Чирпанъ, Стара-Загора.

4) Търново-Сейменъ служи като *безопасна изходна база* при настѣпването за Одринъ.

5) Пѣтищата и богатствата на края позволяватъ напълно оперирането на една голѣма армия.

6) Дава възможността за промѣната на оперативната линия Нова-Загора, Ямболъ, Мокренъ.

7) Като комуникационна линия ще послужи шосето: Търново-Сейменъ, Стара-Загора, Пловдивъ, София. Съобщенията по желѣзницата несигурни; по безопасно сѣ на участъкътъ Г. Сейменъ—Ямболъ.

8) *Главна база* първоначално въ Стара-Загора; отпосле Търново-Сейменъ при настѣпване и Търново при отстъпване.

9) За заемането на цѣлата отбранителна линия и собствено Търново-Сейменската позиция е нуженъ единъ армейски корпусъ (30 дружини); останалитѣ сили ще се разположатъ въ резервъ, до като се разяснятъ намѣренията на противника.

10) Въ гр. Харманли и Паша-къой ще се изпратятъ малки пехотни авангарди — репли, а кавалерията ще се изпрати напредъ къмъ границата.

Резюме. Операционниятъ проектъ на генерала Р. Димитриева отъ 1904 г. имаше за основа отбранителна война, като се съсрѣдоточаваха I. и VI. арм., корпуси задъ укрепената позиция на Конева Планина, а II., III., IV. и V. армейски корпуси задъ Търново-Сейменската позиция, която редъ години се укрепяваше отъ инженернитѣ войски (Гледай скица. № 1).

През май месецъ 1905 г. бѣха организирани полски поездки съ голѣмитѣ началници въ войската на Тракийския театъръ и възъ основа на изложения по-горе операционенъ проектъ, при предположение, че турската армия е по-рано готова отъ насъ, IV. и V. корпусъ бѣха съсрѣдоточени между Казанлъкъ и Чанакчийскитѣ бани, задъ Срѣдняя-гора, като се прикриваше съсрѣдоточаванието на армията отъ части на II. и III. армейски корпуси, завзели Търново-Сейменскитѣ позиции и укрепената линия Явузъ-дере, Голѣмъ-Боялъкъ, Хасанъ-Бейли. На тѣзи поездки се извърши единъ настѣпателенъ маршъ съ IV. и V. корпуси къмъ Търново-Сейменската позиция и се решиха нѣколко задачи по отбраната на организираната тамъ позиция, като се излѣзе отъ предположението, че турската армия се е появила срещу казаната позиция и че нашата армия, при развитието на борбата, трѣбваше да прехвърли нѣколко дивизии, по мостоветѣ на р. Марица, отъ лѣвия на дѣсния брѣгъ.

Презъ сжщата година, този операционенъ проектъ бѣ докладванъ въ мое присѣствие, като помощникъ на началника щаба на армията, на руския възненъ аташе полковникъ Леонтьева, въ силата на нѣкаква руско-българска военна конвенция, съдържанието на която не ми бѣ известно.

В. Операционниятъ проектъ отъ 1908 г.

(Началникъ Щаба на Армията генералъ Назлъмовъ)

Планъ А противъ Турция*)

Общи съображения.

Театъръ на военнитѣ действия. — При война съ Турция за театъръ на военнитѣ действия ще служатъ: територията на цѣла България, Македония и източната часть на Европейска Турция, включително и Цариградъ. Тя се раздѣля на три операционни театри: юженъ (Одрински), родопски и западенъ (Софийско-македонски).

Юженъ операционенъ театъръ.

Въ наша територия нѣма нито единъ укрепенъ пунктъ. Подготвени сж и отчасти укрепени позициитѣ: при Търново-

*) Този планъ е приподписанъ още отъ военния министъръ генералъ Николаевъ и отъ за началника на оперативното отдѣление отъ г. щ. майоръ Марковъ.

Сейменъ, Хасково, Явузъ-дере, Синаплии, Хасанъ-бейли, Каваклъ и Ямболъ.

Пограничната зона на театра се простира отъ Кокезъ-тепе до Черно-море и е дълга по права линия 250 клм. Участъкътъ Черно-море до Тунджа има около 110 клм. и има високъ хълмистъ характеръ, покритъ по-голѣмата часть съ гжсти гори и слабо населенъ. Предъ този участъкъ не минава нито едно шосе. Пжтищата сж междуселски—коларски; въ дъждовно време много се разкалватъ и движението става много затруднително.

По своитѣ свойства този участъкъ не представлява добри условия за действия съ голѣми войскови маси. Отъ наша страна, презъ този участъкъ може да се застрашава гр. Лозенградъ, а отъ турска страна — Ямболъ и Бургасъ. Ни единъ отъ тѣзи пунктове не представлява мѣстненъ обективъ съ голѣмо стратегическо значение. Участъкътъ отъ р. Тунджа до пл. Бешъ-Тепе, на западъ отъ Черменъ, има около 50 км. по права линия. Пограничната линия въ него образува вдаденъ клинъ въ наша територия, върхътъ на който се образува отъ планината Сакаръ. Този върхъ отстои отъ р. р.Тунджа и Марица на 20 клм.

Предъ този участъкъ минаватъ най-добритѣ пжтища за нахлувания съ голѣми сили отъ България за Турция и обратно. *Отъ дветѣ страни на този пограниченъ участъкъ се намиратъ двата най-важни стратегически пункта: Одринъ и Т.-Сейменъ.* Планината Сакаръ въ този участъкъ има първостепенно значение. Макаръ най-високитѣ ѣ точки да достигатъ до 800 метра абсолютна височина, тя съ малки изключения, е проходима по всички посоки отъ тритѣ рода оржжия.

Планината Сакаръ владѣе долината на р. р. Тунджа и Марица. Завладѣванието ѣ отъ наша страна и закрепаванието ни на нея ще спрѣ нашествието на турцитѣ въ южна България по долинтѣ на р. Марица и Тунджа; завладѣванието ѣ отъ турцитѣ ще има сжщото значение по отношение на нашето нашествие въ Одринско. Тя еднаково може да служи за най-сгоденъ упоренъ пунктъ на нашето нашествие въ Одринско, както и за турското въ южна България.

Участъкътъ отъ Бешъ-тепе до Кокезъ-тепе достига около до 90 клм. Има високо-хълмистъ и силно пресѣченъ характеръ. Пжтищата сж лоши. Най-важни пунктове сж Кърднали и Ортакъой въ турско и Хасково въ България.

По свойствата и положението си, този участъкъ не представя условия за действие съ голѣми маси. Паралелното му положение къмъ долината на р. Марица и близостта му до нея (всичко 30 клм.), благоприятствува на едно нашествие на кърдналийскитѣ войски къмъ тази долина, съ цель да пре-

къснатъ нашитѣ съобщения по нея и да се обхване отъ западъ Търново-Сейменската позиция. Околността на Хасково представятъ най-сгоднитѣ условия за организиране противодействие на кърджалийското нашествие и за настѣпателни действия въ Кърджалийско.

Заклучение. — Отъ направената оценка на пограничната зона следва, че *сръдниятъ участъкъ (отъ р. Тунджа до Бешъ-тепе)* има най-голямо значение, защото презъ него единствено е възможно да се маневрира съ голѣми войскови маси и защото *операционнитѣ посоки презъ него водятъ къмъ най-важнитѣ стратегически пунктове. Най-важниятъ пунктъ въ този участъкъ е Сакаръ-планина, овладѣването на която, въ началото на военнитѣ действия, ще има твърде голѣмо значение за последващитѣ операции. Крайнитѣ два погранични участъка иматъ второстепенно значение.*

Западень театъръ.

Пограничната линия на западния театъръ представя изпълнала къмъ Турция джга, за приблизителенъ центръ на която служи София, съ радиусъ около 80 км. Цѣлата погранична зона е висока планинска мѣстность, проходима отъ тритѣ рода оржжия само на три мѣста: *Бораково, Черната-скала и Деве-баиръ.* Тѣзи пунктове опредѣлятъ и тритѣ посоки по които може да се извърши нахлуването съ по-голями сили, както отъ България въ Македония и обратно.

Тѣзи операционни посоки ще послужатъ и на турцитѣ да настѣпятъ въ наша територия; но, поради планинската мѣстность, връзката между операциитѣ е трудна. Тази връзка става напълно възможна само на линията Дупница—Кадинъ-мостъ, Кюстендилъ. Отъ тукъ произлиза и голѣмото стратегическо значение на тази линия. До като тази линия се владѣе отъ западната наша армия, турцитѣ ще действуватъ разединено по три операционни посоки и западната армия се намира при най-благоприятни условия да действува по вътрешни операционни посоки.

Отбранителни линии. — Последователни отбранителни линии, на които може да се спре неприятелското нашествие: 1) пограничната позиция около Кочериново, Бобошево, Черната-скала, в. Руенъ, Кюнецъ и Скавица; 2) силната и вече подготвена линия Конево—Кадинъ-мостъ, Дупница; 3) Голобърдо, Верила; 4) Витоша и Люлинъ, и 5) Софийскиятъ укрепенъ лагеръ.

Заклучение: По топографическитѣ си условия, може да се каже, че този театъръ по-вечето е благоприятенъ за от-

бранителни действия. Районътъ Радомиръ, Дупница, Кюстендилъ е богатъ съ добри съобщения и прихваща всичкитѣ пѣтища, водящи отъ Македония за София. Този районъ, заедно съ подготвената въ него позиция при Конево, Кадинъ-мостъ, Дупница, най-добре отговаря за съсрѣдоточаване на нашата западна армия, гдето тя ще се намира въ твърде сгодни условия да действува по вътрешни линии. Обаче, по политически, морални и стратегически съображения, настѣпателнитѣ ни действия и въ този театъръ сж крайно желателни и при успѣхъ тѣ могатъ да бждатъ твърде плодотворни.

Родопски театъръ.

По планинскиятъ си характеръ, той е по-вечето пригоденъ за действие съ малки партизански отряди. Като целъ на тѣзи действия могатъ да бждатъ: въ Турция — желѣзнопѣтната линия Солунъ, Деде-Агачъ; у насъ: София, Търново-Сейменъ. И дветѣ тѣзи линии нѣматъ стратегическо значение, защото не служатъ за комуникации на респективнитѣ армии. Тѣ иматъ значение само за връзката между армиитѣ, съсрѣдоточени на двата театра.

Общо заключение.

Отъ направения кратъкъ очеркъ на тритѣ операционни театри следва:

а) *Южниятъ (Одринскиятъ) театъръ* има първостепенно значение и изхода отъ борбата въ него ще бжде решающъ за успѣха на цѣлата война. Най-важенъ стратегически пунктъ въ него е крепостта Одринъ. *Най-важенъ и първоначаленъ мѣстенъ обективъ за дветѣ армии се явява Сакаръ-планина, за овладѣването на която, навѣрно, ще произлѣзатъ първитѣ сериозни срещи между дветѣ армии.* Овладѣването на тази планина ще има голѣмо значение за последващитѣ операции въ този театъръ.

б) *Западниятъ (Софийско-македонскиятъ) театъръ* има не по малко важно значение. Въ него се намира нашата столица, която безъ съмнение, съставя най-важниятъ териториаленъ обективъ на турската армия. Освобождаването на многочисленното българско племе въ този театъръ е главниятъ мотивъ на войната. По политически, стратегически и отъ чисто мораленъ характеръ съображения е необходимо не само да запазимъ столицата на Княжеството, но и да проникнемъ възможно по дълбоко въ Македония.

в) *Родопскиятъ театъръ* има второстепенно значение. Чисто мѣстни съображения — налагатъ и тукъ активни действия, още въ началото на войната, за да се овладѣе пограничниятъ районъ, Тжмръшъ и впоследствие Разлога, съ целъ да

се скъса отбранителната линия, да се отдалечат турските войски от долината на р. Марица и да се влѣзе въ по-тѣсна тактическа и стратегическа връзка съ западната армия.

Въоръженитѣ сили на Турция.

Споредъ направенитѣ изчисления и съображения отъ Щаба на Армията, турската действаща армия противъ насъ би имала приблизително следващиятъ съставъ и сила:

а) Одринска армия.

		Корпуси			В с и ч к о	
		I	II	IV	табури	пушки
пехота	низамъ	—	50	—	50	40000
	редифъ I кл.	64	44	32	140	112000
	редифъ II кл.	—	25	—	25	20000
	Всичко	64	119	32	215	172000
артилерия					батареи	орждия
	полски батареи	—	43	—	43	258
	планин. "	—	8	—	8	48
	конни "	—	3	—	3	18
	гаубични "	—	6	—	6	36
Всичко		60	—	60	360	
	кавалерия	—	36	—	ескадр. 36	сабли 2880

Ако политическиятъ условия не позволятъ пренасянето на войскитѣ отъ IV. корпусъ, то Одринската армия ще се намали съ 2 редифски дивизии I класъ — 32 табура; напротивъ, Одринската армия би могла да се усили най-малко съ 2 дивизии отъ IV. корпусъ и съ половината поне войски отъ I. корпусъ. Най-после, може да се допусне, че за активни действия, може да бжде употребена и дивизията, оставена за гарнизонъ на Одринъ. По-горнитѣ съображения, силата на Одринската армия може да се колебае:

Минимумъ		Максимумъ	
180 табура	144000 пушки	275 табура	220000 пушки
60 батареи	360 орждия	80 батареи	480 орждия
35 ескадрони	2100 сабли	50 ескадрона	3000 сабли

б) Македонска армия.

Нормалната численность на тази армия за активни действия може да бжде:

		Корпуси		В с и ч к о	
		III	V		
пехота		табури		табури	пушки
	низамъ	55	10	65	52000
	редифъ I кл.	50	32	82	85600
	редифъ II кл.	42	—	42	33600
	Всичко	147	42	189	151200
артилерия				батареи	орждия
	полски батареи	37	6	43	250
	планин. "	5	—	5	30
	конни "	3	—	3	18
	гаубични "	6	—	6	36
	Всичко	51	6	57	342
	кавалерия	42	—	ескадр. 42	сабли 3360

Ако, по нѣкои причини, турцитѣ не успѣятъ да пренесатъ войскитѣ отъ V. корпусъ, то македонската армия ще се намали съ 42 табура и 6 батареи. Обратно, при пълно спокойствие въ Сирия и при пълно неутралитетъ на съседнитѣ държави, македонската армия би могла да се увеличи още съ 44 низамски и 32 редифски 1. кл. табури. 13 батареи и 20 ескадрона. По този начинъ, силата на македонската армия може да се колебае между:

Минимумъ:

Максимумъ:

158 табури	117000 пушки	265 табури	212000 пушки
51 батареи	306 орждия	67 батареи	384 орждия
42 ескадрона	3360 сабли	62 ескадрона	4060 сабли

в) Родопски войски.

Нормалната численность на тѣзи войски може да бжде:

пехота	6 низам. табури	4800 пушки
	5 редиф. 1. кл.	4000 "
	12 " 2. кл.	9600 "
Всичко	23 табури	18400 "
Артилерия	3 план. бат.	18 орждия.

Тѣзи войски би могли да се намалатъ съ 102. редифенъ полкъ 2. кл. (4 табура), който може да бжде притегленъ

къмъ Кърджалии, или пъкъ да се увеличатъ съ войскитѣ отъ Кърджалийския гарнизонъ. Следователно, силата на Родопскитѣ войски може да се колебае между:

Минимумъ:		Максимумъ:	
5 низам. табури	4860 пушки	6 низам. таб.	4800 пушки
5 редиф. 1. кл.	4000 "	5 редиф. 1. кл.	4000 "
8 " 2. кл.	6400 "	16 " 2 кл.	12800 "
Всичко 19 табури 15200 пушки		27 таб. 21000 пушки.	

Вѣроятниятъ планъ за действие на турската армия.

Основна идея — настѣпателна война. Задачитѣ на отдѣлнитѣ турски армии, вѣроятно, ще бждатъ:

- 1) *На Одринската армия* — да разбие нвшата южна армия и да окупира южна България.
- 2) *На Македонската армия* — да разбие нашата западна армия и да овладѣе София, и
- 3) *На Родопскитѣ войски* — да разбиятъ нашиятъ Родопски отрядъ и да прекъснатъ съобщенията между южната и западната армии, въ долината на р. Марица.

Сърѣдоточаване на отдѣлнитѣ армии.

1. Одринска армия

Главната масса, вѣроятно, ще се сърѣдоточи въ долината на р. Марица, между Одринъ и Мустафа паша; други две второстепенни групи ще има около Лозенградъ и Кърджалии.

Назначението на тѣзи групи може да бжде:

а) *На главната масса*, първоначално, да прикрие непосредственно гр. Одринъ, а когато окончателно бжде готова, да настѣпи по посоката Т. Сеймень, Стара-Загора, да намѣри и разбие нашата армия, като я отхвърли къмъ Стара-планина.

б) *Групата около Лозенградъ* — отъ начало ще прегражда пѣтищата водящи отъ България къмъ Цариградъ презъ Лозенградъ и въ обходъ на Одринъ. При настѣпленieto тази група ще прикрива дѣсниятъ флангъ на главната група и ще ѝ съдействува въ операциитѣ ѝ въ южна България. За тази целъ тя може да се насочи: или по лѣвиятъ брѣгъ на р. Тунджа, или отъ Лозенградъ презъ Кайбиляръ направо къмъ Ямболъ, или най-после къмъ Айтось и Бургасъ. Последната посока, която е много ексцентрична е най-малко вѣроятна.

в) *Кърджалийската група* — първоначално ще прикрива лѣвиятъ флангъ на главната масса, а при настѣпва-

нието навѣрно ще има за задача, да се спусне въ долината на р. Марица, къмъ Каяджикъ и Борисовъ-градъ, съ целъ да обходи дѣсниятъ флангъ на нашата южна армия.

При почванието на офансивата, вѣроятно, като първи мѣстни обективи на тѣзи групи, могатъ да бждатъ поставени:

а) На главната масса — да завладѣе и се закрепи на планината Сакаръ, съ което тя веднага става господаръ на долините на р. р. Марица и Тунджа и си открива широко вратитѣ за нашествие въ южна България. Отъ този пунктъ тази група получава удобството да насочи усилията си въ всѣка посока.

б) На Лозенградската група — да завладѣе Казлъ-Агачъ или Ямболъ, отъ гдето ще заплашва фланга и тила на нашата армия.

в) На Кърджалийската група — да завладѣе Хасково, отъ гдето може да прекъсне дѣсниятъ флангъ и тила на нашата армия.

Съставъ и сила на групитѣ.

	Главна маса (Одринска група)		Лозенградска група		Кърджалийска група	
	таб.	пушки	таб.	пушки	таб.	пушки
Пехота	низамъ	24 19200	18 14400	6 4800	6 4800	14 41200
	редифъ I. кл.	108 86400	16 12800	14 41200	6 4700	6 4700
	редифъ II. кл.	6 4800	5 4000	6 4700	6 4700	6 4700
	Всичко	138 11000	39 21200	26 20800	26 20800	26 20800
Артил.	бат.	орджия	бат.	орджия	бат.	орджия
	полска	34 204	6 36	3 18	3 18	3 18
	планинска	2 12	3 18	3 18	3 18	3 18
	конна	3 18	—	—	—	—
	гаубична	6 36	—	—	—	—
	Всичко	45 270	9 54	6 36	6 36	6 36
Кавал.	еск.	сабли	еск.	сабли	еск.	сабли
	30 2400	5 400	1 80	1 80	1 80	1 80

Въ показанитѣ цифри не влизатъ гарнизонитѣ въ Одринъ (16 ред. табури) и Лозенградъ (4 р. табури).

Силата и съставътъ на тритѣ групи може да се измѣняватъ, въ зависимостъ отъ целитѣ и намѣренията на турцитѣ и, въ зависимостъ отъ възможността да се използватъ войскитѣ отъ 1. и 4. корпуси.

При най-благоприятни условия, сърѣдоточаването може да се извърши така: 1) на Главната група — на 25 опера-

тивень день, 2) на Лозенградската група — също, 3) на Кърджалийската група — още на 20 оперативенъ день.

2. Македонска армия.

Тази армия, вѣроятно, ще се съсрѣдоточи въ зоната Мелникъ, Пехчево, Кочане, Кратово, Страцинъ, като изпрати силни авангарди въ Джумая, Царево-село и Егри Паланка. Впоследствие, ако нашата западна армия не е предприела никаква офансива, главнитѣ сили на турската армия постепенно ще се притеглятъ къмъ линията на авангардитѣ и ще взематъ изходно положение за настѣпване въ наша територия.

За настѣпване турската армия може да си избере следващитѣ посоки: а) по долината на р. Струма, б) по долината на р. Брегалница — Криволакъ, Щипъ или Велесъ, в) по посоката Скопие, Куманово, Егри-Паланка.

Сравнително най-голѣмо значение има посоката по долината на р. Струма, следъ нея — тази на р. Брѣгалница и, най-после, тази презъ Куманово на Паланка. Последната посока, като най-добра за маневриране на голѣми сили, може да бѣде широко използвана само при пълнъ неутралитетъ на Сърбия.

Съставъ и сили на групитѣ.

Войски	По долината на рѣка Струма		По долината на рѣка Брѣгалница		По посоката Куманово — Паланка		Общъ резултатъ въ Солунъ отъ войскитѣ на 5 арм. корпусъ	
	табури	пушки	т.	п.	т.	п.	т.	п.
Пехота								
Низами	24	19200	11	8800	20	16000	10	8000
Редифъ I кл.	23	17600	14	11200	14	11200	32	25600
Редифъ II кл.	16	12800	16	12800	12	9600	—	—
Всичко . .	62	49600	30	31200	46	36800	42	33600
Артилерия								
Полска	баг.	орждия	б.	о.	б.	о.	б.	о.
Планинска	15	90	10	60	16	96	6	36
Гаубична	2	12	2	12	1	6	—	—
Всичко . .	6	36	—	—	—	—	—	—
	23	138	12	72	17	102	6	36
Кавалерия								
	еск.	сабли	е.	с.	е.	с.	—	—
	17	1360	10	800	14	1120	—	—

При предположение, че всичкитѣ части ще могатъ да се мобилизиратъ за 6 дни и на 7 день да почнатъ съсрѣдочаванието си, групитѣ отъ македонската армия ще се съсрѣдоточатъ така:

а) По долината на р. Струма — около Кресна и Джумая — на 25 оперативенъ день;

б) По долината на Брѣгалница — около Кочане и Царево-село — на 20 оперативенъ день.

в) По посоката Куманово—Паланка, около Страцинъ — на 25 оперативенъ день.

3. Родопски войски.

Силата и съставътъ на тѣзи части, може да се предполага, че ще бѣде следващиятъ:

1) Около Неврокопъ 11 табура 8800 пушки
3 планински батареи 18 орждия

2) Около Пашмаклъж 12 табура 9600 пушки.

Повечето отъ половината на тѣзи войски ще бждатъ редифи 2. класъ.

Тѣзи войски най-късно до 10 оперативенъ день ще бждатъ събрани въ пунктоветѣ на съсрѣдоточаването.

Планъ за действие на нашата армия.

Вързо и едновременно мобилизиране на всичкитѣ сили и безъ колебание, стратегическо настѣпление на всичкитѣ операционни театри

Разпрѣделение на въоръженитѣ сили.

а) на южниятъ театръ

- 1) 6½ п. дивизии;
- 2) 9 конни полка;
- 3) 3 гаубични батареи;
- 4) 1 с. с. планинско артил. отдѣление;
- 5) Мостовата дружина.

Тѣзи сили се разпрѣдѣлятъ така:

	еск.	сабли
1) Самостоятелна 2. к. полкъ	4	480
Конница 1. „ „	4	480
3. „ „	4	480
4. „ „	4	480

Всичко 16 1800

2) III армия

3. Балканска дивизия
4. Преславска „
7. конни полкъ
10. конни полкъ

Всичко 45 дружини — 24 бат.— 6 ескадр., 45300 души,
144 орждия и 720 сабли.

3) II армия

- 5. п. Дунавска дивизия
- 6. п. Бдинска дивизия
- 9. Плѣвненска дивизия
- 6. к. полкъ.
- 8. " "
- 9. " "

Гаубиченъ полкъ

Всичко 100 друж., 51 бат., 8 еск.—99252 души, 306 топа,
и 960 сабли.

- 4) Хасковски отрядъ — отъ 2. Трак. див. 8¹/₄ дружини
отъ 3. артил. полкъ 6 батареи 36 орждия
отъ 3. план. арт. отд. 2 бат. 12 орждия
отъ 3. к. полкъ 1 ескадр. 120 коня.

А всичко на южниятъ театръ :

153¹/₄ дружини, 83 батареи, 30 ескадрона,
153270 души, 498 орждия и 3600 сабли.

Къмъ южната армия се привлече и Шуменскиятъ
крепостенъ батальонъ, състоящъ отъ 12 15/с.м. орждия и 12
12/с.м. орждия. Всичко 24 тежки орждия.

На западниятъ (македонскиятъ театръ)

I-ва или западна армия

- 1. Софийска дивизия
- 7. п. Рилска " "
- Л. Г. конни полкъ
- 5. к. полкъ
- 2. план. артил. отдѣление
- Гаубиченъ полкъ.

Всичко 50 дружини. 34 батареи, 5 ескадрона, 49626
пушки, 204 топа и 600 сабли.

На този театръ, освенъ това щѣше да се привлече и
легкиятъ обсаденъ паркъ отъ Софийскиятъ крепостенъ бата-
льонъ: 12 15/с.м. гаубични орждия и 12 12/с.м. дълги; всичко
24 орждия.

На Родопскиятъ театръ.

- Родопски отрядъ — 9. 21, 27 и 39 пехотни полкове
отъ 2. пионерна дружина 3 роти
отъ 3. арт. полкъ	6 бат.	36 орждия
" 1. пл. арт. отд.	8 "	48 "
" 3. " " "	6 "	36 "
" 3. конни полкъ	1 еск.	120 сабли.

Всичко 16³/₄ дружини, 20 батареи, 1 еск., 17520 пушки,
120 орждия и 120 сабли.

Въ вътрешността на Княжеството оставатъ всички опъл-
ченски и допълняюци дружини и, временно, цѣлиятъ 8 резер-
венъ полкъ въ Шуменъ и Варна.

Задачитѣ на отдѣлнитѣ армии и отряди.

*Войскитѣ, съсредоточени на южния театръ, иматъ
за главна задача да разбиятъ Одринската турска армия,
да завладѣятъ или обходятъ Одринъ и да настѣпятъ къмъ
Цариградъ. Като първоначаленъ територияленъ обективъ
на тѣзи войски се представя завладѣването и укрепява-
нието на планината Сакаръ.*

III. армия има за частна задача да обезпечи лѣвиятъ
флангъ на южната армия и да прегради настѣплението на
турската армия по долината на р. Тунджа, а при настѣпле-
нието — да сѣдействува отъ долината на р. Тунджа за
завладѣването на Сакаръ-Планина.

II. армия: да прегради настѣплението на турската ар-
мия по долината на р. Марица и да нанесе главниятъ ударъ
при борбата за овладѣването на Сакаръ-Планина.

III. и II. армии трѣбва да действуватъ винаги въ тѣсна
тактическа и стратегическа връзка.

Хасковскиятъ отрядъ—да прикрие дѣсниятъ флангъ на
армията, като се противопостави на едно възможно наше-
ствие на Кърджалийскиятъ отрядъ, а при настѣплението — да
разбие този отрядъ и да зазладѣе гр. Кърджалий. Хасков-
скиятъ отрядъ трѣбва да действува въ тѣсна стратегическа и
тактическа връзка съ II. армия.

I. армия (Западната) има за задача да прикрива ст.
София. За тази целъ тя трѣбва да се възползува отъ
своето централно положение и бързо съсредоточаване, за
да настѣпи въ Македония, да бие по части турската армия,
да овладѣе по-големъ районъ отъ турската територия, да
предизвика и насърчи едно общо възстание на българитѣ въ
Македония. Като първоначаленъ територияленъ обективъ на
западната армия се представлява завладѣването на Джумай-
ската котловина и защитяванието северниятъ изходъ на Крес-
ненското дефиле.

При своитѣ настѣпателни действия, западната армия
трѣбва да поддържа тѣсна тактическа и стратегическа връзка
съ Родопскиятъ отрядъ.

Родопскиятъ отрядъ има за задача, първоначално, да
прикрие долината на р. Марица отъ нашествието на турски
войски, а впоследствие съ по-големата частъ отъ своитѣ
сили да настѣпи къмъ Разлога, който да завладѣе и да влѣзе
въ тѣсна тактическа и стратегическа връзка съ западната ар-
мия. Презъ всичкото време Родопскиятъ отрядъ трѣбва да
поддържа връзка и съ Хасковския отрядъ. Като първонача-

ленъ мѣстенъ обективъ на Родопския отрядъ се представлява, още въ началото на действията — Тжмрашътъ.

Райони за съсредоточаване*).

1) За съсредоточаването на южнитѣ армии е избрана зоната между р. Сазлж-дере и р. Тунджа, съ линия на развърщането Карабунаръ-Манастиръ (дълга около 50 км.). Това съсредоточаване е съвсемъ безопасно, защото се прикрива съ повече отъ $\frac{1}{3}$ отъ силитѣ на цѣлата южна армия (8. дивизия въ Търново-Сейменъ, 3. дивизия по долината на р. Тунджа и Хасковския отрядъ — въ гр. Хасково). Този районъ има следующитѣ изгоди: а) южната армия заема централно положение по отношение всичкитѣ възможни пжтища за настѣпление на Одринската турска армия; б) мѣстността позволява свободно маневриране на всички възможни посоки и концентрирането на армията въ единъ пунктъ може да се извърши най-късно въ два дни; в) отъ този районъ армията е най-добре нацелена за овладѣване на Сакаръ-Планина; г) фланговетѣ на армията сж добре обезпечени вдѣсно отъ р. Марица и отъ позициитѣ при Хасково и Търново-Сейменъ и влѣво — отъ р. Тунджа и позициитѣ при Синаплии, Хасанбейлии, Казълъ-Агачъ и Ямболъ, и др.); въ тилтъ ѝ почти перпендикулярно къмъ фронта на настѣплението на армията се намира ж. п. линия Ямболъ—Стара-Загора, Т.-Сейменъ, която твърде много облегчава подвоза и евакуацията.

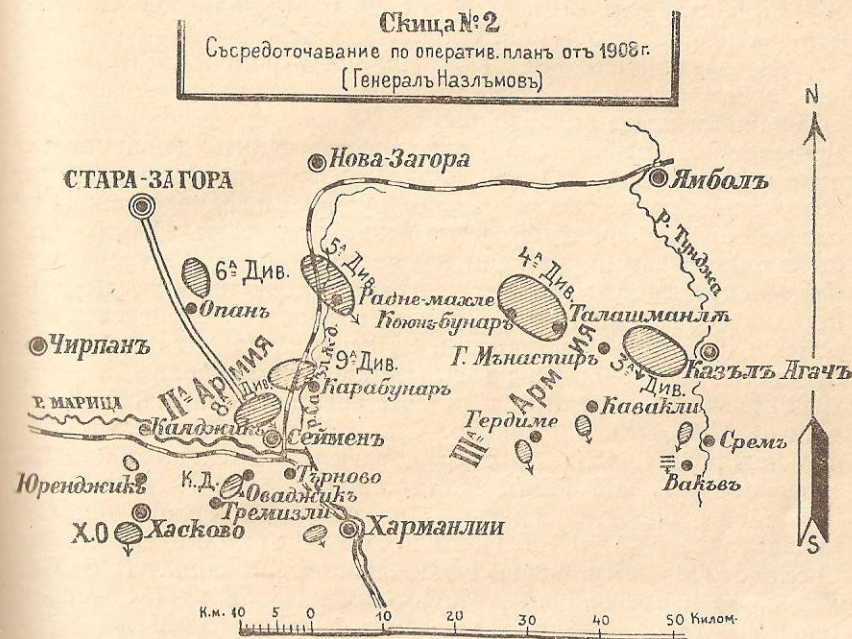
2) Западната (I. армия) е съсредоточена въ района — Дупница, Кадинъ мостъ—Кюстендилъ Радомиръ, при което главната масса е около с. Горня Козница. При това положение западната армия заема твърде згодно положение по отношение всичкитѣ възможни посоки за настѣплението на турската армия. При разпредѣлението на силитѣ на западната армия по различнитѣ пунктове въ района, вземени сж предъ видъ предстоящитѣ настѣпателни действия къмъ Джумая. За тази целъ по-голѣмата частъ отъ резервнитѣ части сж групирани къмъ дѣсниятъ флангъ — къмъ Кюстендилъ, Кадинъ мостъ и Конево, а всичкитѣ действующи части отъ I. дивизия, половината отъ 7. и по-голѣмата частъ отъ с. с. артилерия е сгруппирана по-близо до посоката Дупница—Джумая.

3) Следъ очистванието на Тжмръша отъ турски войски, Родопския отрядъ ще остави резервнитѣ си части и не с. с. планинска артилерия на линията Чепеларе—Дьовленъ, Ташъ-боазъ, съ целъ да наблюдаватъ и да охраняватъ Родопитѣ, а действующата бригада и всичката с. с. планинска артилерия

*) Скица № 2.

ще се съсредоточатъ къмъ 12 оперативенъ день въ Чепинската котловина, готови за настѣпване къмъ Разлога.

На началника на 2. п. Тракийска дивизия, полковника Фичева който, щѣше да бжде назначенъ за началникъ на от-

ряда, се възлагаше да изработи планътъ за по-нататъшнитѣ действия, който тукъ привеждаме:

Проектъ за съсредоточаването на Родопския отрядъ, съгласно заданието на Щаба на Армията (общи съображения по планъ А).

Въ зависимостъ отъ поставенитѣ задачи на Родопския отрядъ и отъ стратегическитѣ условия, при които гой ще бжде поставенъ, още въ началото на войната съ Турция, азъ предполагамъ да съсредоточа повѣрениятъ ми отрядъ по следващия начинъ:

1) 21. Срѣдногорски полкъ и 7. п. планинско скорострелно отдѣление въ Чепеларското корито.

2) Останалитѣ три пехотни полка, 3/4 пионерна дружина, полската и планинската артилерия въ Чепинското корито.

По този начинъ, Родопскиятъ отрядъ ще бжде съсрѣдоточенъ въ две групи, отъ които по-голѣмата на важната операциона посока. Тази групировка ми дава възможностъ да постигна първиятъ стратегически обективъ — завзеждането на Тѣмръша и, следъ това, съ събрани сили да поведе настѣпателни действия въ долината на р. Мѣста и да внесе войната на неприятелската територия.

За завзеждането на Тѣмръша най-благоприятна посока, поради мѣстнитѣ условия и други стратегически съображения, се явява направлението Чепеларе, Широка-лъжа, Дьовленъ. Заради това назначавамъ единъ действащъ полкъ (21. п. Срѣдногорски) въ Чепеларското корито. Този полкъ, следъ като остави една дружина и една планинска батарея за прикриването на посоката отъ къмъ Пашмакѣж, съ останалитѣ три дружини и две планински батареи, ще бжде напълно способенъ да изпълни задачата си: завзеждането на с. Дьовленъ и действие въ тила на неприятелскитѣ войски, които сѣ разположени на северъ отъ този населенъ пунктъ. Това действие на 21. Срѣдногорски полкъ, обаче, трѣбва да се подкрепи съ решителни действия отъ другитѣ войски на фронта Михалково, Селча, Тилкили-махле, въ случай че противникътъ е съсрѣдоточилъ войскови части въ северната частъ на Тѣмръшката околия.

Моята оперативна идея е: да захвана Тѣмръша още въ началото на войната, до гдето противникътъ не е успѣлъ да съсрѣдоточи тамъ какви годе значителни сили. Ако той, обаче, ни изпревари въ това отношение, то тази операция ще може да се предприеме едва на 10 оперативенъ день, когато 21. Срѣдногорски полкъ и две дружини отъ 4. резервенъ полкъ ще бждатъ готови за действие противъ респективнитѣ пунктове.

Отъ друга страна, при по бързо съсрѣдоточаване на относително значителни неприятелски сили на този второстепенъ театъръ, тази групировка ми дава възможностъ, до окончателното съсрѣдоточаване на Родопския отрядъ, да предприема една активна отбрана и да насоча решителниятъ си ударъ въ тази посока, която въ даденъ моментъ представя най-голѣмъ интересъ.

Поддръжката на пограничната стража и прикриването на мобилизацията и съсрѣдоточаването действително представятъ една трудна задача, особно, ако турцитѣ се опитатъ съ своитѣ наблизу квартирующии войски да навлѣзатъ въ наша територия, да отблъснатъ нашитѣ погранични постове и да заематъ нѣкои важни стратегически пунктове.

Споредъ направенитѣ отъ по-рано разпоредения, за охранение на пограничната линия въ повѣрената ми дивизион-

на областъ сѣ назначени пограничнитѣ и запаснитѣ отъ близкитѣ села:

на участъка	Мусала, Джаварица	400 души	
„	„	Чадъръ-тепе, Жребичко	1050 „
„	„	Кричимъ, Тополово	890 „

Очевидно е, че тѣзи смѣсени команди представятъ едно твърде слабо и малко надежно прикритие. За усиляването имъ, предполагамъ: на 3 оперативенъ день да изпратя по една дружина отъ 21. и 27 п. полкове въ Лѣжене и Лилково; на 4 оперативенъ день — още по една дружина отъ сѣщитѣ полкове въ с. с. Батакъ и Широка-лъжа. По този начинъ, на 5 оперативенъ день, на пограничната линия ще се намѣрятъ: 4 пехотни дружини и 2340 погранични войници и запасни, т. е. около 6500 войници. Тѣзи сили напълно сѣ достатѣчни да спратъ едно евентуално нашествие на турскитѣ войски отъ Неврокопъ и Пашмакѣж.

Споредъ приложенитѣ тукъ маршрути, Родопскиятъ отрядъ ще се съсрѣдоточи въ следващата последователностъ:

Въ Чепинското корито:

на 5 оперативенъ день 2 дружини.

на 8 оперативенъ день 6 дружини и 3/4 пионерна дружина, 1 ескадронъ.

на 10 опер. день — 10 дружини, 3/4 пион. дружина, 10 полски и планински батареи, 1 ескадронъ.

Въ Чепеларското корито:

на 5 оперативенъ день 2 дружини

на 8 оперативенъ день — 4 дружини и 4 план. батареи.

на 12 оперативенъ день по-голѣмата частъ отъ отряда ще бжде съсрѣдоточенъ на опредѣленитѣ мѣста, а на 13 оперативенъ день може да се предприеме една настѣпателна акция въ долината на р. Места, ако това се диктува отъ общата стратегическа обстановка.

Подписалъ: началникъ на 2. Тракийска дивизия
полковникъ *Фичевъ*.

15 септемврий 1908.

Този проектъ е билъ одобренъ отъ Щаба на Армията и изцѣло е включенъ въ оперативния проектъ А.

Прикриване на мобилизацията и съсрѣдоточаването.

Прикриването на мобилизацията и съсрѣдоточаването се възлага първоначално на пограничнитѣ роты, които, впоследствие, се усилятъ съ части отъ пограничнитѣ съ Турция дивизии. За тази целъ тѣзи дивизии се мобилизиратъ последователно и изпращатъ прикриващи части, които да

заематъ всичкитѣ по важни погранични пунктове. Тѣзи дивизии образуватъ сѣщевременно и стратегическитѣ авангарди на армиитѣ, а именно: 3 дивизия — на III армия, 8 п. дивизия — на II армия и 7 дивизия — на западната I армия.

На пограничнитѣ дивизии е възложено за охранение следващитѣ погранични участъци:

1) на 7 п. *Рилска дивизия* — отъ в. Патарици до в. Мусала (140 км.), съ главни сили въ Дупница, Кадинъ-мостъ и Кюстендилъ.

на 2 п. *Тракийска дивизия* — отъ в. Мусала до в. Кокезъ-тепе включително (180 км.).

3) на 8 п. *Тунджанска дивизия* — отъ Кокезъ-тепе до с. Бунарчево (120 км.), съ главни сили въ Т.-Сейменъ.

на 3 п. *Балканска дивизия* — отъ с. Бунарчево до Черно-море (140 км.) по брѣга на последното до гр. Месемврия включително.

5) Черноморскиятъ брѣгъ отъ гр. Месемврия до Ромънската граница ще се прикрива отъ гарнизона на гр. Варна.

Време за съсрѣдоточаването на отдѣлнитѣ армии и отряди.

Армиитѣ и отдѣлнитѣ отряди се съсрѣдоточаваха въ следващитѣ оперативни дни:

а) *Самостоятелната конница* — на 11 операт. день.

б) *III армия* — окончателно на 19 оперативенъ день, а ако не дочака не с. с. артилерия, тя е готова на 16—17 о. д.

в) *II армия* е готова на 23 оперативенъ день. По-голтѣмата частъ (безъ 12 дружини и 24 не с. с. батареи) на тази армия е готова на 18 о. д. Ако превозката на частитѣ отъ Бдинската дивизия и частъ отъ тѣзи на Плѣвненската се извърши по линията Мездра, София, Каяджикъ, II армия ще бжде почти цѣлата съсрѣдоточена на 17 о. д. Тази последната превозка има и това преимущество, че още къмъ 10 о. д. ще имаме въ района на съсрѣдоточаването 8 дружини и 6 с. с. батареи повече. При това една масова превозка по споменатитѣ ж. п. л. може да заблуди турцитѣ относително пункта на съсрѣдоточаването на нашата южна армия, като имъ привлече вниманието къмъ долината на р. Марица, обстоятелство, което може да има твърде голѣмо значение по отношение нашитѣ предстоящи настѣпателни действия къмъ Сакаръ-Планина.

г) *Хасковскиятъ отрядъ* се съсрѣдоточава окончателно на 12 о. д.

Въобще, може да се каже, че южнитѣ армии окончателно сж готови за настѣпване къмъ 23 о. д. Ако ли може да се използва линията Мездра—София—Каяджикъ за пре-

возката на частитѣ отъ Бдинската дивизия, то армиитѣ може да се считатѣ готови на 17 о. д.

д) *Западната* (I армия). По-голтѣмата частъ на тази армия е готова на 10 о. д., въ който день, въ района на съсрѣдоточаването ще има вече 40000 пушки, 120 орджия и 600 саби. Къмъ 15 оперативенъ день пристигатъ всичкитѣ части на тази армия и тя е напълно готова за настѣпване.

е) *Родопскиятъ отрядъ*. Частитѣ отъ този отрядъ, предназначени за активни действия, ще бждатъ събрани около Лѣджене къмъ 12 оперативенъ день.

И тѣй, може да се смѣта, че къмъ 13 оперативенъ день Западната армия и Родопския отрядъ сж готови да наченатъ активни действия.

Окончателното разположение на частитѣ, следъ съсрѣдоточаването на действащата армия, е показано на схема № 2. (Приложение II).

Г. Операционнитѣ проекти отъ 1911 и 1912 год.

(Началникъ Щаба на Армията генералъ Фичевъ)

Презъ месецъ май 1910 г. приехъ длъжността на Началникъ Щаба на Армията и първата ми работа бѣ да проуча изработенитѣ операционни проекти на различнитѣ фронтове. Тази предварителна работа трая почти презъ цѣлата 1910 година.

Отъ направенитѣ проучвания се установи, че нашитѣ желѣзници не ще могатъ да отговорятъ на военнитѣ искания, въ случай на война, и заради това нашитѣ операционни проекти едва ли можеха да бждатъ реализирани по отношение на необходимитѣ транспорти презъ периода на мобилизацията и съсрѣдоточаването на действащата армия.

Поради краткото сѣществуване на българското царство, желѣзнопътната мрежа не бѣ успѣла да добие пълното си развитие, за да представи едно надежно средство за държавната отбрана.

Въ това време имаше само две магистрални линии:

1) Кюстендилъ, София, Вратца, Плѣвненъ, Горна-Орѣховица, Шуменъ, Варна.

2) Царибродъ, София, Вратца, Пловдивъ, Стара-Загора, Айтосъ, Бургасъ.

Освенъ това, имаше и следващитѣ второстепенни линии:

1) Ломъ—Мездра, въ постройка.

2) Сомовитъ, Плѣвненъ.

3) Свищовъ, Левски.

4) Русе, Горна-Орѣховица и Търново, Стара-Загора. въ постройка отъ Търново за Стара-Загора.

- 5) Русе, Каспичанъ, Варна.
- 6) Варна, Добричъ.
- 7) Пловдивъ, Търново-Сейменъ, Хебибчево.

По отношение транспорта на войскитѣ въ време на мобилизация, придобиваха най-голѣмо значение дветѣ магистрални линии, които прорѣзваха на дълъж северна и южна България и трансбалканската линии: Горна-Орѣховица, Търново, Стара-Загора.

Отъ техническо гледище нашитѣ желѣзнопѣтнни линии, строени изключително за търговски цели, имаха много дефекти: голѣми наклони, малки радиуси, рѣдки и тѣсни гари, малки и къси разездни линии на гаритѣ липса на рампи за товарене на военни тренове, неудовлетворително водоснабдяване на повечето гари, малко обръщателни крѣгове.

Съставътъ на подвижния материалъ (вагони и машини) недостатъченъ за една усилена превозка; липса на единъ запасъ отъ каменни въглища, който да удовлетвори първитѣ нужди отъ гориво въ времето на мобилизацията и съсрѣдоточаването; неприготвенъ личенъ съставъ да организира и приведе въ изпълнение едно усилено движение.

Това неудовлетворително състояние на нашитѣ желѣзници, предизвика Щаба на Армията да вземе редъ мѣрки за подобрието на желѣзнопѣтнатата мрежа и за пригодяването ѝ за военни нужди, както и за подготвяне войскитѣ за рационално използване превозоспособността на желѣзницитѣ.

Тѣзи мѣрки бѣха следващитѣ:

а) Подобриение на желѣзнопѣтнатата мрежа.

Презъ мартъ месецъ 1911 г. се назначи комисия отъ офицери отъ Генералния щабъ и инженери отъ Дирекцията на желѣзницитѣ, която да проучи състоянието на нашитѣ желѣзници, съ огледъ за нуждитѣ на войската. Тази комисия представи единъ докладъ за недостатѣцитѣ на съществуващитѣ желѣзнопѣтнни линии и представи смѣтка за нужнитѣ подобриения. Отпуснаха се отъ правителството парични средства и се почнаха нужнитѣ работи.

б) Изработи се щатъ за военно време на желѣзнопѣтнатата дружина презъ 1912 г., въ замѣна на този отъ 1910 г.

в) Приготви се единъ запасъ отъ 1200 тона въглища.

г) Взеха се мѣрки за стѣкмяването на санитарни влакове.

д) Препорѣчаха се нужнитѣ мѣрки за набавянето на нужния подвиженъ съставъ и желѣзнопѣтнни материали за военно време. (Докладъ до Министерския съветъ отъ 31 май 1912 г. подъ № 497).

е) Мѣрки за пригодяване новостроящата се линия Борушица за военни цели.

Паралелно съ мѣрките, които Щаба на Армията вземаше за пригодяването на желѣзницитѣ за военни нужди, вземаха се редъ мѣроприятия и за подготовката на войскитѣ

къмъ рационално използване на желѣзницитѣ за военно време. А именно:

а) Презъ 1910 г. се издадоха таблици за съставянето на военнитѣ влакове, споредъ щатотѣ за военно време;

б) презъ май и юлий месецъ 1912 г. се организираха съ частитѣ отъ разни гарнизони, 2 практически упражнения за товарене и разтоварене на войскитѣ по желѣзницитѣ;

в) предприеха се упражнения съ войницитѣ отъ желѣзнопѣтнатата дружина за построяване на временни военни рампи;

г) организира се единъ 15 дневенъ практически курсъ при желѣзнопѣтнатата дружина за обучение на офицеритѣ отъ частитѣ на армията за ръководение службата за товаренето и разтоваренето на военнитѣ влакове;

д) направи се опитъ за организирането практически на единъ военно-санитаренъ влакъ презъ месецъ априлий 1912 г.

Операционниятъ планъ отъ 1911 г.

Планъ А и А bis

Въ случай на война противъ Турция бѣха изработени два плана: А и А bis, които се различаваха по това, че превозката по желѣзницитѣ ставаше по два разни начина.

По първия операционенъ планъ А за тѣзи превозки се използваша всички желѣзнопѣтнни линии водещи къмъ турскитѣ граници, а по втория А bis желѣзнопѣтнния участъкъ София, Т. Парзджикъ не се използваше, предъ видъ предположението, че този участъкъ, който минава твърде близо на участъка Костенецъ, Бѣлово (15 — 20 клм.) до турската граница, населена съ помаци, независимо отъ всички взети мѣрки, би се изложилъ на опитвания за повреди отъ страна на турцитѣ, още въ самото начало на мобилизацията.

Основна идея.

Началникътъ Щаба на Армията искаше да скѣса съ установената до сега традиция—позиционна война и заради това, като основа на нашия оперативенъ проектъ бѣ намѣренето му, въ случай на конфликтъ съ Турция, да се поведе настѣпателна война и на двата операционни театра — Македонския и Тракийския. И твърде естествено, нашата политика бѣше активна и, следователно, войната ни съ Турция трѣбваше да бѣде настѣпателна. Освенъ това, политическото и военно положение на съседната империя, следъ хуриета, ни налагаше единъ активенъ образъ на действие, при който можеше да поведемъ съ успѣхъ борбата.

Настъпателната война, независимо отъ това, че се явява като средство за голѣми рѣшения, но тя се налагаше и отъ самитѣ условия, при които пребиваше турската армия, тъй като преди събирането на всичкитѣ въоръжени сили на Турция, което изискваше продължително време, българската армия, на всѣка цена, трѣбваше да вземе инициативата въ ржцетѣ си и да нанесе решителния ударъ.

Въоръженитѣ сили на Турция.

Въ този моментъ турската армия се намираше въ реорганизационния си периодъ и преживѣваше една остра криза. За основа на нашитѣ изчисления, обаче, ние вземахме старата военна организация на империята.

Въ зависимостъ отъ това, Щабътъ на Армията предполагаше, че турската действаща армия ще се състави по следващия начинъ:

I. Одринска армия.

II. Армейски корпусъ:

<i>Пехота</i>	низамъ	67	табури
	редифъ I кл.	64	"
	редифъ II кл.	40	"
	Всичко	171	табури
<i>Кавалерия</i>	низамъ	32	ескадрона
	редифъ	16	"
	Всичко	48	ескадрона
<i>Артилерия</i>		72	батареи

IV. Армейски корпусъ:

<i>Пехота</i>	низамъ	13	табура
	редифъ I кл.	32	"
	Всичко	45	табура
<i>Кавалерия</i>	редифъ	8	ескад.
<i>Артилерия</i>		12	батар.

А всичко: 216 табура по 700 = 151,200 чел., 56 ескадрона = 5,600 сабли и 84 батареи или 336 орждия.

II. Македонска армия.

III Армейски корпусъ:

<i>Пехота</i>	низамъ	67	табура
	редифъ I кл.	48	"
	редифъ II кл.	50	"
	Всичко	165	табура

<i>Кавалерия</i>	36	ескад.
<i>Артилерия</i>	61	батар.

I. Армейски корпусъ:

<i>Пехота</i>	низамъ	16	табура
	редифъ	40	"
	Всичко	56	табура
<i>Артилерия</i>		21	батар.

А всичко: 221 табури = 154,700 человекъ, 36 ескадрона = 3600 сабли и 82 батареи или 328 орждия.

Противъ останалитѣ съседни държави — за обезпечаване на границата, се предполагаше, че турцитѣ ще оставятъ:

	таб.	бат.	еск.
на гръцката граница	44	3	—
на черногорската граница	12	3	—
на сръбската граница	38	3	—
на руската граница	70	18	24
Всичко	164	27	24

За гарнизонъ въ Цариградъ — 41 табура низамъ и редифъ, 20 ескадрона и 15 батареи (60 орждия).

Зоната на съсрѣдоточаването и планътъ за военни действия.

У насъ, съ години, бѣше се сложило мнението, че турцитѣ ще поведатъ противъ насъ настъпателна война и, даже се предполагаше, че тѣ безъ да дочакатъ мобилизирането на армията си ще нахлуятъ въ наша територия, за да компрометиратъ мобилизацията и съсрѣдоточаването на нашата армия. Тази опасностъ караше нашия Щабъ на Армията да търси по-отдалечени зони отъ границата за съсрѣдоточаването на нашитѣ мобилизирани войски и за създаването на редъ отбранителни укрепени линии, на които щѣше да се спре турското нашествие.

Между турскитѣ военначалници имаше, наистина, поклонници на стратегическата изненада, обаче нито готовността на армията имъ, нито бързината на съсрѣдоточаването имъ даваше възможностъ да реализиратъ една подобна идея. Начелото имъ стоеше началникътъ на 6-и армейска инспекция Назимъ-паша, който проповѣдваше да се нападне едновременно и стремително България отъ всички страни, като

се внесе тероръ между българското население, за да се предизвика паника още въ първия денъ на нашествието.

Идеята на Назимъ-паша за стратегическа изненада — нападение съ мирно-временнитѣ кадри, бѣ погрѣшна и една самоизмама, защото бѣ неизпълнима, тъй като още на 7—8 оперативенъ день настѣпилата мирновременна турска армия щѣше да бѣде посрещната съ по-голѣми сили отъ II. българска армия на линията Хасково, Харманли, Казълъ-агачъ, която имаше назначение да прикрие съсрѣдочаването на българската действуваша армия.

На Тракийския операционенъ театъръ, турската армия можеше да избере за съсредоточаване, въ зависимостъ отъ бързината на мобилизацията си, следващитѣ три зони: 1) зоната Хавса, Кърклисе, 2) зоната Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургазъ и 3) зоната Сарай, Чорлу, Родосто, задъ р. Еркене.

Първата зона съотвѣтваше на най-благоприятната обстановка за турската армия, а третата — на най-неблагоприятната, т. е. когато турцитѣ, поради бавната си мобилизация и превозка на войскитѣ, ще бждатъ принудени да се съсредоточатъ въ една по-отдалечена зона отъ пограничната линия, за да не изложатъ на опасностъ съсредоточаването си.

И въ третѣ случаи, Щабътъ на Българската Армия предполагаше, че турцитѣ ще изпратятъ силна прикриваща армия напредъ и въ пространството между укрепенитѣ пунктове Одринъ, Лозенградъ. Въ Кърджали, Пашмакли и Дювленъ, освенъ това, ще бждатъ изпратени малки отряди, които да прикриятъ по-важнитѣ операционни посоки на Родопския театъръ.

Голѣмитѣ турски маневри презъ 1909 и 1910 г. въ Тракия, дойдоха да закрепятъ убеждението въ Щаба на Армията, че турската армия при една евентуална война съ насъ, ще се съсредоточи въ зоната Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургазъ.

Голѣмото стратегическо значение на този районъ произтичаше отъ близостта на пристанищата Родосто и Цариградъ, гдето турцитѣ можеха да стоварятъ по-голѣмата частъ отъ азиатскитѣ си войски и отъ тамъ да ги насочатъ къмъ избраната зона на съсрѣдоточаване.

На Македонския театъръ на войната се предполагаше, че турската армия ще се съсрѣдоточи въ зоната Кочане, Щипъ, Петричъ, Неврокопъ, като изпрати стратегически авангарди въ Горна-Джумая и Егри-Паланка.

Турскиятъ операционенъ планъ.

По нѣкои предположения и данни, мислеше се, че турцитѣ, следъ като се съсрѣдоточатъ на Тракийския театъръ, ще минатъ въ настѣпване съ главнитѣ си сили между Одринъ и Лозенградъ, като опратъ фланговетѣ си на тѣзи две

крепости, и като насочатъ действията си на Казълъ-Агачъ, противъ лѣвия флангъ на нашата армия, която тѣ, съ увѣреностъ, предполагаша, че ще бѣде събрана на простанството между Търново-Сейменъ, Казълъ-Агачъ. Това убеждение си бѣше съставилъ Турския генераленъ щабъ, поради сведенията, които той бѣше събралъ отъ своята информационна служба, отъ миналитѣ години.

Относително възможния операционенъ планъ на турцитѣ бѣха допустнати следващитѣ ипотези:

1) ако турцитѣ успѣятъ по-рано да се се съсредоточатъ въ долината на р. Марица и взематъ инициативата въ рѣшетѣ си, тѣ могатъ да минатъ въ настѣпване по два начина: а) като опратъ дѣсното си крило на Одринската крепостъ, съ главнитѣ си сили да настѣпятъ по посока на Демотика, Харманли и да атакуватъ дѣсното крило на българската армия; б) да нахлуятъ съ главнитѣ си сили между Одринъ и Лозенградъ и да настѣпятъ по посока на Казълъ-Агачъ, Ямболъ, като се обрушатъ върху лѣвия флангъ на Българската армия, и в) въ случай, че турската армия не е готова, при едно евентуално настѣпване на българската армия, то тя да се укрепи на нѣкоя линия и да се отбранява, до пристигането на малоазиятскитѣ континенти, които ще ѝ дадатъ численно надмощие.

Първитѣ две ипотези послужиха на Началника Щаба на Армията като теми презъ време на маневритѣ съ кадритѣ, които презъ лѣтото на 1911 год. се извършиха съ офицеритѣ отъ Генералния щабъ на южния операционенъ театъръ, на мѣстността между Кайбиляръ и Каваклъж. На тѣзи маневри се проучи тъй сжщо въпросътъ за едно настѣпване на Българската армия на пространствата между Одринъ и Лозенградъ, тъй като до това време се считаше, че мѣстността на изтокъ отъ р. Тунджа, поради своята пресѣченостъ и липса на удобни съобщения, е неудобна за действия съ значителни сили.

Тѣзи маневри съ кадритѣ предизвикаха коренна промѣна въ оперативнитѣ идеи на Началника Щаба на Армията, вследствие на което се породилъ и новия оперативенъ планъ отъ 1911 г., за който ще говоримъ на съответното мѣсто.

На Македонския операционенъ театъръ, най-вѣроятно бѣше турцитѣ да действуватъ фронтално отъ къмъ Кочане, Джумая, а решителниятъ ударъ да поведатъ отъ Егри Паланка, Кюстендилъ, понеже тази посока имъ даваше възможностъ да действуватъ въ флангъ и тилъ на нашата армия, която би се ангажирала въ Осоговската планина, — и по посока на Джумая и Царево-село.

Съсрѣдоточаването на турската армия.

Споредъ направенитѣ изчисления въ Щаба на Армията, двете турски армии се съсрѣдоточаваха по следващия начинъ:

Одринска армия на 34 оперативенъ день

	таб.	еск.	бат.
Въ Пашмакдж	4	—	—
„ Егри-дере	4	—	—
„ Кърджали	16	—	6
„ Кушу-Кавакъ	4	—	—
„ Юскюдаръ	4	—	—
„ Мустафа-Паша	9	8	6
„ Одринъ	80	32	51
„ Димотика	9	8	6
„ Узунъ-Кюпрю	4	—	—
„ Баба-Дски	20	—	4
„ Лозенградъ	54	4	6
„ М.-Търново	2	—	3
„ Люле-Бургазъ	4	—	6
„ Самоковъ	2	—	—
Всичко	216	56	84

Македонска армия на 29 оперативенъ день

	таб.	еск.	бат.
Въ Егри-Паланка	4	—	3
„ Кочане	4	—	—
„ Горна-Джумая	4	—	3
„ Прешово	4	—	—
„ Скопие	8	—	—
„ Велесъ	8	12	3
„ Шипъ	20	12	18
„ Пехчево	2	—	1
„ Неврокопъ	8	—	—
„ Петричъ	26	—	15
„ Демиръ-Хисаръ	20	12	12
„ Сересъ	8	—	6
„ Гевгели	3	—	—
„ Кукушъ	7	—	—
„ Солунъ	75	—	21
„ Битоля	12	—	—
„ Воденъ	4	—	—
Всичко	221	36	82

Това съсрѣдоточаване на турската армия, на опредѣленитѣ дни, бѣ възможно само при правилна и редовна функция на превознитѣ срѣдства — желѣзници и морски транспорти.

Турскитѣ желѣзопжтни мрежи.

Презъ 1912 година желѣзопжтнитѣ линии въ Отоманската империя се групираха въ три несвързани една съ друга желѣзопжтни мрежи.

1. Желѣзопжтната мрежа въ Европейска Турция;
2. „ „ „ въ Мала-Азия, и
3. Сирийска и Хеджаска линии.

1. Европейска желѣзопжтна мрежа.

Желѣзопжтнитѣ линии въ експлоатация бѣха следващитѣ:

1. Цариградъ, Одринъ, Мустафа-паша . . . 359 км.
2. Деде-агачъ, Кулели-Бургазъ 112 „
3. Солунъ, Деде агачъ 445 „
4. Солунъ, Скопие, Зебивче 328 „
5. Скопие, Митровица 120 „
6. Солунъ, Битоля 210 „

Първитѣ две линии принадлежатъ къмъ Тракийския операционенъ театъръ, последнитѣ три къмъ Македонския, а линията Солунъ, Деде-агачъ, служи като връзка между тѣзи две групи.

Всичкитѣ желѣзопжтни линии принадлежатъ на частни компании. Това обстоятелство представяше много несгоди въ военното отношение, а именно:

а) Поради естественото недовѣрие къмъ управлението на частнитѣ компании, турскиятъ генераленъ щабъ не можеше своевременно да съобщи графицитъ за транспорта на войсковитѣ части, за да могатъ да се взематъ нужнитѣ мѣрки за организирането имъ. Презъ преме на гръцко-турската война, турското военно министерство е предупредило компанията 24 часа преди почването на превоза.

б) Всѣка компания, по отношение на персонала и подвижния материалъ, е пълна господарка, обстоятелство, което поражда единъ сепаратизъмъ, много опасенъ въ време на война.

г) Автономното управление на желѣзопжтнитѣ компании не е позволявало на турския генераленъ щабъ да изработи съвмѣстно съ техническия персоналъ както плана за мобилизацията на желѣзницитѣ, така и за превоза на войскитѣ.

д) Въпросътъ за административното управление на желѣзницитѣ въ военно време още повече щѣше да се затруд-

ни, поради липса на единъ общъ върховенъ и авторитетенъ органъ.

Желѣзопѣтнитѣ линии Цариградъ, Одринъ и Кулели-Бургазъ, Деде-агачъ още презъ 1910 г. бѣха получили голѣми подобрения. Между Одринъ и Цариградъ по искането на турското военно министерство, и за смѣтка на последното, бѣха направени 10 военни гари, за да се намалатъ разстоянията между сѣществуващитѣ стари гари.

Тѣй сѣщо, бѣше усиленъ участъкътъ отъ тази линия между Кулели-Бургазъ и Одринъ, който щѣше да служи като продължение на две линии — едната отъ Цариградъ, а другата отъ Деде-агачъ.

Освенъ това, презъ пролѣтъта на 1910 г. бѣха построени нови рампи на следващитѣ гари; Муратли — 300 м. дълга, Баба-Ески — 110 м. и Одринъ — 400 м.

За да се усили товаренето и разтоварването на войскитѣ на сѣщитѣ гари, увеличиха числото на запаснитѣ линии. Така напр Цариградската гара имаше 13 — 14 линии; въ Муратлии 5, въ Баба-Ески 6, Одринската гара разполагаше съ 8 запасни линии.

На второ мѣсто, отъ тѣзи подобрения, дохожда постройката на линията Баба-Ески, Лозенградъ, която къмъ началото на войната бѣ готова.

Проектираше се и постройката на желѣзница отъ Муратлъ за Родосто, което щѣше да даде голѣмо преимущество на турската армия, понеже щѣше да разполага съ две линии, които водятъ отъ Мраморното море.

Имаше проектъ да се построятъ пристанищата въ Родосто и Деде-Агачъ.

На линията Одринъ — Цариградъ, Мустафа-паша имаше следващиятъ подвиженъ съставъ:

Локомотиви	84
Класни вагони	165
Покрити вагони	887
Платформи	566

Максималенъ съставъ на влаковете 55 вагона.

Срѣдна бързина 30 кл. въ часъ.

Пропускателна способностъ 14 влака въ денонощие, въ една страна.

Линията Солунъ, Скопие, Митровица.

Почти по всичкитѣ гари по тази линия, между Солунъ и Скопие, имаше по три разездни пѣтища. На гаритѣ Струмица, Криволакъ, Велесъ и Скопие имаше и по една дълга (200 — 300 метра) товарна рампа, обстоятелство което сочеше зоната за съсредоточаването на турската армия въ централна Македония.

Пропускателна способностъ 10 — 12 влака въ денонощието. Максимална бързина 30 км. въ часъ.

Съставъ на влаковете 30 вагони.

Подвиженъ съставъ:

локомотиви	32
класни вагони	88
покрити	552
открити	172.

Линията Солунъ—Битоля.

Превозна способностъ отъ 10—12 влака въ денонощие.

Максимална бързина 25 км. въ часъ.

Максималенъ съставъ на влаковете 25 вагона, но на нѣкои мѣста съ двойна тракция.

Подвиженъ съставъ:

локомотиви	10
класни вагони	22
товарни	156

Линията Солунъ—Деде-Агачъ.

Въ техническо отношение линията не бѣше пригодна за масови транспорти, защото има голѣми наклони и малки радиуси. Не могатъ да се съставятъ влакове съ повече отъ 25 вагона и то съ двойна тракция.

Личниятъ съставъ недостатъченъ, подвижниятъ — сѣщо. Линията при това разполагаше съ следващия подвиженъ съставъ:

машини	34
класни вагони	90
покрити „	528
открити „	200.

Максимална пропускателна способностъ 8 влака въ денонощие.

2. Малоазиятска желѣзнопѣтна мрежа.

Малоазиятската желѣзнопѣтна мрежа се състоеше отъ следващитѣ линии:

1) Хайдаръ-паша, Коня, Бургурлу, известна още подъ названието Трансазиятска или Багатска линия — дълга 949 км.

2) Ески-Шехиръ, Ангора — 263 км.

3) Смирна, Касаба, Афионъ-Карахисаръ — 420 км.

4) Смирна, Айдинъ, Динаръ — 376 кл.)

5) Магнезия, Соматли — 91 кл.

6) Мудания, Бруса — 41 кл.

Тази мрежа имаше следнитѣ недостатъци:

1) Преди всичко, малоазиатските желъзници се отдѣляха отъ европейскитѣ отъ Мраморното море. Това обстоятелство диктуваше щото да става прехвърлянето на войскитѣ въ Европа чрезъ кораби.

2) Тази мрежа не е свързана съ Сирийската линия, поради което Турция не би могла да привлече въ Европа своевременно войскитѣ си освенъ по море.

3) Всичкитѣ малоазиатски желъзници иматъ само едно дебуше на Мраморното море — Хайдаръ-паша.

4) Къмъ това трѣба да прибавимъ голѣмитѣ разстояния между гаритѣ, които не допускатъ движение на повече отъ 12 влака въ денонощие.

Планътъ за действие на Българската армия.

Изучванията презъ 1910 г. и полскитѣ поѣздки презъ 1911 година окончателно закрепиха у началникъ Щаба на Армията убеждението, че, въ случай на война противъ Турция, и на двата операционни театра — Македонскиятъ и Тракийскиятъ, още въ началото, трѣбва да се поведе настѣпателна война, предъ видъ на нашата по-голѣма бойна готовност и бързина въ мобилизацията и съсредоточаването нашата армия. Освенъ това, биде взето решение да се използва и мѣстността на изтокъ отъ р. Тунджа за действие на голѣми маси войски.

Предъ видъ на това, зонитѣ на съсредоточаването на армията се изнесоха по близо къмъ границата, а на I. армия се увеличи състава съ още една пехотна дивизия и, по този начинъ, силитѣ на действащата армия се разпредѣляха така: на Македонскиятъ театъръ I армия — 1, 7 и 10 п. дивизии; на Тракийския театъръ — II и III армия — 3, 4, 5, 6, 8, и 9 п. дивизии, Хасковскиятъ отрядъ и самостоятелната конница, а между дветѣ армейски групи — Родопскиятъ отрядъ, който прикриваше долината на р. Марица и служеше за връзка между тѣхъ.

За усиляването състава на I. армия се формироваше, презъ време на мобилизацията, 10 п. дивизия, като се вземаха по една пехотна бригада отъ 1. и 6 п. дивизии. Така се усиляваше I. армия още съ една пехотна бригада и два артилерийски полка, което ѝ даваше още една голѣма маневрена единица и възможност на по-многобройни стратегически комбинации.

Действащата армия се съставяше така:

Бойно разписание.

Самостоятелна конна дивизия генералъ-майоръ Назлъмовъ

1 бригада:	1 коненъ полкъ		
	2 " "		
2 бригада:	3 " "		
	4 " "	16	ескадрона.

I армия, генералъ-майоръ Кутинчевъ

1 п. Софийска дивизия, генералъ-майоръ Тошевъ

		друж.	бат.	еск.
1 бригада:	1 п. Софийски полкъ	4	—	—
	6 п. Търновски полкъ	4	—	—
2 бригада:	37 пех. полкъ	4	—	—
	38 пех. полкъ	4	—	—
	1 пионерна дружина	1	—	—
	4 с.с. артилерийски полкъ	—	6	—
	4 не с.с. артил. полкъ	—	6	—
	Л.-Гвардейски к. полкъ	—	—	2
	Всичко	17	12	2

10 п. Сборна дивизия, генералъ-майоръ Брадистиловъ

		друж.	бат.	еск.
1 бригада:	16 п. Ловчански полкъ	4	—	—
	25 п. Драгомански полкъ	4	—	—
2 бригада:	47 пех. полкъ	4	—	—
	48 пех. полкъ	4	—	—
	10 пионерна дружина	1	—	—
	10 с. с. артилерийски полкъ	—	3	—
	10 не с. с. артилерийски полкъ	—	6	—
	5 коненъ полкъ	—	—	1
	Всичко	17	9	1

7 п. Рилска дивизия, генералъ-майоръ Тодоровъ

	друж.	бат.	еск.
1 бригада: 13 п. Рилски полкъ	4	—	—
26 п. Ловчански полкъ	4	—	—
2 бригада: 14 п. Македонски полкъ	4	—	—
22 п. Тракийски полкъ	4	—	—
3 бригада: 49 пех. полкъ	4	—	—
50 пех. полкъ	4	—	—
7 пионерна дружина	1	—	—
7 с. с. артилерийски полкъ	—	9	—
7 не с. с. артилерийски полкъ	—	6	—
2 план. с. с. артилерийски полкъ	—	9	—
5 коненъ полкъ	—	—	1
Всичко	25	24	1

А всичко въ I. армия 59 42 4

Родопски отрядъ, генералъ-майоръ Ковачевъ

	друж.	бат.	еск.
1 бригада: 9 п. Пловдивски полкъ	4	—	—
21 п. Срѣдногорски полкъ	4	—	—
2 бригада: 27 п. Чепински полкъ	4	—	—
39 пех. полкъ	4	—	—
отъ 2 пионерна дружина	1/2	—	—
отъ 3 с. с. артилерийски полкъ	—	3	—
отъ 3 план. арт. п. (7 с.с. и 3 не с.с.)	—	10	—
отъ 1 план. арт. п. (7 с.с. бат.)	—	7	—
отъ 8 коненъ полкъ	—	—	1
Всичко	16 1/2	20	1

II армия, генералъ-майоръ Ивановъ

3 п. Балканска дивизия, генералъ-майоръ Сарафовъ

	друж.	бат.	еск.
1 бригада: 11 п. Сливненски полкъ	4	—	—
32 п. Загорски полкъ	4	—	—
2 бригада: 24 п. Черноморски полкъ	4	—	—
29 п. Ямболски полкъ	4	—	—
3 бригада: 41 пехотенъ полкъ	4	—	—
42 пехотенъ полкъ	4	—	—
3 пионерна дружина	1	—	—
6 с. с. артилерийски полкъ	—	9	—
6 не с. с. артилерийски полкъ	—	6	—
7 коненъ полкъ	—	—	3
Всичко	25	15	3

9 п. Тунджанска дивизия, генералъ-майоръ Кирковъ

	друж.	бат.	еск.
1 бригада: 10 п. Родопски полкъ	4	—	—
30 Шейновски полкъ	4	—	—
2 бригада: 12 п. Балкански полкъ	4	—	—
29 п. Шипченски полкъ	4	—	—
3 бригада: 51 пехотенъ полкъ	4	—	—
52 пехотенъ полкъ	4	—	—
8 пионерна дружина	1	—	—
8 с. с. артилерийски полкъ	—	9	—
8 не с. с. артилерийски полкъ	—	6	—
6 коненъ полкъ	—	—	3
Всичко	25	15	3

9 п. Плъвенска дивизия, генералъ-майоръ Сираковъ

	друж.	бат.	еск.
1 бригада: 4 п. Плъвенски полкъ	4	—	—
17 п. Доростолски полкъ	4	—	—
2 бригада: 33 п. Свищовски полкъ	4	—	—
34 п. Троянски полкъ	4	—	—
3 бригада: 53 пехотенъ полкъ	4	—	—
54 пехотенъ полкъ	4	—	—
9 пионерна дружина	1	—	—
9 с. с. артилерийски полкъ	—	9	—
9 не с. с. артилерийски полкъ	—	6	—
9 коненъ полкъ	—	—	1
Всичко	25	15	1

Хасковски отрядъ, полковникъ Дъловъ

	друж.	бат.	еск.
28 п. Стремски полкъ	4	—	—
40 пехотенъ полкъ	4	—	—
пионерна дружина	1/2	—	—
отъ 3 с. с. артилерийски полкъ	—	6	—
1 планин. арт. полкъ (4 неск. отд.)	—	3	—
9 коненъ полкъ	—	—	2
Всичко	8 1/2	9	2

Къмъ тѣзи армия се прибавяха още следващитѣ части:

	друж.	бат.	еск.
едно гаубично отдѣл. отъ 4 арт. п.	—	3	—
едно гаубично отдѣл. отъ 8 арт. п.	—	3	—
колоездачна рота	—	—	—
телефонна полурота	—	—	—
Всичко	—	6	—
А всичко въ II. армия	84	60	9

III Армия, генералъ-майоръ Димитриевъ

4 Преславска дивизия, генералъ-майоръ Бояджиевъ

	друж.	бат.	еск.
1 бригада: 7 п. Преславски полкъ	4	—	—
19 п. Шуменски полкъ	4	—	—
2 бригада: 8 п. Приморски полкъ	4	—	—
31 п. Варненски полкъ	4	—	—
3 бригада: 43 пехотенъ полкъ	4	—	—
44 пехотенъ полкъ	4	—	—
5 с. с. артилерийски полкъ	—	9	—
5 не с. с. артилерийски полкъ	—	6	—
4 пионерна дружина	1	—	—
10 коненъ полкъ	—	—	1
Всичко	25	15	2

5 п. Дунавска дивизия, генералъ-майоръ Христовъ

	друж.	бат.	еск.
1 бригада: 2 п. Искърски полкъ	4	—	—
5 п. Дунавски полкъ	4	—	—
2 бригада: 18 п. Етърски полкъ	4	—	—
20 п. Добруджански п.	4	—	—
3 бригада: 45 пехотенъ полкъ	4	—	—
46 пехотенъ полкъ	4	—	—
5 пионерна дружина	1	—	—
1 с. с. артилерийски полкъ	—	9	—
1 не с. с. артилерийски полкъ	—	6	—
8 коненъ полкъ	—	—	2
Всичко	25	15	2

5 п. Бдинска дивизия, генералъ-майоръ Теневъ

	друж.	бат.	еск.
1 бригада: 3 п. Бдински полкъ	4	—	—
15 п. Ломски полкъ	4	—	—
2 бригада: 35 п. Врачански полкъ	4	—	—
36 п. Козлодуйски полкъ	4	—	—
2 с. с. артилерийски полкъ	—	9	—
6 пионерна дружина	1	—	—
10 коненъ полкъ	—	—	1
Всичко	17	9	1

Части придадени къмъ армията:

	друж.	бат.	еск.
едно гауб. отд. (отъ 5 арт. полкъ)	—	3	—
отъ 2 план. полкъ (4. неск. отд.)	—	3	—
Колоездачна рота			
телеграфна полурота			
Всичко	—	6	—
А всичко въ III. армия	64	45	5
Или всичко въ полската действуваща армия:	243	170	36

Гарнизони въ укрепенитѣ мѣста.

Търново-Сейменски укрепенъ пунктъ.

	др.	бат.
Опълченски друж. 1 приз. (25, 35, 16 и 10 п. в. о.)	4	—
Опълченска дружина 2 призивъ (30 п. в. о.)	1	—
Отъ 3 арт. не с. с. полкъ	—	6
Отъ 4 артил. п. гаубичното не с. с. отдѣление	—	2
Отъ 8 арт. п. гаубична не с. с. батарея	—	1
Отъ Соф. кр. бат. тежкото обсадно отдѣление	—	6
" " " " 57 мм. куполни батареи (по 2 куп.)	—	2
" " " " 7.5 см. круповски не с. с. батареи	—	6
Отъ Шуменския кр. бат. тежкото обсадно отдѣл.	—	4
" " " " 57 мм. куполни батареи	—	3
Всичко	5	30

Ямболски укрепенъ пунктъ.

	др.	бат.
Опълченски дружини 1 приз. (18, 29 и 33 п. в. о.)	3	—
Опълченска дружина 2 призивъ (29 п. в. о.)	1	—
Отъ 5 арт. полкъ гауб. не с. с. отдѣление	—	3
Отъ Шум. кр. бат. 7.5 см. Круп. не с. с. батареи	—	2
" " " " легкото обсадно отдѣление	—	6
Всичко	4	10

Дупнишки укрепенъ пунктъ.

	др.	бат.
Опълченски дружини 1 и 2 призивъ отъ 14 п. в. о.	2	—
Отъ Соф. кр. бат. легкото обсадно отдѣление	—	6
Всичко	2	6

Бургазки укрепенъ пунктъ.

	др.	бат.
Опълченски друж. 1 призивъ (4, 17, 28, 34 п. в. о.)	4	—
Опълченска друж. 2 призивъ (24 п. в. о.)	1	—
Отъ Соф. кр. бат. 7·5 см. Круп. н. с. б.	—	1
Отъ Шуменск. кр. бат. 7·5 см.	—	1
Отъ Видинск. кр. бат. шестволни картечници	—	1
Всичко	5	3

Варненски укрепенъ пунктъ.

	др.	бат.
Опълченски дружини (2, 3, 8, 15, и 31 п. в. в.)	5	—
Опълченска друж. 2 призивъ (8 п. в. о.)	1	—
Отъ Варненска брѣгова бат. (2 орждия)	—	1
" " " " 10 см. (4 орждия).	—	1
" " " " 57 м. м., 76 м. м. (2 орждия).	—	1
Всичко	6	3

Отъ Видинския кр. баталионъ.

24 фунт. дълги (по 4 орждия).	—	2
24 фунт. къси (по 4 орждия).	—	1
9 фунтови (по 6 орждия)	—	2
8 десетстволни картечници	—	1
Всичко		6

Шуменски укрепенъ пунктъ.

	др.	бат.
Опълч. друж. 1 призивъ (5, 6, 7, 19, 20 и 36 п. в. о.)	5	—
Опълч. др. 2 призивъ (7 п. в. о.)	1	—
Отъ Видинския кр. батал.:		
24 фунт. къси (по 3 ор.)	—	2
9 фунт. (по 6 ор.)	—	2
шестъ дюймови мортири (по 4)	—	2
Отъ Шуменския кр. баталионъ:		
7·5 см. Круп. не с. с. (по 6 ор.)	—	2
57 м. м. с. с. куполи (по 2 куполи)	—	2
1 картечница Максимъ		
Всичко	6	10

Софийски укрепенъ пунктъ.

	др.	бат.
Опълч. друж. 2 призивъ (1, 6, 16 и 25 п. в. о.)	4	—
Отъ Соф. кр. баталионъ:		
57 м. м. с. с. батареи (по 2 куп.)	—	4
картечници Максимъ две	—	1
Отъ Видинския кр. баталионъ:		
9 фунтови (по 6 орждия)	—	4
шестъ дюймови мортири (по 4)	—	1
57 м. м. с. с. батареи (по 2 ор.)	—	4
Всичко	4	14

А всичко въ укрепенитъ пунктове 30 82

Съсрѣдоточаване на българската армия и начинъ за действие.

Както казахме по-горе, българската армия се съсрѣдоточаваше така:

На Македонския театъръ:

I. армия — 7 п. Рилска дивизия (съ три бригади), на линията Кюстендилъ, Кадинъ-мостъ, Дупница, съ изпратени напредъ авангарди въ Гюешево, Черната-скала и Слатина. Така дивизията имаше назначение, заедно съ пограничната стража, да прикрие мобилизацията и съсрѣдоточаването на I армия.

I-а Софийска дивизия се съсрѣдоточаваше въ околноститѣ на Таваличево, а 10 п. Сборна дивизия — въ околноститѣ на Конево.

Родопскиятъ отрядъ. Той се разполагаше така: въ района Лъжене Костандово 2 бригада отъ 2 п. Тракийска дивизия — 9 п. Пловдив. полкъ въ с. Батакъ, а 21 п. Срѣдногорски полкъ между Хвойна и Чепеларе, като оставаше малки отряди отъ по 2 роты и една планинска батарея въ с. Чуренъ и Лилково, съ назначение да прерѣжатъ издадения Тържшки клинъ въ наша територия и, по този начинъ, да отсраният турското заплашване въ долианата на р. Марица.

Родопскиятъ отрядъ служеше същевременно да прикрие долината на р. Марица и да свърже войскитѣ на Македонския и Тракийския театри.

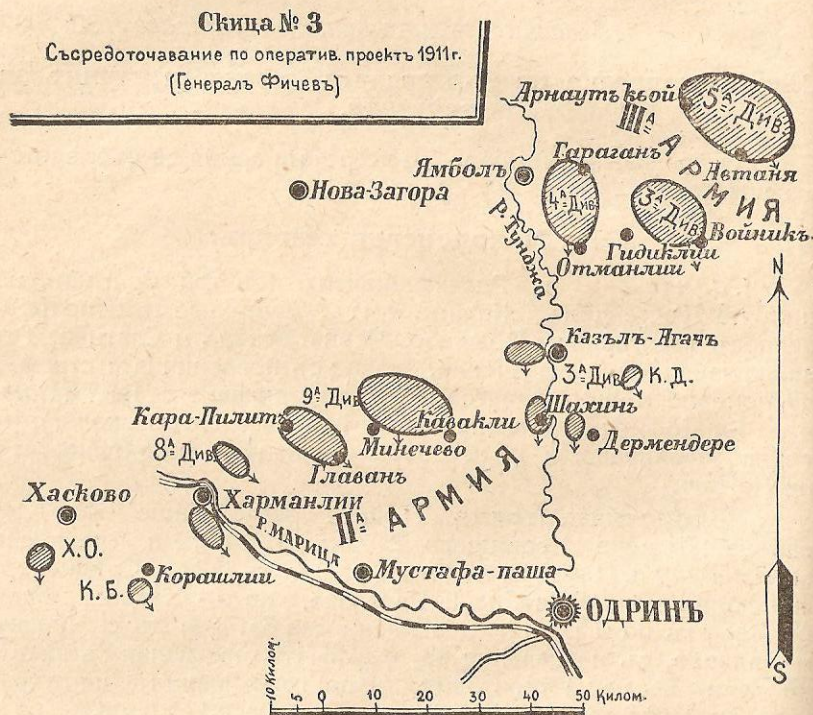
На Тракийския театъръ.¹⁾

Хасковскиятъ отрядъ се съсрѣдоточаваше въ гр. Хасково, като изпращаше авангарди въ с. с. Олу-дере, Татаръ-Кьой и Ири-Обасъ. Този отрядъ трѣбваше да прикрива посо-

¹⁾ Глед. скица № 3.

ката къмъ Кърджали и да обезпечи дѣсниятъ флангъ на II-а армия.

II-а Армия — една конна бригада се съсредоточаваше въ с. Бей-Бунаръ; 8-а Тундж. дивизия, — отъ дветъ страни на р. Марица, между Харманли, Хебибчево и Хасобасъ, Теке, Сюлеменчево, Арабджи-Кьой; 9-а п. дивизия — съ 1 и 2 бригади въ Ново-село, Кавакли, Нинечево, а 1-а бригада — въ Паша-Кьой, Софуларъ, Кара-Пилитъ; 3-а Балканска дивизия — въ района на Урумъ-бейли, Сремъ и Казълъ-агачъ.

Конната дивизия се разполагаше на крайния лѣви флангъ на съсредоточаването, въ Казж-Клисе.

II-а армия, конната бригада и конната дивизия, заедно съ частитъ отъ пограничната стража и изпратенитъ напредъ авангарди отъ пехотнитъ дивизии, имаха назначение да прикриватъ мобилизацията и съсредоточаването на нашата действаща армия на тракийския театръ и да осуетятъ опитванията на турски отряди да проникнатъ въ наша територия, същевременно като спратъ турското настъпване, ако това бжде възможно поради по-бързата мобилизация и съсредоточаване на турската армия, макаръ

че, отъ направенитъ студии въ Щаба на Армията, подобна евентуалностъ бѣ съвсемъ изключена.

III-а армия, подъ прикритието на частитъ отъ II-а армия и Конната дивизия, се съсредоточаваше така: 4 п. Преславска дивизия въ с. с. Симеоново, Мансарли, Мидирисъ, Козарево; 6 п. Бдинска дивизия — въ с. с. Тюркменъ, Саранли, Войникъ, а 5 п. Дунавска дивизия — въ с. с. Арпачъ, Хасъ-Бегли, Автания.

За усилването театра на войната въ фортификационно отношение се организирваха следващитъ укрепени пунктове: Търново-Сейменъ, Ямболъ, Дупница, Бургазъ, Варна, Шуменъ и София,

Укрепенитъ пунктове въ Дупница и София, Търново-Сейменъ и Ямболъ имаха назначение въ случай на нужда, да послужатъ като опора на действащата армия, а другитъ да прикриватъ нашиятъ Черно-морски брѣгъ отъ единъ възможенъ неприятелски опитъ да предприеме малки второстепени операции въ източна България.

За действие, въ случай на война противъ Турция, въ зависимостъ отъ предположенията за съсредоточаването, групировката и оперативния проектъ на Турцитъ, Щаба на Армията бѣше се установилъ върху следващитъ идеи.

На Македонскиятъ театръ — съ 7-а п. дивизия да настъпи въ долината на р. Струма и по посока на Черната-скала, Царево-село, Кочане, като се старае да пробие неприятелския центръ. Тази операция щѣше да се поддържа и отъ бригадата на Родопския отрядъ, която бѣше съсредоточена въ Лъжене и трѣбваше да действа по посока на Бяна-Мехомия, като заплашва дѣсниятъ флангъ на турското разположение.

10-а Сборна дивизия трѣбваше да действа по посока на Гюешево, Деве-байръ, Крива-Паланка, която посока Щабътъ на Армията считаше за особно важна, понеже тя водеше въ флангъ и тилъ на войскитъ отъ I-а армия, които действаха къмъ Царево-село и Кочане.

I-а п. Софийска дивизия — първоначално оставаше като маневриращи войски, като се предполагаше да се вкара тогъчасъ въ действие въ тази посока, която се укаже най-благоприятна за развитието на военнитъ действия. По този начинъ се предполагаше да се нанесе решителния ударъ въ неприятелското разположение.

За да се усили числеността на нашата I-а армия, предполагаше се да се образуватъ доброволчески чети отъ македонскитъ бежанци въ България, които впоследствие щѣха да се употребятъ за партизански действия въ вътрешността на Македония, като се подигне къмъ възстание мѣстното българ-

ско население и се компроментиратъ съобщенията и тилътъ на Турската македонска армия

Съ тѣзи срѣдства и съ този образъ на действия, Щабътъ на Армията считаше, ченашата I-а армия съ успѣхъ може да води настѣпателната война на Македонскитѣ операционенъ театъръ.

Родопскитѣ отрядъ, както казахме по-рано, трѣбваше да действува въ флангъ на турцитѣ, които би действували въ долината на р. Струма и, още въ началото, да заеме главния гребенъ на Родопскитѣ планини, като насочи 9 п. полкъ къмъ горното течение на р. Места — къмъ Доспатскитѣ Ханове, а съ 21 п. полкъ да настѣпи къмъ Пашмакли, съ намѣрение да развали моста на желѣзницата Солунъ — Деде-Агачъ при Букъ.

Тѣзи задачи на Родопския отрядъ, въ битността ми Началникъ на 2-а п. Тракийска дивизия, сж били решавани по картата и на мѣстността съ офицеритѣ отъ частитѣ на дивизията.

На Тракийскитѣ театъръ.

Ако турцитѣ настѣпятъ съ главнитѣ си сили въ долината на р. Марица, отъ Одринъ срещу Харманлии и Търново-Сейменъ, II. армия да ги посрещне отъ фронта по двата брѣга на р. Марица, а III. армия, като се изнесе напредъ, да действува срещу дѣсния флангъ на турската армия, който би се насочилъ по долината на р. Тунджа. Въ такъвъ случай, гарнизонътъ на Търново-Сейменъ, който щѣше да се усили съ една бригада отъ 9 п. дивизия и Хасковскитѣ отрядъ щѣха да действуватъ на линията Хасково, Търново-Сейменъ, като гарантиратъ дѣсния флангъ на II. армия.

Ако турцитѣ настѣпятъ съ главнитѣ си сили по долината на р. Тунджа, то III. армия ще действува отъ къмъ фронта, на изтокъ отъ р. Марица, а II. армия — срещу лѣвия флангъ на Турската армия.

Презъ времето на генералъ-щабнитѣ поездки въ 1911 година, като основна идея на тѣзи практически упражнения, на мѣстността, бѣ проученъ този маневръ съ най-голѣмитѣ подробности и рекогносцирована самата мѣстность. Отъ добититѣ сведения се установи, че мѣстността между Одринъ, Казж-Клисе е удобна за действие съ голѣми войсковы части, макаръ и лишена отъ добри съобщения, и че при едно настѣпване въ турска територия, нашата действаща армия ще има възможность да действува въ междината Одринъ — Лозенградъ.

Ако турцитѣ, поради численното си надмощие, настѣпятъ съ значителни сили и въ дветѣ посоки, въ такъвъ случай, II. и III. армии като се опратъ на Търново-Сейменския и

Ямболския укрепени пунктове, ще маневриратъ около тѣхъ, въ зависимостъ отъ създавшитѣ се обстановки. Заради това, за да се формиратъ сериозни опорни точки въоръжаваха се Търново-Сейменскитѣ укрепления съ 112 орджия, а Ямболскитѣ съ 48 орджия, които впоследствие още можеха да се усилятъ, споредъ вървежа на войната.

Планъ за мобилизацията на желѣзницитѣ и организирани на превоза по тѣхъ.

За да се гарантира бързината на мобилизацията и транспорта на войсковитѣ части и военни материяли въ време на съсрѣдоточаването, се изработиха въ Щаба на Армията (секция на военнитѣ съобщения) необходимитѣ планове.

А. Планъ за мобилизацията на желѣзницитѣ.

Той съдържаше:

- а) мѣропрития за обезпечаване на желѣзнопжтнитѣ линии съ необходимиятъ персоналъ за да може да се приведе въ изпълнение *военно-временния графикъ*;
- б) постоянно готови временнитѣ графици и разписания за движението на влаковетѣ;
- в) готови съображения за постоянното снабдяване съ достатъчно работници мината „Перникъ“;
- г) готови мѣропрития за пазенето на желѣзнопжтнитѣ линии;
- д) готови съображения за построяването на временни рампи;
- е) назначаването на военнитѣ коменданты;
- ж) готови екземпляри отъ новоиздаденото отъ Щаба на Армията презъ 1912 год. „Положение за управлението на желѣзницитѣ презъ военно време“.

Б. Планъ за превозката по желѣзницитѣ, споредъ оперативнитѣ планове А и Аbis.

Съ обявяването на мобилизацията, по желѣзницитѣ предстояха следувашитѣ превозки:

1. *Презъ мобилизационния периодъ* (отъ 1—6 оперативенъ день):
 - а) превозване на запаснитѣ долни чинове за попълване на частитѣ;
 - б) превозване на артилерийскитѣ коне за попълване;
 - в) превозване на коннитѣ части за прикриването на мобилизацията и съсрѣдоточаването;
 - г) превозъ на частъ отъ бойнитѣ запаси за попълване

на разходните артилерийски магазини и тия на укрепените пунктове;

д) превозване на хранителните припаси и интендантски роти на дивизиите до пунктовете на съсредоточаването.

2. През периода на съсредоточаването на армията (от 6—24 оперативен ден):

а) превозване на щабовете и частите от армията, включително и техните административни обози;

б) превозване на част от бойните припаси за попълване на междинните артилерийски складове и тѣзи на укрепените пунктове;

3. Превозка след завършването на съсредоточаването на армията (от 24—25 оперативен ден):

а) превозване на останалата част бойни припаси за попълване на разходните и междинни артилерийски магазини;

б) превозване на хранителни припаси (брашно) за попълване на продоволствените складове.

След 29 оперативен ден, железниците се освобождаваха от определените по плана превозки.

След тоя ден по железниците трѣбаше да се организират ежедневно: а) нужното число провиантски влакове за хранение на армията; б) евентуално, необходимото число санитарни влакове; в) необходимото число влакове съ бойни припаси.

След това, (29 оперативен ден) железниците можеха да се турят и въ услуга на населението.

Превозването на войсковите части.

Превозването на конните части към пограничната зона, за прикриване мобилизацията и съсредоточаването, се предвиждаше да се отпочне на 4. оперативен ден и да се завърши на 5. оперативен ден.

За този превоз се държаша въ готовност 2 разписания, съгласувани съ оперативните планове А и Аbis. По първото разписание (план А) превозът се извършва по южната линия, а по второто (Аbis) превозът се извършваше на конните части, квартируващи въ северна България, по северната линия до Габрово и от Тулово, по нататък, по южните линии.

За превозването на щабовете и частите на армията бѣха изработени два плана А и Аbis. По първият план се използваха всички железнопътни линии, водящи към турската граница, а по вторият се избѣгваше участъкът София, Т. Пазарджикъ, като опасен от неприятелски нападения. Всички войскове части, квартируващи въ северна България, които по оперативният план А се превозаха по железнопътната линия София, Т. Пазарджикъ, Пловдивъ, по планът Аbis се

превозаха по линията София, Г.-Орѣховица, Габрово и от тамъ през Балкана се прехвърляха за Тулово, гдето се товарят и превозват въ зоната на съсредоточаването.

От съставените две таблици, които определяха начина по който ще стане превозът се вижда:

1) че за съсредоточаването на армията по план А се използват всичките железнопътни линии, включително строящата се линия Търново, Стара-Загора (9 п. дивизия от Тулово).

2) За по интензивно превозване, частите от 5 п. дивизия ще се превезат едновременно по двете линии: Русе, Каспичанъ, Ески-Джумая и Русе, Г.-Орѣховица, Преславъ.

3) За ускоряване на съсредоточаването, едновременно съ превозването по железниците, нѣкои части от дивизиите се пущат да следват по обикновените пътища (1, 2, 3, 7 и 8 дивизии).

5) частите от 4. и 5. дивизии се превозват по железниците до гарите Преславъ и Ески-Джумая, от гдето прехвърлят Балкана по обикновен път до зоната на съсредоточаването.

5) Находящата се въ постройка линия Мездра, Вратца, Ломъ, не бѣше предвидено да се използва, освен на участъкът й Мездра, Вратца (за 6 п. дивизия), тъй като работите на тази линия към сръдата на 1912 г. не обещаваха, че ще се свършат въ скоро време.

От сжщите таблици се вижда:

1) че превозката на пехотните части на дивизиите, както телеграфните, пионерните и мостови части почва на 6 оперативен ден и се привършва към 13 оперативен ден.

2) Превозката по железниците на пехотните части от 4 и 5 дивизии (до Преславъ и Ески-Джумая) се привършваше към 11 оперативен ден.

3) Превозката на административните обози почваше на 10 оперативен ден и се привършваше на 17 (за 6 п. дивизия) — на 25 оперативен ден.

4) Превозката на частите от планинската артилерия се почваше на 17 оперативен ден и се завършваше на 23.

Според оперативният проект Аbis, изработен въ началото на 1912 г., по железниците се предвиждаше да се превозат сжщите части до сжщите крайни пунктове, съ изключение частите от 6 п. дивизия, обозите на 5 дивизия и нѣкои части от планинската артилерия.

От гореказаните таблици се вижда освен това, че превозката за съсредоточаването на юго-западният театър по план Аbis се извършва по сжщите разписания и въ сжщият срокъ както по план А, а превозките за съсредоточаването на Тракийския театър по план Аbis ставаха

съ едно закъсняване, причинено от претрупването на линията Търново—Габрово и Тулово, Стара-Загора.

И така, въ случай на война съ Турция, за съсредоточаването на армията предстоеше да се приложат единъ от двата разработени планове, които съ всичкитъ си подробности бѣха още къмъ срѣдата на 1912 година завършени.

Оперативниятъ проектъ отъ 1912 година.

Сключването на Балканския съюзъ указа своето влияние и върху оперативния проектъ, въ случай на война съ Турция. Като се взема въ внимание силата и съсредоточаването на Сръбската и Гръцка армии на Македонскиятъ театъръ, Щабътъ на Армията усвои следуващата основна идея: *настъпателна война, по преимущество, като се съсредоточатъ главнитъ сили на Българската армия на Тракийскиятъ театъръ и като се остави само една дивизия на Македонскиятъ театъръ, за съвмѣстно действие съ Сръбската армия.*

Това становище Щабътъ на Българската армия поддържаше въ всичкитъ срещи съ началника на Сръбскиятъ генераленъ щабъ, който постоянно поддържаше, че главнитъ действия ще се развиятъ на Македонския театъръ и за това ние сме трѣбвало да оставимъ една значителна армия на него (100,000 души). Най-после, на 16 септември ст. ст. се подписа едно съглашение, съ което Сърбитъ се задължаваха да усилятъ нашата армия на Тракийския оперативенъ театъръ съ нѣколко дивизии, ако турцитъ насочатъ главниятъ си ударъ противъ нашата Южна Армия.

Съображенията на Българскиятъ Генераленъ щабъ, че борбата ще се реши на Тракийския театъръ, изхождаха отъ следуващитъ предположения: 1) че турцитъ ще избератъ като обективъ Българската армия, като най-силна военна група между армиитъ на съюзницитъ; 2) че Тракийскиятъ театъръ на войната благоприятствува действието на голѣми войскови маси, и 3) че при участието на Гърция противъ Турция, Егейското море ще бжде затворено за нея отъ гръцката флота и следователно, всичкитъ Азиатски контингенти ще бждетъ насочени въ Тракия, срещу силитъ на Българитъ.

Дезорганизираното състояние на турската армия, която се намираще въ реорганизациониятъ си периодъ и численото надмощие на съюзницитъ явно свидетелствуваха, че Турция ще почне при неблагоприятни условия войната срещу съюзницитъ и за това една настѣпателна операция противъ тѣхъ бѣше изключена. Следователно, Турция бѣше принудена да се отбранява, още въ самото начало на военнитъ действия.

При подобни условия, явяваше се въпросъ: *где и въ течение на какъвъ срокъ ще се съсредоточи турската армия?*

Отъ всичкитъ данни, съ които разполагаше Щабътъ на Армията, можеше да се излѣзе отъ предположението, че на Тракийския оперативенъ театъръ турската армия може да избере, въ зависимостъ отъ бързината на мобилизацията и съсредоточаванията си, следващитъ три зони; 1) Хавса, Лозенградъ, 2) Бунаръ-Хисаръ, Люле-бургазъ и 3) Сарай-Чорлу и Родосто.

На Македонския оперативенъ театъръ, като единствена зона за съсредоточаването, трѣбваше да се приеме линията Скопие, Велесъ, Щипъ, Радовишъ, гдето по всѣка вѣроятностъ, ще бждатъ съсредоточени главнитъ сили на Македонската турска армия, като се изпратятъ прикриващи авангарди по посока на Куманово, Егри-Паланка, Кочане. Освенъ това, други два отряда ще бждатъ изнесени къмъ Горна-Джумая и Мехомия, за да прикриятъ долината на р. Струма и на р. Места.

Състоянието на турскитъ желѣзници и невъзможността да се използва Бѣлото море за прехвърлянето на частитъ отъ Мала Азия въ Европа, даваше ни право да предполагаме, че турската мобилизация и съсредоточаване нѣма да се извършатъ тѣй скоро; но, при всичко това, Щабътъ на Армията пакъ излезе отъ предположението, че турцитъ на 30 оперативенъ день ще съсредоточатъ армията си така:

1. На Тракийскиятъ театъръ.

216 табура	151,000 души
56 ескадрона	5,600 сабли
84 батар	336 орджия

2. На Македонскиятъ театъръ

221 табура	154,000 души
36 ескадрона	3,600 сабли
82 батар	328 орджия

Противъ тѣзи сили съюзницитъ можеха да противопоставятъ:

1. На Тракийскиятъ театъръ

Българи:	218 дружини	218,000 души.
	146 батареи	
	36 ескадрона	

2. На Македонскиятъ театъръ

Сърби:	128 дружини	128,000 души.
	160 батареи	
	36 ескадрона	

Гърци :	77 дружини	77,000 души.
	72 батареи	
	8 ескадрони	
Българи :	24 дружини	24,000 души.
	24 батареи	
	2 ескадрона	

Или всичко—229 дружини (229,000 души), 256 батареи и 46 ескадрона.

А цялата армия на съюзниците: 447 дружини, 402 батареи и 82 ескадрона.

Благодарение на настъпилите нови условия за българската армия, оперативният проект на Щаба на Армията за война против турците, притърпя само следващите поправки: *Като остане 7-а п. дивизия на Македонският театър, за съвместно действие с Сръбската армия, 1-а армия — 1-а п. Софийска дивизия и 10-а п. Сборна дивизия се преместваха на Тракийския театър, като се съсредоточаваха около Търново-Сейменъ. Във всяко друго отношение съображенията от 1911 останаха във пълна сила.*

II. Военни действия.

Мобилизация и съсредоточаване на българската армия.

Мобилизацията на армията се обяви на 17 септември (30 сеп. новъ стилъ), въ 12 часа по-пладне. Определи се броението на оперативните дни да почне отъ часа, въ който се обяви мобилизацията, а именно: 1-и оперативенъ день започва въ 12 часа по пладне на 17 Септ. (30 сеп.) и се свършва въ 12 часа, по пладне, на 18 Септ. (1 ок.) и т. н.

За готовността на частите и обозите и за тръгването имъ въ походъ или превозъ по желѣзниците бѣше определено така:

	Оператив. день
желѣзопътни коменданства, етапни пунктове, главни магазини, функциониратъ	2
охрана на желѣзниците, опълчение I. призивъ	2
желѣзнопътни дружини	2
дивизионни интендантски роти, колоездачни роти, автомобиленъ паркъ	3
пехотни полкове, артилерийски полкове, планински артилерийски паркове, див. продоволствени транспорти, дивизионни лазарети	7
Понтонната дружина, гаубичните отдѣления, пионерните дружини	9
Конните полкове	4
Телеграфниятъ паркъ	10
Дивиз. полски болници	12
Див. полуподвижни болници, армейските артилерийски паркове.	15
Крепостната артилерия.	11
Артилерийския обсаденъ паркъ.	16
Ветеринарни лазарети.	5
Софийскиятъ артилерийски арсеналъ.	4

Въ сѣщиятъ день се заповѣда съсредоточаването на армията да стане по планъ Аbis

Установи се щото броенето на оперативните дни за превоза по желѣзниците и за съсредоточаването на армията да

стане така : първият оперативен ден започва отъ 19 септемврий (1. X) и т. н.

Изпрати се телеграфическа инструкция (№ 982) до командиритѣ на пограничните роти съ Турция, съ която се уреждаше начинътъ за мобилизацията на тѣзи роти и се даваха нѣкои указания за прикриването на границата отъ тѣхъ.

3-а погранична дружина прикриваше участъкътъ Босилевградъ до р. Струма, съ 2046 души.

4-а погранична дружина — отъ р. Струма до изворитѣ на р. Искъръ, съ 1165 души.

Следъ 3-ия оперативен ден, 19 септ. (2. X), тѣзи дружини бѣха усилены : къмъ Гюешево съ 13 п. полкъ и една планинска батарея ; къмъ Царево село съ 14 п. полкъ и две планински батареи ; къмъ Бобошево съ две дружини отъ 49 п. полкъ и една планинска батарея.

5-а погранична дружина пазеше участъкътъ отъ р. Искъръ до г. Батакъ, съ 1481 души.

6-а погранична линия отъ г. Батакъ до с. Кереметли, съ 1917 души.

Следъ 19 септемврий (2. X). 5. погранична дружина биде усилена съ по нѣколко дружини отъ 21 и 27 п. полкове и нѣколко планински батареи.

7-а погранична дружина — участъкътъ отъ с. Керемитли до Дагкьой, съ 1772 д.

8-а погранична дружина — участъкътъ с. Дагкьой до Демиръ-Хисаръ, съ 772 д.

9-а погранична дружина — участъкътъ отъ Демиръ-Хисаръ до Алагюнъ, съ 1536 д.

10-а погранична дружина — отъ Алагюнъ до Бургасъ, съ 461 д.

Тѣй сящо и последната дружина, следъ 18 септемврий (1. X.), бѣ усилена съ части отъ прикриващата армия.

Още на 16 септемврий (29. IX.), коннитѣ полкове бѣха изпратени на границата и събрани въ две групи : 1) въ долината на р. Марица, около с. Ярджели, бѣше разположена конната бригада на полковникъ Танева, съставена отъ Лейбъ гвард. п. 2 ескадрона, отъ 3 к. п. 4 еск. и отъ 6 к. п. 3 ескадр.; 2) въ долината на р. Тунджа, около Казълъ-Агачъ, конната дивизия на генералъ-майоръ Назлъмова, която бѣше съставена отъ 6 конни полка, а именно : 1, 2, 4, 7, 8 и 9.

Съ телеграфически инструкции (№ № 995, 996, 997) се дадоха указания за начинътъ по който конницата трѣбваше да наблюдава за пограничната линия.

Съ телеграфически инструкции до началницитѣ на 7 п. дивизия, на Родопския отрядъ, на 8 и 3 п. дивизии (№ 1005, 1006, 994 и 935) се поставяше за задача да прикриватъ определенитѣ имъ участъци отъ пограничната линия, като имъ

се заповѣдваше да не откриватъ военни действия, ако турцитѣ не ни нападнатъ.

Съ телеграфическа директива подъ № 1004, на 18 септ. (1. X.) се съобщаваще на Началника на 2. Инспекционна областъ генералъ Иванова, че той се назначава да командува *Прикриващата армия*, състояща се : отъ Хасковския отрядъ, 8. и 3 п. дивизии, сборната конна бригада на полковникъ Танева и конната дивизия на генералъ-майора Назлъмова. На тази армия се възлагаше да прикрие мобилизацията и съсрѣдоточаването на нашата южна действаща армия, като наблюдава линията отъ Хасково до Факия, и като отбранява определенитѣ посоки, безъ да почва военни действия, ако турцитѣ не нападнатъ.

Командуването на тази армия генералъ Ивановъ трѣбваше да поеме на 6. оперативен ден и да установи главната си квартира въ Т.-Сейменъ.

Въ зависимостъ отъ станалата промѣна въ съсрѣдоточаването на нашата армия, въ сжщиятъ денъ се приготви наставление и таблица за съсрѣдоточаването на 1. армия (1. и 10 п. дивизия), около с. с. Юренджикъ и Айваджикъ, за да земе мѣстата на II. армия, която преминаваше на лѣвия брѣгъ на р. Тунджа, предъ разположението на II. армия, и която се събираше около Ямболъ.

На 20 септемврий (30. X.) се заповѣда на началника на флота да започне минното заграждане на Варненския заливъ и да приготви портътъ за отбрана, а на 21 септемврий (4. X.) се предписа на военния инженеръ подполковникъ Добревски да употреби всички усилия за поскорошното укрепяване на Т.-Сейменъ, съгласно установения проектъ, а на подполковникъ Силяновски — за укрепяването на гр. Ямболъ.

Отъ сведенията, които се получиха отъ частитѣ на 23 септемврий (6. X.) се виждаше, че мобилизацията отива успѣшно и че армията ще може да се мобилизира на определеното време и да почне съсрѣдоточаването си.

Извършване на превоза по желѣзницитѣ презъ мобилизационния периодъ.

А. Превозване на запаснитѣ войници.

По планътъ бѣ предвидено да се превозятъ по желѣзницитѣ 58,476 запасни войници, отъ които на 1. оперативен денъ 705 души, на 2. о. д. 39,078 д., на 3. о. д. — 16,295 и на 4 о. д. — 1,398 д.

Въ действителность, обаче, сж били превозени, презъ периода отъ 18 — 21 септемврий (1 — 4 X.) повече отъ 100,000 души запасни войници, отъ които 70% презъ 18 и 19 септември (1 — 2 X.).

Освенъ това, около 10,000 запасни, преимущественно отъ 5 и 9 дивизионни области, градинари въ Русия и Ромжния, сж били превезени отъ гаритѣ Русе, Варна, Сомовитѣ, Левски.

Б. Превозване на реквизиционитѣ коне.

Всичко по планѣтъ бѣ предвидено да се превозятъ 10,437 реквизиционни коне и 69 двуконни кола.

Въ действителностъ до 26 септ. (9 X), бѣха превезени по желѣзницитѣ около 9,600 коня и 253 реквизиционни кола.

В. Превозване на коннитѣ части за прикриване на мобилизацията.

Предъ видъ на натѣгнатитѣ отношения съ Турция, Щабѣтъ на Армията, още преди обявяването на мобилизацията, къмъ 12 септемврий (25 IX), се виде принуденъ да вземе мѣрки за прикриването ѝ.

Отъ 12—14 септемврий (25—27) се принесоха по желѣзницитѣ до гаритѣ Ямболъ и Търново-Сейменъ : Лейб-гвардейския, 1, 2, 3, 8 и 9 конни полкове въ мирновремения си съставъ. Останалитѣ конни полкове 4, 5, 6, 7, и 10 следваха до границата по обикновенитѣ пѣтища.

Обявяването на мобилизацията на 17 септемврий (30 IX) завари коннитѣ полкове вече на границата ; но безъ укомплектоването си до щатоваѣта за военно време. Това последното, обаче, се превозе по желѣзницитѣ на 22 и 23 септ. (5, 6 X).

Г. Превозване на опълченскитѣ дружини.

Споредъ планѣтъ предстоеше да се превезатъ презъ мобилизационния периодъ :

а) опълченскитѣ дружини, които отиваха за пазене на желѣзопѣтнитѣ линии, и

б) опълченскитѣ дружини отъ 6. и 9. дивизии, които бѣха назначени за усиление на гарнизонитѣ въ Варна, Бургасъ и Шуменъ.

Превозката на първитѣ се почна на 18 септемврий (1 X) и се привърши на 20 септемврий (3 X) ; а превозката на последнитѣ отъ 21—28 септемврий (4 — 11 X).

Освенъ това, за усиление на сѣщитѣ гарнизони, както и за укрепенитѣ пунктове Търново-Сейменъ и Ямболъ се превозоха отъ 14—18 оперативенъ день и опълченскитѣ дружини на 5-а Дунавска дивизионна областъ, 2-а Тракийска

и останалитѣ две дружини отъ 6. Бдинска дивизионна областъ.

Д. Превозване на бойнитѣ припаси за разходнитѣ артилерийски магазини.

Тази превозка се извърши въ по-голѣмата си частъ още до обявяването на мобилизацията.

Разходнитѣ артилерийски складове на Южниятѣ театъръ бѣха разположени въ Сливенъ и Тулово (Казанлъкъ), които същевременно щѣха да образуватъ и временно базисни складове съ бойни припаси.

Превозката на бойнитѣ припаси се почна отъ 25 августъ и се свърши на 14 септ. (7—27 IX). При това припаситѣ се складираха така : за разходнитѣ магазини Пловдивъ, Т. Пазарджикъ и Хасково въ Тулово (Казанлъкъ), а за останалитѣ разходни складове — въ Сливенъ.

Така че мобилизацията на Армията на 17 септемврий (30 IX) завари складирани предвиденитѣ по табелитѣ бойни припаси въ разходнитѣ магазини, въ Сливенъ и Тулово

На 23 септемврий (6 X) се превозоха отъ София бойнитѣ припаси за разходния артилерийски складъ въ гр. Радомиръ, а на 24 септ. (7 X) бойнитѣ припаси за Дупнишкия укрепенъ пунктъ.

Е. Превозване интенданскитѣ роти на пехот. дивизии отъ северна България въ зоната на съръдоточаването.

Споредъ планѣтъ интенданската рота на 5-а Дунавска дивизия се превезе отъ г. Русе до гара Ески-Джумая на 21 септемврий (4 X).

Интенданскитѣ роти на 1. и 10. дивизии се превозоха отъ Мездра до гара Ески-Джумая на 22 септемврий (5 X).

Интенданскитѣ роти на 1. и 10. сборна дивизии се превозоха, първоначално, въ Търново-Сейменъ на 22 септемврий (5 X), а после, на 26 септемврий (9 10), отъ тукъ въ Ямболъ.

По планѣтъ за тѣзи превозвания нѣмаше предвиденъ превозъ на хранителни припаси презъ мобилизационния периодъ, понеже всичкитѣ влакове по графика бѣха заети ; но, по настояването на интенданскитѣ органи се разреши, гдето максималниятъ тонажъ на влаковетѣ позволяваше, да се прикачатъ по нѣколко вагони съ хранителни припаси. Така че отъ Пловдивъ, начинайки отъ 22 септемврий (5 X) къмъ войсковитѣ влакове се прикачаха по 2—3 вагона съ брашно за гара Раковски (Хасково) и пр.

Извършване превозитъ презъ периода на съсредоточаването.

А. Превозване на частитъ отъ армията за съсредоточаване на операционнитъ театри.

Превозването стана по плана *A bis* съ известни допълнения и измѣнения, които се налагаха отъ новитъ военно-политически условия.

а) На южния театъръ.

Главнитъ квартири на II. и III. армии и Общата Главна Квартира.

Гаубичнитъ с. с. и не с. с. отдѣления на 1 п. Софийска дивизия.

28 и 40 п. полкове съ 2 батареи отъ 3 артилерийски полкъ отъ 2 пехотна Тракийска дивизия;

11, 24 и 41 п. полкове отъ 3 п. Балканска дивизия;

8, 19, 31, п. полкове и 2 друж. отъ 43 и 44 п. полкове отъ 4 Преславска дивизия;

2, 5 и 45 п. полкове отъ 5 п. дивизия, съ всички санитарни, артилерийски и интендантски служби на дивизията.

3, 15, 35, 36 п. полкове и 2. артилер. с. с. полкъ отъ 6 п. Бдинска дивизия, съ всички санитарни, артилерийски и интендантски служби на сжщата;

4, 17, 33, 34, 53 и 54. полкове отъ 9-а п. дивизия съ часть отъ санитарната и артилерийски служби на сжщата.

2, 6, 8 и 9 пионерни дружини и инженерниятъ паркъ за II. армия;

Телеграфнитъ и мостови полуроти за 2, 3, 4, 5, 6, 8 и 9 п. дивизии, както и телеграфнитъ полуроти за Общата Главна квартира, за II. и III. армии;

Понтонната дружина;

Прожекторното и автомобилното отдѣление;

1-и планински полкъ, 4-о не с. с. отдѣление отъ 2 планински полкъ;

Шуменски и Софийски крепостни баталиони.

Военно-полицейската стража.

б) На югозападния театъръ

2-а бригада и 38. полкъ отъ 3 бригада отъ 1 п. Соф. дивизия.

3-а бригада отъ отъ 6 п. Бдинска дивизия, 2. не с. с. артилерийски полкъ и съответствующитъ интендантски и санитарни служби отъ сжщата дивизия, назначени въ състава на 10 п. дивизия.

На този театъръ, обаче, не се превезе нито една отъ предвиденитъ по планътъ части, съ изключение 7 пионерн.

дружина, която се превезе отъ София за Кюстендилъ на 24 и 25 септември (7—8. X); телеграфната полурота на 24 септ. (7. X.); мостовата полурота за сжщата дивизия — отъ Сомовитъ въ Кюстендилъ на 29 септември (12. X.).

Въ замѣна на предвиденитъ тукъ превозки на частитъ отъ 1 п. Софийска и 10 п. дивизии, се превезоха частитъ отъ Тимошката сръбска дивизия, която се назначаваше да действа въ Македония отъ къмъ Кюстендилъ.

Превозване на частитъ.

Хасковски отрядъ.

2 батареи отъ 3 с. с. артил. полкъ (гара Пловдивъ, гара Раковски) 23 септ. (6. X).

28 п. Стремски полкъ (Пловдивъ — гара Раковски) 24 септ. (7 X.).

40 п. полкъ (Т. Пазарджикъ — гара Раковски) 27 септ. (10. X.).

3 п. Балканска дивизия.

24 п. Черноморски полкъ (Бургазъ — гара Ямболъ) 25 септ. (6. X.).

41 п. полкъ (Бургазъ — гара Ямболъ) 23 септ. (8. X.).

4 п. Преславска дивизия.

8 п. Преславски полкъ (Варна—Преславъ) 24 и 25 септ. (7 и 8 X.).

19 п. Шуменски полкъ (Разградъ—Преславъ) 24 и 25 (7. и 8. X.)

31 п. Варненски полкъ (Добричъ—Преславъ) 28 и 29 септ. 11. и 12. X.).

43 п. полкъ (3 и 4 дружини) (Разградъ—Преславъ) 25 септ. (8. X.).

44 п. полкъ (Варна—Преславъ) 26 и 29 (9 и 12 X.)

5 п. Дунавска дивизия.

Превозката на тази дивизия се извърши едновременно по дветъ линии Г.-Орѣховица—Ески-Джумая и Русе—Каспичанъ.

а) презъ Горня-Орѣховица :

Интендантската рота до Ески-Джумая до 21 септ. (4. X.).

Щаба на дивизията до Ески-Джумая 24 септ. (7 X.).

5 п. Дунавски полкъ до Ески-Джумая 24 и 25 септ. (7 и 8. X.).

3 полски подвижни болници до Ески-Джумая 25 септ. (8. X.)

Часть отъ дивиз. продов. транспортъ до Преславъ 30 септ. 1 окт. (13 и 14 X.)

б) *презъ Каспичанъ* :

2 п. Искърски полкъ до Преславъ 26 и 27 септ. (9 и 10 X).

45 п. полкъ до Преславъ 27 и 28 септ. (10 и 11 X).

Дивизионниятъ лазаретъ до Преславъ 28 септ. (11 X).

Дивиз. огнестреленъ паркъ до Преславъ 28 септ. (11 X).

Дивиз. продоволственъ транспортъ до Преславъ 29 и 30 септ. (12 и 13 X) 1 и 2 окт. 14 и 15 X).

Полуподвижната полска (болница до Еска-Джумая 5 окт. (18 X.)

6. п. *Бдинска дивизия.*

Интендантската рота (Мездра—Ески-Джумая) 22 септ. (5 X).

Щаба на дивизията (Вратца, Ески-Джумая) 25 септ. (8 X).

35 Врачански полкъ (Вратца, Ески-Джумая) 25 и 26 септ. (8 и 9 X).

2 артилерийски с. с. полкъ (Вратца, Ески-Джумая) 26 и 27 септ. (9 и 10 X).

36 п. Козлодуйски полкъ (Червенъ-Брѣгъ, Ески-Джумая) 27 и 28 (10 и 11 X).

Дивизионниятъ лазаретъ (Вратца, Ески-Джумая) 27 (10 X).

15 п. Ломски полкъ (Вратца, Ески-Джумая) 29 и 30 септ. (12 и 13 X).

3 п. Бдински полкъ (Вратца, Ески-Джумая) 30 септ. и 7 окт. (13 и 14 X).

Дивизионниятъ огнестреленъ паркъ (Вратца, Джумая) 27, 28, 30 септ. и 1 окт. (10, 11, 12 и 14 X).

Дивизионниятъ продоволственъ транспортъ (Вратца, Ямболъ) 6 окт. (19 X).

Дивизионнитѣ полски болници (Вратца, Ямболъ) 6 и 8 окт. (19 и 21 X).

9 п. *Плѣвненска дивизия.*

а) *По линията Плѣвненъ, Горна-Орѣховица, Габрово :*

33 п. Свищовски полкъ (Свищовъ, Габрово) 24 и 24 септ. (7 и 8 X).

54 п. полкъ (Свищовъ, Габрово) 25 (8 X).

Полуподвижнитѣ болници (Плѣвненъ, Габрово) 30 септ. (13 X).

б) *По линията Тулово, Ст. Загора, Н Загора, Търново-Сейменъ :*

33 п. Свищовски полкъ се превезе отъ Тулово, Сладъкъ-Кладенецъ—28 и 29 (11 и 12 X).

54 п. полкъ Тулово, Раднево—27 и 28 (10 и 11 X).

34 п. Троянски полкъ Тулово, Сладъкъ-Кладенецъ; Щабътъ на Дивизията Тулово, Раднево — 30 септ. (30 X).

4 п. Плѣвненски полкъ Тулово, Раднево, 30 септ. и 1 окт. (13 и 14 X).

17 п. Доростолски полкъ Тулово, Раднево, 1 окт. (14 X.)

53 п. полкъ Тулово, Раднево.

Дивизионниятъ огнестреленъ паркъ Тулово, Раднево, 2 окт. (15 X).

Пионерни дружини.

1. пионерна дружина София—Ямболъ, 3 окт. (16 X.)

2. пионерна дружина Т. Пазарджикъ, Хасково, 24 септ. (7 X).

6. пионерна дружина София. Ески-Джумая, 26 септ. (8 X).

8. пионерна дружина Ямболъ, Харманлий, 24 септ. (7 X).

9. пионерна дружина Странджа, Сладъкъ-Кладенецъ, 1 окт. (14 X).

Армейскиятъ инженеренъ паркъ за II. армия се превезе отъ Странджа до Търново-Сейменъ на 1 окт. (14 X), а за I. армия, отъ София за Ямболъ, на 10 октомврий (23 X).

Телеграфни полуроти.

Телеграфната полурота на 1. Соф. дивизия се превезе, заедно съ пионерната дружина, София, Ямболъ, 3 окт. (16 X).

Също и телеграфната полурота за I. армия София—Ямболъ, 30 септ. (13 X).

Взводътъ за Родопския отрядъ София, Т. Пазарджикъ, 25 септ. (8 X).

Взводътъ за Хасковския отрядъ София, Габрово, Тулово, Търново-Сейменъ, 4 окт. (17 X).

Телеграфната полурота за 3 п. дивизия София, Габрово, Тулово, Ямболъ, 4 окт. (17 X).

Телеграфната рота на 4 дивизия София, Габрово, Тулово, Ямболъ, 4 окт. (17 X).

Телеграфната полурота на 5 п. дивизия София, Габрово, Тулово, Т.-Сейменъ, Ямболъ, 5 окт. (18 X).

Телеграфната полурота за 6 п. дивизия, София, Габрово, Тулово, Ямболъ, 1 и 5 окт. (14 и 18 X).

Телеграфната полурота за 9 п. дивизия София, Габрово, Тулово, Сладъкъ-Кладенецъ, 1 и 5 окт. (14 и 18 X).

Телеграфната полурота за III. отдѣлна армия София, Габрово, Тулово, Ямболъ, 1 и 5 окт. (14 и 15 X).

Мостови полуроти.

Мостовитѣ полуроти за 1 п. дивизия София—Ямболъ Полуротата за 8 п. дивизия, заедно съ взвода за Хасковския отрядъ Сомовитъ, Габрово, Тулово, Т.-Сейменъ, 2 и 15 (5 18 X).

Полуротитѣ за 3 и 6 п. дивизии Сомовитъ, Габрово, Тулово, Ямболъ, 7 X (20 X).

Полуротитѣ за 4 и 5 дивизии Сомовитѣ, Габрово, Тулово, Ямболѣ, 7 X (20 X).

Полуротата за 9 п. дивизия Сомовитѣ, Габрово, Тулово, Сладък-Кладенецѣ, 5 X (18 X).

Понтонната дружина за Общата Главна Квартира Сомовитѣ, Габрово, Тулово, Търново-Сейменѣ, 8 и 9 окт. (21 и 22 X).

Прожекторното и автомобилното отдѣления.

Прожекторното отдѣление съ въздухоплавателния паркъ се превезе отъ София за Търново-Сейменѣ на 30 окт. (18 X).

Камионитѣ на автомобилното отдѣление отъ София за Ямболѣ на 1 окт. (14 окт.).

1 планински полкъ.

2. и 3. отдѣл. на този полкъ се превезе отъ Мездра за Т.-Пазарджикѣ на 3 и 4 окт. (16 и 17 X).

1. отдѣление отъ Мездра за Стралджа, 3 окт. 16 X).

4. отдѣление Мездра, Габрово, Тулово, Ямболѣ, 8 окт. (21 X)

2 планински полкъ.

4 не с. с. артилерийско отдѣл. за гара Раковски на 4 и 5 окт. (17 и 18 X).

Главни квартири на армиитѣ.

Главната квартира на II. армия се превезе отъ Пловдивѣ за Т.-Сейменѣ на 25 септ. (8 X).

Главната квартира на III. армия Русе, Преславѣ на 24 септ. (7 X).

Главната квартира на I. армия София—Ямболѣ, 29 и 30 септ. (12 и 13 X).

Обща Главна Квартира: ординарческиятъ ескадронѣ, 28 септ. (11 X).

Щабътъ на Действащата Армия и тилового управление, 28 септ. (12 X).

Шумненски крепостенъ баталионъ.

1. група 15 с/м. Д. 130; 2. група 12 с/м. Д. 130, съ парковетѣ имѣ и продоволствени взводове и три 57 м. м. куполни батареи, съ парковитѣ имѣ—Шуменѣ, Тулово, Търново-Сейменѣ, 5, 6 и 7 окт. (18, 19 и 20 X).

Въ действителность 15 с/м. и 12 с/м. групи се разтовариха на гара Мустафа-паша на 10 окт. (23 X).

Софийски крепостенъ баталионъ.

Легкото обсадно отдѣление 15 с/м. гаубична група, 12 с/м. Д. 28 група съ парковитѣ и продоволствени взводове, отъ София, за Ямболѣ на 6—9 окт. (19—22 X).

Тежката обсадна 15 с/м. Д./30 група, 12 с/м. Д./30 група. 12 с/м. Д./25 група съ парковитѣ и продоволствени взводове, отъ София за Търново-Сейменѣ на 9—11 окт. (22—24 X.)

7.5 с. м. полска не с. с. група (4 батареи, се превезе отъ София за Търново-Сейменѣ на 10—11 окт. (23—24 X).

Разтоварянието на легкото и тежкото отдѣления, въ действителность, се извърши на гара Мустафа-паша на 10 октомврий.

Отъ Софийския крепостенъ баталионѣ се превезе отъ София до Бургасѣ 5. батарея отъ 7.5 с. м. полска не с. с. група, 8 окт. (21 X).

Отъ Шуменския крепостенъ баталионѣ — отъ Стралджа за Бургасѣ една 7.5 с. м. батарея Крупѣ — 8 окт. (21 X).

Отъ сжция крепостенъ баталионѣ се превезе отъ Шуменѣ за Варна една 15 с. м. гаубична батарея, 5. X (18 X).

Отъ Видинскиятъ крепостенъ баталионъ.

2 батареи 24 фунтови дълги съ парковия взводѣ — отъ Русе за Варна, 1 и 4 окт. (14 и 17 X).

1 батарея 24 фунтова къса — отъ Вратца за Варна, 8 окт. (21 X).

2 батареи 9 фунтови и 8 10-стволни картечници, отъ Вратца за Варна, 9 окт. (22 X).

4 куполни 57 . батареи — отъ Мездра за Варна, 9 окт. (22 X).

За гарнизона въ Бургазѣ се превезоха отъ Вратца 6 картечници, 9 X (22 X).

За гарнизона въ Шуменѣ отъ Видинския крепостенъ баталионъ.

2 батареи 24 фунтови, къси, отъ Вратца за Шуменѣ, 9 X (22 X).

2 батареи 9 фунтови отъ Вратца за Шуменѣ, 9 X (22 X).

2 6 дюймови мортирни батареи отъ Вратца за Шуменѣ, 9 X (22 X).

За гарнизона въ ст. София отъ Видинския крепостенъ баталионъ.

Четири 9 фунтови батареи отъ Мездра до София, 9 X (22 X).

Една 6 дюймова мортирна батарея отъ Мездра до София, 9 X (22 X).

Б. Превозване на сръбската Тимошка дивизия.

Товарението ставаше на Царибродската гара, а разтоваряването въ Кюстендилѣ. Превезоха се 13, 14, 15 и 20 пехотни полкове отъ 29 септ. до 2 октомврий (12 X—15 X).

Артилерията, кавалерията и по голѣмата частъ отъ коларскитѣ обози на дивизията следваха по обикновенъ пътъ презъ Трънъ за Радомиръ.

В. Превозване на бойни припаси за попълването на разходнитѣ и артилерийски складове и тѣзи на нѣкои укрепени пунктове.

Отъ Сливенъ и Тулово до разходнитѣ артилерийски складове на южния театъръ, въ Раковски, Стралджа и Търново-Сейменъ на 3—4 октомврий (16 и 17 X)

До укрепенитѣ пунктове.

отъ Шуменъ за Варна, 29 септ. (12 X)

отъ Сливенъ за Търново-Сейменъ, 4 окт. (17 X)

отъ Сливница за Бургазъ, 4 окт. (17 X)

на 10 и 11 окт. (23 и 24 X) се превозоха до Търново-Сейменъ три влака съ бойни припаси за укрепления пунктъ Търново-Сейменъ.

До междиннитѣ артилерийски складове въ Котелъ, Твърдица, Ст.-Загора и Нова-Загора се превозоха бойни припаси на 28, 29 и 30 септ. (11, 12 и 13 X) и на 6 и 12 октомврий (19 и 24 X).

Г. Извънредни превозвания, извършени презъ периода на съсрѣдоточаването, непредвидени по плана.

а) Допълнящи дружини:

Отъ Търново и Русе се пренесоха допълнящитѣ дружини въ Шуменъ, 8 септ. (21 X).

Отъ Тулово, Вратца, Т.-Пазарджикъ, Пловдивъ и Червенъ-Бръгъ допълнящитѣ дружини за Мустафа-Паша, 11 и 12 окт. (24 и 25 X).

Отъ Търново, Плѣвенъ, Свищовъ допълн. дружини за Стралджа, 12 окт. (24 X).

Отъ Сомовитъ за Мустафа-паша доп. дружини отъ 3. и 15 п. полкове, 12 окт. (24 X).

б) Аероплани.

Отъ Русе до Мустафа-паша сж превезени 5 аероплани пристигнали отъ Русия, 10 X (23 X).

Отъ София за Т.-Сейменъ и Стара-Загора радиотелеграфното отдѣление, 5 X (18 X).

в) Хранителни припаси.

Начевайки отъ 5 октомврий (18 X), отпушали сж се ежедневно по 4—6 вагона въ разпореждането на началницитѣ

на продоволственитѣ складове въ Вратца, Плѣвенъ, Попово, Бѣла, Шуменъ, Търново, Добричъ и Разградъ за превозване на хранителни припаси, главно на фуражъ, за продоволственитѣ складове въ Ст.-Загора, Ямболъ и Стралджа.

Отъ 7 октомврий (20 X) — се почнало да се даватъ по 5—10 вагона въ разпореждането на началника на междинния продоволственъ складъ въ гр. Стара-Загора за превозване хранителни припаси, първоначално, до Търново-Сейменъ и после до Мустафа-паша.

Отъ 9 октомврий се почва да се даватъ ежедневно по 5—10 вагона въ Бургазъ и Сливенъ за превозване хранителни припаси до Мустафа-паша.

На 31 октомврий (16 X) сж се отпуснали на гара София въ разпореждането на Военно-санитарната дирекция вагони за превозване санитарни коли-линейки и носилки до Ямболъ и Ст.-Загора.

Следъ извършването на тѣзи движения и превозки по желѣзницитѣ, положението на българската армия бѣ следващото:

7 п. Рилска дивизия. Още въ началото на подготовителния периодъ, дивизията бѣше се съсрѣдоточила, въ района Кюстендилъ, Кадинъ-мостъ и Дупница.

Родопски отрядъ. — На 25 септемврий всичкитѣ части отъ отряда (части отъ 2-а п. Тракийска дивизия) бѣха пристигнали на мѣстоназначението си, заедно съ полската и планинската си артилерия, съ изключение на 4-а батарея отъ 3. планински артилерийски полкъ и 7. такава отъ 1-й планински артилерийски полкъ.

Частитѣ отъ прикриващата армия пристигнаха на опредѣленитѣ си мѣста по следващия начинъ:

Хасковски отрядъ.

21 п. Средногорски полкъ въ Хасково, 23—25 септ. (6—8 X).

40 п. полкъ, 25 септ. (8 X).

Две отдѣления отъ 3-и артил. с. с. полкъ въ Хасково, 25 септ. (8 X).

3. п. Балканска дивизия.

11 п. полкъ, въ Читалово, 24 септ. (7 X).

24 " " Малкъ Дервентъ, 25 септ. (8 X).

29 " " Каваклъ, 24 септ. (7 X).

32 " " Явузъ-дере, 25 септ. (8 X).

41 " " Хасанъ-бегли, 25 септ. (8 X).

42 " " Исса-бегли, 26 септ. (8 X).

6 артилерийски с. с. полкъ Хасанъ-бегли, Каваклъ, 25 септ. (8 X).

6 артил. не с. с. полкъ Йосе-бегли, 25 септ. (8 X).

8. п. Тунджанска дивизия.

- 10 п. полкъ, въ Ярджели, 26 септ. (9 X).
 30 " " " Бълица, 23 септ. (6 X).
 12 " " " Бунакли, 25 септ. (8 X).
 27 " " " Хособасъ, 25 септ. (8 X).
 51 " " " Харманли, 23 септ. (6 X).
 52 " " " Харманли, 26 септ. (9 X).
 8 артил. с. с. полкъ Бълица, 25 септ. (8 X).
 8 артил. не с. с. полкъ Харманли, 25 (8 X).

Конната бригада на полковникъ Танева.

- Лейбъ-гвардейски к. полкъ. Хебибчево, 18 септ (1 X).
 3 коненъ полкъ, Хебибчево, 17 септ. (30 X)
 6 коненъ полкъ. Хебибчево, 17 септ. (30 X)

Кавалерийската дивизия на ген. м. Назлъмова.

- 1 коненъ полкъ, въ Казакли, 19 септ. (2 X).
 2 " " " 20 септ. (3 X).
 4 " " " 18 септ. (1 X).
 7 " " " 19 септ. (2 X).
 8 " " " 20 септ. (3 X).
 10 " " " 20 септ. (3 X).

Останалитѣ части отъ армията.

1-а п. Софийска дивизия.

- 1 бригада. гара Ямболъ, 25 и 26 септ. (8 и 9 X).
 2 " " " 28 и 20 септ. (11 и 12 X)
 4 артил. с. с. полкъ, 27 и 28 септ. (10 и 11 X).
 4 артил. не с. с. полкъ, гара Ямболъ, 30 септ. и 3 окт.
 (13 и 15 X).
 1 пионерна дружина, 3 и 4 окт. (16 и 17 X).
 Щабътъ на дивизията, 28 септ, (11 X).
 1 с. с. гаубично отдѣление, 5 окт. (18 X).
 1 не с. с. гаубично отдѣление, 5 окт. 21 (21 X).
 4 не с. с. отдѣл. 1 планински полкъ, 8 (21 X!).

10. п. Сборна дивизия.

- 1 бригада, гара Ямболъ, 28—29 септ. (11—13 X).
 2 бригада, гара Ямболъ, 29—3 окт. (12—16 X).
 2 не с. с. полкъ, 2 окт. (15 X).
 Щабътъ на дивизията, 28 септ. (11 X).
 Щабътъ на 1-а армия, гара Ямболъ, 1 окт. (14 X).

9. п. Плъвенска дивизия.

Тази дивизия отъ гарнизонитѣ си до гара Тулово следва по обикновенитѣ пѣтища, а отъ тамъ бѣше превезена по желѣзницата Тулово, Стара-Загора, Търново-Сейменъ така:

- 4 п. полкъ въ Раднево, 30 септ. (13 X).
 17 " " " 1 окт. (14 X).
 53 " " " 2 окт. (15 X).
 54 " " " 28 септ. (11 X).
 33 п. полкъ. Сладъкъ-Кладенецъ, 29 сеп. (12 X).
 34 " " " 26 септ. (9 X).
 9 прионерна дружина Сладъкъ-Кладенецъ, 1 окт. (14 X).
 Щабътъ на дивизията, въ Раднево, 30 септ. (13 X).

Останалитѣ елементи на тази дивизия сж следвали по обикновенитѣ пѣтища къмъ зоната на съсрѣдоточаването.

Въ Стралджа, по линията София, Пловдивъ, Стара-Загора, Ямболъ сж били превезени:

- Отъ 3 арт. не с. с. полкъ. 4 окт. (17 X).
 1 отдѣление отъ 1-и арт. с. с. планински п., 4 окт. (17 X).
 Въ Татаръ-Пазарджикъ, по линията Мездра, София,

Татаръ-Пазарджикъ:

1. и 2. отд. 1. пл. с. с. полкъ, 4 окт. (17 X).
 2 пионерна дружина, 24 сеп. (7 X).

III. армия.

Тази армия се превозваше по централната линия до гаритѣ Ески-Джумая и Преславъ, отъ гдето частитѣ трѣбваше да тръгнатъ по обикновенитѣ пѣтища до зоната на съсрѣдоточаването.

Превозката се извърши така:

4. п. Преславска дивизия.

- 8 п. полкъ, Преславъ, 24—25 сеп. (7—8 X).
 19 " " " 25—25 сеп. (7—8 X).
 31 " " " 24—29 сеп. (7—12 X).
 43 " " " 26 сеп. (9 X).
 44 " " " 26—28 сеп. 9—11 X).

5. п. Дунавска дивизия.

- 5 п. полкъ, Ески-Джумая, 25 септ (8 X).
 Щабътъ на дивизията, 25 сеп. (8 X).
 2 п. полкъ, Преславъ, 27 сеп. (10 X).
 44 п. полкъ, Преславъ, 27—28 (10—11 X).

Другитѣ части на тази дивизия сж следвали по обикновенитѣ пѣтища.

6. п. Бдинска дивизия.

- 3 п. полкъ Преславъ, 1 окт (14 X).
 15 " " " 30 сеп. (13 X).
 35 " " " 26 сеп. (9 X).
 36 " " " 28 сеп. (11 X).
 Две отд. отъ 2 ар. с. с. полкъ 27 сеп. (10 X).

6 пионерѝа дружина, 26. сеп. (9 X).

Щабътъ на дивизията, 26 сеп. (9 X).

Щабътъ на III. армия, 27 сеп. (7 X).

Ако Балканската линия презъ Борушица би била завършена, съсредоточаването на III. армия щѣше да стане съ нѣколко дни по-рано.

Въобщо може да се каже, че превозката на войскитѣ се извърши съ достатъченъ редъ и бързина, споредъ установения планъ, съ нѣкои малки изключения.

При една завършена желѣзопѣтна мрежа, нашата действаща армия би се съсредоточила на 5—6 дни по-рано на театра на войната.

Периодътъ отъ 25 Септемврий (8 X) до 4 Октомврий (17 X) включително.

На 25 Септември (8 X.) се направи разпореждане за съсредоточаването на I-ва армия отъ Юренджикъ. Оваджикъ въ района на Казълъ-Агачъ, Паша-Къой, Башали. Това разпореждане биде предизвикано отъ това обстоятелство, че въ София, по нашата непредпазливостъ, нѣкои отъ чуждитѣ военни аташета бѣха узнали за мѣстото на нейното съсредоточаване. Тази армия се пренасяше вече по желѣзницата и за това съ специални пратеници отъ Щаба на Действующата Армия, въ строго повѣрителни пакети, въ гр. Татаръ Пазарджикъ се съобщаваше на началствующитѣ лица на тази армия за новитѣ мѣста на съсредоточаването.

На 26 Септ. (9 X) се издаде инструкция до Коменданта на гр. Бургазъ за отбраната на морския брѣгъ отъ Агъ-Лиманъ до Гьозекенъ.

Съобщи се на командуващия II. армия, че отъ I Октомври (14 X) 3-та Балканска дивизия влиза въ състава на I-а армия и че Хасковскиятъ отрядъ се подчинява на командуващия сѣщата. По този начинъ, I армия се съставяше отъ I-ва, 3, и 10 п. дивизии, предъ видъ на нейното важно назначение, което тя получаваше въ началото на военнитѣ действия.

Предъ видъ на това, че по-големата частъ отъ частитѣ на действащата армия бѣха пристигнали по мѣстата си въ зоната на съсредоточаването, то Сборната конна дивизия бѣше премѣстена въ с. Казж-Кисе, а конната бригада въ — Хебибчево.

Съ телеграма № 140, отъ 28 Септ. (II X) се събщи на началника на 7. Рилска дивизия, че на 29 Септ. (12 X) почва да пристига въ Кюстендилъ една сръбска пехотна дивизия и Щабътъ на една сръбска армия, подъ командата на генералъ Степановича. Сръбската дивизия и нашата 7 п. дивизия щѣха да съставляватъ II. сръбска армия въ Македония, която получаваше назначение: да охранява оперативната посока Дупница — Джумая, по посока на Кочане, и да действа срещу

дѣсниятъ флангъ на турската армия, като се предполагаше, че тя ще бѣде събрана въ района: Щипъ, Велесъ, Куманово, Скопие. Нашата 7 п. дивизия влизаше въ подчинение на II. сръбска армия; но тази, последната, освенъ другитѣ задачи които имаше, се задължаваше да охранява и нашиятъ македонски фронтъ.

Предложено бѣше на началника на 7. дивизионна област да пригответи за отбрана Дупнишкия укрепенъ пунктъ и да го заеме съ опредѣленитѣ за него войски.

За да се ориентиратъ командуващитѣ на II, III армия и началникътъ на Самостоятелната конница относително разположението на частитѣ и устройството на тила, съобщи имъ се (телеграми № 164, 168 и 17) за районитѣ на съсредоточаването на армиитѣ, за пунктветѣ на които се тѣ базиратъ и пѣтищата въ тила, съ които разполагатъ.

На 30 Септ. (13 X). Главната квартира пристигна въ Ст.-Загора. Да се избере този градъ за сѣдалище на Висшето командование, въ началото на войната, най-главната причина бѣ, че този центъръ бѣше възелъ на телеграфнитѣ съобщения въ южна България, което даваше възможностъ да се свържемъ съ всичкитѣ войсковы части и учреждения на обширния стратегически фронтъ, а така сѣщо и съ останалата частъ на царството. По тази причина, тозчасъ, следъ обявяването на мобилизацията, се взеха мѣрки за пълното организиране въ техническо отношение на този възелъ на телеграфни съобщения.

На 30 Септ. (13 X) се издаде заповѣдъ по щаба на действащата армия подъ № 1, съ която се уреждаше тила на действащата армия.

Въ сѣщия день на началника на Родопскиятъ отрядъ се изпрати слудващата инструкция:

„Повѣрениятъ Ви отрядъ трѣбва да заеме изходното си положение, предъ видъ на една възможна скорошна акция, за което:

1. Като оставите за сега, постоветѣ и заставитѣ отъ пограничнитѣ зони на линията, останалитѣ елементи — главнитѣ караули, отбранителнитѣ застави и подвижни резерви, съберете въ цѣли единици и си послужете съ тѣхъ, както намѣрите за необходимо. Въ случай, че неприятельтъ настѣпи на нѣкой участъкъ, постоветѣ и заставитѣ да отстъпятъ къмъ близкитѣ войсковы части; отстъпването на помѣнатитѣ по-горе части да стане незабелязано.

2. Приближете незабелязано и заемете въ Чепинско, съ повѣрената Ви дивизия, позицията при Аврамови колиби и при Кръстава, които ще Ви подпомогнатъ едно настѣпване, за което изпратете части отъ полка да заематъ тѣзи позиции и да се окопаятъ. Заемете с. Фатинъ съ една дружина отъ 9 п. полкъ.

3. Дружината отъ Хвойна и планинската батарея изпратете въ с. Рахово, като изпратите отъ нея една рота да заеме поста Модеръ-тепе, който дава възможност да се охранява посоката Рахово за Хвойна и да Ви послужи за опоренъ пунктъ при едно навлизане въ Търмъша. Ротитъ при Чуренъ и Милково усилене съ първата рота отъ 6. погранична дружина.

4. 3 рота отъ 6 погранична дружина да заеме Крушово и да охранява посоката Крушово, Бълица, Югово.

5. 4 погранична рота да заеме и отбранява прохода презъ Арпа-Гидикъ за Тополово.

6. Предъ видъ напредналия сезонъ въ планината, войскитъ, които сж разположени тамъ, въ случай че останатъ по дълго време, трѣбва да вземете мърки да се прикриятъ отъ атмосфернитъ влияния, като си построятъ землянки, бараки и др.

7. Това разпореждане не стѣснява съ нищо Вашата инициатива, като имате предъ видъ, че още въ началото ще настъпите въ долината на р. Мѣста и че трѣбва да прекъснете турскитъ войски въ Търмъшъ и да вземете тази покрайнина № 195.“

Началникъ Щаба на Действуващата армия,
генералъ-майоръ *Фичевъ*.

На 1 Октомврий (14 X) началникътъ Щ. Д. А., получи следваща телеграма отъ Царя: „Предъ видъ узаването на секретата за почване на войната отъ Сърбия и България, ний не можемъ да отлагаме нашитъ военни действия. Заповѣдвамъ войната да се обяви, Срѣда—3 Окт. (16 X), шестъ часа сутриньта.“

Това разпореждане на Главноконандующия не можеше да се изпълни, защото съсредоточаването на армиитъ не бѣше още завършено и частитъ не бѣха пристигнали на опредѣленитъ имъ мѣста. Особено бѣха закъснели дивизиитъ отъ III-а армия, които при следванието си отъ Преславъ и Ески-Джумая, презъ Балкана, поради неудовлетворителното организиране на движението, частитъ сж били кръстосали и пристигнали съ едно закъснение на опредѣленитъ имъ мѣста и, нѣкои отъ тѣхъ, безъ административнитъ си обози.

Предъ видъ на това, предписа се на командувачия III-а армия (телеграма № 240), — да продължатъ движението си, безъ дневка, къмъ района на съсредоточаването. Заповѣдва се на всички командувачи армии и отряди въ два дни да се приготвятъ за действие.

Началнику на Конната дивизия се съобщи (телег. № 209), че временно минава въ подчинение на командувачия на III. армия и му се предложи да даде единъ коненъ полкъ въ негово разпореждане. Щ. Д. А. гледаше на конната дивизия като на единица, която се намираше на неговото пълно

разпореждане и затова той не я придаваше окончателно къмъ никоя висша войскова единица. Конната дивизия бѣше единствена наша войскова частъ, съ която той можеше да даде една насока на далечното разузнаване, което интересуваше, преимущественно, вишето командование, за да се разясни общата стратегическа обстановка. За това ние ще видимъ, че презъ време на самата война тази дивизия минава отъ една армия къмъ друга, въ зависимост отъ хода на военнитъ действия.

Издаде се наредба № 2, съ която се уреждаше тила на армията въ артилерийско и санитарно отношение.

Съ предписане № 238 се изпрати до командувачитъ армиитъ „Наставление до началницитъ на отдѣлнитъ части“. Въ това наставление се даваха нѣкои указания за действието на частитъ въ боя, като се рекомандуваше щото бригадитъ отъ дивизията да се гледатъ като маневренни единици и винаги при операциитъ да се придружаватъ отъ едно артилерийско отдѣление.

Отъ полученитъ донесения на 2 Октомврий (15 X) отъ началницитъ на частитъ се установи, че последнитъ сж заели опредѣленитъ имъ мѣста отъ плана за съсредоточаването на армията.

На 3 октомврий (16 X) се получи въ Щ. Д. А. инструкцията на III. армия (№ 589) до началника на самостоятелната конна дивизия, съ която се уреждаше начинътъ, по който трѣбва тя да действува, като ѝ се придаватъ за поддръжка и пехотни отряди.

Отъ тѣзи инструкция се виждаше, че командующия III. армия не е оценилъ положението си въ общото разположение на действуващата армия и че, първоначално, III. армия, поставена задъ ширмата на дветъ други армии и конната дивизия, съставяше едно *ату* въ рѣшетъ на висшето командование. За това съ телеграма отъ Щ. Д. А. подъ № 280, му се съобщи, че до като не получи оперативна директива, да не се изпращатъ пехотни части за поддръжка на конната дивизия, защото *III армия има специално назначение*. Н. Щ. Д. А. имаше за целъ да прикрие тази армия задъ завесата, която образуваха I-та армия и конната дивизия, и да я насочи въ решителната посока въ този моментъ, когато се обясни обстановката и съ изненада за турското висше командование. Предъ видъ на това, разположението на тази армия, въ началото на войната, трѣбваше да бѣде прикривано най-старателно.

Презъ този денъ се получи следващата телеграма: „Министъръ Тошевъ отъ Бѣлградъ съобщава, че въ политическия крѣгове въ Сърбия се опасявали да не би нашитъ войски на южно-българската граница да се окажатъ недостатъчни и говорело се дали не би било по добре вмѣсто

две дивизии, да се отдѣли повече въ помощъ намъ, тъй като предстои ни сериозна работа на южно-българския край. Сжщитѣ опасности изказалъ предъ Тошевъ и сръбскиятъ воененъ аташе въ Цариградъ, подполковникъ Иличъ. По изчисленията на последниятъ, Турция може да има отъ 4—450.000 до 500.000 души въ Европейска Турция. Понеже Турция ще насочи главнитѣ си сили противъ насъ, за да ги бие последователно, както билъ съветвалъ фонъ-деръ Голцъ паша, то необходимо било да се поиска отъ Сърбия една помощъ.

Съобщава Ви се за сведение, че Турция прекъсна отъ снощи дипломатическитѣ си сношения, като повика назадъ представителя си въ София. Негово Величество ще пристигне Стара-Загора, вѣроятно, утре. Допълнително ще Ви съобща точно часа на пристигането“.

Генералъ-адютантъ *Марковъ*.

Изпратенъ е билъ следващия отговоръ: „Съобщението на министра Тошева е тождественно съ моето искане при приемането на последното съглашение съ сръбския генераленъ щабъ. Докладвамъ на Ваше Величество, че съ благодарностъ трѣбва да се приеме сръбското предложение, ако то е сериозно. Сърбитѣ трѣбва да изпратятъ една дивизия, която да замѣни 7 п. Рилска дивизия, а това трѣбва да стане по-скоро, за да може тя да се привлече своевременно на главния театъръ“ — 279.

Генералъ *Фичевъ*.

За почванието на военнитѣ действия противъ Турция се получи следващата телеграма: „Заповѣдвамъ военнитѣ действия да почнатъ петъкъ, петий того, седемъ часа сутринта“.

Царятъ.

Съ телеграма № 443, командувацията II, армия донася, че днесъ аеропланътъ, като правилъ опитъ въ лѣтението, падналъ и се повредилъ. По този поводъ заслужава да се кажатъ нѣколко думи. До предвечерието на войната въздухоплавателното дѣло се намираше у насъ въ едно ембрионално състояние — нѣмаше нито уреди, нито пилоти. Н. Величество отъ желание да снабди армията съ едно модерно средство за война, толкова необходимо за разузнавателната служба, много наблѣгаше да се организира въздухопл. служба. Купиха се аероплани отъ Русия, Франция, ангажираха се пилоти отъ всички страни. По този начинъ, въ началото на войната, се бѣше организиралъ единъ въздухоплавателенъ паркъ въ Мустафа-паша, съ пилоти отъ разни международни авантюристи. Потрошиха се много парични сръдства; но, нашитѣ аероплани не допринесоха нищо за армията, защото

чужденцитѣ, подъ разни предлози, се отказваха да лѣтятъ съ хвърчилата.

Този безрезултатенъ опитъ да се организира въздухоплавателното дѣло, презъ време на самата война и въ кжсо време, краснорѣчиво свидетелствува за мжчнотиитѣ да се импровизира този родъ оржжие, който презъ Балканската война се намираше още въ звродиштѣ и непълното си развитие.

Отъ Канцеларията на Военното министерство се получи следната телеграма: „Черногорската армия днесъ ангажира по цѣлия фронтъ сражение. Турскиятъ гарнизонъ Берана изявилъ предаването си; градътъ е вече окупиранъ отъ Черногорцитѣ, които взели 14 орждия, много муниции, 700 пленници, Западната армия бомбардира усилено Тарабашъ“.

Калушевъ.

За да се усили II-та армия, която щѣше да получи назначение да обложи Одринската крепостъ, 1-а бригада отъ 3-а п. дивизия се придаде къмъ тази армия временно.

Командувающия III. армия (тел. № 705) донасяше въ Щ. Д. А., че ако не получи директива до утре, той ще настѣпи къмъ границата. Заповѣда му се да не настѣпва безъ заповѣдь. Въобще, може да се каже, че се забелѣзваше една нервностъ въ сношенията му съ Щ. Д. А. и проява на едно желание да дава насока на военнитѣ действия, при всичко, че той не бѣше запознатъ съ намѣренията на Главната Квартира и че неговото второстепенно служебно положение изисква да очаква директиви отъ висшата инстанция. Тази тенденция на генерала Димитриева — да бжде начело на всички начинания, той запази презъ цѣлата война.

На 4 октомврий вечерята (17 X) българската действаща армия бѣше съсрѣдоточена така:*)

Главна Квартира — Ст.-Загора.

7 п. Рилска дивизия г. м. Тодоровъ.

- 1 бригада — Кадинъ мостъ.
- 2 бригада — Ваково.
- 3 бригада — Слатино.

Родопски отрядъ, г. м. Ковачевъ.

- 2. п. бригада — Лѣджане.
- 9. п. полкъ — Батакъ.
- 22. п. полкъ — Чепелари, Чукуръ-къой.

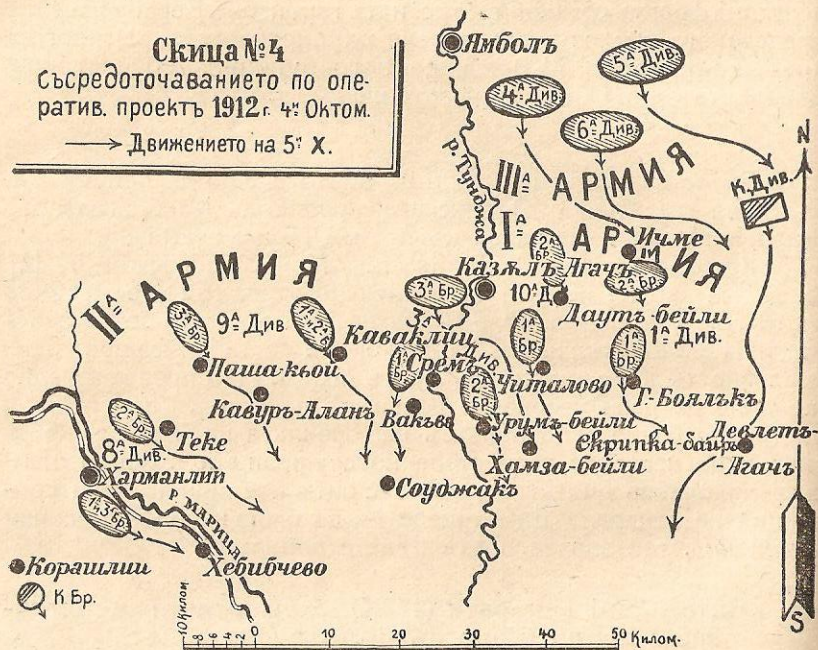
*) Сница № 4.

II-а Отдълна армия, генералъ лейтенантъ Ивановъ.

Хасковски отрядъ — г. Хасково.

Конната бригада на полковникъ Танева — Бей-бунаръ — Корашли.

8 п. дивизия г. м. Кирковъ — съсредоточена въ района Харманли, Хосабасъ, Теке.

9 п. дивизия — ген. м. Сираковъ, — въ района Карапиритъ, Нинечево, Каваклъ.

Отъ 3 п. дивизия, — 1 бригада въ Сремъ и Шахли.
Щабъ-квартира на армията, — Търново-Сейменъ.

I. Отдълна армия, генералъ-лейтенантъ Кутинчевъ.

3 п. дивизия, г. м. Сарафовъ — 2 и 3 п. бригади — въ района Урумъ-бейли, Дермендере, Юсе-бегли, Казлъ-Агачъ.

10 п. сборна дивизия — г. м. Брадистировъ — въ Читалово, Гючъ-Бейлеръ и Попово.

1 п. дивизия — г. м. Тошевъ — въ района Малъкъ-Боялъкъ, Ичме (Ст. Караджа).

Щабъ-квартира на армията — г. Ямболъ.

III. Отдълна армия, генералъ-лейтенантъ Димитриевъ Р.

4 п. дивизия, г. м. Бояджиевъ, въ района Мидирисъ, Гидикли.

6 п. дивизия, г. м. Теневъ — въ района Ени-къой, Малъ-Тепе.

5 п. дивизия, — г. м. Христовъ — въ района Арпачъ, Автаня, Хасъ-Бегли.

Конната дивизия, г. м. Назлъмовъ — въ Казжклисе.

Щабъ-квартира на армията, — въ Стралджа

2. Почване на войната.

На 5 октомврий (18 X), Н. В. Главнокомандующиятъ отпрати заповѣдъ до войскитѣ за обявяването на войната; въ сщия денъ се появи и манифеста къмъ българския народъ. По този начинъ, войната, която отъ толкова години се очакваше, най-после почна. Настъпваха важни моменти за българския народъ.

Турция побърза да ни обяви война и на 5 октомврий (18 X) станаха първитѣ погранични сблъсквания.

Отъ този моментъ, въпросътъ за добиване сведения за неприятеля придобиваше първостепенно значение. Информационната служба при Щ. Д. А. доби пълното си развитие и се дадоха заповѣди на нашитѣ военни аташета при чуждитѣ правителства да следятъ внимателно за новинитѣ, които циркулиратъ въ респективнитѣ центрове и своевременно да извъстяватъ за това.

Споредъ полученитѣ отъ тѣхъ сведения се установяваше:

1) Че мобилизацията и превозката на турскитѣ войски къмъ зоната за съсредоточаването става въ голѣма безредица и че въ щаба на турската армия сществува смущение и голѣма неразбория.

2) Че турцитѣ не могатъ да се установятъ върху единъ окончателенъ оперативенъ планъ противъ България. Турскиятъ Генераленъ Щабъ се колебае въ разпредѣлянето на войскитѣ и избирането на зоната за съсредоточаването на частитѣ.

3) Че, споредъ полученитѣ донесения отъ Цариградъ, Абдуллахъ-паша билъ казалъ предъ единъ свой приятель, че турскиятъ планъ за действие билъ следниятъ: въ Лозенградъ и Димотика да се остави по единъ курпусъ, а главнатѣ сили на армията да се съсредоточатъ въ околноститѣ на Баба-Еска, Люле-Бургазъ. Ако армията не е готова, да

се отстъпи на изтокъ и да се ангажира решителното сражение, само следъ съсредоточаването на значителни сили.

4) Чрезъ Петербургъ, сведения отъ Цариградъ явяваха, че въ Одринско били събрани около 20 низамски и редифски дивизии. Имало положителни основания да се вѣрва, че района на съсредоточаването е: Баба-Ески Айреболъ, Чорлу, Сарай, Виза и Люле-Бургасъ и че било решено да се даде сражение на р. Еркене, ако българитѣ настѣпятъ къмъ Цариградъ. Отрядитѣ, които прикриватъ съсредоточаването на армията сж разположени така: а) Въ Лозенградъ, гдето вече, вѣроятнo е съсредоточенъ III. арм. корпусъ отъ 3 дивизии, подъ началството на Махмудъ Мухтаръ-паша. Около този пунктъ се намири Кавалерийската дивизия; на главнитѣ пжтища къмъ границата имало слаби отряди.

б) Въ Одринъ имало 4 пех. дивизии, отъ които три редифски; комендантъ на крепостъта Шукри-паша. Около Узункюпрю и Димотика се съсредоточаватъ II. арм. корпусъ: 1 п. дивизия пристигнала отъ Митровица и 2-а отъ Смирна. Тамъ били 10. и 12. низамски дивизии.

в) Въ района на съсредоточаването се намирили: 4, 5, 6, 8 и 9 низамски дивизии; редифскитѣ дивизии Измидъ и Бруса.

г) Въ Кърджали била оставена редифската дивизия.

5) Отъ Берлинъ известяваха, че турската армия се намира съсредоточена на юго-изтокъ отъ Одринъ и че решителенъ бой се очаквало между Одринъ и Лозенградъ Положителни сведения отъ Цариградъ твърдятъ, че Турция съсредоточава главнитѣ си сили на линията Сарай, Муратлж.

б) Отъ Римъ съобщаваха, че на Одринския театръ турцитѣ сж се концентирани въ три маси: Одринъ, Лозенградъ—Люле-Бургазъ.

Тѣзи сведения се съгласуваха съ основната мисълъ на Турскитѣ маневри презъ 1910 г. и отговоряха на сегашното положение на турската армия, — безредна мобилизация и бавно съсредоточаване. Затова Щ. Д. А., съ голѣма положителност бѣ увѣренъ, че ще срещне турската армия между Одринъ и Лозенградъ или, при неблагоприятни условия за нея предъ или задъ линията на р. Еркене, за да дочака съсредоточаването на силитѣ си.

Къмъ 1 Октомврий, въ Одринско се предполагаше да сж съсредоточени около 160,000 души, 460 орждия и 52 ескадрона.

Споредъ направенитѣ смѣтки отъ информационното бюро при Щ. Д. А., къмъ 5 октомврий (18 X) групировката на турската армия би била следващата:

	табури	батареи	ескадрони
Въ Одринъ	34	21	12
„ Лозенградъ	26	15	23
„ Узунъ-Кюпрю	—	7	—
„ Димотика	14	—	—
„ Баба-Ески	18	12	—
„ Люле-Бургасъ	23	15	—
„ Муратлж	4	—	—
„ Родосто	12	4	—
„ Цариградъ	21	18	8
„ Галиполи	20	3	8
„ Кърджали	11	2	3
Всичко	183	97	54

Или всичко, около 147000 души, отъ които 45000 души трѣбва да извадимъ като гарнизонъ на Одринската крепостъ.

Вследствие на това предполагаемо стратегическо разположение на турската армия, Н. Щ. Д. А. усвои следващата основна идея за военнитѣ действия: *настѣпателна война*, — II армия да образува *обсервационенъ корпусъ около Одринската крепостъ*; I армия да настѣпи въ пространството между Одринъ и Лозенградъ, за да направи сондажи въ неприятелското разположение и да посрещне евентуално неприятеля, ако той премине въ настѣпление, а съ III армия да нанесе решителния ударъ на фланга му. Ако ли противникътъ действува отбранително, — да се наблюдава Одринската крепостъ, да се атакува Лозенградъ и, следъ пробиването на неприятелския фронтъ, да се настѣпи съ I. и III. армии на изтокъ, за да се търси решителна среща съ главнитѣ неприятелски сили.

Действията на нашата Тракийска армия между две крепости — Одринъ и Лозенградъ,*) особно въ случай на несполука, представяше много опасности и за това трѣбваше да се действува предпазливо. Положението на нашата армия би станало още по-вече деликатно, ако Лозенградъ би билъ сериозно укрепенъ и ако III армия трѣбваше да пристѣпи къмъ атаката или обсадата му, понеже не разполагаше съ обсаденъ паркъ.

Предъ видъ на това, въ началото на военнитѣ действия, атаката на Одринската крепостъ не влизаше въ намѣренията на Щ. Д. А., до гдето не се разясни положението и до гдето не се завладѣе гр. Лозенградъ. Атакатата на Одринъ, въ на-

*) Отъ сведенията, които имаше Щаба на Армията, следъ 1908 г. Одринъ бѣше сериозно укрепенъ и силно въоръженъ, а за Лозенградъ се знаеше, че турцитѣ иматъ намѣрение да въздигнатъ тамъ единъ укрепенъ лагеръ.

чалото на войната, отъ стратегическа гледна точка, Н. Щ. А. считаше като нецелесъобразна съ главниятъ обективъ на войната — разбиванieto главнитъ сили на неприятеля. Една подобна атака щѣше да отвлѣче по-големата частъ отъ нашитъ сили и щѣше да даде възможностъ на турцитъ да се съсредоточатъ, да поправятъ сторенитъ грѣшки и да предприематъ настѣпленieto си противъ насъ съ събрани сили. За това началникътъ Щ. Д. А. бързаше да нанесе по-скоро решителниятъ ударъ на турцитъ и да компрометира съсредоточаването на армията имъ, която съ течение на времето щѣше да добие численно надмощие.

Следователно, крепостъта Одринъ се считаше като второстепененъ обективъ и за това, въ началото на войната, трѣбваше да се ограничимъ съ наблюдението ѝ, догдето се постигне главната целъ на войната.

При всичко, че бѣше очевидна сполуката на първоначалнитъ операции, предъ видъ на неудовлетворителното положение на турската действаща армия, Н. Щ. Д. А. бѣше направилъ разпореждане да се укрепятъ и заематъ Т.-Сейменъ и Ямболъ, споредъ изработенитъ проекти преди войната. Тѣзи укрепени пунктове щѣха да ни послужатъ, въ случай на несполука, като опорни точки, около които щѣше да маневрира нашата действаща армия. Следъ първата победа, нанесена на турската армия, тѣзи укрепени мѣста, обаче, бѣха опразднени.

Настѣпване на армията.

Отъ 5—12 октомврий (18—25 X).

А. На Тракийския фронтъ.

5 октомврий (18 X).

За почванието на войната, Щ. Д. А. издаде следващата заповѣдь:

„1. Утре, 5 окт. (18 X), въ 7 часа предъ пладне, да се откриятъ военнитъ действия“.

„2. II армия, г. л. Ивановъ,* да настѣпи срещу Одринската крепостъ, съ целъ да състави обсервационенъ корпусъ около този укрепенъ пунктъ, като има за задача да неутрализира влиянието на гарнизона му и да обезпечи операциитъ на нашитъ главни сили на линията Одринъ—Лозенградъ.“

„За тази целъ: а) 8 п. Тунджанска дивизия да настѣпи по двата брѣга на р. Марица; 9 Плѣвненска дивизия, съ едната си бригада да настѣпи по посока на Кавуръ-Аланъ, Дрипчево, Българско-Лефке, а съ другитъ две бригади по по-

сока на Каваклъж, Ново-Село, Соуджакъ, Хаскъой; 1 бригада на 3 п. Балканска дивизия, която временно се придава къмъ II армия, да следва по пѣтя Вакъвъ, Татаркъой, задъ дветъ бригади на 9 п. Плѣвненска дивизия, като имъ послужи за подкрепа, въ случай на нужда и за връзка съ I армия.“

„Частитъ отъ II армия, следъ отблъсването на неприятелскитъ отряди отъ заетитъ предни позиции, ще се приближатъ къмъ крепостъта и ще организиратъ обсервационната линия, вѣнъ отъ изстрелитъ на крепостната артилерия, за която целъ на по-важнитъ посоки, които водятъ отъ крепостъта, да се въздигнатъ укрепени центрове на съпротивление, които ще послужатъ да спратъ евентуалнитъ вилазски на гарнизона на крепостъта. Задъ линията на опорнитъ пунктове, по голѣмата частъ отъ силитъ трѣбва да се групиратъ като маневриращи войски така, щото да могатъ да осуетятъ всѣко опитване на гарнизона за действие вѣнъ отъ крепостъта.“

„3) I армия — Генералъ-Лейтенантъ Кутинчевъ, да настѣпи между р. Тунджа и пѣтя Паша-Къой, Малкъ-Боялъкъ, Деро-Махле, Оджакъой, Татарларъ включително.

„Авангардитъ на тази армия, на утрешния день, да достигнатъ до линията Хамза-бегли, Скрипка-баиръ, кота 276, на северъ отъ с. Вайсалъ.

„Цельта на армията е: да прогони всички неприятелски групи, които сж разположени между Одринъ и Лозенградъ.

„Рекомандува се да се обърне особено внимание на посокитъ, които идатъ къмъ лѣвиятъ флангъ на армията, предъ видъ на това, че въ Лозенградъ има съсредоточени довольно неприятелски сили.

„Бригата отъ 3 п. Балканска дивизия, щомъ се утвърди обсервационната линия на II армия около Одринската крепостъ, да се притегли къмъ дивизията.

„4) III армия — Генералъ-Лейтенантъ Димитриевъ, ще се намира въ разпореждането на Н. В. Главнокомандуващиятъ.

„На утрешно число, съ авангардитъ си да достигне Еникъой, Капаклъж, Ахлатла, а съ главнитъ си сили Гюндюзлеръ, Уманкъй, Юмрукъой.

„Конната дивизия, придадена временно къмъ III армия, да продължава изпълнението на поставенитъ ѝ по-отрано задачи.

„5) При развитието на военнитъ действия I. и II. армии да установятъ тѣсна връзка по-между си и, въ зависимостъ отъ хода на борбата въ дветъ армии, да регулиратъ операциитъ си. Отъ положението на едната армия, зависи обрза на действие на другата.

„б) Тъзи директиви съ нищо не стъсняват инициативата на командувачият армията за постигането на поставените цели.“

Началникъ Щаба на действащата армия,
Генералъ-Майоръ Фичевъ.

Съ организацията на този маршъ-маневръ, въ първия ден на военните действия, Н. Щ. Д. А. преследваше: да се почне изолирането на Одринската крепостъ; I армия и Кавалерийска дивизия да влезатъ въ съприкосновение съ неприятеля и да направятъ сондажи въ неговото разположение, а III армия, като се оставаше назадъ на 30 километра, да послужи като маневренна група за нанасянето на главния ударъ.

За ржководене на операциите, презъ време на войната, Н. Щ. Д. А. усвои системата на по-подробните директиви, поради следващите причини: неудовлетворителното командване на голъмитъ отряди презъ времето на Сливненските маневри въ 1910 г. и крепостните Шумненски въ 1912 г.; отсъствието на единство въ военната доктрина между голъмитъ началници и центробежната наклонност на нѣкои отъ тѣхъ, за да манифестиратъ своето превъзходство надъ висшия команденъ органъ на армията. Рекордътъ въ това отношение държаше командувачиятъ III армия, който, вмѣсто да се ограничи съ изпълнението на даваните директиви, той постоянно представляваше въ Щ. Д. А., своите оперативни проекти, които често пжти привеждаше въ изпълнение и сплваше правилното ржководство на военните действия.

Имаме доста доказателства да потвърдимъ това, като ще покажемъ на самите факти презъ воденето на самата война.

II-а Армия. Разпоредение К. II А.: „а) 9 п. дивизия—две бригади да настъпятъ презъ Вакъвъ, Соуджакъ за Хаскьой, като заематъ височината северно стъ с. Хаскьой — Михаличъ; 3-а бригада—Кавуръ-Аланъ, Дрипчево-Ения и заеме височината между последните два пункта.

„б) 1-а бриг. отъ 3 п. дивизия да настъпи по пжтя за развалините на с. Татаркьой и да заеме височината южно отъ поста Костантиново.

„в) 8 п. дивизия, да настъпи по двата брѣга на р. Марица, като заеме Свиленградъ, Мезекъ, Карабаа, по дѣсния брѣгъ на р. Марица и Лефке, Мустафа-паша по лѣвия.

„г) Хасковскиятъ отрядъ да настъпи за Кърджали и да заеме линията Калфаларъ, височината южно отъ Бейкьой, Даа-махле.

„д) Конната бригада — по посока Силбекюнъ, Курткьой.

е) Пограничната рота въ Инджилли, Козлуджа.

„ж) Гаубичното с. с. отдѣление остава въ Сейменъ.“ (Зап. I А. 5 X. № 2)

Презъ този денъ армията е пристигнала и завладѣла: Мустафа-паша, Мезекъ, (по дѣсния брѣгъ на р. Марица) и Лефке, Михаличъ, Хаскьой (Ист. Дн.).

I-а Армия. Разпоредение К. I А.: „а) 3 п. дивизия да настъпи въ две колони по лѣвия брѣгъ на р. Тунджа за с. Урумбейли до линията Узунъ-Баиръ, Хамза-Бегли, Теке.

„б) 10 п. дивизия — за с. Бююкъ-Дервентъ, Скрипка-баиръ и да достигне гребена на Скрипка-баиръ.

„в) 1 п. Софийска дивизия — отъ с. Попово за кота 276, с. з. отъ с. Вайсаль“. (Зап. № 6. 5 X).

Тази армия е достигнала границата, на линията: Хамза-Бегли, Скрипка-Баиръ, Оджа-кьой; предните ѝ части сж имали малки сблъсквания съ дребни неприятелски партии.

III-а Армия. Разпоредение К. III А.: „а) Конната дивизия, поддържана отъ издадените напредъ въ Урумъ-Факж, Ахлатли и Ючменъ три дружини, да търси тѣсно съприкосновение съ неприятеля и да разузнава за неговите сили.

„б) 4 п. дивизия — да настъпи въ зоната между пжтя Ямболъ, Бей-кьой, Башатли, Малъкъ-Боялъкъ (изключително този пжтъ) и пжтя Могила, Чараганъ, Мансарли, Гидикли, Саранли, Ени-кьой, Бургуджи-кьой, Гюндюзлери, Ахлатли, (включително този пжтъ). Близкото разузнаване да достигне линията Малъкъ-Боялъкъ, Биладжикъ.

„в) 6 п. дивизия — да използва пжтя на изтокъ отъ маршевата зона на 7 п. дивизия до пжтя Терново, Тюркмени, Войника, Александрово, Уманъ-кьой, Реджебъ-махле (включително). Разузнаването на линията на Яйладжикъ, Казж-Клисе.

„г) 5 п. дивизия — да настъпи на изтокъ отъ 6 п. дивизия до пжтя Авлали, Арпачъ, Дорукли, Бойлуджа, Драка, Бююкъ-Бунаръ, Стража-баиръ. (включително този пжтъ). Разузнаване до линията Казж-Клисе, Умуръ-Факия“. (Зап. № 8, 5 X).

Армията презъ този денъ достигнала линията: Гюндюзлеръ, Уманкьой, Юмрукьой; конната дивизия е настъпила отъ Казж-Клисе презъ Кайбияръ за Девлетъ-Агачъ.

6 Октомврий (19 X).

II. Армия. *Разпоредение: К. II. А.* „Задачата на този ден остава същата.

„а) 8. п. дивизия да заеме и се утвърди на линията Каджкьой, Бешъ-тепе, на дѣсния брѣгъ на р. Марица, и линията Каикъ-кьой, Чифликъ Акче-Ибрахимъ, на лѣвия брѣгъ.

„б) 9. п. дивизия — I. бригада да заеме и се утвърди на височината между с. с. Лефке и Мустраклж; другитѣ две бригади да настѣпятъ презъ Соуджакъ, да заематъ днесъ и се утвърдятъ на височинитѣ по линията на с. с. Хаскьой, Михаличъ, Мустраклж.

„в) Бригадата отъ 3 п. дивизия да заеме и се утвърди на височинитѣ непосредствено на с. з. отъ с. Фикелъ (Кота 108).

„г) Хасковскиятъ отрядъ да продължи енергично настѣпването си и да се утвърди на линията Ючъ-тепе, Идризли, Карамусаларъ.

„д) Конната бригада да продължи разузнаването си къмъ с. Силбекюнъ. (Зап. № 5. 5 X).

Донесения II. А.: „Вчера вечерята, Хасковскиятъ отрядъ е заелъ съ бой указанитѣ му мѣста въ запов. № 4 и днесъ ще настѣпи споредъ заповѣдта № 5“ (№ 5. 18 6 X).

„Положението на армията продължава да бѣде рисковано. Намирамъ, че ще бѣде необходимо да се групиратъ въ Хасково нѣколко опълченски или допълняюща дружини, а така сжщо да се усили съ такава войска и гарнизона въ Търново-Сейменъ“: (№ 508, 6 X).

3. Щ. Д. А. „Донесете незабавно за резултатитѣ отъ вчерашнитѣ действия.

„Хасковскиятъ отрядъ не гласкайте много на югъ, защото той има специална задача да прикрива посоката Кърджали, Хасково, Стара-Загора. Относително усилването съ войски Търново-Сейменскиятъ гарнизонъ, за това се грижи Щ. Д. А. и това не трѣбва да Ви безпокои. Повѣрената Ви армия има ясно поставена задача“. (№ 350. 6 X).

I. Армия. *Разпоредение: К. I. А.* а) „3. п. дивизия да достигне линията Провадия, Ташлж-Муселимъ.

„б) 10. п. дивизия — презъ Буюкъ-Дервентъ, Сарж—Телжшманъ, 1. бригада да достигне линията Ташлж-Мусслимъ, Татарларъ, а 2. бригада — Хаджи-Талжшманъ, като остава въ разпореденето на командувашия армията.

„в) 1. п. дивизия — да достигне до с. Чешмекьой и пята в. Шакиръ-баба, с. Вайсалъ, с. Татарларъ.

„г) 9. к. полкъ презъ Сремъ да достигне въ с. Голѣмъ-Дервентъ“. (Зап. № 19).

Презъ този денъ частитѣ на I. армия сж пристигнали: 1. п. дивизия на линията Чешмекьой, лозята северно отъ Татарларъ; 3. и 10. п. дивизии — на линията Ташлж-Муселимъ, Провадия.

Действията на тази армия сж се развили така: 3. п. дивизия не е срѣщнала никакво съпротивление; турското население напуснало селата. 10. п. дивизия е била обстрелвана отъ две конни батареи отъ къмъ с. Сарж-Талжшманъ; следъ кратка стрелба, неприятелскитѣ батареи отстѣпили, с. Вайсалъ не било заето отъ противника. (Ист. Д. Н.).

III. Армия. Съ заповѣдъ отъ Щ. Д. А. подъ № 354 се заповѣдваше на армията на 6 окт. да продължи настѣпването си и да достигне съ авангардитѣ си линията на с. с. Малкочъ, Пейчу-Махле, а съ главнитѣ сили — линията на с. с. Яйледжикъ—Казаклж.

Разпоредение: К. III. А. а) „Конната дивизия да следва по пята Кайбиларъ, Малкочъ, Девлетъ-Агачъ, Коджа-Тарла, гдето да пристигне съ ядрото си, като разузнава на линията на с. с. Селиолу, Ески-Полосъ, Ереклеръ, Алмаджикъ, Дерекьой.

„б) 4. п. дивизия, да продължава настѣпването въ ограничената зона, на западъ отъ линията Малкъ-Боялъкъ, Дерекьой, Оджа-кьой, Вайсалъ изключително, а на изтокъ; Ахлатли, Куртбунаръ, Яйладжикъ, Кайбиляръ (включително).

„в) 5. п. дивизия да се движи въ зоната, отъ западъ Сливово, Казж-Клисе (последното изключително), а отъ изтокъ: Стража-баиръ, Мадлежъ, Текендже.

„г) 6. п. дивизия да се съсрѣдоточи въ района Уманкьой, Реджебъ-Махле, Ахлатли“.

7 Октомврий (20 X). При движението армиитѣ на югъ, на 5 и 6 октомврий, освенъ незначителнитѣ срещи съ малки неприятелски отряди, частитѣ не бѣха събрали никакви по сериозни данни, за да се уясни положението на противника. II. армия бѣше се разтѣгнала на единъ обширенъ фронтъ, отъ Хасково до р. Тунджа, а изпращането на Хасковския отрядъ на югъ направи още по голѣмо разтѣганието ѝ; между Кърджали и Силбекюнъ имаше едно пространство отъ около 50 километра, което бѣше охранявано само отъ две погранични дружини.

I. армия на 6. X. не бѣше достигнала опредѣленитѣ ѝ отъ директивата мѣста, а III. армия трѣбаше да стѣгне частитѣ си напредъ, да се държи задъ фланга на I армия, като

се прикрива отъ конната дивизия, която бѣше изпратена напредъ, по посока на Девлетъ-Агачъ.

Предъ видъ на това положение на нашитѣ армии, Щ. Д. А. назначи този денъ за заемане на изходното положение на б. и за разузнаване на неприятеля. Преди да се уясни що-годе положението, Щ. Д. А. смѣташе рисковано да се бърза съ движението напредъ и да се ангажирватъ I. и III. армии между двата укрепени пункта, Одринъ—Лозенградъ.

При всичко, че на Щ. Д. А. бѣше известно, още отъ мирно време, че въ Лозенградъ има два стари форта, той предполагаше, обаче, че турцитѣ не ще пропуснатъ да импровизиратъ единъ силенъ укрепенъ пунктъ, който би съставилъ опора на фланга имъ и прикривашъ операционната имъ линия Одринъ—Цариградъ. Следъ дохождането на младотурцитѣ на власт бѣше изработенъ единъ проектъ, съ който Лозенградъ се въздигаше въ силенъ укрепенъ пунктъ и се свързваше съ желѣзень пжть.

II. Армия. Зап. Щ. Д. А. подъ № 379: „Споредъ заповѣдта на I. армия, последнята ще достигне тази вечеръ линията на с. Провадия, Ташлж-Мюселымъ, Татарларъ, Чешмекъой. Поверената Ви армия, утре, 7 окт., да остане на заетитѣ мѣста и да се утвърди на тѣхъ“.

Освенъ това, Щ. Д. А. заповѣда конната бригада да се изпрати въ с. Корашли, за да свърже армията съ Хасковския отрядъ, като запълни голѣмото праздно пространство и да прикрива и освѣтлява фронта между Хасково и Силбекюнъ, въ долината на р. Арда.

Разпореджение К. II А: „а) Армията да продължи приближаването си къмъ Одринъ, съ цель да окръжи северозападниятъ участъкъ на крепостта, между р. Тунджа и и Арда.

„б) 8 п. дивизия да заеме и се укрепи отъ с. Ахъркьой — с. Кемалъ до лѣвия брѣгъ на Марица и участъкътъ между Марица и Арда, на линията Юрушъ, развалини Куюнли, Еспетли.

„в) 9 п. дивизия да заеме и се укрепи твърдо на линията на дѣсния брѣгъ на р. Тунджа (височинитѣ южно отъ Фикелъ) с. Бююкъ-Исмаилча, с. Возгачъ до Ахъркьой включително.

„г) Хасковскиятъ отрядъ да се укрепи на заетитѣ линии.

„д) Линията на окръжаването трѣбва да бжде вѣнъ отъ огъня на крепостта.

Донесения К. II А. — „Вчера, 6. того, II-а армия зае линията Фикелъ, Хаскьой, Махаличъ, Юскюдаръ, Каиакъ-кьой, Кара-Хаджръ, Бешъ-тепе; височинитѣ се-

верно отъ Фикелъ сж завладени следъ нѣколко часовъ бой съ два табура пехота, придружени отъ не с. с. артилерия, и които сж отстѣпили въ безредица къмъ Одринъ.

„Хасковскиятъ отрядъ вчера къмъ пладне достигналъ линията Гюеренъ, Чакжрларъ.

„Днесъ, 7. того, армията ще продължи приближаването си къмъ крепостта, съ цель да окръжи северозападниятъ участъкъ, между Тунджа и Арда, като заеме и се утвърди на линията на височинитѣ южно отъ Фикелъ, Буюкъ-Исмаилча, Возгачъ, Ахжръ-кьой, Юрушъ, Еспетли до р. Арда“ (№ . . . , 7 X)“.

„Оттеглянето на конната бригада назадъ, при Корашли, ще произведе впечатление на отстѣпление съ лоши морални послѣствия за войската и населението, а бригадата ще бжде поставена въ положение да бездействува за известно време.

„На мнение съмъ, че по добре ще се постигне цельта, ако тази бригада остане напредъ и продължава да действува по долината на р. Арда, отъ гдето, съ целесъобразно разузнаване по посокитѣ идящи отъ Димотика, по своевременно ще може да събира необходимитѣ сведения. Не изключвамъ при това възможността да се произведатъ смѣли и чувствителни за противникътъ набѣги върху съобщенията, въ зоната между Димотика, Одринъ и Силбекюнъ.

„Съ изпращанieto на части отъ повърнатата ми армия, къмъ Силбекюнъ (?) значително би отслабнала нейната нападателна, боева способностъ.

„Ето защо намирамъ, че за прикриване посоката къмъ Каяджикъ и Търново-Сейменъ, достатъчно ще бжде, ако се взематъ мѣрки съ 3 — 4 опълченски дружини, изпратени при с. Корашли, Идебикъ и Силбекюнъ.“

„Тѣзи дружини ще могатъ евентуално да поддържатъ Хасковския отрядъ“ (№ и 561, 7 X)“.

Командувациятъ II. армия съ разпоредженията си на 6. X се отклоняваше отъ директивата на Щ. Д. А., защото вмѣсто да остане на заетата линия отъ тази армия, вечерта на 6. X, която се намираще на 20—25 клм. отъ фортовия поясъ, той даваше разпореджение тя да се приближи на една нова линия, която отстои само на 10 клм. отъ нея и поставяше, по този начинъ, частитѣ си подъ ударитѣ на гарнизона отъ крепостта.

Това се дължеше на различнитѣ схващания за действието на наблюдационния корпусъ — II армия, която имаше за цель наблюдението на тази крепостъ, а не и атаката ѝ, въ този под-

готвителен период на военните действия. Според директивата № 1, частитъ отъ II армия, следъ като отблъснатъ неприятелскитъ дребни отряди, трѣбваше да се приближатъ къмъ крепостта и да организиратъ наблюдателна линия, вънъ отъ изрѣлитъ на крепостната артилерия, за която целъ на по-важнитъ посоки, които водятъ отъ крепостта, се рекомандуваше да се въздигнатъ укрепени центрове на съпротивление, които ще послужатъ да спратъ евентуалнитъ виласки на гарнизонна на крепостта. Задъ линията на упорнитъ центрове, по-голямата частъ отъ силитъ трѣбваше да се групиратъ като маневриращи войски така, щото да могатъ да осуеятъ всѣко опитване на гарнизона за действие вънъ отъ крепостта.

Този образъ на действие ни се налагаше отъ тактиката на крепостната война и отъ намѣрението на Щ. Д. А., който, въ този моментъ, до подравняването фланговетъ на армията и разясняването на обстановката, нѣмаше намѣрение да поведе решителни действия противъ Одринската крепостъ и да прикове тамъ II армия, докато нестане една по решителна среща съ главнитъ сили на неприятелската армия и догдето не бжде подъ рѣка обсадниятъ паркъ, частъ отъ който (Шумненскиятъ крепостенъ баталионъ) пристигаше на 5, 6, 7 (18, 19 и 20) въ Ямболъ, а другата му частъ (Софийскиятъ крепостенъ баталионъ) на 9—11. X (22—24 X) въ Търново-Сейменъ.

Относително изпращането на конната бригада къмъ Корашлъ, Щ. Д. А. считаше най-подходяща тази частъ, понеже поради своята подвижност, тя въ скоро време можеше да организира връзката и охраната, толкова повече, че до закрепяването на II армия на линията на р. Арда, едно далечно действие отвѣдъ тази рѣка бѣше изключено, а за разузнаване по долината на тази рѣка, къмъ Димотика—Одринъ, бѣха достатъчни 2-та ескадрона отъ Лейбъ-Гвардейскиятъ полкъ.

Презъ този день операциитъ сж се развили така: отъ II армия сж били изпратени рекогносцировочни отряди отъ 8. п. дивизия къмъ с. с. Кади-къой, Булдуръ-къой. Къмъ 2 ч. 30 м. сл. пл., неприятелятъ открилъ огънь; 10 п. Родопски полкъ се разгъналъ и решително настѣпилъ къмъ гореказанитъ села. Боятъ се продължилъ до 5 ч. 30 м. сл. пладне и се завършилъ съ завладяването позицията на противника.

Хасковскиятъ отрядъ е достигналъ опредѣлената му линия. (Ист. Дн.).

I. Армия. Запов. Щ. Д. А. отъ 6. X. подъ № 381. — „Повѣренната Ви армия, следъ като достигне назначенитъ пунктове за 6. октомврий, да се установи и укрепи на заетитъ мѣста. Утре, 7. X., армията да изпрати рекогносцировочни отряди въ всички направления, за да се разясни положението на противника. Обърнете особно внимание на посоката,

която води къмъ Лозенградъ. Тази вечеръ II армия трѣбва да достигне линията Бешъ-тепе, с. Паша-къой, Чиф. Ибрахимъ, Каикъкъой, Мустракль, Михаличъ, Хаскъой, Кота 108“.

Разпореждане: К. I. А. — Заповѣдваше се на I армия да остане на линията: Провадия, Ташлъж-Мюселимъ, Татарларъ, Челмекъой. Авангардитъ да заематъ по важнитъ тактически пунктове и да се укрепятъ. Противникътъ да се срѣщне на линията на авангардитъ. (Зап. № 20).

Презъ този день, предъ фронта на армията не се забелѣзалъ противникъ, освенъ двата табура, които напуснали с. Вайсалъ. (Ист. Дн.).

III. Армия. Съ телеграма № 382 отъ Щ. Д. А., на III армия се заповѣдваше да остане на заетитъ мѣста, като изпрати пехотни рекогносцировочни отряди за разузнаване на пѣтищата и разяснение на обстановката по посока на с. с. Коджа-Тарла, Ковчасъ.

Съгласно тѣзи заповѣди, дивизиитъ отъ III армия останали по мѣстата си, които бѣха достигнали на 6 вечерята и взели мѣрки да подтегнатъ обозитъ и тилнитъ си учреждения.

Началникътъ на Конната дивизия донесе, че разузнавателнитъ му части достигатъ линията Омаръ-Абасъ, Гиладжикъ, Тасъ-тепе. Самостоятелния разездъ къмъ Къркъ-Клисе, прекъсналъ телеграфното съобщение между Ериклеръ и Къркъ-Клисе. По допълнителни сведения, получени отъ началника на авангарда на 4 п. дивизия, нашитъ разезди били пребродили всички села до Лозенградъ. Единъ отъ тѣхъ е ходилъ до с. Реклица. *Турски войски се виждали само въ Ески-Полосъ и Кърклисе.* Турското население бѣгало въ панически страхъ.

Предъ видъ обезпокоителнитъ сведения, че въ Кърджалийско се събирали значителни турски войски, вечерята на 6. X. Щ. Д. А. направи разпореждане, щото на 7. X. конната дивизия да се премѣсти въ Казълъ-Агачъ, гдето да остане въ разпореждането на Главнокомандуващия. Съ тази дивизия се предполагаше, ако действително опасността е сериозна, да се прикрие дѣсния флангъ на армията, до гдето се взематъ съответствуващи мѣрки. Това разпореждане съвпадаше и съ донесението на Коман. на II армия, за опасното положение на 6. X. и вкоренитото се у насъ понятие, че най-уязвимата частъ на Тракийския театъръ е долината на р. Марица отъ къмъ Родопитъ, отъ гдето винаги очаквахме неприятелски опитвания, за да компроментиратъ фланга на нашата армия. Обаче, следъ по хладнокрѣвно обсъждане на тѣзи сведения, това разпореждане бѣше от-

мѣнено на 7. X., рано сутринта. Конната дивизия остана на мѣстото си (поради късното получаване на първото разпореджение) и през цѣлия ден на 7. октомврий е носила разузнавателната служба предъ фронта на III. армия.

При това трѣбва тукъ да прибавиме, че на 7. X. е било направено разпореджение щото легкото обсадно отдѣление на 8. X. да замине отъ Ямболъ за Казълъ-Агачъ и нѣколко допълняющи дружини да се съсредоточатъ въ Хвойна и Търново-Сейменъ.

Движението къмъ Лозенградъ.

8 октомврий (21. X.).

Щомъ като III. армия завзе изходното си положение и се изпратиха напредъ рекогносцировочнитѣ отряди, Щ. Д. А. реши да класне напредъ тази армия, като я насочи противъ дѣсния флангъ на неприятелското разположение. Вследствие на това бѣ дадена следващата директива подъ №—2: „а) II армия остава на занимаемитѣ си мѣста, като продължава да усилва позициитѣ си.

„б) I. армия—1, 10 и 3 дивизии оставатъ на занимаемитѣ си мѣста, като заематъ Челмекъой и Акбунаръ. За свързка съ лѣвия флангъ на II. армия, 3 п. дивизия ще построи мостъ на р. Тунджа; 1 п. дивизия да заеме с. с. Домурджали, Еджели, като извади фланговъ отрядъ въ Селиолу.

„Задачата на тази армия ще бжде: да наблюдава за източния фронтъ на Одринската крепостъ и, заедно съ това, да прикрива движението на III. армия.

„в) III. армия да настѣпи и да достигне линията Татарларъ, Карамза, като за това използва мрежата отъ пѣтища между пѣтя Кайбиларъ, Вайсалъ, Татарларъ включително — Пейчу-махале, Канара-малка, Карамза“.

„Единъ фланговъ отрядъ (една бригада съ едно планинско артил. отдѣление) ще настѣпи по направление на Толчуларъ, Ковчасъ, Алмаджикъ, гдето и ще спре, като изпрати свързващъ отрядъ по направление на Канара-болшая, Ески-Полосъ. Фланговиятъ отрядъ да обърне особено внимание на пѣтищата, които водятъ за Малко-Търново и Скопо.

„д) Конната дивизия, съ придадената ѝ дружина, ще настѣпи къмъ Сарж-Талишманъ, гдето и да спре“.

Споредъ тази директива, конната дивизия се снемаше отъ предъ фронта на III. армия, тъй като на такова близко разстояние отъ противника и на тази извънредно пресечена и планинска мѣстностъ, пехотнитѣ рекогносцировочни отряди би били напълно достатъчни да носятъ разузнавателната служба, а за свързка между I. и III. армия, между които имаше едно голѣмо незаето пространство, и за да наблюдава

посоката Вайсалъ—Селиолу, тя се изпрати въ с. Сарж-Талишманъ, отъ гдето се предполагаше да се насочи къмъ Селиолу, Енидже, за да разузнава за неприятеля.

II. Армия.—Хасковскиятъ отрядъ на 8. X., следъ продължителенъ бой по височинитѣ северно отъ Кърджели, къмъ 4 ч. сл. пл. е заелъ г. Кърджели. Противникътъ отстѣпилъ. (Ист. Дн.).

За да се обезпечи дѣсниятъ флангъ и тила на II. армия, Щ. Д. А. изпрати следващата заповѣдь до К. II. А.:

„1) Бригадата, която ще премине на дѣсния брѣгъ на р. Марица, заедно съ едно с. с. артилерийско отдѣление, да се изпрати незабавно въ с. с. Юнусче и Пандакли, гдето ще се разположи и да укрепи височинитѣ при с. с. Каранасулъ, разв. Шанаръ, на северъ отъ Юнусче.

„2) Конната бригада да премине въ Корашлъ още утре и да влѣзе въ свързка съ Хасковския отрядъ.

„3) Частитѣ отъ пограничната стража да заематъ и наблюдаватъ всичкитѣ проходи презъ планината, между Карабаа и Инжилли.

„4) Хасковскиятъ отрядъ да се тури въ свързка съ войскитѣ отъ дѣсния флангъ на повѣрената Ви армия.

„5) Утре за с. Чамурлии се изпращатъ две дружини: една опълченска и една допълняюща, съ едно артилерийско отдѣление, за да укрепятъ височинитѣ на северъ отъ Ириобасъ и да заематъ върха Хоула“ (8. X. № 426).

Тѣзи мѣроприятия, за по-сериозно прикриване фланга и тила на II. армия, бѣха предизвикани отъ донесенията за съсрѣдоточаването на неприятелски сили въ Кърджалийско и отъ предположението, че, при една целесъобразна стратегия, турцитѣ могатъ да отдѣлятъ една голѣма частъ отъ македонската си армия, да я превезатъ по желѣзницата Солунъ—Дедеагачъ и да я насочатъ противъ нашия дѣсенъ флангъ. Този образъ на действие се налагаше отъ предположението, че турцитѣ щѣха да избератъ за главенъ обектъ на войната нашата армия.

Освенъ това, изпращането на тѣзи части отъ II. армия съвсемъ не отслабна нейната бойна способностъ, тъй като, въ този моментъ, Щ. Д. А. изключваше абсолютно атаката на Одринската крепостъ и армията бѣше получила назначение да изпълнява ролята на наблюдационенъ корпусъ. Тласканието ѝ напредъ, къмъ крепостта, бѣ въ противорѣчие съ дадената директива.

I. Армия. Разпореджение К. I. А.: Въ изпълнение задачата на армията, въ разположението на армията се направили известни измѣнения: 3. и 10 п. дивизии

трѣбвало да заемат линията Челме-къой, Акъ-Бунаръ, Провадия включително (3 п. дивизия) и дрѣв. разв. Кале — Черкезкъой (Тюлбе) включително (отъ 10. п. дивизия).

1 п. дивизия трѣбваше да земе участъкътъ разв. Домурджили, Еджаалии, като изпрати силенъ страниченъ отрядъ въ с. Селиолу.

III. Армия. — *Разпореждане К. III. А.*: „Повѣрената ми армия днесъ да продължи настѣплението си, като съ главнитѣ сили достигне, къмъ 5 часа сл. пл., линията Вайсалъ, разв. Омаръ-Обасъ, Коджа-Тарла, Тасъ-тепе Ковчасъ, а съ авангардитѣ си линията Селиманъ-Талишманъ, в. Гиладжикъ, р. Соуджакъ, височинитѣ южно отъ с. Кимерликъ, чиф. Загонъ.

„1) 4. п. дивизия да настѣпи въ зоната между пѣтищата Ени-къой, Калжплж, Дерѣ-махле, Оджа-къой, Вайсалъ, Татарларъ включително и Кайбиларъ, Девлетъ-Агачъ, Чешме-къой сѣщо включително.

„2) 5 п. дивизия да настѣпи въ зоната източно отъ 4. п. дивизия до линията Орманъ-махле, Канара-болг., Тасъ-тепе включително. Да изпрати флангардъ въ съставъ: 1 бригада, две планински батареи и единъ взводъ конница по посока на Топчуларъ, Ковчасъ. Въ последния пунктъ флангардътъ да се спре, като обърне особено внимание на посокитѣ Малко-Търново, Скопо.

„3) 6 п. дивизия да настѣпи въ зоната на 4 п. дивизия, като достигне, къмъ 7 ч. сл. пл., съ главнитѣ си сили на линията Кайбиларъ, кота 239“. (Зап. III. Армия, № 12).

Презъ този день въ Щ. Д. А. се получиха донесения, че турскиятъ флотъ е крейсеровалъ около гр. Варна и Емине, че Каварна е била бомбардирана и че турскиятъ морски отрядъ се отправилъ къмъ Балчикъ.

Направи се разпореждане до началника на 4. дивизионна областъ за осуетяване на възможенъ турски десантъ и се изпрати допълняющия ескадронъ отъ 3. конни полкъ въ разпореждането на Хасковския отрядъ (Ист. Дн.).

Заповѣда се на командира на 1С-а погранична рота да изпрати рекогносцировочни отряди къмъ Малко-Търново.

9. октомврий (22. X.).

Презъ деня на 8. X. не се получиха почти никакви сведения за неприятеля, съ изключение на известието отъ европейскитѣ вестници и отъ нашитѣ информационни органи отъ странство, че турцитѣ превозватъ и съсрѣдоточаватъ въ околноститѣ на Виза единъ арм. корпусъ отъ 3 дивизии за действие въ обходъ на лѣвия ни флангъ. Следователно, при една съв-

семъ не разяснена обстановка, се издаде за 9. октомврий следващата директива подъ № 3: „1) II. армия да остане на заетитѣ мѣста, като продължава да се утвърдява и да наблюдава Одринската крепостъ.

„2) I. армия да остане на заетитѣ днесъ мѣста и да бжде готова за действие, въ зависимостъ отъ развитието на събитията срещу главната група на нашата армия.

„3) III. армия да атакува укрепления пунктъ Лозенградъ и да го земе.

„4) Конната дивизия да произведе разузнаване по посока на селата: Демиранлия, Гебилеръ, Хаскъой, Енидже, Каваклж, като изпрати далечни самостоятелии разезди, които да откриятъ неприятелското разположение. Отъ утре, 9 октомврий, конната дивизия влиза въ разпореждането на К. III. А.

„5) Действията на I. и II. армии трѣбва да бждатъ свързани. До завземането на Лозенградъ никакви действия да не се предприематъ, а армиитѣ трѣбва да бждатъ готови да посрещнатъ едно евентуално преминаване на противникътъ въ контъръ-настѣпване, като изпратятъ предъ фронта си и къмъ Одринската крепостъ силни рекогносцировочни отряди“.

При издаването на тази директива, Н. Щ. Д. А. имаше предъ видъ следващитѣ съображения: че неприятелската армия, съ голѣма увѣреностъ, е съсрѣдоточена между Одринъ и Лозенградъ; че на 9. X. непременно ще има срещи между дветѣ неприятелски армии; че III. армейски корпусъ, въ Лозенградъ, може да мине въ настѣпване; че I. армия може да бжде атакувана отъ къмъ лѣвния флангъ, а противъ фронтътъ ѝ насочени вилазки отъ Одринската крепостъ, и че гарнизонътъ на Одринъ може да предприеме вилазки и срещу фронта на II. армия. Този день бѣше день на първитѣ сериозни сблъсквания, тъй като се предполагаше, че, най-малко, нашата армия ще се натъкне на неприятелскитѣ авангарди, които прикриватъ зоната на съсрѣдоточаването.

Въ допълнение на директивата подъ № 3, презъ нощта на 9. X. се изпрати до К. II. А. следващото лично повѣрително предписание № 429:

„По нѣкои сведения, може да се сѣди, че когато нашата главна група — I. и III. армии, предприеме да атакува Лозенградъ и да настѣпи на югъ, турцитѣ могатъ да предприематъ едно настѣпателно действие, съ значителни сили, по дѣсния брѣгъ на р. Марица и отъ къмъ р. Арда и да се постараятъ да отхвърлятъ цѣлата наша армия на изтокъ и да ни откъснатъ отъ нашата база.

Предъ видъ на това, по заповѣдъ на Н. В. Главномандуващия, считамъ за нужно да дамъ следващитѣ инструкции:

„1. Тръбва да се обърне особно внимание на дѣсния флангъ на армията, за да не бжде компрометиранъ и да се затрудни отстъпването на 8. Тунджанска дивизия.

„2. 8. п. дивизия да отстъпва по дѣсния брѣгъ на р. Марица, постепенно, като се постарает да се задържи, колкото е възможно по дълго време на височинитѣ на с. Ярджелии.

„3. Дветѣ бригади отъ 9. п. дивизия да отстъпватъ по лѣвия брѣгъ на р. Марица по направление на Търново-Сейменъ, а останалата бригада отъ сжщата дивизия и бригадата отъ 3. п. дивизия да отстъпватъ по направление на Соуджакъ, Каваклъж, Явузъ-дере, като се задържатъ упорно и като дадатъ възможностъ на 1. армия да отстъпи къмъ Казълъ-Агачъ.

„4. Хасковскиятъ отрядъ да отстъпва къмъ Каяджикъ и да отбранява тази преправа. При настъпване срещу него на значителни сили, той не трѣбва да влиза въ упоренъ бой, а да действа демонстративно.

„5) Целта на повѣрената Ви армия, въ такъвъ случай, ще бжде да отбранява Търново-Сейменската укрепена позиция, за да обезпечи дѣсния флангъ и тила на действащата армия“.

II. Армия. — *Донесение К. II. А.*: „Тази нощъ сж направени разпореждания за отиване на бригадата къмъ Юнузче и конната бригада за Корашли. Сведенията, които съобщихъ за движението на войски отъ Одринъ за Ортакой бѣха отъ единъ бѣглець. Считама за длъжностъ да донеса, че моралния ефектъ отъ това не ще бжде въ наша полза, а сигурно ще окуражи противникътъ. Не ще ли бжде по-добре ако бригадата се спре да не ходи къмъ Юнузче, а да заеме Карабаа и Куртъкой, а конната бригада да отиде въ Инджелии и да следи за р. Арда и да поддържа връзка съ Хаск. отрядъ. Турцитѣ не биха могли съ сериозни сили да предприематъ настъпление по назападъ отъ с. Селбикюнъ; бригадата, която остава въ Юнузче не ще може да укаже съдействие на 8 п. Тунджинска дивизия, ако последната бжде атакувана отъ къмъ Ортакой и, ако тя заеме предлаганото отъ мене разположение, нейното съдействие ще бжде по-сигурно и действително (9. X. № 626).

„Отъ началника на 8 п. дивизия получихъ следващото сведение: Арда между Кумарлъж и чиф. Колаклъж е на всѣкъде проходима въ бродъ и съ дѣно пѣсчливо. При рекогницировката на Дели-Елесъ и Сидерлии се е почнала престрелка съ неприятелска конница. Дѣсния брѣгъ на р. Арда се охранявалъ съ отдѣлни конни застави. Предъ с. Кумарлъж се забелѣзвало пѣхота. Мѣстното население донася, че при Фрамъкой е имало ар-

тилерия, но на 8 того вечерята се е снела отъ тамъ и отстъпила къмъ Одринъ. *Ето основание да не ходи бригадата въ Юнузче и да остане въ Бешъ-мене, като изпрати две дружини въ Силбекюнъ, а дружинитѣ, изпратени отъ Търново-Сейменъ за Треземли да следватъ за Корашли (9 X № 637).*

„Командира на конната бригада полковникъ Таневъ донася, че постоветѣ на 2 погранична рота, отъ Алемдаръ до турския постъ Ададжала, сж заети вчера съ бой отъ турцитѣ и че въ с. Хухла, с. Покровецъ имало малки групи неприятелски войници; че въ вечерашната престрелка на спешенитѣ части отъ конната бригада за завладяването на Ададжали и Хавабюкъ турцитѣ отстъпили къмъ Папазъ-Кой. Турското население по лѣвия брѣгъ на р. Арда избѣгало.“ (9 X № 668).

„Командира на 2 бригада 9 п. дивизия, полковникъ Поповъ, донася, че днесъ при заемане участъка отъ дадената му линия на обложението, къмъ 2 часа 50 м. сл. пл., батареи отъ 9 артилерийски полкъ съдействували на частитѣ отъ Тунджанската дивизия въ боя при Юрюшъ. Бригадата е заела линията по лѣвия брѣгъ на р. Марица, по гребена, западно отъ Кемалъ, Ахъркой съ предни постове по хребета, източно отъ с. Кемалъ. Сиречъ, заета е частта отъ линията, която на 7 октомврий бѣхъ заповѣдалъ да се заеме, преди да се получи отъ щаба на действащата армия заповѣдта да останатъ по мѣстата си“ (9 X № 669)

„Боятъ на 9 X на 8 п. дивизия при с. Юрюшъ се е свършилъ съ пѣленъ успѣхъ. Турцитѣ съ една дивизия отъ 8 — 10 табура, 2 батареи и 2 картечни роти предприели настъпление по посока на с. Юрюшъ, Балдъръкой. Частитѣ на 8 п. дивизия, предупредени своевременно за това тѣхно настъпление, енергично и въ редъ настъпали напредъ, като съ 30 п. Шейновски полкъ обхванали тѣхния лѣвъ флангъ, по посока на развалини Куюнлии и височината източно отъ него, за да ги притиснатъ къмъ р. Марица и унищожатъ. Турцитѣ насочили 2 — 3 дружини въ обхватъ на лѣвия флангъ на Тунджанци отъ къмъ Юрюшъ, където и се приближили на 400 — 500 крачки. Една батарея отъ 9 п. дивизия, отъ лѣвия брѣгъ на р. Марица, е обстрелвала турцитѣ въ флангъ и тилъ. Скоро следъ упоритъ бой, турцитѣ започнали отстъпление по цѣлия фронтъ, което се обърнало въ паническо бѣгство, като сж дали 100 убити и около 260 чел. пленени. Нашитѣ загуби били незначителни. Положението на частитѣ отъ дивизията, следъ боя: 3 бригади (51. и 52. п. полкове) зае-

матъ височинитѣ, източно отъ Куюнлии; 30 п. полкъ, съ една батарея, въ с. Еспетлии; 10 п. полкъ въ с. Балдъръ-къой. Втора бригада е разположена въ с. с. Кадж-къой и Карагачъ. А 9 п. дивизия заема линията на обложението: съ 2 бригада отъ р. Марица, срещу Юрушъ, по хребета западно отъ с. Кемалъ до Ахъръ-къой включително; 1 бригада отъ с. Ахъръ-къой до височинитѣ южно отъ Бююкъ—Смаилче (включително); 1 бригада, отъ 3. п див. въ маневренни войски, е разположена между разв. Секюнъ и Хаскъой. Срещу Фикелъ на р. Тунджа сж построени два моста. (10 X. № 671).

Презъ този день отъ II. армия сж били изпратени редъ рекогносцировочни отряди, които да влѣзатъ въ тѣсно съприкосновение съ крепостта Одринъ, въ северо-западния и западния фронтове. Най-сериозно сблъскване е станало въ района между р. р. Арда и Марица, гдето турцитѣ съ една дивизия отъ 8 — 10 табурт, 2 батареи и две картечници, предприели настѣпление по посока на с. с. Юрушъ, Балдъръ-къой, Частитѣ отъ 8 п. дивизия настѣпили противъ турцитѣ и ги отхвърлили по посока на р. Марашъ. 2 батареи отъ 9. п. дивизия, намиращи се на лѣвия брѣгъ на Марица, стреляли въ флангъ и тилъ на турцитѣ. Нашитѣ предни части заели развалинитѣ Куюнли. Отстѣплението на турцитѣ се превърнало въ паническо бѣгство, като оставили 100 души убити и около 160 чел. пленени (Ист. Дн.).

Тази вечеръ между Щаба на Д. А. и Щ. II. А. е имало и разговори по телеграфи. Близостта между Мустафа-паша и Одринъ и свързката съ постояненъ телеграфъ, даваше възможностъ всѣка вечеръ да се искатъ сведения и да се даватъ указания относително военнитѣ действия на тази армия.

Въ първия докладъ-разговоръ се съобщаваше за боя на 9. X. и се изказваше следующето мнение: Ако бригадата, за движението на което снощи бѣхте заповѣдали, бѣше днесъ подъ рѣка, то тя можеше съ единъ смѣлъ, но твърде важенъ маневръ да излѣзе на дѣсния брѣгъ на р. Арда и действайки между Ортакъой и Одринъ би съвсемъ ошеломила противникътъ, който, до колкото може да се сѣди отъ досегашнитѣ събития, предъ насъ не се чувствува достатъчно силенъ, за да се противостои на такъвъ единъ натискъ.

Щ. Д. А.— Тази бригади утре сутринята пакъ ще бѣде подъ рѣка, защото още днесъ е предадена заповѣдъ да се върне въ преко разпореджение на началника да 8 п. дивизия.

Щ. I. А. — Изглежда, че сведенията на Щ. Д. А. за движението на голѣма колона отъ Димотика къмъ Кърджали сж преувеличени или поне преждевременни, защото съ

събранитѣ отъ вчера до сега сведения сж установява, че 4 5 хиляди души пехота се движели отъ Димотика за Одринъ...

— Изобщо, лично, азъ макаръ и да допускамъ възможността за неприятелския маневръ противъ нашия дѣсенъ флангъ, но не вѣрвамъ тѣй сжщо, че това ще може да бѣде предприето тѣй бързо, както се опасяваме и не ще да бѣде въ такива значителни сили, за да ни накаратъ да се откажемъ преждевременно отъ преимуществата, които имаме надъ противника. Въ всѣки случай, мисля, че и най-съответното на сегашната обстановка е да не изпускаме инициативата отъ рѣцетѣ си и целта да постигнемъ съ смелъ маневръ на дѣсния брѣгъ на р. Арда, съ което можемъ да осуетимъ неприятелскитѣ маневри, нежели по другъ начинъ. (Този разговоръ се е състоялъ между полковницитѣ Нерѣзовъ и Жековъ.)

Въ другъ единъ разговоръ— докладъ се съобщаваше, че по едно с. с. гаубично отдѣление се е придало на 8-а и 9-а дивизия.

„Следъ вчерашния погромъ (?) за противникътъ, не е вѣроятно, че ще се реши на подобна дързостъ поне за 1—3 дни.

„Предъ видъ новата задача на Хасковския отрядъ, необходимо е да се изпратятъ въ Кърджали поне 1—2 опълченски дружини, за да подържатъ реда и да противодействуватъ на възможни нападения отъ малки неприятелски групи.

„Въ участакътъ между Одринъ, Ортакъй и Кърджали има сведения, че върлуватъ отдѣлни разбойнически банди, но за никакво значително трупане на сили тамъ нѣма сведения. Предъ два дни една неприятелска колона отъ 3—4 хиляди души се движела отъ Одринъ къмъ Ортакъой и по на западъ, но се повърнала назадъ въ Одринъ.“

Следъ като се получи донесението въ Щ. Д. А., че Кърджали е заетъ отъ Хасковския отрядъ и че неприятеля е отстѣпилъ на югъ, въ 4 часа сл. пл., на 9. X се даде следващото разпореджение: „1) Хасковскиятъ отрядъ да остави две дружини съ планинското отдѣление въ Кърджали, а съ останалитѣ части да се отправи за Геремъ и Инджелии, съ целъ да залови и осигури преправитѣ на р. Арда, на участъка южно отъ тѣзи села.

„2) Дружинитѣ отъ бригадата на 8 п. дивизия да се присъединятъ къмъ нея. Конната бригада да се употреби по Ваше усмотрение. 1-а бригада отъ 3-а п. дивизия да бѣде готова да мине, въ всѣки моментъ, по лѣвия брѣгъ на р. Тунджа, за да подпомогне 1-а армия при изпълнението дадената ѝ задача съ даректива № 3.

„Изваквамъ мнение да се организира при Ортакой единъ тегъ-де-понъ за отпоръ на едно евентуално настѣпване на противника отъ къмъ Димотика“ (9 X. № 452).

Съ падането на Кърджали въ наши рѣце се установи, че турцитѣ тукъ не разполагатъ съ значителни сили и за това Н. Щ. Д. А. смѣташе за необходимо да притегли Хасковския отрядъ по на изтокъ, за да може да бжде употребенъ подъ Одринъ въ случай на нужда, временно като се остави да прикрие долината на р. Арда, додѣто се разясни окончателно положението; да се повърнатъ частитѣ на II армия, които се изпращаха къмъ Юнусче и Корашли, и да се подготви бригадата отъ 3-а дивизия да усилн I-а армия, която следъ като се свърши предприетата операция отъ III-а армия срещу Лозенградъ, трѣбваше да се присъедини къмъ нея при по-нататъшнитѣ действия.

За да могатъ да се предприематъ каквито и да било действия по дѣсния брѣгъ на р. Арда, необходимо бѣше да се построи единъ тегъ-де-понъ на тази рѣка, който да гарантира сигурността на съобщенията съ лѣвия брѣгъ на рѣката, и за това се изказваше мнение да се почне построяката на такъвъ, понеже се виждаше, че споредъ развитието на военнитѣ действия, въ скоро време, вѣроятно, ще стане нужда да се действува и на този брѣгъ — било да се прекъснатъ съобщенията между Одринъ и Ортакой или пъкъ да се подготви действието и обложението противъ южния фронтъ на Одринската крепостъ.

I. Армия. Въ 1 ч. пр. пл., на 9. X. се подаде шифрована телеграма № 430 до К. I А., съ което се съобщаваше, че когато главната група на нашата армия почне да действува противъ Лозенградъ и на югъ, турцитѣ, вѣроятно, ще преминатъ въ настѣпване по дѣсния брѣгъ на р. Марица и отъ къмъ Арда по посока на Търново-Сейменъ, за да компроментиратъ нашия дѣсенъ флангъ и да ни отхвърлятъ на изтокъ отъ нашата база.

Предъ видъ на това, Щ. Д. А. даваше следващата инструкция:

„1) Армията не трѣбва да се увлича и да настѣпва на югъ преди да се разясни обстановката;

„2) Тила на армията трѣбва да бжде свободенъ отъ обози, за да може свободно да си извършва движението;

„3) Въ случай на нужда ще се отстѣпи къмъ Казълъагачъ, гдето да се задържи неприятелското настѣпване и да се даде възможностъ на III армия да отстѣпи на Ямболъ.“

Въ изпълнение на директивата подъ № 3 и заповѣдта № 430 сж били направени следващитѣ разпорѣждания: заповѣдало се на началницитѣ на дивизиитѣ да останатъ съ ча-

ститѣ си на заетитѣ мѣста, като изпратятъ силни рекогносцировочни отряди предъ фронта на армията. Тѣй-сѣщо биде заповѣдано да бждатъ дивизиитѣ готови за действие, въ зависимостъ отъ събитията срещу III. армия. Началницитѣ на дивизиитѣ трѣбвало да се разпредѣлятъ за притеглянето на огнестрелнитѣ паркове, за поставяне лазаретитѣ и дивизионнитѣ болници на мѣстата имъ и уреждане на съобщенията въ тила на армията.

Отъ 2 часа пр. пл. до 6 ч. следъ пладне, 3 п. дивизия е водила бой съ една неприятелска колона отъ 2—3 полка пехота съ батареи въ околноститѣ на с. с. Кайпа, Куриджийкой. Боятъ се завършилъ съ пълненъ успѣхъ за дивизията. Въ този бой 16 п. полкъ е взелъ участие, като отъ Ортакой се е насочилъ въ флангъ на противника.

Противникътъ силно съкрушенъ, съ голѣми загуби и въ голѣмо безредие, отстѣпилъ къмъ Одринъ, като оставилъ на бойното поле много убити и ранени. Нашитѣ загуби отъ дветѣ бригади на 3. п. дивизия възлизатъ на 3 оберъ-офицери и 1 офиц. кандидатъ; 30 войника убити и 80 ранени. Нашитѣ предни постове, следъ боятъ, сж останали на линията Кайпа—Мурачлия. Въ време на боя, отъ фортоветѣ Арнауткой, Айджийолу сж стреляли съ крепостни орджия, на разстояние 6—7 км., но безрезультатно. *При с. Селиолу, срещу I. дивизия е настѣпила неприятелска колона съ артилерия, която е била отблъсната въ южна посока.* (Ист. Дн.).

III. Армия. Презъ ноцъта на 9. X. на К. III А. бѣше изпратена строго повѣрителна телеграма отъ Щ. Д. А., подъ № 431, съ която се съобщаваше, че турската армия може да предприеме настѣпление съ значителни сили по дѣсния брѣгъ на р. Марица отъ къмъ р. Арда, за да компрометира дѣсния флангъ на армията, като я отхвърли на изтокъ отъ базата ѝ; предлагаше се да се изучатъ по подробно укрепления и въоръженията на Лозенградъ, преди да се предприеме атаката му; да се държи свободенъ тила на армията отъ обози, за да не бжде затруднено отстѣпленieto и, въ случай на такова, да се държи посока на Ямболъ.

Въ отговоръ на тази телеграма отъ ком. III. армия се получи следващото донесение:

„Получихъ телеграмата Ви подъ № 431 и ще я взема въ съображение. Дѣлбоко съмъ убеденъ въ успѣхътъ, предварителниятъ ми планъ е следващиятъ: Днесъ приближаваме до линията Куюнъ-Гяуръ, Петра, Кадж-кой, и утре — утвърдяване на тази линия. Презъ ноцъта, на 10 срещу 11, настѣпване къмъ укрепената

позиция на противника съ целъ да заемемъ прикривающа за артилерията ни позиции. На 11. комбинирана — пехотна и артилерийска атака, а може би и щурмъ. Разбира се, това е само една предварителна скица, която ще се промѣни, споредъ обстановката“. № 738.

Частитѣ отъ III. армия, следъ единъ твърде усиленъ маршъ, достигатъ предназначениятѣ имъ обективи така: а) 5. п. дивизия, следъ единъ доста упоритъ бой заема гребена Кадж-кьой, Петра, по лѣвиятъ брѣгъ на р Теке-дере. Въ боя е участвувала само една бригада.

Неприятелятъ, около 6 табура съ две батареи, е отстѣпилъ съ една бързина, равносилна на паника. Ранени и убити има много, но цифрата имъ не е установена. Нашитѣ загуби — слаби.

4. п. дивизия, поради труднитѣ маршеви условия, влѣзла въ боя малко по късно, на линията Ески-полосъ, развалини Кереметли. Успѣла да завладѣе командващитѣ височини около Ески-полосъ, но поради късниятъ часъ, противникътъ е останалъ на позициитѣ си. Отъ дивизията въ боя сж участвували само 3 полка. Противникътъ изглеждалъ въ съставъ около 12—12 табури съ 2—3 батареи. Стрелбата на турската артилерия лоша.

6. п. дивизия, още непожтната, се намира въ разпореданието на командувашия армията. (Ист. Дн.).

Трѣба да кажемъ сега нѣколко думи за причинитѣ, които предизвикаха строго повѣрителнитѣ лични инструкции до командващитѣ армиитѣ, подъ № № 429, 430 и 431.

Следъ като се изпрати на армиитѣ директивата подъ № 3, Н. Щ. Д. А. изучаваше по картага начина по който би могли да се развиятъ операциитѣ на 9. X. и възможнитѣ положения, въ които би могла да бжде поставена нашата армия.

Предстоящата атака на Лозенградския укрепенъ пунктъ, която не можеше да се знае какъ ще се свърши; възможниятъ пробивъ на нашия центръ, при настѣпване на значителни турски войски срещу фланга и фронта на I. армия; случившитѣ се безредици въ обозитѣ на I. и III. армии, предизвикани поради паниката отъ слуховеѣ, че „турска кавалерия иде“; несигурнитѣ съобщения между армиитѣ и Главната квартира — всички тѣзи обстоятелства поставиха предъ Н. Щ. Д. А. въпроса: какво би станало при несполука и, ако нашитѣ армии трѣба да отстѣпятъ?

Така поставенъ въпроса, Н. Щ. Д. А. виждаше всичкитѣ опасности отъ едно безредно отстѣпване и заради това, той издаде въпроснитѣ инструкции, като изхождаше отъ началото, че както се организиратъ настѣпателнитѣ опера-

ции, така трѣбва да се организиратъ и отстѣпателнитѣ. Обаче, вмѣсто да постави право въпроса и да излѣзе отъ действителната обстановка, той измисли една фиктивна такава, че нашия дѣсенъ флангъ билъ се заплашвалъ, за да предизвика командващитѣ армиитѣ да проучатъ въпросътъ за една възможна отстѣпателна операция и организирането на новъ оперативенъ фронтъ, на линията Т.-Сейменъ, Ямболъ. Че никаква опасностъ не е съществувала, въ този моментъ, отъ къмъ дѣсния флангъ на нашата армия, се вижда отъ факта, че на Хасковския отрядъ бѣше заповѣдано, следъ като остави две дружини въ Кърджали, съ останалата частъ отъ силитѣ да се премѣсти на изтокъ и да се приближи къмъ II. армия.

Нѣкои може да считатъ, че една подобна разпоредба представя нѣкаква опасностъ за настѣпателния духъ на войскитѣ; но, споредъ нашето разбиране, тя абсолютно не може да окаже подобно влияние, щомъ като се знае за нея само отъ командващитѣ на армиитѣ, които притежаватъ правото на широка инициатива за постигането на поставенитѣ имъ цели.

Отъ разпоредбата на командувашия I. армия и отъ телеграмата на командующия III. армия се констатира, че въпроснитѣ инструкции не сж указали никакво отрицателно влияние върху действията на частитѣ имъ на 9. X. Колкото се отнася до К. II. А., той не обърналъ даже върху нея никакво внимание, при всичко, че въ тила на армията му не бѣше всичко благополучно.

Следъ войната, нѣкои заинтересовани лица лансираха съобщението, че, преди атаката на Лозенградъ, Н. Щ. Д. А. направилъ разпореджане щото армиитѣ да отстѣпятъ; но че нѣкои отъ приближенитѣ му били го спрѣли отъ това намѣрение. До колко, обаче, е основателна тази легенда се вижда отъ направеното по-горе изложение.

10 Октомврий (23. X.)

II. Армия. Следъ успѣшниятъ бой при Юрушъ, на дѣсния брѣгъ на р. Марица, частитѣ сж се приближили къмъ крепостъта, на разстояние около 5—8 км., гдето продължаватъ да се утвърдяватъ (Ист. Дн.).

I. Армия. Въ 7 часа сл. пл. противникътъ, възобновилъ действията си срещу 3. п. дивизия съ около 3 п. полка. Боятъ се е развилъ така: предъ 2 п. бригада, която е заемала позиция на линията Акъ-Бунаръ, противникътъ къмъ 11 ч. пр. пл. е билъ отблъснатъ и отстѣпилъ въ безредица къмъ крепостъта. Противъ 3. бригада на 3 п. дивизия, която е заемала позиция на линията Акъ-Бунаръ, Провадия, турцитѣ сж насочили около два полка пехота по направление на с. Прова-

дия. Тъзи неприятелски части въ дола на Провадийската рѣка попаднали между 3. бригада отъ 3. п. дивизия и 1. бригада отъ 10. п. дивизия, която е действувала на линията дрез. разв. Кале—Черкезкой. Противникътъ, обстрелванъ съ кръстосанъ огънь, е билъ силно поразенъ, като претърпялъ голѣми загуби.

1. дивизия, въ боя на 9 октомврий, около *Гечкенли*, следъ като отблъснала противника, го е преследвала и отнела 12 орджия и 18 ракли.

10 погранична дружина. На 8 октомврий дружината бѣ изпратена къмъ Малко-Търново за събиране на сведения. Въ сжщия день, тя овладѣва линията Гюокъ-тепе, раз. Бакаджикъ, Заберново и Граматикъ. Съ една малка пехотна часть е завладѣла и Василико.

На 9. X., командирътъ на дружината продължилъ настѣпването си къмъ Малко-Търново, съ цель да внесе смущение на дѣсния флангъ на турското разположение. На 10. X. дружината достигнала въ Малко-Търново. Градътъ билъ обявенъ въ военно положение. Отъ Лозенградъ войници християни дезертирали. Тѣ описватъ положението на гарнизона плачевно и липса на хранителни припаси. Моралниятъ духъ разколебанъ. (Ист. Дн.).

11 Октомврий (24. X.).

II. Армия. *Донесение К. II А.:* „464. Първа бригада отъ 3. п. Балканска дивизия готова да тръгне, обаче мостоветъ на р. Тунджа сж били отнесени отъ придолската вода. Телеграфирахъ на началника на дивизията да направи всичко възможно за постройката поне на единъ мостъ. Необходимо е да се направи рапореджане до I. армия да съдействува за възстановяването съобщението между двата брѣга“.

Забележка. Тази бригада на II. X. е минала на лѣвия брѣгъ на р. Тунджа и мѣстото ѝ било заето отъ единъ полкъ и едно с. с. отдѣление отъ 9. п. дивизия.

Разговоръ-докладъ: „Между Одринъ и Ортакой движение на неприятелски войски не било забелѣзано. Турцитѣ освѣтяватъ периодически съ прожектори зоната предъ линията на укрепленията.“

„Положението на нашитѣ войски си е сжщото, както е донесено вчера, съ измѣнение че бригадата отъ 3. п. дивизия си отиде вчера. Войскитѣ продължаватъ да се утвърдяватъ на заетитѣ мѣста. Хасковскиятъ отрядъ е въ движение, за да заеме новото си положение; сжщо конната бригада се приближава напредъ къмъ пунктоветѣ при р. Арда, гдето бѣше по-рано и отъ гдето ще ѝ се даде задача за по нататъшни действия, по дѣсния брѣгъ на тази рѣка“.

„Началникътъ на Хасковския отрядъ донася, че въ боя при Кърджали срещу него сж взели участие около 7 низамски и два мустафѣзки баталиона, съ 8 планински орджия, подъ командата на Яверъ-паша. Турцитѣ сж отстѣпили съ 5 баталиона къмъ Мжстжнлж, а съ останалитѣ къмъ Дарж-дере. При новото назначение на Хасковския отрядъ, съ оставяние въ Кърджали само 2 дружини съ туй ми се вижда рисковано, до гдето не се установи точно за по-голѣмото отдалечаване на противника. Ето защо, азъ молихъ и сега пакъ настоятелно моля дветѣ дружини при Кърджали да се подкрепятъ съ опълченскитѣ дружини, които вмѣсто да стоятъ при Тремезли и Чамурли биха принесли полза въ смисълъ да нѣма нужда нито отъ Тремезли, нито отъ Чамурли, които и безъ укрепления сж силни. (11. X. № 711).“

Въ отговоръ на това донесение, Щ. Д. А. отговори: „711. Частитѣ отъ Хасковския отрядъ, които съгласно телеграмата подъ № 452 се насочваха за с. с. Герменъ и Инджели, да се привлекатъ за действие срещу Одринъ, на участъкъ между дѣснитѣ брѣгове на р. р. Арда и Марица. За усиление на гарнизона въ Кърджали, отъ Търново-Сейменъ се изпрацатъ две опълченски дружини (11. X. № 479).“

„Положението на II. армия на 11 X сл. п.: 8 п. дивизия — 30 п. полкъ въ с. Еспетлии, 12 п. полкъ въ с. Кадж-кой, 51 и 52 п. полкове на линията Юрушъ, разв. Куюнли, 10 п. полкъ Булдуръ-кой и 23 п. полкъ въ Карагачъ.“

„9 п. дивизия на линията на обложението, отъ лѣвия брѣгъ на р. Марица срещу Юрушъ, Ахъръ-кой, Буюкъ-Смаилча, кота 61, като има единъ полкъ въ с. Хасъ-Кой. Хасковскиятъ отрядъ — две дружини, съ планинското артилерийско отдѣление, южно отъ с. Кърджали. Останалитѣ сили на отряда на пжтъ за с. Герменъ-Инджели. Конната бригада на пжтъ за Силбекюнъ“ (12 X № 720).“

I. Армия. — Предъ фронта на тази армия презъ деня е било спокойно (Ист. Дн.).

За сражението при Селиолу Щ. Д. А. нѣмаше никакво известие и се предполагаше, че е действувала къмъ Гечкенли, Селиолу 1 п. дивизия. Отъ ранени офицери, които на 11. X минаха, по желѣзницата, презъ Стара Загора се узна, че една бригада отъ 4 п. дивизия е имала сериозна среща съ турцитѣ при Селиолу и че на линията Гечкенли, Селиолу е имало сериозенъ бой, гдето отъ турска страна сж взели

участие две п. дивизии, отъ които едната настъпила срещу Селиолу, а другата — срещу Гечкенлии.

III. Армия.

До Н. В. Главнокомандующия

„Щастливъ съмъ да донеса на Н. Величество, че Вашата III. армия, следъ двудневни упорити боеве, днесъ зае укрепления лагеръ Лозенградъ. Противникътъ е отстъпилъ въ безредица, *въроятнo къмъ Бунаръ Хисаръ*.

„Трофеитъ, които до сега сж приведени въ известностъ, съставятъ една скорострелна батарея, 16 зарядни ракли и множество предмети по снаряжението и обмундирането. Нашитъ загуби сж сравнително не голъми. За тѣхъ ще донеса допълнително, когато получа по подробни сведения Тази минута се готвя да влезе въ града, но преди да направя това, сътохъ за свещенъ дългъ да подвържа на Ваше Величество радостната вестъ за успѣха на Вашата храбра армия. Войскитъ сж изморени, но бодри. Всички гледаме съ вѣра на бъдещето“. (11.X. № 800).

„Съ две телеграми отъ днешна дата донесохъ на Н. Величество за блестящата наша победа въ двудневнитъ боеве около Лозенградския укрепенъ лагеръ, която се завърши съ завладяването на този пунктъ. Войскитъ отъ непреривнитъ движения, твърде лошото време и пжтищата, а така сжщо, поради лошитъ бивачни условия, сж твърде изморени; но духътъ, следъ тѣзи победи, е на недосегаема височина. Считамъ за необходимо да дадемъ на по голъмата частъ отъ армията 2 — 3 дена почивка, презъ което време да попълнимъ возимитъ и носимитъ продоволствени и бойни припаси; ако, обаче, общото стратегическо положение налага да действуваме, то моля, да ми се даде директива и, ние сме готови веднага за работа. Добре би било да се предпише на Бургазкия отрядъ да мине границата и да слезе къмъ Малко-Търново, като се свърже съ насъ. Азъ мога да го поддържа съ 1 — 2 дружини въ този районъ. Моля дайте ми по-широки директиви, че въ случай на скъсване съобщенията да може да действувате по-самостоятелно.“ (11.X. № 803).

Презъ този день, 11.X., се направи разпореждане за групиране на допълняющи и опълченски дружини въ Мустафа-паша (около 30) и за формирането на нова дивизия въ Мустафа-паша. Бѣха изпратени тѣй сжщо въ Лозенградъ 4 опълченски дружини.

12 Октомврий (25. X.).

Полученитъ сведения, къмъ вечерята на 11.X., бѣха много оскудни, особено отъ III. армия, която въ течение на два дни донесе въ Щ. Д. А. само за превземането на Лозенградъ и блѣстящата победа; за вѣроятното отстъпление на турцитъ къмъ Бунаръ-Хисаръ и за нуждата да се даде почивка на войскитъ отъ III. армия отъ 2 — 3 дни, поради умората и нуждата да се попълнятъ возимитъ запаси.

Лесното завземане на Лозенградския укрепенъ пунктъ, който предполагаме че е силно укрепенъ (споредъ донесението на К. III армия „укрепенъ лагеръ“) а той въ действителностъ, се е състоялъ само отъ два стари слабо въоръжени земляни форта и отъ недовършени пехотни окопи; бързото отстъпление на турската армия предъ фронта на нашата I. и III. армии, правяха силно впечатление въ щаба на армията. А отсъствието на що-годе данни за неприятеля на 10. и 11. октомврий поставяха щаба на армията въ затруднително положение, за да си нарисова обстановката въ този моментъ.

Предъ видъ на това, Щ. Д. А. трѣбваше да излезе отъ едно предположение, което да се основава върху вѣроятни ipotesi, изходящи отъ станалитъ събития и полученитъ до сега сведения. Поради това, той предположе: че станалитъ срещи на 9 и 10 октомврий, между нашитъ и турски отряди, сж били предизвикани отъ турскитъ авангарди, които прикриватъ съсредоточаването на турската главна армия, която, вѣроятнo, се събира на западъ или изтокъ отъ р. Еркене и, че при движението на нашата армия на изтокъ, ние ще се срѣцнемъ на една отъ тази линия съ нея.

Следователно, при подобна обстановка, ние трѣбваше, преди да преминемъ въ настъпление, да съберемъ силитъ си, да притеглимъ I. армия къмъ III., за да можемъ да гарантираме успѣхътъ и да нанесемъ решителенъ ударъ на турската армия. За това Щ. Д. А. направи разпореждане да се приближи I. армия къмъ III, да се изпрати конницата на изтокъ, къмъ Бунаръ-Хисаръ, за да преследва неприятеля.

За действието на 12 X, Щ. Д. А. издаде следващата директива подъ № 4:

„1) *Втора армия*: а) отъ 8 п. дивизия две бригади да преминатъ на дѣсниятъ брѣгъ на р. Арда, като едната бригада формира тетъ-де-понъ на линията Кйормутъ, Карталъ-тепе, Солмасъ-Татаръ, Симанли, съ фронтъ къмъ Димотика; другата бригада да формира заслонъ срещу крепостта, на линията Кйормутъ, Ескикьой, чиф. Колаклъ; 2) Конната бригада да мине на дѣсния брѣгъ на р. Арда и да разузнава по посока на Димотика, като развали желѣзния пжтъ между

с. с. Ениоглу, Чанги; в) участъкът Юрушъ, чифл. Колакдж да се усили съ шест дружини допълнящи и опълченски, които на 12 того ще почнатъ да пристигатъ; къмъ този участъкъ се придаватъ сжщо и тѣжките обсадни отдѣления отъ Софийския и Шумненския крепостни баталони, и г) 9-а п. дивизия остава на мѣстотото си, на линията Кемалъ, кота 51, южно отъ Фикель,

„2) *Първата армия*: а) 3 п. дивизия остава на мѣстото си, на линията Челме-кьой, кота 89'9, северно отъ с. Кара-Юсуфъ; б) 10 п. дивизия да настѣпи и се разположи въ участъкътъ Арпачъ, Мусучъ, съ охранение на Югъ и на западъ; в) 1 п. дивизия да настѣпи и се разположи въ участъка Теке-Шеларъ и Енидже, съ охранение на югъ и на изтокъ, и г) 10-и коненъ полкъ да залови пѣтя Одринъ, Хавса и пресѣче телеграфнитѣ съобщения.

„3) *Трета армия* — да остане на занимаемитѣ мѣста въ Лозенградъ и околноститѣ му, а *конната дивизия да настѣпи по пѣтя Лозенградъ, Бунаръ-Хисаръ, Виза и да осветли фронта Тюркъ-бей, Кара-агачъ, Урумбейли, като изпрати самостоятелни разезди къмъ Баба-ески, Люле-Бургазъ*“.

Съ тази директива се правеше разпореждане, за да се организира окончателното обложение на Одринската крепостъ, да се освободятъ 10 и 1 п. дивизии изъ подъ тая крепостъ и да се насочатъ на изтокъ, гдето 1-а армия, съвмѣстно съ III-а, трѣбваше да търсятъ среща съ неприятеля.

По направенитѣ смѣтки, най-рано на 14 X, дветѣ армии, можеха да предприематъ движението си на изтокъ. Стратегическата обстановка изискваше да се спрѣ III армия, за да дочака пристиганието на I-а и, за да се осветли положението на неприятеля, който безследно беше потъналъ на изтокъ, се пращаше кавалерийската дивизия къмъ Бунаръ-Хисаръ, като се организираше, по този начинъ, и стратегическото преследване на неприятеля. Що се касае до тактическото му преследване, то Щ. Д. А. считаше, че това е отъ компететността на К. III А., който, въ зависимостъ отъ обстановката на бойното поле, бѣше длъженъ да вземе нужнитѣ мѣроприятия.

За по-нататъшнитѣ си разпореждания, Щ. Д. А. очакваше донесения отъ К. III А. Даванието на два дни почивка на III-а армия, по молбата на командувачия тази армия, съвпаднаше съ намѣренията на Щ. Д. А.

II. Армия. Донесение К. I А. „Отъ проучването на заповѣданата операция по дѣсния брѣгъ на р. Арда намирамъ, че тя не ще може да се изпълни до тогава,

докато не се осигуримъ добре по лѣвия брѣгъ на р. Арда до р. Марица, защото една сериозна вилазка би поставила въ рискъ всичко до сега придобито. За действието по дѣсния брѣгъ на р. Арда, насочихъ за сега конната бригада, която е вече въ Кумардж, подкрепена съ една дружина. Конната бригада ще произведе разведка и, ако е възможно, развала на желѣзницата за Димотика и, въ зависимостъ отъ резултатитѣ на тези разведки ще се предприеме постепенно останалото. . . „(№ 760)

I. Армия. — 10 п. дивизия — почнала движенията вечерта на 2. X, пѣтувала цѣлата нощъ и пристигнала на опредѣленитѣ мѣста на 12 X; 1-а бригада се разположила на западъ отъ Селиолу, а 2-а на ю. и. отъ с. Гердели.

1 п. дивизия — Вечерта частитѣ ношували така: 1. и 2 бригада около разв. Гердели (Ист. Дн.).

III. Армия. Донесение К. III А. „Снощи имаше сведения, че противникътъ съ 5 полка пехота е спрѣлъ около с. Кавакли, за да ни прегради пѣтя за Баба-Ески. По моята оцѣнка, това бѣха части отъ разбититѣ неприятелски войски при Кърклис и Петра, *усилени. може съ нѣкои нови подкрепления отъ къмъ Чорлу и Баба-Ески.* Още снощи изпратихъ единъ силенъ авангардъ къмъ Кавакли за преследване на противника. Тази сутринъ го подѣржахъ съ цѣлата 4 п. и 6 п. дивизии, съ заповѣдь да смѣтатъ противникътъ. Нощесъ е имало доста оживенъ бой въ Кавакдж, въ резултатъ на което противникътъ е отстѣпилъ нѣколко километри на югъ. Азъ заповѣдахъ да се преследва до линията на с. с. Каралъ, Енималъ, Лефеджи. Отъ всичко се вижда, че противникътъ е страшно деморализиранъ и че той е въвелъ въ дѣло почти всички 5 армейски корпуса, като сж потърпѣли малко или много поражение. *По нашитѣ сведения никаква опасностъ нѣма отъ къмъ Виза.* Духътъ у противникътъ е твърде падналъ. *На мнение съмъ поради това, при всичката умора на нашитѣ войски, да не спираме и да не даваме на неприятеля да се устрои.* Добре би било, като оставя една бригада съ 1—2 полка кавалерия, въ Лозенградъ, *съ всички останали сили да настѣпва компактно къмъ Баба-Ески, да заема този пунктъ, а ако може и Люле-Бургазъ* и да скжсамъ желѣзопѣтнитѣ съобщения Цариградъ—Одринъ. *Въ успехъ на този планъ не се съмнявамъ,* моля само да ми се подчини безусловно и напълно кавалерийската дивизия. (12. X. № 815.)

Това донесение още повече затрудни Щ. Д. А. да си даде отчетъ за обстановката: Защото К. III А. предния денъ донесе, че неприятелътъ е отстъпилъ безредно къмъ Бунаръ-Хисаръ, аднесъ съобщава че сж ангажирали 3-а и 4-а дивизии въ бой съ неприятелътъ къмъ Каваклъ, въ сжщото време като е организиралъ преследването му къмъ Караля, Елималъ, Лефеджи.

Следователно, III армия отново бѣ ангажираа борбата съ турцитѣ на югъ и Щ. Д. А. чакаше осветление върху действителната обстановка,

Желанието на К. III А. съ по-голѣмата частъ отъ силитѣ „компактно“ да настѣпи къмъ Баба-Ески за да прекъсне желѣзопътното съобщение Одринъ—Цариградъ, се остави безъ внимание, защото то се отклоняваше отъ главния обектъ на войната — разбиването на главнитѣ сили на неприятелската армия.

Предлаганитѣ стратегически комбинации отъ К. III А. бѣха погрешни въ стратегическо отношени и опасни преди окончателното разясняване на обстановка, защото ако главнитѣ сили на турската армия сж събрани на линията Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургазъ, то очевидно е на каква опасностъ се излагаха лѣвиятъ флангъ и тилътъ на III армия, ако Щ. Д. А. би усвоилъ идеята за настѣпването на югъ, предлагана отъ К. III А.

Пълната оскъдица на донесения отъ III армия, предизвика Н. Щ. Д. А., вечерта на 12. X. да повика на докладъ по телеграфа Н. Щ. III А.

Въ този разговоръ Н. Щ. III А. е доложилъ: че при Каваклъ сж взели участие 5 турски полка; че авангардитѣ на 4. и 6. дивизии се намиратъ на линията на с. с. Карали, Енималъ, Лефеджи; че 5 дивизия се е разположила при Лозенградъ, като заема и двата редута при този градъ; че кавалерийската дивизия съ главнитѣ си сили е разположена въ с. Ени-кьой, като разузнава по посока на станциитѣ Павлово, Баба-Ески, Люле-Бургазъ.

Сжщиятъ Н. Щ. III А., освенъ това е доложилъ, че отъ заловената въ Лозенградъ диспозиция на турцитѣ, се вижда че на 8. X. предъ Лозенградъ сж били събрани 4 неприятелски корпуси, поменавана се и за нѣкакъвъ пети — XVI. к., който е дошълъ въ Лозенградъ отъ Виза.

Н. Щ. Д. А. е изказалъ следващото мнение: „Извеждането така далечъ напредъ на 4. и 6. дивизии не влизаше въ намѣренята на Главната квартира и не е съобразно съ дадената Ви вчера директива. Поради това свръзката между III. и I. армия е скъсана. Докжете на командуващия армията, че въ околноститѣ на Баба-Ески и Люле-Бургазъ се съби-

ратъ значителни сили, а движението Ви на югъ може да Ви постави въ необходимостъ да водите борба съ значителни неприятелски сили, безъ възможностъ да получите поддръжка отъ I. армия, която се намира на 20 км. отъ Васъ. Първата дивизия отъ I. армия, едва днесъ достига Селиолу и утре не може да продължава марша си, поради умората на конетѣ. Тя ще остане тамъ и утре. Раздѣлнитѣ действия на дветѣ армии, при гуй, безъ директива отъ Щаба на Главнокомандующия, може да Ви поставятъ само въ затруднително положение. По сведенията, ако даже около Бунаръ-Хисаръ нѣма нищо, то въ околноститѣ на Баба-Ески, Люле-Бургазъ трѣба да има 71 баталиона и 56 батареи. Въ Щаба на Главнокомандующия считатъ, че преди да се премине къмъ решителни действия, III. армия трѣба да се държи по-групирано и поблизо до Лозенградъ, като поддържа връзка съ I. армия“.

„Командуващия III. армия вчера донасяше, че войскитѣ сж уморени и се нуждаятъ отъ 3—4 дневна почивка, а сега предприема настѣпване на югъ“.

„За да вземе решение за предстоящитѣ действия Щ. Д. А. трѣба, преди всичко, да се ориентира въ обстановката на противникътъ. Съ тази целъ и бѣше изпратена конницата, а между туй, безъ да се гледа на нееднократнитѣ напомнания, III. армия все пакъ не донася своевременно въ Щ. Д. А. Безъ това изчезва ржководното значение на Щаба на Главнокомандуващия и свръзката между армиитѣ се нарушава. Предъ видъ близостта на противникътъ, Ви трѣба винаги да бждете готови постоянно да посрещнете възможнитѣ атаки на противникътъ. Колкото се отнася до бждещитѣ действия, то Щаба на Главнокомандуващия ще изпрати своевременно надлежашката директива“.

Тази предпазливостъ, която се забелѣзва въ оценката на обстановката отъ Н. Щ. Д. А. презъ този денъ, се длѣжеше на обстоятелството, че понеже отъ кавалерията, която бѣше изпратена къмъ Бунаръ-Хисаръ, не се получиха никакви сведения за присѣтствието тамъ на неприятелски войски, той предполагаше, че всичкитѣ турски сили се съсредоточаватъ на линията Люле-Бургазъ, Баба-Ески и за това движението на югъ само на III. армия представляше много опасности и препоръчваше да се дочака пристигането на I. армия. За голѣмо съжаление, разпореждането на Щаба на Армията за изпращането на конната дивизия къмъ Бунаръ-Хисаръ не е било изпълнено, а тя е била насочена на югъ, поради което сведенията за неприятеля бѣха непълни.

Б. На Родопския и Македонския фронтове.

Родопски отрядъ.

5-и Октомврий (18. X.).

На 4. X. бѣше изпратена отъ Щ. Д. А. следващата заповѣдь:

„По заповѣдь на Н. В. Главнокмандуващиятъ утре, 5. X., въ 7 часа преди пладне, да се откриятъ военнитѣ действия. Споредъ добититѣ сведения турцитѣ сж съсредоточили въ с. Тъмръшъ 1 табуръ. въ Дьовленъ, 1 табуръ въ Пашмжкли, 2 табура въ Мехомия, 1 табуръ въ Горна-Джумая, 5 табура и 5 батареи въ Кресна, 1 табуръ и 5 батареи въ Неврокопъ, 5 табура въ Петричъ, 1 табуръ въ Демиръ-Хисаръ и въ Сересъ 2 табура и 4 ескадрона.

„Първата целъ на повѣрениа Ви отрядъ е да прекъсне Тъмръшъ и да прогони турскитѣ войски, които тамъ се намиратъ. Съ главнитѣ сили на повѣрениа Ви отрядъ да проникнете въ долината на р. Места, съ цѣлъ да завладѣете възела на пѣтищата въ Разлога (Мехомия). Завземете прохода Предѣлъ, по пѣтя за Джумая, като удобна дѣсно-флангова позиция. Мога да Ви препорѣчамъ посоката Крастава, Колибитѣ Бабекъ. Обърнете особено внимание на посоката Батакъ, Ташъ-боазъ, Доспатскитѣ ханове, Неврокопъ, за да гарантирате операцията си отъ къмъ тази страна. Въ случай, че турцитѣ настѣпятъ отъ къмъ Неврокопъ, влезте въ свръзка съ 7 п. дивизия, Кадинъ мостъ (№ 323).

Турцитѣ започнали действията вчера следъ пладне. Началникътъ на Родопскиятъ отрядъ е разпоредилъ днесъ, 5. X. да атакува Фотенъ, и да се насочи съ главнитѣ си сили къмъ Разлогъ (Ист. Дн.).

7 октомврий (20. X.) — 27 п. полкъ, къмъ 4 часа сл. пл., е заелъ с. Якоруда. Височината Кавуръ-тепе, южно отъ с. Велийца, е завладѣна отъ наши войски. Две дружини съ две планински батареи енергично преследватъ. (Ист. Дн.).

8 октомврий (21. X.) — Вчера единъ полкъ е заелъ височината 1201 при Баня Варвара; 39 п. полкъ вѣрва се да е пристигналъ въ гр. Мехомия. Въ последния градъ имало две роти низамъ, които изказали готовность да се предадатъ. Освенъ това, командира на 3 бригада донася, че като минавалъ презъ с. Бабякъ всички помаци го посрещнали и изказали своята готовность да се предадатъ, заедно съ оржието.

турскитѣ постове по цѣлата линия, отъ Гюль-тепе до Каратепа, сж заети отъ нашитѣ войници. турскитѣ войници се прибрали въ блокхаузитѣ си по р. Доспатъ. Сега се получи донесение, че е установена връзка между 2. и 7. дивизии съ заемането на Предѣлъ. Една рота отъ 22 п. полкъ вече бивакира тамъ. (Ист. Дн.)

9 октомврий (22 X) — Следъ завладѣването на Якоруда и Мехомия и следъ установяването тѣсна връзка съ 7 п. дивизия, частитѣ отъ 3. бригада настѣпили по посока на Неврокопъ, кждето, по добититѣ сведения, се намиратъ около 5 — 6 табура. Къмъ сѣщиятъ пунктъ е билъ насоченъ и 9. п. полкъ отъ Дьовленъ (2 дружини) и отъ Чалъ-тепе другитѣ две дружини; 1. бригада още сѣщия денъ е завладѣла Дьовленъ, съ което окончателно е отрѣзанъ Тъмръшкия край. Противникътъ избѣгалъ безследно. (Ист. Дн.).

10 октомврий (23. X.) — Донесение въ Щ. Д. А.

„Боятъ вчера се продѣлжи до 6 часа сл. пл. Атаката на противника е била твърде енергично водена около с. Елешница; но посрещнатъ отъ силенъ артилерийски огънь и отъ атаката на наши три дружини, той отстъпилъ къмъ с. Банско, понеже пѣтя по дефилето билъ прекъснатъ отъ нашитѣ войски. Силитѣ му сж оценени: единъ полкъ пехота, една батарея и единъ ескадронъ. Загубитѣ отъ наша страна сж незначителни.

Предприети сж отъ наша страна само частични действия за пропѣждане неговитѣ предни части около Мехомия и южно отъ с. Баня, Варвара. На височината Хаджи-Исмаилица има една пехотна и една доброволческа рота. Други две доброволчески роти сж преминали р. Доспатъ, почти до височината Чукуръ-тепе, и сж се спуснали на югъ, като се очистили цѣлата мѣстность отъ неприятелскитѣ въоръжени партии. Съ целъ да се въздействува на противника, ако той се намира още при с. Банско, заповѣдахъ на дветѣ дружини отъ 9 п. полкъ, които се намиратъ на водораздѣла, северно отъ Малъ-Тепе, южно отъ Ташъ-Боазъ, да напреднатъ до линията Кочанъ, Сатовица, при кота 1353 и, ако срещнатъ или бждатъ насочени срещу тѣхъ значителни неприятелски сили, да се оттеглятъ къмъ първата си позиция.

Другитѣ две дружини отъ сѣщия полкъ се намиратъ на височината Панаиръ-Гидикъ, южно отъ Дьовленъ. Дружинитѣ отъ 21 п. полкъ които действаха въ Тъмръшкия клинъ, тая нощъ бѣха въ с. Широка-Лѣжа. Днесъ едната, съ батареята, е насочена презъ с. Стойкитѣ къмъ границата, а другитѣ две пристигатъ въ Чепелари. Намирамъ отъ голѣмъ интересъ да се земе

линията Пашмакдж, Читакъ, Карликово, а двете дружини отъ 9 п. полкъ да се приближатъ къмъ Карабулакъ, което е очистено. Разрушаванieto на желъзния мостъ при станция Букъ е възможно само следъ сполучливъ за насъ бой, защото, споредъ сведенията, той се пази отъ войскова часть“ (12.Х. № 806).

11 октомврий (24.Х.) — Резултата отъ боя около Мехомия е следващия: действащата тукъ часть е била отъ 41. низамски полкъ. Съвършено разбитъ, съ остатъците си е отстъпилъ къмъ Неврокопъ, като е оставилъ въ наши ржце 2 планински орждия съ 10 зарядни ракли. Презъ нощта на 10 срещу 11 октомври, Мехомия е била окръжена отъ нашитъ войски. Гарнизона, състоящъ отъ 1 табуръ редовни войски и башибузуби, се предалъ при условие офицеритъ да запазятъ оржжието си. (Ист. Дн.).

12 октомврий (25.Х.) — Презъ денятъ Родопскиятъ отрядъ е продължавалъ изпълнението на операцията си, безъ да е ималъ стълкновение съ неприятеля.

7. п. Рилска дивизия.

5 Октомврий (18. Х.). Съгласно телеграмата отъ Щ. Д. А. № 344, операцията на дивизията трѣбваше да бждатъ въ свръзка съ тѣзи на съюзната сръбска армия, която трѣбваше да облекчи дебуширането на дивизията отъ планината, като заплашва тила на турцитъ, които заематъ Осоговската планина.

Началникътъ на 7. п. Рилска дивизия е донесълъ, че генералъ Стефановичъ нѣмалъ още известие за почването на военнитъ действия, за да заеме Горня Джумая и Царево село. (Ист. Дн.).

На 5. Х., е било заповѣдано на 7. п. Рилска дивизия да премине границата и да овладѣе в. Повиенъ, Царево-село и Горня-Джумая.

Дивизията е настѣпила така:

1) Генералъ-майоръ Георгиевъ — 3 п. бригада (49 и 50 полкове 7 не с.с. артил. полкъ, 1 ескадр., 1 пионерна рота, е билъ насоченъ по шосето Кочериново—Горня Джумая;

2) Полковникъ Чилингировъ — 2 п. бригада (14 полкъ и 22 п.), 6 бат. 7 с. с. артил., 4 бат. 2 пл. полкъ, 1 ескадр., 1 пион. рота, — по пята Черната-скала—Царево-село.

3) Полковникъ Зафировъ — 2 друж. 26 п. п., 1 бат. 2 пл. п. полкъ — срещу височината Повиенъ.

4) Полковникъ Митовъ, 1 бригада (13 п., полкъ, 2 друж. отъ 26 п. п.), 3 бат. отъ 7 арт. с. с. полкъ, 2 бат. отъ 2 пл. арт. п., 1 ескадронъ — при Кадинъ-мостъ, въ разпоредането на началника на дивизията.

6 Октомврий (19. Х.) — положението на 7. п. дивизия е следващото: 2. бригада заема съ 2 дружини с. Звигоръ; една дружина е на 1 км. южно отъ Царево-село; една дружина, съ една планинска батарея, е при Торидъ, по пята за с. Винаца; три дружини северно отъ Царево-село; 1. бригада е при Черната-скала; 3. бригада, съ единъ полкъ заема с. Цѣрово, Махла-Мушанци и единъ полкъ е отзадъ, при гр. Джумая. Полковникъ Зафировъ съ две дружини и една батарея, до 3 часа сл. пл., заемалъ поста „Сива-кобила“ и се готвѣлъ да настѣпи. За противникътъ, изобщо, има оскѣдни сведения. Разузнаването се води по посоката: Пехчево, Кочане и Крѣсна. Всички турци изъ селата сж избѣгали. (Ист. Дн.).

7 Октомврий (20. Х.). — Къмъ вечерта положението бѣ следващото: 1. п. бригада на югъ отъ Черната-скала; колоната на полковникъ Зафировъ (2 дружини и 1 пл. бат.), при с. Кьосевица за свръзка съ Тимошката дивизия; 2. бригада, — прѣсната въ Трабовище, в. Чавка, Търсино—Гърляно, с. Бигла, Царево-село, с. Сталица; 3. бригада на линията Оранево—Симитлий. (Ист. Дн.).

8 Октомврий (21. Х.). — Презъ денятъ дивизията заемаше почти сжщитъ позиции, като преднитъ ѝ части сж изнесени малко напредъ; 3. бригада заема съ преднитъ си части линията: Оранево, Тросково; главнитъ сили при Джумая; 2. бригада има единъ авангардъ на югъ отъ с. Вирче, а другъ при Гърлено; главнитъ сили при Царево село. Полковникъ Зафировъ съ две дружини и една батарея охранява дѣсния флангъ; 1 бригада, съ 5 батареи — на югъ отъ Черната-Скала.

3 бригада, въ боя на 5 того, съ помощта на една доброволческа чега, е взела три планински орждия. (Ист. Дн.).

10 Октомврий (23. Х.). Отъ Щ. Д. А. се считаше изпращането на три полка къмъ Кочане за нецелесъобразно. Къмъ гр. Сересъ се съсрѣдогочаваше една турска армия. Изпратени били къмъ Кочериново два сборни полка. Да се настоява предъ генералъ Степановичъ да освободи силитъ за действие по долината на р. Струма. Да се изпратятъ предъ 3 п. бригада рекогносцировачни отряди. Не се ли намира за добре да се заеме Крѣсенското дефиле?

Съ заповѣдь № 8 на дивизията било заповѣдано: а) Г.-м. Георгиевъ — съ 12 дружини, 8 картечници, 9 батареи, 1 еск. и 1¹/₄ пионер. рота, — да охранява посоката Джумая—Дупница; б) Полковникъ Савовъ — 4 дружини, 4 картечници, 3 бат. и 1¹/₂ еск. да охранява посоката Черната-Скала, Пехчево; в) Полковникъ Чилингировъ, — 10 дружини, 8 карт., 10 батареи, 1¹/₂ еск., 1 пион. рота, да настѣпи днесъ за Кочане; г) Полковникъ Михайловъ — 2 дружини, 4 карт. и 2 батареи, да остане въ Царево-село.

11 Октомврий (24. X.). — Частитѣ отъ тази дивизия заематъ следното положение: 3. бригада заема Струмското дефиле — по линията Мах. Троскава, Ораново. Тя е била атакувана отъ 3—4 табури и 12 пл. орджия, настѣпили отъ къмъ Демиръ-Хисаръ. Турскитѣ сили сж отбити, а 22 п. полкъ заелъ Пехчево. Останалитѣ войски сж настѣпили по посока на гр. Кочане и заели в, 1152. Полковникъ Зафировъ, съ две дружини и една батарея, заема гребена Повиенъ. (Ист. Дн.).

12 Октомврий (25. X.) на 11 октомврий къмъ 11 часа пр. пл., 1 бригада, следъ единъ упоритъ бой, завладѣла гр. Кочане. Противникътъ е оставилъ на полесражението една полска и една планинска батарея, много пушки и патрони. Въ сжщиятъ день 3 п. бригада е водила бой за овладѣването на Кръсненското дефиле. (Ист. Дн.).

В. Сражението при Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургазъ

13 октомврий (26. X.)

1. Армия. З. Щ. Д. А.: „1. и 10. п. дивизии утре 13. X., да останатъ на мѣстата си, които сж достигнали, като изпратятъ на югъ силни рекогносцировочни отряди; 1 п. дивизия да потърси връзка съ III. армия къмъ с. Куюнъ-Гяуръ и Йени-къой; 10 коненъ полкъ да разузнава по посока на Хаскъой и Йени-къой. Днесъ III. армия е водила бой съ 5 табура къмъ Каваклж, които разбила и отхвърлила на югъ.“ (подадени на 22. X. въ 11 часа сл. пл.).

Обаче, къмъ 1 часа сл. пл., била е дадена следващата заповѣдь:

„1. и 10. п. дивизии днесъ, 13. X., да се вдигнатъ напредъ, като вечерята достигнатъ и се разположатъ: 10 п. дивизия въ района Гечкенлии и Кюкилеръ, а 1. дивизия — раз. Гердели и гребена на западъ отъ р. Карасулица, по пжта Селиолу, Каваклж. Дветѣ дивизии да изпратятъ силни рекогносцировачни отряди на югъ, а 10 п. дивизия и на западъ; 1 п. дивизия да влезе въ тѣсна връзка съ III. армия; 3 п. дивизия остава на мѣстото си; 10 коненъ полкъ да продължава разузнаването по посока Оглу-паша и Азнатаръ.

Тази промѣна въ първоначалното разпореждане на 13. X. бѣше предизвикана отъ донесението на К. III. А. за положението на 12 число.

Съ последното разпореждане I. армия се приближаваше по-близо до III., за да бжде въ положение да подкрепи последната, въ случай на нужда.

III. Армия. — К. III. А. донесе, че презъ деня е преследвалъ отстъпающия противникъ на югъ отъ Лозенградъ до линията на с. с. Карали, Енималъ—Лефеджи. (Ист. Дн.).

Д. К. III. А. „Въ допълнение на разговора, който сте имали вчера съ Началника Щаба на повѣрената ми армия, считамъ за длъжностъ да добавя и следующето: Колкото по-вече се критилизира и уяснява положението, толкова повече идвамъ до заключение, че собствено мобилизиранитѣ тукъ 4 — 5 корпуси сж разбити и се намиратъ въ страшно разстройство. Възможно е турцитѣ да иматъ на линията Баба-Ески, Люле-Бургазъ 70 — 80 табури и даже повече, но това сж полумобилизирани и несъмнено деморализирани войски. На мнение съмъ поради това, че колкото и да сме уморени, все пакъ най-доброто е да вървимъ веднага решително напредъ и да не даваме на неприятеля да се съвзема... Ако може, нека 1 п. дивизия съспендира своята дневна почивка и да излѣзе на мѣстото си, а утре да ми се разреши да настѣпя съ III. армия и завладѣемъ Баба-Ески и Бунаръ-Хисаръ, а ако може и Люле-Бургазъ, съ това ние ще внесемъ у противникътъ разстройство и паника, които ще бждатъ най-добрия залогъ на нашата кауза...

... Имаме положителни сведения, че въ Бунаръ-Хисаръ нѣма никакви неприятелски сили (13. X. № 835).

„Имаме нови сведения, че противникътъ набързо се прибралъ отъ Баба-Ески къмъ Люле-Бургазъ. Предполагамъ, че той отстъпва. Моля да се побърза съ настѣпването за да не загубимъ контакта и да можемъ да преследваме енергично“. (13. X. 4. ч. сл. пл. № 874).

Тозъ часъ следъ получаването на това донесение, въ 5 часа сл. пл. на 13. X., Н. Щ. Д. А. докладва на Н. В. за положението на армията въ този моментъ и неговото решение: щото утре, 14. X. да настѣпи съ дветѣ армии срещу турцитѣ и да ги атакува на линията Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургазъ, гдето, по единъ най-положителенъ начинъ, той предполагаше да се намѣрятъ. За тази целъ настѣпателния маневъръ се организираше така: III. армия да настѣпи на изтокъ като има въ авангардъ 6 п. дивизия, а 1. армия да се движи задъ дѣсниятъ флангъ на първата. Основната идея на маневра бѣ: да се ангажиратъ турцитѣ отъ III. армия на фронта Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургазъ, а съ I. армия да се нанесе решителния ударъ противъ лѣвия флангъ, като се отхвърлятъ къмъ Странджа-планина.

Н. В. Главнокомандуващия одобри това решение и следъ това се приготви оперативната директива за 14. X. въ тази сми-

сълъ. Настойчивостта, обаче, на К. III А., че неприятелът е отстъпил на юг указва едно решително влияние върху окончателното решение на Н. Щ. Д. А., който не можеше да не вземе въ внимание донесенията му, които почиваха изключително върху събранитѣ данни на самото бойно поле. При всичкото дълбоко убеждение на Н. Щ. Д. А., че турцитѣ сж на изтокъ, той трѣбваше да вземе за основа мнението на К. III А., който се намираше въ непосредственъ контактъ съ неприятелскитѣ войски и, следователно, трѣбваше да се допусне, че той основателно познава лоложението на неприятеля, който съ бой отстъпваше предъ фронта на повѣрената му армия.

Предъ видъ на това, първоначалната оперативна идея бѣ напусната и директивата за 14.Х. биде приготвена съ огледъ на обстановката, която се рисуваше отъ К. III А. Преди да се издаде новата директива, на телеграфа биде повиканъ Н. Щ. III Армия за докладъ. На запитванията на Н. Щ. Д. А., полковникъ Жостовъ доложи, че и до сега кавалерийската дивизия не е пратила никакви донесения. Съобщи сжщо, че К. III А. изпратилъ телеграмата подъ № 853 (относително нуждата за настѣпване).

Н. Щ. Д. А. е съобщилъ, че сподѣля възгледоветѣ на командующия III армия. Само че реализирането на този планъ ще се попречи отъ несвоевременното пристигане на 1. и 10. дивизии на опредѣленитѣ вчера мѣста, за да бжде I армия въ положение, въ случай на нужда, да подкрепи III армия. Днесъ е дадена заповѣдъ, после обѣдъ: 1. и 10. п. дивизия да се приближатъ къмъ дѣсния флангъ на III армия. Довечера ще последва директива за утрешнитѣ действия.

Н. Щ. Д. А. е казалъ още, че счита за особно важно да се обърне сериозно внимание на посоката Бунаръ-Хисаръ, Виза. Отъ чужди европейски източници, специално отъ Германския генераленъ щабъ се узнава, че ужъ дѣсниятъ флангъ на турската групировка на главнитѣ сили билъ въ Сарай.

Вечерта, възъ основа на новата ориентировка къмъ югъ, бѣ издадена директивата подъ № 5 за 14. Х., при следното съдържание:

„Нашитѣ войски сж разположени: II армия—чиф. Колакълж, Юрушъ, Кемалъ, Буюкъ-Смаилча, Кота 61; I армия — 3. дивизия на линията Челме-къой, Караюсуфъ; 10. п. дивизия — Гечкенли; 1. дивизия—разв. Гердели; III армия — на линията Иенидже Кавакълж, разв. Хасанбейли.

1) I армия — 10. п. дивизия да настѣпи по пѣтя Кюкилеръ, чиф. Коджа-Акдеръ, разв. Бустанлж, Курапа, като обърне особно внимание за охранението на дѣсния си флангъ отъ къмъ крепостта и за наблюдение пѣтя Одринъ, Хавса, Баба-Ески.

1. дивизия да настѣпи по пѣтя могила Таушанъ-Тепе, Енидже, Кавакълж, Лефеджи.

Тѣзи дивизии съ авангардитѣ си да достигнатъ линията Курапа, Лефеджи. *Цельта на тѣзи две дивизии е: да търсятъ и атакуватъ противника на линията Баба-Ески, Айвали.*

3. Балканска дивизия, съ 2 дружини и 1 батарея да застане на позиция при с. Демеранлия, а следъ като бжде усилена съ една бригада отъ 9. п. дивизия, тогава съ дветѣ си бригади да застане на позиция при Гебелеръ, за да прикрие движението на 1. и 10. дивизии. *Цельта на 3. Балканска дивизия е: да осуети всяка вилазка отъ крепостта на северъ, а особно въ източна посока, която води къмъ главнитѣ сили на I армия.* Отъ поведението на тази дивизия зависи успѣшното изпълнение на този маневръ, който е предприетъ за да се нанесе ретителенъ ударъ на противника на линията Баба-Ески, Люле-Бургазъ.

2) III армия. — 6 п. дивизия, като авангардъ, да настѣпи и достигне линията: Чиф. Мандра. Кавакъ-дере, Френдере.

4. и 5. дивизии да се групиратъ предъ линията: разв. Хасанъ-бейли разв. Ускюпъ-дере. Съ отдѣленъ отрядъ да се заеме Бунаръ-Хисаръ, съ цель да се обезпечи посоката отъ къмъ Виза.

Конната дивизия да осветли района Баба-Ески, Люле-Бургазъ, Карагачъ.

Цельта на армията е: съвмѣстнo съ I. армия, да атакува противника като се стараетъ да го отрѣже отъ Чорлу—Цариградъ.

3) II армия — да продължава изпълнението на дадената ѝ директива за днешно число.

Една бригада, съ едно с. с. артил. отдѣление, отъ 9. п. дивизия да премине на лѣвия брѣгъ на р. Тунджа и да влѣзе временно въ разпореджането на началника на 3 п. дивизия.

11. п. дивизия да усили участъкътъ на 9. п. дивизия.

Цельта на II армия е: съ своитѣ действия къмъ Димотика да улесни задачата на I. и III. армии.

4) К III А. да регулира движението на армията си съ това на I армия. Първата армия да почне движението си въ 6 ч. пр. пл.“

Главната причина да се заблудимъ въ обстановката за неприятелската армия бѣ обстоятелството, че К. III армия не изпълнилъ директивата на Щ. Д. А. подъ № 4 за 12 октомврий, съ която се заповѣдваше конната дивизия да настѣпи по пѣтя Лозенградъ, Бунаръ-Хисаръ, Виза и да осветли фронта Тюркъ-бей, Карагачъ, Урумбей-къой, като изпрати самостоятелни разезди къмъ Баба-Ески, Люле-Бургазъ.

Щ. Д. А. считаше, че положението на неприятеля на изтокъ е осветлено и за това, при получаването на донесенията отъ К. III армия за 13. X., той предполагаше, че последниятъ действително е ориентиранъ върху обстановката и никакъ не подозираше, че заповѣдта на Щ. Д. А. не е изпълнена. Въмѣсто това, по личниятъ възгледъ на К. III. А., конната дивизия е била пратена на югъ.

Н. Щ. Д. А. въ 1 часа сл. полунощъ, докладва на Н. В. Главнокомандующия новото решение, следъ настоятелнитъ донесения на К. III. А., че неприятеля е на югъ и го запозна съ разпореджанията за манювра на 14. X.

14 Октомврий (27. X.).

Манюврътъ за 14. X. бѣше организиранъ така щото I. армия да атакува отъ къмъ фронта, а III. армия, като заходи съ лѣвото рамо напредъ, да насочи решителния си ударъ противъ дѣсния флангъ на неприятеля, който се намираще на линията Люле-Бургазъ, Баба-Ески.

На кавалерията е възложено да осветлява района Баба-Ески, Люле-Бургазъ, Карагачъ, а на III. арм. е заповѣдано съ единъ отрядъ да заеме Бунаръ-Хисаръ, предъ видъ на сведенията, че въ Сарай се съсрѣдоточавали неприятелски войски и за да прикрие фланга и тила на III армия, когато тя ще извърши едно широко захождане съ лѣвия си флангъ.

Общата обстановка изискваше, прочее, щото III армия, като насжпва бавно къмъ изтокъ, подъ прикритието на авангарда — 6. п. дивизия и самостоятелната конница, да даде възможност на I. армия да се приближи къмъ неприятеля на фронта Баба-Ески, Люле-Бургазъ и, когато сериозно го ангажира въ боятъ и го прикове къмъ позицията му, да довърши обходниятъ манювръ срещу дѣсниятъ му флангъ и да прекъсне пѣтя на отстъпването му къмъ изтокъ. Тази организация на маршъ-манювра даваше, освенъ това, възможностъ щото, ако неприятельтъ се е съсрѣдоточилъ на линията Бунаръ-Хисаръ—Люле-Бургазъ, за което имаше донесения отъ задграничната информационна служба, то нашитъ две настъпающии армии можеха, безъ никаква опасностъ и при сжщитъ условия за успѣхъ, да атакуватъ неприятеля, но като се размѣнатъ ролитъ на армиитъ, а именно: III. армия да атакува по фронта Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургазъ, а I. армия да атакува неприятелския флангъ отъ къмъ Люле-Бургазъ, като го отблъсне къмъ Стралджа, както това се предвиждаше въ първоначалния проектъ за действие.

I. Армия. *Разпореджане К. I. А.* Заповѣдъ, 14. X. № 29. — „На армията се възлага да настѣпи и да достигне линията Лефеджи, Курапа.

а) 10 к. полкъ да разузнава предъ фронта въ зоната Сомурджели, Оглу-паша и Куюнъ-Гяуръ, Енидже, Куфалча.

б) 1 п. дивизия — да достигне съ авангардитъ си линията: Лефеджи—Енималъ до шосета Каваклъ, Баба-Ески.

в) 10 п. дивизия — линията Курапа, Енималъ.

г) 3 п. дивизия, споредъ директивата“.

Вечерята 10 п. дивизия е нощувала около с. Курапа, а 1. дивизия на линията Енималъ, Лефеджи; конниятъ полкъ е разузнавалъ по посока на Хавса. (Ист. Дн.).

III. Армия. *Разпореджане К. III. А.* Заповѣдъ, № 20. — „Споредъ събранитъ сведения противникътъ отстъпва къмъ Люле-Бургазъ и Чорлу.

Армията получава заповѣдъ да извърши фланговъ маршъ, съ цель да промѣни фронтътъ си на юго-изтокъ, като излъзе на линията Кавакъ-дере, Иванкьой. *Инджеклеръ, Бунаръ-Хисаръ.*

а) Конната дивизия да насочи ядрото си по посока Ени-кьой, чиф. Кумбарларъ, Айвали, Люле-Бургазъ, разв. Евреинъ-Сакжзъ. Да разузнава на пространството Баба-Ески, Люле-Бургазъ, Ахмедъ-бей, Виза, Евренджикъ.

б) 6 п. дивизия — да се насочи въ зоната между пѣтя Еникьой, Чифл. Мандра, Кавакъ-дере, Иванкьой и пѣтятъ Уручлу — разв. Надзекъ, Кавакъ-дере включително.

в) 4 п. дивизия — ще използва пѣтищата на северъ отъ зоната на 6 п. дивизия, до пѣтищата Енидже, Каваклъ, разв. Асанбейли, като достигне довечера до р. Ускюпъ-дере.

г) 5 п. дивизия да следва по пѣтя Кжрклисе, Ускюпъ-дере, Иено. Бунаръ-Хисаръ, като се разположи довечера въ тригълника Бунаръ-Хисаръ, Инджеклеръ, Иено.

По този начинъ, още въ началото на действието К. III А. отстъпва отъ дадената директива на Щ. Д. А. Вследствие на това, той не се спира на опредѣленитъ мѣста за дивизиитъ му, а дава съсемъ друго разпореджане. Споредъ директивата на Щ. Д. А. III-а армия на 14. X. трѣбваше да се разположи така: 6 п. дивизия на линията Чиф-Мандра, Кавакъ-дере, Френъ-дере: 4-а и 5-а дивизии, въ втора линия, предъ линията раз. Асанъ-бейли, раз. Ускюпъ-дере. Споредъ разпореджането, обаче, на К. III. А. повѣрената му армия е достигнала на фронтътъ: 6-а п. дивизия линията Чиф. Мандра, Кавакъ-дере; 4 п. дивизия — линията Асанъ-бейли, Ускюпъ-

дере; 5-а дивизия въ тригълникътъ Иено, Бунаръ-Хисаръ, Инджеклеръ. Самостоятелната конница е разузнавала на фронта Павлово, Баба-Ески, Люле-Бургазъ. Съ изпращането напредъ, на 5-а п. дивизия, вмѣсто тя да бжде на една линия съ 4 а п. дивизия, той я излагаше подъ ударитѣ на противника още въ началото на операцията и я подхвърляше на опасността да бжде бита самичка. А съ изпращането на кавалерията само къмъ юго-изтокъ, той оставяше безъ освѣтление фронтътъ на III армия, когато обстановката изискваше щото независимата конница и авангардитѣ да прикриятъ движението на III армия, която се насочваше противъ дѣсния стратегически флангъ на турската армия.

Когато К. III. А. донесе въ Щ. Д. А. за направенитѣ разпореждания, последниятъ остана подъ впечатлението, че той не е разбралъ основната идея на маршъ-маневра, че въобще много бърза и че поради психологическия му складъ, той не дочаква да се развиятъ систематически военнитѣ действия. Щ. Д. А. не бѣше доволенъ отъ взетото решение отъ К. III. А.; но, той трѣбваше да се примири съ свършенитѣ факти на война, произходящи отъ инициативата на К. III. А. и трѣбваше да излѣзе на следния день отъ тази обстановка, която бѣше създалъ единъ голѣмъ войскови началникъ.

На 14. X. вечерята, стратегическиятъ фронтъ на III-а армия се намираще на линията Мандра, Кавакъ-дере, Бунаръ-Хисаръ, като бѣше поставила лѣвия си флангъ подъ ударитѣ на турската армия.

Донесения К. III. А. „Опълченската дружина, която вчера е заела Бунаръ-Хисаръ и разположила на позиция с. и. отъ него, е била атакувана отъ 3 турски табура, 2 орждия и 1/2 ескадронъ; но въ послѣдствие е били контраатакувани отъ опълченцитѣ и единъ отъ табуритѣ билъ обърнатъ въ бѣгство. Понеже турцитѣ получили подкрепления и много отъ бердановскитѣ пушки развалени, нощеска дружината отстъпила на западъ. Днесъ тя ще бжде смѣнена съ части отъ 5-а дивизи и поставена за гарнизонъ въ Лозенградъ“ (14. X. № 880).

„... Началникътъ на гарата въ Баба-Ески е доведенъ тука и разказва, че турцитѣ сж спрѣли и съсредоточавали около Люле-Бургазъ. Той тамъ предполага че имало не по-малко отъ 30,000 души и че всѣки день идели нови тренове, отъ 10—12, отъ Цариградъ. Чувало се, че скоро щѣли да дойдатъ войски отъ Бейрутъ, които щѣли да дебаркиратъ въ Родосто.

Говоряли офицеритѣ имъ, че тѣ скоро щѣли да направятъ голѣмъ десантъ въ Бургазъ или Варна, за да действуватъ на съобщението ни. Чакамъ директивата за утре (14. X. № 891).

„Кавалерийскитѣ разузнавателни части донасятъ за отстъпването на една неприятелска колона, отъ тритѣ рода войски по шосето, отъ Баба-Ески къмъ Люле-Бургазъ. Ариергардътъ заелъ позиция при с. Алаплие. Било заето с. Айвали. *Всички сведения потвърдяватъ, че около Люле-Бургазъ сж групирани и продължаватъ да се групиратъ силни неприятелски части. Нѣкой си пленикъ ги оценявалъ на 3 п. дивизии.* Бунаръ-Хисаръ е заетъ отъ една наша бригада. Нашето положение за тази вечеръ: 6 п. дивизия по бригадно въ Кавакъ-дере и Иванкьой; 5 п. дивизия сжщо по бригадно въ Бунаръ-Хисаръ, Инджеклеръ и Иено; 4 п. дивизия между Сая-дере и раз. Асанъ-бейли. (14. X. № ...).

„Директивата за утрешния день чакаме. По особни добити днесъ сведения, по шосетата Баба-Ески, Люле-Бургазъ се движе само бѣгающе турско население: доложено е само за появяването на единъ коненъ полкъ, съ една батарея въ посока на Куфалча. Нашата конна дивизия поиска да ѝ се даде една батарея, за да стреля по отстъпващитѣ части, което бѣ изпълнено. Самостоятелниятъ коненъ отрядъ, който миналата нощъ бѣ изпратенъ къмъ Хаскьой, сега се върна съ донесение, че никакви неприятелски войски не е забелѣзалъ. Той отишелъ въ Оглу-паша“ (14. X. № ...).

Щ. Д. А. се спрѣ върху тази организация на маршъ-маневрѣтъ на 14. X. като имаше предъ видъ неуясненото положение на неприятеля, който ужъ безредно бѣше отстъпилъ къмъ Бунаръ-Хисаръ, а въ сжщото време на 11. и 12. X. той бѣше спрѣлъ съ бой движението на III. армия на югъ. Предъ видъ на това маршъ-маневрѣтъ на 14. X. бѣше организиранъ по такъвъ начинъ, щото да отговаря на всичкитѣ възможни обстановки.

15 Октомврий (28. X). За това число Щ. Д. А. предполагаше, както казахме по-горе, като съсредоточи дветѣ армии на 14 того, на линията указана отъ директивата № 5 — I. армия: Курапа, Лефедже; III. армия — Мандра, Кавакъ-дере, Френъ-дере, раз. Хасанъ-бейли, разв. Ускюпъ дере, да настѣпи на юго-изтокъ, подъ прикритието на 6 п. дивизия, като авангардъ и конната дивизия, за да уясни що-годе положението и да се взематъ съответнитѣ разпореждания. Но, изпращането на 5 п. дивизия на линията Бунаръ-Хисаръ, Инджеклеръ, предрѣши въпросътъ за маневра на 15. X.

Вслѣдствие на това бѣ издадена следната директива подъ № 6.

„1) I. армия да продължи движението си къмъ посока Люле-Бургазъ, като достигне линията чиф. Софули, чиф.

Кумбурларъ и пжтя Кавакъ-дере, Люле-Бургазъ, 3-а п. дивизия да се окопава на линията Акъ-Бунаръ, Кайпа, Караюсуфъ, Углу-паша, като остави една бригада групирана при Гебилеръ.

„2) III. армия — 6 п. дивизия да достигне линията чиф. Татаръ-къой, Тюркъ-бей; 4 п. дивизия да достигне линията Карагачъ; 5 п. дивизия линията Чонгора, разв. Базаръ-къой; конната дивизия да разузнава въ района между пжтищата: Бунаръ-Хисаръ, Виза, Сарай и Тюркъ-бей, Мисини, Чорлу,

Цельта на предстоящитъ маневри е щото I. армия, заедно съ 6 п. дивизия, да ангажиратъ противникътъ на заетата позиция при Люле-Бургазъ, за да даде възможност на III. армия да отръже пжтя на настъплението му Люле-Бургазъ, Чорлу.

„3) II. армия остава да изпълнява дадената ѝ директива отъ 14. X.“

I. Армия. Разпоредане. К. I. А. заповѣдь № 30:

„а) 10 к. полкъ да разузнава въ зоната: Азнагаръ, Кулели, ст. Павлово и Лефеджи, чиф. Кумбарларъ, Айвали

„б) 10 п. дивизия да достигне съ авангардитъ си линията: Баба-ески, чиф. Софулу изключително.

„в) 1 Соф. дивизия — линията чиф. Софулу чиф. Кумбарларъ.“

Съ 1 и 10 п. дивизии, презъ този день, I. армия е достигнала линията Баба-Ески, чиф. Кумбарларъ; 3 п. дивизия за бждещитъ действия е било решено да бжде снета отъ блокадната линия и отправена за съвмѣстно действие съ I. армия.

III. Армия. Разпоредане. Заповѣдь № 22: — „Противникътъ при отстъпването си се групира въ околноститъ на Люле-Бургазъ, Виза, Сарай.

1) „Конната дивизия да настъпи съ главнитъ си сили по посока чиф. Татаркъой, Тюркъ-бей, Сатжкъой, като разузнава зоната между пжтятъ Тюркъ-бей, Мисини, Чорлу и шосето Бунаръ-Хисаръ, Виза, Сарай,

2) „6 п. дивизия да настъпи по дветъ страни на пжтя Иванкъой, Люле-Бургазъ. Като достигне лиинята чиф. Татаркъой, Тюркъ-бей да се спрѣ и да чака приближаването на I. п. дивизия, следъ което може само да се ангажира въ боя.

3) „4 п. дивизия днесъ да се съсредоточи въ района Карагачъ, Кулиба.

4) „5 п. дивизия днесъ не по късно отъ 5 ч. с. пл. да се разположи между р. р. Соуджакъ-дере, и Карагачъ-

дере, южно отъ шосето Бунаръ-Хисаръ, Виза, като има дветъ си бригади покрай пжтя Татарла, Урумъ-бейли и една бригада на 2 км. задъ тѣхъ. По шосето за Бунаръ-Хисаръ, Виза да се изпрати една дружина и една планинска батарея.“

III. армия на 15. X. е достигнала линията Тюркъ-бей, Карагачъ, Чонгора, разв. Черибашъ къой. (Ист. Дн.).

Донесения Щ. Д. А. „Този часъ се слушатъ артилерийски изстрели въ направление на с. Кулиби. Предполагамъ че това е дребно стълкновение на нашитъ предни части съ нѣкой рекогносцировоченъ отрядъ. Ако има нѣщо по-сериозно ще донеса веднага. За утре, ако не получа на време директива ще продължа маршътъ и ще достигна съ дѣсния си флангъ на армията Тюркъ-бей, а съ лѣвиятъ къмъ Виза. Ако, въ последниятъ пунктъ, не се укаже нищо сериозно, то ще остава тамъ малкъкъ заслонъ, а съ 5 п. дивизия ще направя захождение съ лѣвото рамо напредъ, съ цель да излѣза на линията Тюркъ-бей, Татарла, Въобще, на мнение съмъ да действуваме най-енергично, да не дадемъ на неприятеля да се устрои и да получава подкрепления. Съ I. дивизия сме въ връзка. Тя и 10 п. дивизия се движели, поради лошитѣ пжтища, много бавно, но се надѣвамъ да достигнатъ довечера късно даденитъ имъ линии. (15. X. 4 ч. ч. сл. пл. № 919.)

И презъ този день донесенията сж оскъдни, макаръ че отъ два дни кавалерията носи разузнавателната служба предъ фронта на армията.

За да се ориентира върху положението Н. Щ. Д. А. вечерята въ 7 ч. 15 м. повика на телеграфниятъ апаратъ К. III. А.

Въпросъ — Какви сведения има?

Отговоръ — 5 п. дивизия днесъ е на занимаемитъ мѣста; тя е имала една малка престрелка съ единъ отъ авангардитъ на неприятеля между селата Кулиба, Карагачъ. Отъ тамъ е минала дѣсната колона на 5 п. дивизия, защото лошитѣ пжтища се я принудили да измѣни своя маршевъ районъ и да попадне временно въ района на 4 п. дивизия. Сега, обаче, дивизиитъ сж достигнали мѣстата си и, може да се каже, безъ бой.

Отъ конната дивизия, за жалость, нѣмамъ и днесъ абсолютно никакви сведения. Отъ жители избѣгали отъ с. Айвали се узнава, че въ Люле-Бургазъ имало 5—6 хиляди души турци. По направление на Виза, повидимому, нѣма нищо. Щабътъ на I. армия е вече въ Енидже, а самата I. армия, вѣрвамъ че тази вечеръ, макаръ и късно, ще достигне

опредѣленитѣ въ директивата линии; пѣтищата сж много лоши.

Въпр.—ще моля, щомъ като съберете сведения и отъ кавалерийската дивизия, незабавно да ми съобщите.

Отг. — Отъ кавалерията азъ тази вечеръ и не очаквамъ донесения, тъй като тя е далечъ и едва ли ще се случатъ нѣщо. *Моето мнение е, утре да продължимъ марша, като азъ направя захождение съ лѣвото рамо напредъ, съ цель да излъза на линията Люле-Бургазъ, Татарлъж, като оставя временно една бригада заслонъ, която да отиде въ Виза и заеме този пунктъ, като ни обезпечи лѣвиятъ флангъ.* Кавалерията ще пусна въ селата Алаплии, ст. Люле-Бургазъ, Енилеръ, Синаплия, Ювалия, Чакла съ далечни разезди къмъ Сарай и Чорлу.

Въпр. — Ами вземате ли въ съображение, че споредъ сведенията, които има щаба на армията, турцитѣ се съсредоточавали на линията Сарай — Чорлу?

Отг. — Не зная до колко тѣзи сведения сж вѣрни, но въпросната линия е почти на единъ преходъ и по-вече отъ нази, която азъ предполагамъ да заема. А тамъ по-нататкъ, като се ангажираме въ бой, ще си уяснимъ истинската обстановка и ще действуваме споредъ обстоятелствата.

Въпр. — Щаба на Армията предполага, че ако турцитѣ не се удържатъ на Люле-Бургазъ, то действително, съ голѣма положителност може да се каже, че тѣ наистина мислятъ да ни срещнатъ на линията Сарай-Чорлу или по на изтокъ, споредъ както твърдятъ сведенията отъ Берлинъ, между германскитѣ военни кржгове,

Отг. — Моето мнение е, че въ Берлинъ не могатъ да знаятъ истинското положение на работитѣ и, въ всѣки случай, *не по добре отъ насъ които сме на мѣстото.* Азъ мисля, че за насъ ще бжде едно щастие, ако турцитѣ се решатъ да ни дадатъ едно генерално сражение било около Люле-Бургазъ, било на линията Сарай-Чорлу, било нейде по на изтокъ, но предъ Чаталджа. На всички линии, ние ще ги биемъ, тъй че да не бждатъ въ състояние да се устроятъ на укрепената Читалджанска линия.

Резюме: Напредъ, решително напредъ, до колкото ни допускатъ това продоволственитѣ съображения. Да сметемъ напреде си всичко, да достигнемъ до Чаталджа, а тамъ ще гледаме. Добре би било да се освободеше отъ подъ Одринъ и 3. п. дивизия, та да вземе и тя участие въ тази голѣма операция, като ни обезпечава наприм. — дѣсния флангъ отъ къмъ Родосто и Галиполи.

И отъ този разговоръ Н. Щ. Д. А. изнесе впечатлението, че К. III. А. твърде малко се е погрижилъ да разкрие неприятелското разположение и че отсъствува каквато и да била

систематическа разузнавателна служба предъ фронтъта на армията му. Той препоръчва за следващиятъ день на Щ. Д. А. единъ манювръ, който ще се извърши при пълно незнание на неприятелската обстановка.

К. III. А. настоява „да вървимъ напредъ и решително напредъ“, но нито се погрижва да подготви действията си, нито е ориентиранъ върху действителната обстановка, нито се съобразява съ директивитѣ на Щ. Д. А., нито се погрижва да организира тилтъта си за да удовлетвори на време материалнитѣ нужди на армията си.

16. Октомврий (29 X).

Споредъ полученитѣ сведения отъ армиитѣ, положение-то на противника не бѣше уяснено. Отъ сведенията, които притежаваше Щаба на Действащата Армия можеше да се предполага, че противникътъ се групира на линията Чорлу, Сарай или по на изтокъ, по височинитѣ. Може да се допусне, че ако неприятелятъ въ този моментъ извършва разтоварването на войски въ Родосто, ще иска да прикрие посоката на последния пунктъ къмъ станция Муратлъж.

Това неудовлетворително знание на обстановката се дължеше изключително на липсата на нецелесъобразно организиране на разузнавателната служба и на предвзетата идея, че неприятелътъ съ значителни сили се съсредоточаваше на линията Баба-Ески, Люле-Бургазъ.

Щ. Д. А. предполагаше, че неприятелътъ трѣбва да се намира къмъ Сарай-Чурлу, а нашитѣ войски на 15. X нощува-ватъ въ непосредствено съседство съ него, и 5. дивизия се ангажира въ единъ кървавъ бой при Кулиба, Мандрица, като се принуждаватъ дветѣ ѝ бригади да отстъпятъ на северъ къмъ Бунаръ-Хисаръ, за което Щ. Д. А. не бѣше получилъ никакво донесение.

Неудовлетворителното уяснение на обстановката отъ страна на К. III. А. на 15 вечеръта, става причина да се направятъ такива разпореждания за следващиятъ день, които не отговаряха на истинското положение на нѣщата и които поставяха на III. армия такива цели, които не можеха да бждатъ постигнати.

За 16 X бѣше издадена отъ Щ. Д. А. следващата директива подъ № 7:

„II. армия да продължава изпълнението на дадената ѝ задача, съ директива № 6, като заповѣда на конната бригада да прекъсне желѣзопѣтнитѣ съобщения между Одринъ и Димотика, базъ обаче да разрушава линията. Отъ 9 п. дивизия, къмъ 5 часа пр. пл., да се прехвърли още една бригада по лѣвия брѣгъ на р. Тунджа и довърши

обложението на Одринската крепост до шосето Одринъ, Хавса, за която целъ къмъ армията се придава едната бригада отъ 3 п. дивизия, като дветѣ бригади отъ сжщата дивизия отъ линията на обложението се снематъ и се насочватъ на Люле-Бургасъ.

2) I. армия, съ 1. и 10. п. дивизии да достигне линията: Бедеркьой, Сатлж-кьой.

3. п. Балканска дивизия, съ дветѣ си бригади, да достигне с. Кулели. Едната бригада да остане въ разпорежданieto на командувация II. армия.

Армията да обърне особено внимание на посоката ст. Муратлж, Родосто.

3) III. армия, да достигне линията Сатж-кьой, Виза, като вземе всички необходими мѣрки за обезпечение флангътъ си по посока на Йено, (Яна), Пинекли, Мидия, противъ единъ възможенъ десантъ, или предварителна групировка на войски при Мидия.

Пограничната дружина, заедно съ една опълченска дружина да настѣпятъ по посока Лозенградъ, Ускюпъ и да стигне въ с. Айваджикьой, за да прикрие посоката Самоковъ и Мидия.

Конната дивизия да настѣпи по пжтя: Люле-Бургасъ, Аладжали, като изпрати единъ силенъ рекогносцироващъ отрядъ къмъ Айреболъ да заеме станцията Муратлж. Да влезе въ свръзка съ I. армия и да донесе чрезъ щаба на сжщата за събранитѣ сведения презъ този день.

I. Армия. Разпореждане К. I. А. Заповѣдъ № 31

„а) 10 к. полкъ да разузнава на дѣсния флангъ на армията, като изпрати самостоятелни разезди по посокитѣ: Павлово, Айреболъ, и Люле-Бургасъ;

б) 10 п. дивизия да настѣпи въ две колони по бригадно и да достигне съ авангардитѣ си линията Сараджали и Айвали, и

в) 1 п. дивизия да достигне съ авангарда си линията Айвали, Татаръ-кьой.“

Споредъ директивата, презъ този день I. армия трѣбваше да достигне линията разв. Бадеръ-кьой, Сатжкьой. Обаче, преследвайки своята задача, къмъ 11 ч. пр. пладне, 1. и 10. дивизия сж се ангажирани въ бой срещу противникътъ, който заемаше позиция по височинитѣ северо-западно отъ Люле-Бургасъ (въ лозята).

Дивизиитѣ развърнали само по една бригада: I. п. дивизия, по височинитѣ при с. Айвали, а 10 п. дивизия на височината на Сараджалж.

Къмъ 2 часа сл. пл. противникътъ билъ разколебанъ и отстъпилъ съ бой къмъ Чорлу, преследванъ съ артилерийски и пехотенъ огънь. 10-а п. дивизия е преследвала по посока

на Сармусаклж—ст. Люле-Бургазъ; 1. п. дивизия — по посока на Саранлж, 3-а п. дивизия, само съ една бригада, е пристигнала въ с. Османли. (Ист. Дн).

III. Армия. Разпореждане К. III. А „а) Конната дивизия да настѣпи съ главнитѣ си сили презъ Люле-Бургазъ за Аладжали, като изпрати силенъ рекогносцировоченъ отрядъ къмъ Айреболъ и заеме ст. Муратли. (16. X. № 921).

„б) 5. п. дивизия — да настѣпи въ зоната между пжтищата Чонгора, Азбуа изключително и Соуджакъ, Евренджикъ, Гьозъ-тепе. Да изпрати самостоятеленъ разездъ по посока Пинекли, Мидия. (16. X. №922).

„в) 4 п. дивизия — да настѣпи въ зоната между Чонгора, Азбуа и Карагачъ, Татарли включително, като бжде готова да действува и на северъ и на югъ (16. X. № 922).

„г) 6 п. дивизия — армията ще достигне днесъ линията Сатж-кьой — Виза, за което 7. п. дивизия ще настѣпи северно отъ линията Карагачъ — Татарлж включително, а 6 п. дивизия южно отъ тази зона, между Карагачъ — Татарлж изключително и Тюркбей, Сатжкьой включително.“ (16.X. № 922).

Още вечерята на 15. X., III армия е влѣзла въ стѣлкновение съ противникътъ, който е заемалъ гребена между Бунаръ-Хисаръ и Тюркъ-бей. Сблъскването се свършва въ наша полза, при което въ наши рѣце е останала една с. с. батарея — 6 орджия. Турцитѣ сж отстъпили на своята укрепена позиция — гребена на лѣвия брѣгъ на р. Карагачъ-дере.

На 16. X., III армия е атакувала тази позиция, като е вкарала въ действие всичкитѣ си сили. Турцитѣ сж преминали нѣколко пжти въ контръ-атака, но всички били отбити. *Нашитѣ войски се задържали на своитѣ позиции.*

За охрана на лѣвия стратегически флангъ въ Айваджикьой е била изпратена една опълченска и една погранична дружина. (Ист. Дн.).

Д. К. III. А. „Снощи и нощесъ авангардитѣ на 5 п. дивизия сж имали доста оживенъ бой съ части отъ силитѣ на противника на с. и. отъ с. Кулиба. Противникътъ е билъ отбитъ и му е била взета една батарея. Сражавалъ се е главно Искърскиятъ полкъ, който има стотина души убити и ранени.

„Днесъ, при настѣпването, ние се ангажирахме съ цѣлата III армия, по дѣсния брѣгъ на р. Карагачъ-дере.

„1. армия още не се е появила на полесражението. До сега боятъ върви по цълата линия успѣшно. Поканихъ генералъ Кутинчева, като достигне Люле-Бургазъ, да загъне лѣвото рамо напредъ, та да отхвърлимъ противника къмъ Странджа планина. (16. X. 3 ч. 50 м. сл. пл.).

„Днесъ цълата армия постепенно се ангажира въ боя срещу укрепената неприятелска позиция по лѣвиятъ брѣгъ на Карагачъ-дере и къмъ вечерята въведе въ дѣло всичкитѣ си сили. *Успѣхме да се задържимъ на мръкване на заетитѣ позиции; контръ-атакувани нашитѣ се удържаха.* Имаме много ранени. Надвечеръ, късно, пристигна 1 п. дивизия и се развърна на неприятелския лѣви флангъ. Утре ще продължимъ боятъ. (46. X. 8·40 сл. пл.).

Донесеното отъ К. III. А. отъ 16. X., че частитѣ отъ по-вѣрената му армия успѣли да се задържатъ на мръкване на заетитѣ позиции, макаръ и контръ-атакувани, потвърдяваше, че турската армия не е така деморализирана и разстроена, както той съобщаваше преди два дни. Активниятъ образъ за действие на турската армия и енергичнитѣ ѝ атаки свидетелствуваха, че на линията Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургазъ сж събрани главнитѣ сили на турцитѣ. А известието, че турцитѣ стоварватъ войски въ Родосто идѣха да влошатъ още повече обстановката за нашата действаща армия.

При това положение на нѣщата, Щ. Д. А. замръкна неспокоенъ и разочарованъ отъ начинътъ по който се водѣха военнитѣ действия.

17 Октомврий. (30. X.)

Съ боеветѣ на 16. X. положението се разясни. Неприятелтъ заемаше укрепена позиция по височинитѣ задъ р. Карагачъ, отъ Бунаръ-Хисаръ до гара Люле-Бургазъ. Тази изненада за нашата армия се длъжеше изключително на липсата на какъва-годе разузнавателна служба и на безогледното движение напредъ. Когато на 16. X. вечерята, въ Щ. Д. А. се получиха донесенията за ненадейната среща на III. армия съ неприятелтъ на *укрепена позиция*, той остана съ много тжжни впечатления. Той още веднъжъ се убеди, че ржководното му значение е унищожено, поради разликата въ понятията за воденото на войната и поради липса на единство въ доктрината.

За този день се даде следната директива подъ № 8:

„1) I армия остава въ резервъ, на III армия, като заеме съ една бригада позиция при Люле-Бургазъ и се окопае.

„2) III армия — да обърне особено внимание на лѣвиятъ си флангъ, като го обезпечи отъ къмъ: Урумбейли, Айваджикъ.

„3) Бригадата отъ 3 п. Балканска дивизия, която се намира въ с. Османли, въ 5 часа пр. пл. да тръгне и да влѣзе въ разпореждането на К. III. армия.

„4) Конната дивизия охранява дѣсниятъ флангъ на армията и наблюдава по посока на Айреболъ — Муратли.

„5) К. III. А. да се старее да отхвърли противника на изтокъ.

„6) II армия остава да облага Одринската крепостъ“.

Съ тази директива се свързваха действията на дветѣ армии и се предоставяше на командувачитѣ армитѣ да ржководятъ боятъ, споредъ развитието му. Оставянето на една бригада при Люле-Бургазъ, съ заповѣдь да заеме позиция тамъ, се длъжеше на полученитѣ сведения, че турцитѣ стоваряли значителни войскови части въ гр. Родосто. Поради това, бригадата бѣше назначена за да спрѣ едно евентуално неприятелско настѣпване отъ къмъ Муратли, когато нашитѣ армии напреднатъ далечъ на изтокъ. Оставянето на I. армия като резервъ, поставяше въ тѣсна зависимостъ тази последната отъ III армия, която бѣше вече цълата ангажирана въ борбата и до момента на обединението на командването на дветѣ армии въ едни ржце, което се налагаше отъ нуждата за общо ржководство и за което се направи разпореждане.

Съ тази директива на 17. X. дохождахме до първата оперативна идея — фронтално действие съ III армия и фланговъ ударъ съ I-а, но следъ дълги лутания, благодарение на това че презъ всичкото време на предприятия маршъ-маневръ, липсваше целесъобразно ржководство на военнитѣ действия отъ страна на К. III. А.

I. Армия. Разпореждане К. I. А. Заповѣдь № 32:

„а) 1 п. Софийска дивизия да настѣпи противъ участъкътъ Люле-Бургазъ, чиф. Саранли.

„б) 10 п. дивизия съ едната си бригада и 3-о арт. отд. да настѣпи противъ участъкътъ Люле-Бургазъ, Овчарна, а другата бригада, съ едно артилерийско с. с. отдѣление, да остане въ разпореждане на Командувачия армията, като се групира при с. Сармусаклъж.

„в) 10 коненъ полкъ да продължава наблюдението си за дѣсния флангъ въ посока с. Чингарли, Карамусулъ“.

Въ сжщиятъ день I. армия е атакувала противника, който е заемалъ височинитѣ, непосредствено на изтокъ отъ Люле-Бургазъ, между чиф. Саранли и ст. Люле-Бургазъ. Противникътъ е билъ отблъснатъ отъ заетитѣ му позиции и отстъпилъ на изтокъ. I. армия се спрѣла на линията Умурча до шосето Люле-Бургазъ, Чорлу, гдѣто ношувала.

III. Армия. *Разпорежавне К. III. А.* Безъ да дочака директивата на Щ. Д. А., К. III. А. направилъ, по своя инициатива, разпореждане за боя на 17. X.

Но, презъ този день, противникътъ е осъмналъ на укрепената си позиция по гребена, лъжащъ на лъвия брѣгъ на р. Карагачъ-дере.

Армията презъ течението на деня е водила жестокъ бой. При настѣпването на нощта 5 и 6 п. дивизии сж запазили позициитѣ си, а 4 п. дивизия завладѣла центра на турското разположние — височинитѣ на изтокъ отъ Карагачъ-дере (Ист. Дн.).

Донесения и заповѣди К. III. А. „Командуващиятъ I. армия слабо ме поддържа; това навѣрно вследствие втората директива да действува отбранително. Моля да му дадете свобода на действията, съобразно обстановката. Азъ днесъ, макаръ и бавно, но все приближавамъ къмъ противникътъ по всичката линия; трѣбва само да се налегне смѣло на моя дѣсенъ флангъ отъ I. армия, на което до сега разчитахъ. (17. X. 2 ч. сл. пл.)

Отъ тона и съдържанието на тази телеграма Щ. Д. А. почувствува, че К. III. А. е загубилъ малко отъ вѣрата си за сполука и за това, за да се подигне духътъ му се изпрати следващата телеграма:

„По заповѣдъ на Н. В. Гл., употребете всички усилия да спечелите боя. Всички възможни мѣрки ще бждатъ взети да бждете поддържани утре вечеръ съ свѣжи части изъ подъ Одринъ. Тая пвбеда ни е крайно необходима, за да може да се тури край на войната. Отъ утре почватъ да пристигатъ сръбски части (17. X. 12. ч. 45. м.).

„Д. К. III. А. — „Телеграмата Ви получихъ. Успѣшното завършване на операцията между другото зависи отъ най-активното действие на I. армия. Моля телеграфирайте му да ме поддържа най-енергично. До сега азъ настѣпвамъ по цѣлата линия, макаръ и бавно, но не чувствувамъ себе си достатъчно силенъ, за да нанесе само съ III армия последния решителенъ ударъ.“ (17. X. 2 ч. сл. пл.)

З. Щ. Д. А. — „Никаква директива за отбранителни действия не е давана. Бѣше заповѣдано I. армия да заеме Люле-Бургазъ съ една бригада, за да обезпечи фланга, а съ останалитѣ части да състави маневриращи войски, за да поддържа настѣпателнитѣ действия на III. армия. Действайте съгласно обстановката. Обърнете особено внимание на обходнитѣ посоки отъ къмъ Мидия“. (17. X. 4 ч. 50 в.).

„По зап. Н. В. Гл., генералу Кутинчеву е предписано,

следъ като завърши разпореждането си, да дойде лично при Васъ, за да можете съ общи усилия да водите операциитѣ противъ неприятеля.“ (17. X.).

Вечеръта се получи следващата телеграма отъ К. III А.:

„Днесъ боятъ завърши съ промѣнливъ успѣхъ; 6 п. дивизия се удържа на мѣстата си; 4 п. дивизия напредна и завзе частъ отъ неприятелската позиция на височинитѣ източно отъ Карагачъ. Тукъ противникътъ оставилъ 16 орджия, но понеже не сж имали сръдства да ги изнесатъ, ограничили се да ги развалятъ; 5 п. дивизия, за жалостъ, се подала назадъ и сега е на височината на западъ отъ Бунаръ-Хисаръ. Противникътъ опита да се врѣже съ частъ отъ силитѣ си между 4 п. дивизии, но не успѣ. Началникътъ на конната дивизия донася отъ с. Муселимъ, че противникътъ отстѣпвалъ съ артилерията и обозитѣ си по шосето Люле-Бургазъ, Чорлу. Утре ще продължа действието си съ дветѣ армии. Убити и ранени има до сега не по-малко отъ 3000 души. (17. X. 8 ч. 20 м. вечеръта).

Сжщиятъ день вечеръта се получи и отъ коман. I. армия следното телеграф. донесение:

„Повѣрената ми армия вчера, къмъ 1 ч. 30 м. по пладне, бѣ ангажирала въ бой две свои бригади срещу противникътъ, разположенъ на северо-западнитѣ височини отъ Люле-Бургазъ, въ лозята, и на смръкване го отби отъ тѣзи му позиции. Обаче, бригадитѣ се натъкнаха на силни окопи източно отъ Люле-Бургазъ и отстѣпиха на западъ отъ града. Нощесъ армията ношува западно отъ Люле-Бургазъ.“

„Днесъ, 7 часа пр. пл. I. армия бѣ ангажирана въ бой съ противникътъ, разположенъ по височинитѣ източно отъ Люле-Бургазъ, на линията Саранлъ, Люле-Бургазъ. Овчарната. Противникътъ срещу армията, оцененъ споредъ дължината на позицията му и интензивността на артилерийския огънь, възлизаше на не-малко отъ 2 дивизии съ достатъчно артилерия. . . .

„Противникътъ отъ стремителната атака, особено на частитѣ отъ 1 п. дивизия, отстѣпи, въ безредие и бѣгство, въ източна посока. Армията ще ношува на завладената позиция, на линията Уморча, Кладбище, шосето гдето се окопава. Жертви сравнително малко. Противникътъ стреля, изобщо, доста много лошо. Утре на разсъмване, армията ще преследва противникътъ, доколкото това е възможно.“

„На песимистичнитѣ гледища, на началника на III армия, моля да се гледа съ резерва“. (17. X. 503.).

Презъ този денъ III армия преживя една опасна криза, която не се свърши като катастрофално за нея, благодарение на колебливото действие на лѣвото турско крило, което споредъ донесенията на конната дивизия, бѣше почнало да отстъпва къмъ Чорлу, подъ натиска на I. армия.

На 17 того, 3 часа после обедъ, се направи разпореждане, съ което се съобщаваше за назначаването на генералъ Димитриева за вр. командувашъ съединенитѣ I. и III. армии. Това се направи съ целъ да се съгласуватъ действията имъ въ боя и да се обедини командването.

18 Октомврий (31. X.)

На 17 срещу 18. X., Главната Квартира бѣше извънредно обезпокоена за изхода на боя на утрешниятъ денъ, поради донесенията на командувашия III армия, отъ които се виждаше, че войскитѣ му едвамъ се удържатъ на заетитѣ позиции противъ атакитѣ на турската армия. Освенъ това, 5 дивизия бѣ отхвърлена на западъ, съ голѣми загуби, като се застрашаваше, по този начинъ, лѣвия флангъ и тилътъ на нашето бойно разположение.

Щ. Д. А. считаще, че това критическо положение на армията се дължи на прибързаността на К. III. А., на неудовлетворителната организация на разузнавателната служба и на погрешното организиране на маршъ-маневра за среща съ неприятелскитѣ войски, разположението на които бѣше неизвѣстно.

За действията на 18. X. се издаде следващата директива подъ № 9:

„1) Съ подчиненитѣ Ваши армии да продължите операцията, като се възползвате отъ положението на 5. дивизия, да отхвърлите окончателно дѣсното неприятелско крило къмъ Странджа.

„2) Конната дивизия се дава въ Ваше разпореждане, която да преследва отстъпващия противникъ.

„3) Съ завършването на боя, завземете неприятелската позиция, безъ да се увличате въ далечно преследване.

„4) Бригадата отъ 3 п. Балканска дивизия, която се даде въ Ваше разпореждане, днесъ, къмъ десетъ часътъ пр. пл., ще бжде въ Лозенградъ.“

I. Армия. — *Разпореждане К. I. А.* Заповѣдь № 33: „а) 7. п. дивизия да атакува противникътъ въ посока на участъка кота 66—Сатж-къой изключително.

„б) 10. п. дивизия да атакува въ посока на участъка Сатжкъой и безименната рѣка, която тече презъ разв. Евраинъ-Секисъ.

„Една бригада и едно с. с. отдѣление отъ дивизията да се ешелониратъ въ посоката на Урумъ-дере, като остане въ мое лично разпореждане.

„в) 10. коненъ полкъ да разузнава на дѣсния флангъ на армията“.

III. Армия. — *Разпореждане К. III. А.* Началнику на кавал. дивизия. „Утре ще насочите дивизията си къмъ ст. Сейдлеръ, разв. Караширанъ и с. Енилеръ, съ целъ да разрушите и прекъснете желѣзнопътнитѣ съобщения между Люле-Бургасъ и Чорлу, да прекъснете шосейния пътъ Люле-Бургасъ, Чорлу и да действувате на фланга и тила на противника.

„I. армия ще атакува противника по направление на чифл. Саранлъ, Сатж-къой и по нататъкъ на северъ къмъ Чонгора. Целта ни е да притиснемъ противникътъ къмъ Странджа-планина. III. армия ще атакува фронтално отъ досегашнитѣ си позиции. Действувайте най-енергично; продължавайте да наблюдавате къмъ Айроболъ“ (17. X. 8 ч. сл. пл. № 912).

Началнику 4. п. дивизия.

„Утре I. армия ще атакува противника отъ 6 ч. пр. пл. по направление на Саранлъ—Сатжкъой, съ целъ да го отхвърли отъ пѣтя Люле-Бургасъ, Чорлу. Частитѣ на III. армия ще действуватъ на линията Бунаръ-Хисаръ, Кулиба, Тюркъ-бей, като съ енергическитѣ си атаки го приковатъ на занимаемата му сега позиция. Съгласувайте своитѣ действия съ 6. дивизия вдѣсно и съ 5. влѣво. Въ ваше разпореждане постъпватъ четири дружини отъ 6. п. дивизия, които тази вечеръ ще бждатъ събрани въ с. Кулиба“. (17. X. 8 ч. сл. пл. № 916).

Началнику 6. п. дивизия.

„Утре, предполагамъ да атакувамъ противника на линията чиф. Саранлъ, Сатж-къой съ I. армия; III. армия ще прикове съ своитѣ решителни действия противника на занимаемата му позиция и съ това ще облекчи задачата на I. армия. Вашата дивизия ще служи за връзка между 4. и 1. дивизии и ще настъпи най-енергично, съ целъ да завладѣе височинитѣ на изтокъ отъ Тюркъ-бей. Действувайте най-енергично. Утре е решителниятъ денъ“.

Освенъ това, на началника на 4. п. дивизия се е съобщавало, че въ негово разпореждане се дава бригадата отъ 3. п. дивизия, която на 18 того ще бжде въ с. Инджелии.

Командующому I. армия.

„По Височайша заповѣдь, азъ съмъ назначенъ командувашъ I. и III. армии. Предлагамъ Ви днесъ, въ 6 часа пр. пл., да атакувате най-енергично лѣвия флангъ на противника (директива на марша), Люле-Бургасъ, Сатж-къой, къмъ височинитѣ западно отъ Чонгора. Къмъ 9 часа пр. пл. ще бжда около Айвали, отъ гдето ще ржководя боя. Пристигнете и Вие тамъ, за да се срѣщнемъ“. (18. X. 2 часа 30 м. предъ пладне № 912).

Донесения К. III. А. „ Въ тази минута завързахме бой по цѣлата линия; I. армия играе ролята на маневрирующи войски на съединенитѣ армии и ще се старае да нанесе решителния ударъ на лѣвия флангъ на противника. Той, флангътъ се указа загънатъ назадъ, съ фронтъ на югъ, паралелно на желѣзно-пжтната линия, заедно съ това и силно укрепенъ. Днешниятъ бой ще уясни ще ли се удаде този нашъ маневъръ, *или ще стане нужда да търсимъ други срѣдства за достигането на целта. Изобщо, положението за сега е сносно*“. (18. X, 11 часа пр. пл № 950).

Последниятъ пасажъ отъ тази телеграма внесе смущение въ Щ. Д. А., защото въ него се виждаше, че командущиятъ съединенитѣ армии е изгубилъ вѣрата въ сполуката на победата. Следъ сражението презъ този день, до сведението на Щ. Д. А. бѣше дошло, че генералъ Димитриевъ толкова се билъ поколебалъ щото билъ замислилъ за едно отстъпване. Това обстоятелство, впоследствие се потвърди и отъ едно частно писмо отъ К. I. А., адресирано до Н. Щ. А. Съвсемъ неочаквано, къмъ 2 часа 30 м. следъ пладне, се получи следващата телеграма :

Негово Величество Главнокомандущиятъ.

„Препълненъ отъ щастие и национална гордостъ, донасямъ на В. Величество, че следъ тридневни извънредни упорити боеве, днесъ съ съвмѣстнитѣ усилия на дветѣ армии, *ние обърнахме армията на противникътъ въ пълно бѣгство*. Недостъпната почти позиция Люле-Бургасъ, Бунаръ-Хисаръ е предъ стъпкитѣ на Ваше Величество. До сега сж известни трофеи, взети още първия день на боя 16 с. с. орджия и едно знаме. Вѣроятно, ще имаме и други трофеи, но още не сж приведени въ известностъ. Армията ще преследва противника по стъпкитѣ и тази вечеръ ще достигне линията Соуджакъ-дере. Загуби, за жалостъ, доста голѣми, не по-малко отъ 3000 души. Храбрата армия на В. В. привѣтствува своя августейши вождъ съ тази славна победа“. (18. X. 2 ч. сл. пл. № 951).

Освенъ горнитѣ сведения, по-вече подробности липсваха за боятъ на 18. X. Поради това, Щ. Д. А. не можеше да си даде ясно понятие за действителното положение. Преживѣнитѣ кризи на 15., 16., 17. и 18. X., колебливостта на командущиятъ III. армия, упорството на турцитѣ при отбраната, ненадейното имъ отстъпване, продължителнитѣ боеве и умората на войскитѣ, особно на III армия, която отъ 11. X. вечерта се намираше въ походи и боеве съ неприятеля, предизвика Щ. Д. А. да вземе следващето решение :

Командующому съединенитѣ армии.

„Приостановете настъпването и се утвърдете на линията Соуджакъ, Чонгора, Люле-Бургасъ, за да се приведатъ въ редъ армиитѣ и да се приготвятъ за следващитѣ операции. Насочени сж за усиление на всѣка дивизия по една допълняюща дружина, освенъ това, отправени сж: 3. п. дивизия къмъ I армия, една бригада отъ 9. п. дивизия къмъ 1. п. дивизия и една п. бригада отъ 2. п. дивизия къмъ 6. п. дивизия.

„Освенъ това, въ Лозенградъ се изпраща една Македоно-одринска бригада, която, заповѣдайте, да се въоръжи съ пушкитѣ, останали отъ убититѣ и раненитѣ. Тази Македоно-одринска бригада употребете да обезпечи крайниятъ Ви лѣвъ флангъ, отъ къмъ Мидия и Инияда и за охранение на морския брѣгъ. *На утрешното число, вземете всички мърки да се осветлите по всички посоки. Изпратете единъ рекогносцировоченъ отрядъ къмъ Мидия и въ тази посока оставете сериозно охранение и наблюдение. Къмъ Муратлъ—Родосто, изпратете конната дивизия*. (18. X., 9 ч. 50 м. сл. пл. № 608).

Неудовлетворителната организация на операцията срещу Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургасъ, значително поколеба вѣрата на висшето командване въ командната способностъ на К. III. А., който осуети единъ рационално обмисленъ маневъръ. Щ. Д. А., предъ видъ на сторенитѣ грѣшки, усвои една по-голѣма предпазливостъ въ ржководството на военнитѣ действия.

19 Октомврий. (1. X.).

За този день командущиятъ съединенитѣ армии издалъ следващата заповѣдь :

По събранитѣ сведения, *противникътъ се е оттеглилъ на изтокъ отъ Соуджакъ-дере и разв. Каращжранъ*, които се нуждаятъ отъ повѣрка.

„Повѣрената ми съедннена армия да се спре, съ цель да се устрои и попълни запаситѣ си, на заетитѣ сега позиции, както следва :

„1) *Конната дивизия*, съ едната си бригада да се

спре на желѣзнопътната станция Люле-Бургасъ и да даде двудневна почивка на хората и конетѣ си, а другата бригада, усилена, съ две дружини и 1 с. с. батарея отъ 10 п. дивизия, да разузнава въ района Айроболъ, ст. Муратлъ, Люле-Бургасъ, като изпрати самостоятелни разезди въ посока на Родосто, Чорлу и Айроболъ.

„2) 5. п. Дунавска дивизия да се постараете днесъ да завладѣе височинитѣ между Соуджакъ-дере и р. Анаджръ, на които и да се разположи по дветѣ страни на пътя Бунаръ-Хисаръ, Виза. Ако, обаче, противникътъ се е укрепилъ и заема силно тази позиция, то дивизията да се спре и се укрепи на позицията източно отъ Бунаръ-Хисаръ. Да изпрати и една дружина, съ една планинска батарея и единъ взводъ конница въ с. Айваджикъой, които да наблюдаватъ пѣтищата за Самоковъ, Велика и Мидия. Къмъ тази дружина да се присъедини и находящата се въ Айваджикъ, опълченска дружина.

„3) 4. п. дивизия да се спре и да се укрепи по гребена, между Соуджакъ-дере и Карагачъ-дере, по дветѣ страни на облата височина, която се намира на 4 клм. с. з. отъ с. Чонгора. Да влѣзе въ тѣсна връзка съ 5. п. дивизия влѣво и съ 6. п. дивизия вдѣсно. Дѣсниятъ флангъ на дивизията да стигне на 4 клм. отъ облата височина.

„4) 6. п. дивизия, да заеме пространството, между дѣсниятъ флангъ на 4. п. дивизия и с. Сатж-къой включително, като влѣзе въ тѣсна връзка съ съединенитѣ армии.

„5) 1. армия, да заеме съ едната дивизия гребена отъ Сатж-къой изключително до разв. Бедеркъой (включително), като остави другата си дивизия въ мое разпореждане въ Люле-Бургасъ. Тази дивизия може да се разположи на квартири въ Люле-Бургасъ.

„6) Бригадата отъ 3. п. дивизия да се разположи въ две групи: въ Иено и Инджиклеръ и да почива. Тя сѣщо остава въ мое разпореждане.

„7) Всичкитѣ дивизии да се укрепятъ силно на взетитѣ позиции, подъ ръководството на дивизионнитѣ инженери. Да се взематъ сѣщо мѣрки за да се поправятъ пѣтищата за съобщения по позициитѣ, а въ тила по шосето Лозенградъ, Бунаръ-Хисаръ, за по-лесенъ подвозъ“. (10. X. 9 ч. 15 м. пр. пл., № 1).

Като се предполагаше, че операцията е свършена, вечерта на 18. X., въ 11 часа, бѣ направено разпореждане за подчиняването отново на 1. армия на Щ. Д. А. Распоредено

бѣше, тъй сѣщо, всички опълченски дружини, които се намираха въ Малко-Търново, да заминатъ за гарнизонъ въ Лозенградъ. Сѣщевременно бѣ направено следващото разпореждане: а) бригадитѣ отъ 3. п. дивизия да се съсредоточаватъ къмъ Люле-Бургасъ и да влѣзатъ въ състава на 1. армия; б) Хасковскиятъ отрядъ, състоящъ се отъ два пехотни полка и 6 с. с. батареи, да влѣзе въ състава на 6. п. Бдинска дивизия.

На 22 октомврий този отрядъ трѣгваше отъ блокадната линия презъ Лозенградъ и Бунаръ-Хисаръ за къмъ съединенитѣ армии.

Донесение К. III. А. — „Следъ твърде упорититѣ тридневни боеве частитѣ сѣ доста разбъркани и сега се устройватъ, затова нѣмамъ възможностъ да донеса още за загубитѣ нито за трофеитѣ...“

Победата е основна и решителна, защото противникътъ е билъ принуденъ да напусне една страшно силна позиция, която по дветѣ директиви и по общитѣ стратегически условия, ние атакувахме фронтално. Тя е била, може би, катастрофална за него, ако силитѣ и другитѣ условия бѣха допуснали единъ по-дълбокъ обходъ. Съ уяснение на всичкото що донеса.“ (19 X. 8 ч. 25 м.)

Вечерта, на 19 того, Щ. Д. А. очакваше сведения за положението на неприятеля отъ рекогносцировачнитѣ отряди, които бѣше заповѣдано да се изпратятъ по всички посоки, които водятъ къмъ неприятеля. Обаче, никакви сведения не се получиха и Щ. Д. А. остана въ пълно невѣдение относително обстановката. Предполагаше се, че нашитѣ предни отряди не сѣ могли презъ този день да установятъ съприкосновение съ неприятельтъ, който споредъ донесението на ком. III. армия, отстъпваше въ „пълно бѣгство“.

20 октомврий (2. XI).

Презъ този день бѣха размѣнени следващитѣ телеграми. Щ. Д. А. — Ком. III. армия.

„Направено е следващото разпореждане: а) бригадитѣ отъ 3. дивизия да се съсредоточатъ къмъ Люле-Бургасъ и влѣзатъ въ състава на 1. армия; б) Хасковскиятъ отрядъ, състоящъ отъ два полка пехота и 6 с. с. батареи да влѣзе въ състава на 6. дивизия. На 22 X този отрядъ трѣгва отъ блокадната линия презъ Лозенградъ и Бунаръ-Хисаръ за повѣрбната Ви армия. (19 X 628).

Д. К. III. А. — „Една бригада отъ Балканската дивизия още отъ по-рано бѣше насочена къмъ Бунаръ-Хисаръ. Понеже този ни флангъ е доста застрашенъ,

заповѣдахъ и другата бригада да се насочи за тамъ. По този начинъ, цѣлата дивизия ще бѣде съсредоточена въ района Иено, Инджеклеръ, Бунаръ-Хисаръ. Моля за сега тази дивизия да остане въ мое разпореждане, като за това въ състава на I, армия влѣзе бригадата, която се дава на 6. п. дивизия, а въ краенъ случай и цѣлата дивизия (20. X. № 978).

Донесение К. А. III. — „По всички добити до сега сведения изглежда, че турцитѣ концентриратъ главнитѣ си сили къмъ Виза, срещу нашия лѣвъ флангъ. За това моля разпореждане въ смисълъ на телеграмата ми № 978 отъ днесъ (20. X. 12 ч. 30 в. № 978)

З. Щ. Д. А. — „Предъ видъ на това, че турцитѣ гру- пиратъ значителни сили, споредъ Вашето донесение, срещу лѣвиятъ Ви флангъ, вземете всички мѣрки да усилите Вашия лѣвъ боенъ участъкъ, като си послужите, преди всичко, съ двете бригади отъ 3. п. дивизия. Обърнете особено внимание на височинитѣ северно отъ Иено, Бунаръ-Хисаръ, а така сжщо и на тѣзи на изтокъ отъ Скопо. Най-важниятъ пунктъ, споредъ оцѣнката на Щаба на Армията, е лѣвиятъ Ви флангъ, затова вземете мѣрки да се обезпечите отъ възможния обхватъ и обходъ. Съ Щаба на повѣрената Ви III. армия преминете незабавно въ Иено, защото отъ вчера нѣма никаква връзка съ Щаба на Действащата армия, което вѣдно се отразява на операциитѣ. (20 X № 648).

21 октомврий (2. XI.).

Донесение К. III. А. — „Въ Мидия, по слухове, които се нуждаятъ отъ потвърдение, слизали значителни турски сили, които отъ два дни прииждатъ къмъ Виза и стремително атакуватъ нашия лѣвъ флангъ у Соуджакъ. Въ намѣрение съмъ утре съ командуващия I. армия да минемъ въ решително настѣпване, съ захождане дѣсното рамо на III. армия, за да го притиснемъ къмъ Странджа-планина и отхвърлимъ отъ Чорлу. Движението на опълченската дружина отъ М. Търново къмъ Мидия ще бѣде полезно.“ (19. X. № 984. Получена поради повреда на телеграфната линия на 21. X.).

„Днесъ по пладне пристигнахме въ Иено. Отъ съборанитѣ сведения се констатира следващото: тукъ на нашия лѣвъ флангъ, турцитѣ сж имали съсредоточени не по-малко отъ 30 — 40,000 души. Тѣ сж напрегнали неймовѣрни усилия, за да отрѣжатъ нашия лѣвъ флангъ, съ цѣлъ, види се, да биятъ на нашиятъ съобщения. Въ петдневнитѣ боеве, около този пунктъ, Дунавската дивизия е загубила убити и ранени около 5 — 6000 ду-

ши. Ротитѣ на 1. и 3. бригада сж останали съ по 50 реда. Пристигането на бригадата отъ 3. п. дивизия е дала единъ обратъ на боятъ и противникътъ снощи е напусналъ силния гребенъ между Соуджакъ-дере и Анаджръ, като отстѣпилъ къмъ Виза. Отстѣпленieto е носяло характеръ на бѣгство, защото имаме 1300 плѣнници, 5 офицери и една скорострелна батарея. Колкото 5. дивизия да е изморена, колкото загубитѣ и да сж голѣми, при всичкитѣ трудности, които представя мѣстността за движението, поради изобилно навалелитѣ дѣждове, все пакъ е необходимо незабавно преминаване въ настѣпване, да не дадемъ възможностъ на противника пакъ да почине и да се устрои. За тази целъ, азъ препологамъ утре да настѣпя съ лѣвия флангъ на III. армия до линията Виза, Азбуа, като изпратя една колона отъ една полкъ пехота, съ планинска артилерия, по пѣтя Евренджикъ, Аяна, Пинекли, съ целъ да заслонява отъ къмъ Мидия. Необходимо е поддържанieto на I. армия. Заради това моля, да ѝ се даде директива въ тази смисълъ. Ако не получа нощесъ отмѣнение на този ми проектъ, азъ считамъ, че това се одобрява и ще пристѣпя къмъ реализиранieto му още утре, като предупредя за това и командуващия I. армия. Кавалерийската дивизия, азъ временно предадохъ на I. армия, тъй като на фронта и на фланга на III. армия нѣма поле за действие“ (21. X. 3 ч. 30 м. в., № 997).

„За сега боятъ се прекрати по цѣлата линия. Заминавамъ съ щаба си за Яно. Мисля 3. дивизия да остане окончателно въ състава на III армия, като за това 6. п. дивизия и кавал. дивизия влѣзатъ въ състава на I. армия.

Дѣждътъ престана; но почвата се обърна на блато, почти непроходима за артилерията (21. X. 7 ч. 10 м. пр. пл. Получена въ 11 часа 27 мин. пр. пл. (№ 991).

И тъй, следъ три дни отъ донесението за решителната побѣда и безредното отстѣпване на турцитѣ на 18. X., Щаба на Действ. Армия днесъ бѣше отново сюрпризиранъ съ известieto, че около Бунаръ-Хисаръ, въ продължение на нѣколко дни, сж се водили ожесточени боеве.

Това незнание на обстановката отъ страна на командуващия III. армия, и новата изненада при Бунаръ-Хисаръ, съвсемъ разочарова Щ. Д. А. и реши да вземе по здраво въ рѣшетѣ сирѣжководството на операциитѣ, за да не компрометираме изхода войната.

За голѣмо съжаление, тази неизвестностъ за положението на турската армия се дължеше изключително на обстоя-

телството, че Ком. III. армия почти систематически не изпълняваше разпорежданията на Щаба на Д. А., а се занимаваше по-вече да дава мнение какъ да се направляват операциите на театра на войната, съ което изпущаше от ръце командването на повърнатата си армия.

Поради неуясненото положение; поради голѣмата умора на войските и понесените голѣми загуби; поради лоша-вите пѣтища; поради изгубената вѣра въ К. III. армия да води рационално операциите и, най-после, поради нуждата да се попълнят подвижните запаси на частите и да се тури редъ въ тила на III. армия, който бѣше въ пълна безредица, Щабът на Д. А. издаде следващата заповѣдъ:

„Утре нѣма да предприемате никакво настѣпване срещу неприятеля, догдето не получите подкрепленията, които сж насочени къмъ повърнатата Ви армия. Окопайте се силно на заетата позиция и употребете всички мѣрки да гарантирате лѣвиятъ си флангъ. Необходимо е да се изпрати единъ малкъ отрядъ къмъ Сергинъ, който да наблюдава за крайния Ви лѣвъ флангъ. Отъ Малко-Търново сж изпратени две опълченски дружини къмъ Мидия, и отъ Лозенградъ една опълченска дружина за сжщия пунктъ, Влѣзте въ свръзка съ тѣхъ.

„3. бригада отъ 3. п. дивизия ще пристигне въ Лозенградъ утре, 22 X. Тамъ сж насочени две бригади отъ 9. дивизия. Освенъ това, ще ви се изпратятъ още допълнющи дружини за усиление. Придаването на кавал. дивизия къмъ I. армия се одобрява.

„Щабътъ на армията не счита за възможно да се приеме сега едно настѣпателно действие, преди да се усилятъ войските отъ III. и I. армия и поради лошото състояние на пѣтищата“.

За да се ориентира върху настоящето положение на армията, Н. Щ. Д. А. на 21 того, въ 5 часа вечерята извика на телеграфния апаратъ К. III. А въ Иено и се започва следващия разговоръ:

Н. Щ. А. — Какво е точно положението въ настоящата минута на III. армия?

К. III. армия — 5. п. дивизия съ една бригада отъ 3. п. дивизия заема гребена по дѣсния брѣгъ на р. Анждъръ, при което две отъ бригадите сж въ дивизионенъ резервъ и само една въ бойната линия. На крайния лѣвъ флангъ, около Сергинъ, е разположена опълченската дружина; 4. п. дивизия се е укрепила на гребена между Карагачъ-дере и Сюджакъ-дере, като е извадила авангарди до с. Чонгора; 6. п. дивизия е разположена на гребена между 4. п. дивизия и Блазаръ-дере и двете последните дивизии иматъ по една бригада въ дивизионенъ резервъ.

2. бригада отъ 3. п. дивизия току що пристигнала въ Иено. гдето се разполага по квартири. Подиръ наваления дѣждъ почвата е страшно разкалена и движенията сж страшно трудни, но не и невъзможни. Кавалерийската дивизия азъ оставихъ временно въ разпорежданието на генерала Кутинчева, защото нейното поприще за действие е на дѣсния ни флангъ. Съ хлѣба и бойните припаси сме добре събирате каквото можемъ на мѣстото и успѣваме удовлетворително. Трѣбватъ по скоро царвули и шинели и то въ голѣмо количество, защото войниците оставатъ боси и лошо облѣчени, а по Странджа наваля снѣгъ.

Н. Щ. Д. А. — Въ кое направление най-силно наблѣгаха турците при атаката си противъ 5. п. дивизия?

К. III. А. — фронтално по двете страни шосето Бунаръ-Хисаръ, Виза.

Н. Щ. Д. А. — Отъ где атакува бригадата отъ Балканската дивизия?

К. III. А. — Тя бѣше на шосето, а горе въ планината, кжде Евренджикъ, действуваха частите на 5. п. дивизия.

Н. Щ. Д. А. — Моео мнение е, както съобщихъ и въ записката, да не се предприема нищо, догдето не стигнатъ подкрепленията около 16 дружини, които сж насочени къмъ III. и I. армии. Подъ Одринъ вече сж пристигнали 3 полка отъ 5. сръбска Тимошка дивизия и една конна бригада. По този начинъ, по-голѣмата частъ отъ нашите войски ще бждатъ насочени къмъ 1-а и 3-а армии, следъ което ще предприемемъ едно по активно действие противъ турците. За сега не се увличайте и не ангажирвайте частите си по-отдѣлно, за да не губимъ напразно хора. Решителната акция ще предприемемъ щомъ се събератъ значителни сили. *Необходимо е да се държи постояненъ контактъ съ противника чрезъ рекогносцировочни отряди.* Употребете всички усилия, за да се проникне къмъ Мидия съ малки партии, за да се знае какво става тамъ. Споредъ сведения отъ чуждестранни източници, турците ужъ стоварили тамъ много войски. Отъ чуждите вестници се узнава, че турците стоварили войски и въ Родосто. Нѣмате ли сведения отъ къмъ тази посока? За царвули и облѣкло още сега ще телеграфирамъ. Какъ сте свързани съ генералъ Кутинчева и можеме ли чрезъ Васъ да предадемъ заповѣдъ до него?

К. III. А. — Ще ви отговоря последователно:

Чакането и бавенето, за да получиме подкрепления, опасявамъ се да не бжде въ наша вреда, защото и противникътъ получава такива и пропорционално, несъмнено, въ голѣми размѣри. Отъ друга страна, нашите малки наскоци и продължителни спирания страхъ ме е ще го ободрятъ, ще му дадатъ време да се организира и устрои и да укаже от-после по-голѣмо съпротивление. Вие сте у източника на

всички сведения за противника и трѣбва да знаете нѣщата по-добре, но ние тукъ инстинктивно чувствуваме, че трѣбва да се върви безспирно напредъ. Въ Мидия, по наши сведения, до сега сж слѣзли три парахода войници пехотинци, сега почнали да приспособяватъ пристанището за стоварване на артилерия. Отъ къмъ Родосто нѣмаме сведения, които да потвърждаватъ стоварването на войски тамъ. Съ генерала Кутинчева сме свързани съ воененъ телеграфъ.

Н. Щ. Д. А. — Какви турски сили предполагате да действуватъ противъ Васъ.

К. III. А. — Въ тридневнитѣ боеве на линията Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургазъ, ний имахме, вѣроятно, срещу себе си 70—80000 души, т. е. тритѣ корпуса отъ I. инспекционна областъ не напълно мобилизирани и 3—4 редифски дивизии.

Н. Щ. Д. А. — Въ настоящиятъ моментъ, какъ си рисувате групировката на турскитѣ сили?

К. III. А. — *Азъ мисля, чв тѣ държашъ 30—40000 души на линията Виза, Азбуа, Мюселимъ, а останалитѣ 40—50000 души сж разтѣгнати отъ Мюселимъ презъ Софуларъ и Месини до ст. Муратлж.* Разбира се, това се нуждае отъ сериозна провѣрка, което може да се направи само съ бой“.

И тѣй, споредъ това съобщение на К. III. А., турската армия се намираше на нѣколко километра, въ непосредствено съприкосновение съ I. и III. армии Поради това, разпореждането за днешно число си остана въ сила, независимо отъ изказаното мнение отъ К. III. армия, който по много признаци се виждаше, че нѣма вѣрно представление за положението на неприятеля.

За голѣмо съжаление и за 22. X. се направиха разпореждания при предположение, че неприятельтъ се намира на нѣколко километра отъ насъ, когато неговитѣ колони отдавна вече се намираха на пѣтъ за Четалджа. Осждително е, че никой отъ началнитѣ не е направилъ потрѣбнитѣ сондажи въ неприятелското разположение. Благодарение, прочее, на липсата по една разузнавателна служба, Щ. Д. А. прави разпореждането си, като взема за основа една фактивна обстановка.

Когато Н. Щ. Д. А. правеше разпореждането си за 22. X. той бѣше съ убеждението, че III и I армии сж въ непосредствени съседства съ турската армия, разположена на позицията указана отъ К. III. А.: Виза, Азбуа, Мюселимъ, Софуларъ, Мешели.

По косвенни пѣтища: отъ раненитѣ офицери и войници, отъ офицеритѣ за връзка и случайно дошли офицери въ Главната Квартира се бѣха получили доста обезпокоителни сведения, Отъ тѣхъ се знаеше за кризата на 16 и 17 тогo въ 5 п. дивизия, за кризата на 17 въ 4 п. дивизия и колебанията на К. III. армия презъ този день, когато се готвелъ даже

за отстъпление, като е билъ убеденъ, че сражението ще бжде изгубено. Отъ сжщитѣ се знаеше тѣй сжщо, че имаме много ранени и убити и че поради понесенитѣ голѣми загуби, въ нѣкои части моральтъ на войницитѣ е доста понизенъ. Освенъ това, отъ административнитѣ власти бѣхме уведомени, че пространството отъ Лозенградъ до Ямболъ е усѣяно съ ранени войници, които се връщатъ по роднитѣ си огнища.

Всички тѣзи побочни сведения, още по-вече, утвърдиха Щ. Д. А. въ мнѣнието, че нашата армия, преди да направи скокътъ си на изтокъ, трѣбва да попълни загубитѣ си и да се усили съ нѣколко прѣсни части.

Щ. Д. А., трѣбва да признаемъ тукъ откровено, считаеше опасно да ангажираме нашата действаща армия въ тѣснината между дветѣ морета, въ която липсваше какви годѣ по добри пѣтища и срѣдства за животъ, преди да пристигнатъ обозитѣ и да се уреди подвозътъ къмъ частитѣ. Лозунгътъ да се върви напредъ е прекрасенъ, но не трѣбва да се изпуска изъ внимание войнишкиятъ стомахъ и гърлото на животнитѣ. Въ това отношение III. армия бѣше поставена въ най-неблагоприятни условия, поради мѣстнитѣ условия, и неумѣнието да си организира добре тиловата служба.

По късно, когато К. III. А. навлѣзе въ тази тѣснина, тогачасъ почна да моли за помощъ, за да избѣгне гладната катастрофа.

Заради това, да се крѣщи да вървимъ напредъ и винаги напредъ е единъ маниеръ на привидна решителност на слова, но за извършването на дадени военни операции, не могатъ да се оставятъ безъ внимание извѣстни тактически и административни мѣроприятия, които осигуряватъ успѣха.

22 Октомврий (4. XI.)

Частитѣ отъ I. и III. армии презъ деньтъ останаха на сжщитѣ мѣста, които заемаха на 21. X.

Съ телеграма К. III. А. подъ № 1029, донесе, че въ боя при Соуджакъ е билъ заловенъ единъ турски офицеръ, у когото е намѣренъ единъ документъ, въ който, като се описва плачевното положение на войската отъ командира на III корпусъ Мухтаръ-паша до великиятъ везиръ, се казва, че турската армия трѣбва да се оттегли на Четалджа и че турското правителство трѣба да поиска интервенцията на великиятъ сили.

Това донесение се съзршваше така: „като предавамъ тая телеграма, пакъ повтарямъ да минемъ веднага въ настѣпление, за да не дадемъ възможностъ на противникътъ да се устрои.“

Отъ всички сведения, черпени отъ Европейскитѣ вестници, се виждаше, че турската армия, следъ боятъ на Люле-Бургазъ, Бунаръ-Хисаръ, се е оттеглила на Чаталджа.

З. Щ. Д. А. — К. III. А „Провѣрете съ рекогносцировочни отряди, дали противникътъ продължава да заема позицията Виза, Азбуа, Софуларъ, и полученитѣ сведения, утре, най-късно до 12 часа пл. пл., донесете. Рекогносцировочнитѣ отряди да не се ангажиратъ въ сериозенъ бой“.

23 Октомврий (5. XI.).

Презъ този день, въ 10 часа 10 м. пр. пладне, се получи въ Щ. Д. А. следното донесение отъ К. III. А.:

„Отъ сведенията добити отъ нашитѣ рекогносцировочни отряди, може да се направи следващото заключение: противникътъ е въ пълно отстъпване къмъ Чорлу, Сарай, при което по-голѣмата частъ отстъпва къмъ Чорлу, Сарай.“

„Предъ насъ на линията Виза—Татарларъ, Софуларъ, стоятъ слаби прикриващи части.“

„При отстъплението турцитѣ запалватъ турскитѣ и българскитѣ села съ видимо намѣрение да ни лишатъ отъ срѣдства за сѣществуване и подслонъ.“

„Отъ къмъ Мидия нѣмаме никакви извѣстия за противника макаръ, че дружината отъ Сергинъ е изпратила напредъ пехотна разузнавателна частъ.“

„Вчера времето бѣше добро и почвата се е оцѣдила; днесъ е облачно, но не вали.“

Въ 2 часа сл. пл. биде телеграфирана на армиитѣ директива подъ № 10 за действията на утрешното число.

Тази директива гласѣше:

„Неприятелската армия отстъпва къмъ Сарай — Чорлу.“

„1) III армия да настѣпи: а) въ района на Евренджикъ, Айваджикъ, Ахмедъ-бей, Бей-Бунаръ, Башагиръ-къой, включително, като достигне линията Каваджикъ. Едри-къой, Павлия, Ювалия. Синанлъ, Ахиръ-къой; б) задъ дѣсниятъ флангъ, въ втора линия, да държи, въ устѣпъ, 3 п. дивизия (две бригади) и 6 п. дивизия; в) при движението напредъ да се взематъ мѣрки за обезпечението на лѣвия флангъ къмъ Евренджикъ, Аяна и Пинекли и като се освѣтли, по най-надеженъ начинъ, посоката Мидия, и г) опълченскитѣ дружини и отрядътъ на Герджикова да се отправятъ за г. Мидия и го завзематъ“

„2) I. армия да настѣпи въ района Сатжкъой, Ахмедъ-бей, Ахиръ-къой, изключително и Люле-Бургазъ, разв. Кара-

щжранъ включително, като достигне линията Мешели, Каращжранъ.

„3) Конната дивизия, която се придава къмъ I. армия, да заеме ст. Муратли и да наблюдава въ посокитѣ къмъ Родосто, Чорлу,

„4) Целта на движението е дветѣ армии да търсятъ противникътъ и да го атакуватъ, гдето го срещнатъ.“

„Командуващиятъ III. армия да има предъ видъ: съ войскитѣ отъ втората линия да направи проривъ на неприятелскитѣ центъръ, като се старае да го отхвърли къмъ с. Странджа.“

„Заповѣдва се категорически щото въ време на операциятъ, да се държи постоянна връзка съ Щаба на армията.“

Като допълнение къмъ тази директива, биде дадено следващото разпореждане: Хасковскитѣ отрядъ отъ бдружици и 3 батареи е насоченъ за Люле-Бургазъ, гдето ще пристигне на 26 того и ще остане на разположението на командувашия I. армия.

Въ сѣщиятъ день се заповѣда, щото 20, 5, 7, 19. допълняюци дружини да се отправятъ за въ III. армия, за да попълнятъ загубитѣ въ полковетѣ.

И тъй отъ 13 октомври до 23 октомври, I. и III. армии настѣпиха срещу неприятеля и водиха упорити боеве на линията Люле-Бургазъ, Бунаръ-Хисаръ. За ржководството на тѣзи операции Щабътъ на армията срещаше голѣми мжчнотии, защото почти никога не бѣше запознатъ съ сжщинската обстановка на турската армия.

При всичкото настояване да вървимъ напредъ и да преследваме неприятелътъ, К. III. А, на два пжти изпусна случаятъ да постигне решителни резултати: на 11. X. и на 18. X, когато едно преследване на тактическото поле и изпращането на кавалерията по следитѣ на неприятеля, както това нѣколко пжти му се заповѣдва, щѣше да даде съвсемъ друга физиономия на операциятъ.

Ако К. III. А. бѣ изпълнилъ разпореждането на Щ. Д. А. то, нѣма съмнѣние, че резултатитѣ при Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургазъ, би били съвсемъ други и още тогава щѣше да се постигне окончателното разбиване на турската армия. Въ случаятъ, инициативата на К. III. А. бѣше насочена въ погрѣшна посока и въ противоречие съ основнитѣ идеи, които бѣха поставени въ директивитѣ на Щ. Д. А.

Не безъ известенъ интересъ е следващия разговоръ, който се състоя на 23. X., въ 10 часа вечерта, между Н. Щ. Д. А. и К. III. А.

Н. Щ. А. — Какви сведения има?

К. III. А. — Противникътъ при Гйозъ-тепе отстъпи.

Н. Щ. А. — Получихте ли директивата.

К. III. А. — Получихъ и направихъ разпорежданията си.

Н. Щ. А. — Предаде ли се тя на I. армия?

К. III. А. — И по конници и по апарата.

Н. Щ. А. — Какво стана съ турския десант въ Мидия?

К. III. А. Имахме сведения само, че дошълъ въ Иниада-Мидия параходъ съ храни, но следъ това се изгубилъ безъ да стовари нѣщо. Имамъ да направя тази просба: при даване директиви, моля недейте ни стеснява свободата на действие, съ обозначение коя дивизия где да отиде, защото често дивизиитѣ и тѣхнитѣ подкрепления не сж тамо, гдето сж били преди известно време, та могатъ да ставатъ голѣми недоразумения. Давайте ни само общата целъ, а азъ ще направя всичко възможно и ще подбера всички срѣдства за нейното постигане.

Н. Щ. Д. А. — Това се прави не съ целъ да се стесни вашата свобода на действие, а да се съгласуватъ действията на дветѣ армии, командуването на които не е обединено постоянно. Организацията на маршътъ се базира на положението, което дадохте днесъ. Ако нѣщо не съответствува на обстановката въ момента, когато правите разпорежданията си или въ течение на операцията, Вие може да направите тѣзи промѣни, които считате за целесъобразни. При всичко, че турцитѣ разгласяватъ, че отстъпватъ на Чаталджанската позиция, Вие при настъпването напредъ бждете предпазливи. Обърнете особено внимание на лѣвия Ви флангъ, гдето въ миналитѣ боеве турцитѣ насочвали главнитѣ си удари; не се увличайте много напредъ, до гдето не провѣрите положението на противника и не съзрѣе въ Васъ идеята за маневра.

При движението напредъ, вземайте въ съображение и службата въ тила, за да не се постави армията Ви въ затруднително положение. По отношение подвозътъ на храни и бойни припаси, по известни Вамъ причини, дрѣжте непременно ягка връзка съ генерала Кутинчева и взаимно си подпомагайте.

По сведенията отъ кавалерийския офицеръ, дѣното на р. Еркене било блатливо, а сама рѣката проходима въ нѣколко мѣста; върху това обстоятелство привлечете вниманието. Неприятелскитѣ части днесъ се забелезвали на лѣвия брѣгъ на р. Еркене. Къмъ Лозенградъ сж насочени още двете бригади отъ 9 п. дивизия, които сж дадени въ Ваше разпореждане.

Споредъ сведенията отъ София, турското правителство се обърнало къмъ Европейскитѣ сили за интервенция, за да спратъ Балканскитѣ държави. Австро-Унгария е предложила на турското правителство да направи официални постъпки. Въ Цариградъ има голѣмо вълнение и се боятъ отъ революция. Министъръ Сазоновъ е направилъ официално предложение на великитѣ сили за намѣсата имъ. Отъ Берлинъ

имаме сериозна подкрепа и официалнитѣ германски кржгове сж заявили, че тѣ сж съ победителя.

Македония почти цѣлата е въ ржцетѣ на съюзнитѣ армии. Нашитѣ отряди напредватъ къмъ Демиръ-Хисаръ, Сересъ; сърбитѣ къмъ Битоля, а гърцитѣ сж достигнали Кароферия и се движели къмъ Солунъ. Две наши дружини достигнали ст. Букъ и водятъ борба за моста.

Царвули сж пратени 49,000 чифта; направени сж всички усилия за снабдяването съ облекло; има поржчани много шинели и обувки, но кога ще стигнатъ? — ето капиталниятъ въпросъ. Азъ не давамъ мира нито една минута на Министерството на войната, но то постоянно ми все отговаря, че всичко е поржчано.

По сведенията отъ тила, тамъ не всичко е благополучно съ обозитѣ. Не могатъ ли да се взематъ мърки?

К. III. А. — Ще Ви отговоря последователно. Най-напредъ благодаря за новинитѣ. Интервенцията е интервенция, но намъ ни трѣбва една решителна победа тукъ именно, на главния театъръ, за да направимъ турцитѣ окончателно сговорчиви. Устройството на тиловата служба е моятъ сжщински кошмаръ, азъ губя за нея $\frac{3}{4}$ отъ енергията си и едвамъ сжществуваме удовлетворително“

Желанието на К. III. А. да се нанесе решителна победа бѣше и главниятъ обективъ на Щ. Д. А; но, какъ той организира тази победа, ние ще видимъ това на Чаталджа.

Г. Действията подъ Одринската крепостъ.

13 Октомврий (26. X.).

II Армия. *Разпореждане К. II. А.* Зап. II армия, № 9. „1). Една турска бригада съ артилерия и конница, около 5-6000 души, отстъпващи отъ Кърджали за Одринъ, тази нощъ ношува въ Ортакъой.

„2.: а) 8 п. дивизия, като се държи твърдо съ 2-а бригада и достатъчно артилерия на заетата линия Юрушъ, чиф. Колакли, съ останалитѣ части да премине на дѣсния брѣгъ на р. Арда и съ едната бригада да образува тегъ-де-понъ, на линията Кйормутъ, разв. чиф. Салтжкли и с. Самана, съ фронтъ къмъ Димотика, а съ другата да заеме линията с. Кйормутъ, с. Еникъой срещу южниятъ фронтъ на крепостъта.

„б) Конната бригада да достигне днесъ на лѣвия брѣгъ на р. Арда, при Кумарли, и, най-късно на 14 того

сутринта, да премине на дѣсния брѣгъ на сжцатарѣка, за да разузнава въ участъка с. Саманли, разв. чиф. Салтжкли, Ени кьой. Ениолу и Орта-кьой, Кжджали, Димотика и да разруши желѣзно-пжтната линия Димотика, Одринъ, предпочтително участъка Ениолу, Чанги. Въ поддръжка на конната бригада се назначава една п. дружина отъ с. Курткьой.

„в) Въ 9 п. дивизия, частитѣ да останатъ днесъ по мѣстата си. Да се произведе днесъ най-подробна рекогносцировка, за да се опредѣлятъ мѣстата на обсаднитѣ батареи, на дѣсния и средния участъкъ, а тъй сжщо да се изследватъ подстѣпитѣ къмъ линията на неприятелскитѣ укрепления, както и пунктоветѣ, които трѣбва да се заематъ за облекчаване по-нататъшното настѣпване къмъ отбранителната линия на противника.

„г) Хасковскиятъ отрядъ да продължи движението си къмъ Силбекюнъ, гдето да достигне днесъ вечеръта.

„д) Кжджалийскиятъ отрядъ да остане на мѣстото си и да продължава възложената му задача.“

„Вечеръта е било донесено въ Щ. Д. А. за положението: „частитѣ, къмъ 6 часа сл. пл., сж разположени така: 8 дивизия—3 бригада съ не с.с. арт. п. на линията Юрушъ, Куюнли, Сидерлии до р. Арда; гвардѣйскиятъ полкъ се присъедини къмъ конната бригада и ще ношуватъ въ с. Пазарлж. Родопскиятъ полкъ въ Балдъркьой, една дружина отъ Шейновския полкъ въ с. Сименли. Останалитѣ дружини, съ едно с. с. артилерийско отдѣление, въ с. Сименли; 2. бригада (12 и 23 полкове) съ две с. с. артил. отдѣления, на 2 клм. ю. и. отъ чиф. Бургуджикъ, която утре рано ще почне преминаването на дѣсния брѣгъ на р. Арда. На р. Арда сж построени два лежки моста и тая нощъ ще се строятъ два на понтони.

„Хасковскиятъ отрядъ, който днесъ трѣбваше да стигне при Бештепе, тази вечеръ ще ношува при Силбекюнъ и едва утре ще достигне на мѣстото си.

Конната бригада, задно съ Гвардѣйскиятъ полкъ, тази сутринъ премина р. Арда.

14 Октомврий (27. X.).

Съ директива подъ № 5, на II армия се заповѣдваше да блокира по тѣсно Одринската крепостъ и да действува къмъ Димотика.

З. II. А. № 10 — „а) Конната бригада да премине днесъ на дѣсния брѣгъ и да разузнава, като се стрѣми да разруши ж. п. линия Димотика — Одринъ.

„б) 9 п. дивизия да продължава да остава на заетитѣ мѣста, като премине съ частъ отъ силитѣ си на дѣсния брѣгъ на р. Арда и заеме опредѣленитѣ ѝ мѣста.

„в) 9 п. дивизия: бригадата оставена въ маневрени войски, заедно съ едно с.с. артилерийско отдѣление, днесъ 14. X. въ 6 часа пр. пл., да трѣгне за с. Акъ-Бунаръ, на лѣвия брѣгъ на р. Тунджа и влѣзе временно въ разпореждането на началника на 3 п. дивизия. Другитѣ бригади отъ дивизията да останатъ на мѣстата си.

„г) Хасковскиятъ отрядъ да достигне въ с. Бештепе.

„д) Кжджалийскиятъ отрядъ да остане при гр. Кжджали.

„е) *Началникътъ на артилерията, съвмѣстно съ началникътъ на обсадния паркъ, да произведатъ рекогносцировки, съ целъ да се опредѣлятъ мѣстата на обсаднитѣ батареи, по дѣсния брѣгъ и по лѣвия брѣгъ на р. Марица.*

Подчертаваме последното разпореждане, защото, преди още тази дата, Н. В. Главкомандуващиятъ, по външни внушения, насилваше Щ. Д. А. да атакува и превземе Одринската крепостъ. Подобна атака, безъ крепостна артилерия, би се свършила съ нечувана катастрофа, като се вземе въ внимание състоянието на крепостъта и общата стратегическа обстановка.

Вечеръта бѣше донесено въ Щаба на Армията, че 9 п. дивизия остава на мѣстата си и че продължава рекогносцировката на мѣстата за обсаднитѣ батареи; 8 п. дивизия завършила всичкитѣ си предвижвания; Хасковскиятъ отрядъ достигналъ с. Силбекюнъ; 11 п. сборна дивизия — една дружина въ Каджкьый, две дружини въ Мустафа-паша, две дружини въ Любимецъ и артилерията на пжтъ, между Харманлии и Мустафа-паша.

15 Октомврий (28. X.).

Съ директива, № 6 на II армия се предлагаше да изпълнява дадената ѝ директива на 14 того.

На с.-западниятъ и западниятъ фронтове, положението оставаше неизмѣнено. На дѣсния брѣгъ на р. Арда, срещу южния фронтъ на крепостъта сж били прехвърлени две бригади отъ 8 п. дивизия. Тамъ се намираще конната бригада на полковника Танева. Дветѣ бригади затвърдили положението си за операции къмъ крепостъта и къмъ Димотика. Отъ 9 п. дивизия е прехвърлена още една бригада на лѣвия брѣгъ на р. Тунджа за наблюдение на източния фронтъ на крепостъта —

на мѣстото на дветѣ бригади отъ 3 п. дивизия, които се при-
вличаха да коопериратъ съ I армия, по посока на Люле-Бур-
газъ. (Ист. Дн.)

16 Октомврий (29. X.).

Съ директива № 7, се заповѣдваше: II армия да про-
дължава изпълнението на задачата си, дадена съ директива
№ 6; Конната бригада да прекъсне желѣзопѣтното съобще-
ние между Одринъ и Димотика, безъ обаче, да разрушава
линията. Отъ 9 п. дивизия, къмъ 5 часа пр. пл., да се пре-
хвърли още една бригада по лѣвия брѣгъ на р. Тунджа и
да се довърши обложението на Одринската крепостъ до шосето
Одринъ — Хавса, за която целъ къмъ Армията се придаде
една бригада отъ 3 п. дивизия, като се снематъ дветѣ отъ
сѣщата дивизия отъ линията на облагането и се насочатъ
къмъ Люле-Бургазъ.

Въ свръзка съ боя при Люле-Бургазъ, турцитѣ бѣха
предприели днесъ излази по всички посоки изъ крепостъта.
Особенно енергично сж водени атакитѣ на северо—западния
и западния фронтове. По сведения, добити отъ аероплана,
който е хвърчалъ надъ Одринъ въ течение на 50 м, валаз-
китѣ сж предприети съ 18 табури; последнитѣ сж отблъснати
на всички точки. На източ. фронтъ, който трѣбваше да се заеме
отъ 9 п. дивизия, за да освободи дветѣ бригади отъ 3 п. ди-
визия за действие съвмѣстно съ своята армия, вследствие из-
лазитѣ изъ крепостъта е била задържана тукъ една бригада
отъ 3 п. дивизия и по посока на Люле-Бургазъ е заминала
само една бригада, която вечеръта на 16. X. е пристигнала
при с. Османлъж. (Ист. Дн.)

17 Октомврий. (30. X.).

Съ директива подъ № 8, на II. Армия се възлагаше да
обложе окончателно Одринската крепостъ.

Зап. II. армия. — „На повѣрената ми армия се въз-
лага пълното обложение на Одринската крепостъ.

„а) Секторътъ на обложението между дѣсния брѣгъ на р. Тунджа и лѣвия брѣгъ на р. Марица, подъ началството на началника на 11. п. дивизия, генералъ Велчева, да се заеме отъ 2. бригада на 9. п. дивизия, отъ частитѣ на 11. п. дивизия и отъ Хасковския отрядъ.

„б) Секторътъ между дѣсния брѣгъ на р. Марица и лѣвия брѣгъ на р. Арда (при Юрушъ) се възлага на 8. п. дивизия (генералъ Кирковъ).

„Мостоветѣ на р. Арда да се снематъ, следъ като
бригадата отъ 8. п. дивизия, която е на дѣсния брѣгъ

на Арда, премине на лѣвия брѣгъ и се разположи близо до р.
Марица, въ резервъ около Кадж-къой и Булдуръ-къой.

„в) Секторътъ по лѣвия брѣгъ на р. Тунджа отъ
Челме-къой, Акъ-Бунаръ, Кайпа, Караюсуфъ, Демеран-
лъж до Оглу-паша се възлага на 1. и 3. бригади отъ
9. п. дивизия, подъ началството на началника на сѣща-
та, генералъ Сиракова.

„г) Въ съставътъ на секторитѣ на генералитѣ Кир-
кова и Велчева влиза обсадната и гаубична артилерия,
която е назначена въ тия сектори.

„д) Конната бригада (полковникъ Таневъ) да остане
на дѣсния брѣгъ на р. Арда при Сименли, като продъл-
жава да разузнава за посокитѣ къмъ Одринъ, Димотика,
Ортакъой и по на западъ“.

Частитѣ на II. армия днесъ заематъ следващото поло-
жение: 2. п. бригада съ две с. с. арт. отдѣления се намира
на дѣсния брѣгъ на р. Арда, въ района на с. с. Сименли и
Самана. Другитѣ две бригади отъ 8. п. дивизия се намиратъ
между р. р. Арда и Марица; 3. п. бригада, съ едно с. с. арт.
отдѣление и една гаубична батарея — на линията Юрушъ,
Куонли, Седелли; 1. бригада, съ едно арт. отдѣление, въ
с. Еспетли.

Частитѣ отъ 9. п. дивизия се намиратъ: 1. бригада въ
Хаджи-къой, готова да премине на лѣвия брѣгъ на р. Тун-
джа. Нейното мѣсто, на участъка между р. Тунджа и висо-
чинитѣ на с. и. отъ Возгачъ (северенъ участъкъ), е заето отъ
11. сборна п. дивизия. Втора бригада заема западния участ-
къ — отъ с. Ахжръ-къой—Кемалъ до лѣвия брѣгъ на р.
Марица. Третата бригада, на лѣвия брѣгъ на р. Тунджа, заема
участъкътъ Челме-къой, Кайпа. Северо-западния участъкъ,
съ центръ с. Возгачъ, е заетъ отъ Хасковския отрядъ (2. п.
бригада отъ 2. п. дивизия, безъ две дружини).

Източниятъ фронтъ, на линията Кайпа, Оглу-паша, е на-
блюдаванъ отъ две бригади отъ 3. п. Балканска дивизия.

Презъ този день, турцитѣ не предприеха никакви активни
действия въ района на крепостъта. (Ист. Дн.)

18 Октомврий (31. X.).

Както е известно, на 16 октомврий, турцитѣ предприеха
енергични вилазки отъ крепостъта въ северо-западния и за-
падния фронтове. На западния фронтъ, между р. Арда и
р. Марица, сж участвували отъ турска страна 10. низамска ди-
визия и два полка отъ 11. п. дивизия, както части и отъ
други дивизии; на северо-западния фронтъ противникътъ
е предприелъ вилазката съ около две п. дивизии.

За разузнаване по посока на Димотика и за скъсване на съобщенията между Одринъ и този пунктъ е била насочена конната бригада на полковникъ Танева. Преследвайки поставената му целъ, на 18. X., къмъ 11 часа пр. пл., той е завързалъ бой предъ гр. Димотика съ редифски и низамски части и съ цѣлото население на този градъ. Боятъ се продължавалъ до 7 часа вечерята. Подпомогнатъ отъ две роты, той, най-после, завладѣва градътъ и разпръсналъ въоръженитѣ башибозуци. (Ист Дн.).

Положението на 19. X. е било сжщото, както и това на 18.

20 Октомврий (2. X.).

Презъ този день, въ 1 часа сл. пл., на Комадуващия II. армия е била дадена следващата заповѣдь.

„Положението при Бунаръ-Хисаръ изисква непременно щото всичкитѣ свободни войски да бждатъ изпратени. При това положение на работитѣ, никакви сериозни операции противъ Одринъ не трѣбва да се предприематъ. Вашата главна целъ трѣбва да бжде: съ войскитѣ си, подкрепени отъ обсадната артилерия, да задържите противника въ Одринската крепостъ. Н. Величество по най-категориченъ начинъ заповѣда:

„1) 2. бригада отъ 8 п. дивизия тази вечеръ да премине на лѣвиятъ брѣгъ на р. Марица и застане въ подрѣжка.

„2) 2. бригада отъ 9. п. дивизия презъ нощта да бжде смѣнена отъ сръбскитѣ полкове и да трѣгне утре, рано сутринята, за Лозенградъ.

„3) Хасковскиятъ отрядъ (полковникъ Дѣловъ) да се отпрати за Люле-Бургазъ, въ разположението на началника на I. армия.

„4) 2. бригада отъ 8. п. дивизия утре вечеръ да се превърли на лѣвия брѣгъ на р. Тунджа и да замѣсти 1. бригада отъ 9. п. дивизия, която, щомъ бжде замѣстена, да трѣгне съ щаба на дивизията за Лозенградъ.

„5) Щомъ пристигне сръбската дивизия и заеме участъкътъ си, 11. Сборна дивизия да премине на лѣвиятъ брѣгъ на р. Тунджа.

„6) *Понеже на линията Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургазъ се подготвява генерално сражение, отъ което ще зависи изходътъ на цѣлата кампания, Н. Величество очаква Вашитѣ бързи разпорѣждания за изпълнението на тази заповѣдь. Трѣбва да се употребятъ всички усилия, за да се подкрепи III. и I. армии, които трѣбва да дадатъ решителенъ отпоръ на неприятельтъ, който се събира на линията Виза—Муратлж.*

21 октомврий (3. XI.).

Вечерята, частитѣ отъ II. армия, които блокираха Одринската крепостъ сж разположени така:

1) На дѣсния брѣгъ на р. Арда се намира конната бригада на полковникъ Танева, поддържана отъ една дружина отъ 30 п. полкъ;

2) Между р. Арда и Марица се намиратъ две бригади отъ 8. п. дивизия; 3. п. бригада заема линията Юрушъ, чиф. Колаклж. Къмъ тѣзи бригади е придаденъ 8. не с. с. артилерил. полкъ (6 батареи), една гаубична батарея, три обсадни групи и две пионерни роты.

3) 1. бригада отъ 8 п. дивизия (10. и 30. п. полкове). две с. с. отдѣления и гвардейскиятъ коненъ полкъ (2 ескадрона) се намира въ с. Еспетли,

4) Понтонната дружина и мостовата полурота на II. армия, въ Карагачъ.

5) Щабътъ на дивизията въ Кадж-къой.

6) Между р. р. Тунджа и Марица частитѣ сж разположени така:

Отъ лѣвиятъ брѣгъ на р. Марица до Возгачъ заема сръбската Тимошка дивизия.

7) Источниятъ фронтъ на крепостта е заетъ както следва: отъ Етапъ-къой до Караюсуфъ заема 2. бригада отъ 8. п. дивизия. Отъ Караюсуфъ до Оглу-паша е разположена 3. бригада отъ 9. п. дивизия, съ едно с. с. артилерийско отдѣление; 1 бригада, съ едно с. с. отдѣление и две гаубични батареи, отъ височината 899 до височината източно отъ Оглу-паша.

11. сборна дивизия на старото сѣмѣсто. Кърджалийския отрядъ въ Кърджали, а Тимошката сръбска дивизия: 13. и 15. п. полкове въ Мустафа-паша.

22 октомврий (4. XI.).

Отъ К. II. А. е била издадена заповѣдь подъ № 18 за да се стѣгне още повече обложението на крепостта.

Положението на II. армия на 23. X. е било следващото: Конната бригада, съ една пехотна дружина, на дѣсниятъ брѣгъ на р. Тунджа при Семенлии.

Лейбъ-гвардейскиятъ коненъ полкъ ношува при Етапъ-къой, на лѣвия брѣгъ на р. Тунджа.

8. п. дивизия на западния секторъ, между дѣсни брѣгъ на р. Марица, лѣвиятъ брѣгъ на р. Арда, на линията: с. Юрушъ, разв. Коюнли, чиф. Колаклж. Щабътъ на дивизията въ с. Кадж-къой

Тимошката дивизия заема северо-западния секторъ, отъ лѣвиятъ брѣгъ на р. Марица на линията: с. Кемалъ, разв. Ка-

рабулу, Сарай, Акъ-Бунаръ. Щабътъ на дивизията въ с. Ахъръ-къой.

11. Сборна дивизия отъ Сарай, Акъ-Бунаръ до дѣсниятъ брѣгъ на р. Тунджа. Щабътъ на дивизията въ разв. Секюнъ.

По лѣвиятъ брѣгъ на р. Тунджа, на северниятъ и източниятъ сектори: 3. бригада отъ 9. п. дивизия на линията с. Енисий-къой, с. Куруджи-къой, с. Караюсуфъ; 2. сборна бригада отъ 8. дивизия на линията с. Демеранлъ, с. Оглу-паша.

Щабътъ на сектора въ с. Ортакчи.

Д. На Родопскиятъ и Македонскиятъ фронтове.

Родопски отрядъ.

На 14. октомврий е получено въ Щ. Д. А. следващето донесение:

„Нощесъ, 21. п. полкъ, съ придаденитѣ му допълняющи части и доброволческата чета, е заелъ линията кота 1522, южно отъ Пашмаклъ, кота 1250, кота 1311, височината южно отъ кота 800; 4. рота отъ 6. п. погранична дружина е заела линията с. Давудъ-къой, с. Долащъръ. Противникътъ, следъ незначително съпротивление, отстъпилъ съ около 1 табуръ редовна войска и 7 планински орждия по посока на Паласъ; около 2000 редифи, въоръжени и въ форменно облѣкло, сж се разпръснали по селата си.

Отъ 3 бригада 7. п. Рилска дивизия се получи сведения, че противникътъ при северния изходъ на Кръсенското дефиле е отстъпилъ“

„Началникътъ на 2 п. дивизия решилъ: утре 3. бригада да настѣпи и да достигне линията в. Джебелъ, с. Буково, с. Ковачевица; 9. п. полкъ да настѣпи по лѣтя Дьовленъ, Неврокопъ и да достигне линията с. Кочанъ, с. Сатовица.

„На командира на 1. бригада да провѣри основно силата и разположението на противника предъ себе си и проучи възможността за разрушаването желѣзопътния мостъ при станция Букъ, който се намира на 25 — 30 км. предъ него. (14. X. № 978).

На 15. X. (28. X.) Родопскиятъ отрядъ съ 3. п. бригада действува по посока на р. Места. Къмъ сжщия пунктъ е насоченъ 9. п. полкъ, който на 14. X. е достигналъ до с. Ба-

долинъ; 21. п. полкъ е достигналъ на линията на с. с. Пашмаклъ, Райково, Читакъ.

Отъ 15 — 18. X. частитѣ отъ 3 п. бригада сж напреднали отъ Разлога до Неврокопъ, който билъ заетъ безъ бой на 18. Движението на частитѣ за артилерията и коларскиятъ обозъ отъ Банско до Неврокопъ е било много трудно, поради липса на добъръ пѣтъ.

На 19. X. Родопскиятъ отрядъ е групиралъ по голѣмата частъ отъ силитѣ си (3. п. бригада и 9. п. полкъ) и е можалъ вече да предприеме по енергично настѣпване, за което е било донесено, че споредъ добититѣ сведения неприятелътъ е заемалъ съ малки части единъ върхъ на 3 кл. северно отъ Либяхово и проходътъ Барилъ. Нашата 7. п. дивизия действува по долината на р. Струма и съ 3. п. бригада е достигнала до Мелникъ.

Вечерята, 3. бригада отъ Р. О. въ Неврокопъ, настѣпила презъ Зърнево за Сересъ. Въ сжщиятъ день 21. п. полкъ се спусналъ отъ Пашмаклъ за ст. Букъ, гдето се завързалъ бой, но до сега резултати неизвестни.

На 21. XI. (2. X.) Р. О. е напредналъ до с. Зърнево, безъ да срещне противникъ. Било, обаче, получено донесение, че неприятелски сили настѣпватъ отъ Драма къмъ с. Плевня и Просѣченъ.

На 21. X. движението на отряда продължило на югъ. Вечерята той пристигналъ до южниятъ изходъ на дефилето Гюреджикъ, Просѣченъ, гдето се и разположилъ.

Положението на отряда вчера е било следващото: 1) две дружини отъ 27. п. полкъ, съ две планински батареи, къмъ Бабинъ-върхъ и Бозъ-планина; другитѣ две дружини, съ две планински батареи, по пѣтя отъ Банско за с. Брѣзница.

2) 9. и 39. п., съ 5 планински и 3 полски батареи, въ дефилето между Гюреджикъ и Просѣченъ.

Боятъ при Просѣченъ. На разсъмване на 22. X. (4. XI.) се почналъ боятъ при Просѣченъ. Турцитѣ заемали с. Просѣченъ съ около 3—4 табура пехота и башибузукъ и съ артилерия. Противъ него настѣпилъ 9 п. полкъ съ две батареи; но противникътъ отстъпилъ къмъ Драма и Сересъ. Нашиятѣ части настѣпили къмъ Драма и кжсно следъ пладне се почнало престрелка. Поради настѣпването на нощта атаката противъ неприятеля се отложила за следващия день.

На 23. X. (5 XI.), на разсъмване, се почнала атаката на неприятеля, който заемаше позиция при Драма, но той показалъ слабо съпротивление и отстъпилъ къмъ Букъ и Кавала.

На 24. X. (6. XI.) Р. О. настѣпилъ отъ Просѣченъ къмъ Алистратикъ, съ целъ да атакува противника, който споредъ сведенията на мѣстнитѣ жители, заемалъ позиция на линията Скрижево, Алистратикъ. Вечерята отрядътъ достигналъ лини-

ята Мандилево, Драгево, кръчмата при Анджиста. Било получено сведение, че Зилихово било заето отъ слаби неприятелски части.

7. п. Рилска дивизия.

На 13. X. (26. X) е била изпратена отъ Щ. Д. А. следващата заповѣдъ :

„Повече отъ изпратенитѣ къмъ Кочане 3 полка, да не изпращате, тъй като сж необходими сили за действие противъ турскитѣ войски, които се съсрѣдоточаватъ къмъ Сересъ, а освенъ това съгласно съглашението съ генералъ Путника, зоната за операциитѣ на сръбската армия се простира до р. Струма“.

14. X. (27. XI). — Следъ заемаването на гр. Кочане, преднитѣ части на 1. бригада на 7. п. дивизия сж настѣпили по шосето за Щипъ. Турцитѣ отстъпватъ въ паническо бѣгство, отъ два дни 3. бригада отъ сжщата дивизия води бой за овладяването на Кръсенското дефиле, Фронталната ѝ атака е била комбинирана съ две флангови колони отъ Родопския отрядъ, въ съставъ по една дружина и една планинска батарея, и насочени: първата презъ Предѣла, а втората презъ Кръсенското дефиле.

Днесъ дефилето било заето окончателно, а нашитѣ войски заематъ линията Пехчево, моста Сали-ага.

15. X. (28. X.). — Днесъ 7. п. дивизия е съсрѣдоточена: а) 1. п. бригада, съ две полски артил. отдѣления, една планинска батарея и една рота пионери, въ гр. Кочане; б) 22. п. полкъ, съ три планински батареи и единъ ескадронъ, по линията Пехчево, Ченгене-Калеси; в) 14. п. полкъ, съ три полски и две планински батареи, при Царево-село и г) 3. п. бригада и единъ ескадронъ е достигналъ с. Градешница.

16. X. (29. X.). — 1. п. бригада е заела Щипъ; 2. и 3. сж останали на заетитѣ мѣста.

На 18. X. (31. X.) на началника на 7. п. Рилска дивизия е била дадена следващата директива отъ Щ. Д. А.: „Следъ завземането на Струмица, оставете сръбския полкъ да заеме града и Кастрино кале, за да обезпечи и прикрие операционната посока Струмица, Гевгели. Съ останалитѣ сили настѣпете къмъ Петричъ, Кале-чифликъ до р. Струма, гдето да се съедините съ 3. бригада, която трѣбва да заеме Мелникъ и да разпространи действията си на югъ, къмъ Рупелския проходъ. Решителни действия къмъ Демиръ-Хисаръ ще предприемете, когато съберете всичкитѣ си сили на северъ отъ Рупелския проходъ, за което ще послѣдва друга директива. Генералъ Ковачевъ презъ Неврокопъ ще кооперира съ Ввсъ“.

19. X. (1. XI.) — Днесъ първи пътъ се яви въпросътъ за заемаването на г. Солунъ, поради политически съображения,

по-рано отъ насъ, преди да сж достигнали гръцкитѣ войски тамъ, които вече се приближаваха къмъ последния градъ. Помощникътъ на главнокомандующия, генералъ Савовъ, въ съгласие съ председателя на Народното Събрание г. Данева, подаде следващата телеграма до началника на 7. п. дивизия: „Осигурете си дѣсниятъ флангъ, като заемате още днесъ г. Струмица, Съ останалитѣ си войски и с. с. планинска артилерия се насочете енергично къмъ Демиръ-Хисаръ, който утре, въ 6 ч. сл. пл., да бжде завзетъ. Съ генералъ Ковачева, който напредва къмъ Сересъ, влѣзте въ свръзка утре вечеръ за съвмѣстно действие“.

Началникътъ на дивизията е направилъ следащитѣ разпореждания :

„1) 3. п. бригада да настѣпи днесъ и да заеме Рупелския проходъ; тамъ да се укрепи и да чака 2. бригада, съ която, утре, съвмѣстно да заематъ Демиръ-Хисаръ.

„2) Като се заеме Струмица, 1. бригада съ 14. п. полкъ и едно полско с. с. артил. отдѣление, безъ никакво спирание да продължи настѣпването си къмъ Дойранъ. Желателно е, утре въ 6 часа вечерта, да се достигне р. Козлу-дере. Целта е да се достигне по скоро Солунъ и да се изпреварятъ гръцитѣ тамъ; 3. п. бригада, следъ завземането на Д.-Хисаръ, ще се насочи къмъ Солунъ и ще състави втори ешелонъ, задъ 1. и 2. бригади; 22. п. полкъ да върви безспирно къмъ Петричъ, за да съдействува за заемаването Рупелъ и Д.-Хисаръ“.

Въ допълнение на по-раншната директива е било съобщено: Движението на югъ, къмъ Д.-Хисаръ и Сересъ, да се съобразява съ силитѣ на турцитѣ и тѣхното разположение. Съ това разпореждане Н. Щ. Д. А. считаше необходимо да допълни първото, което произхождаше изключително отъ политически съображения, безъ да се взема въ внимание военната обстановка въ момента.

21. X. (3. XI.). — 3. бригада отъ дивизията, настѣпвайки по долината на р. Струма, е завързала бой на северъ отъ Рупелския проходъ. По сведенията, тамъ се намирала една турска дивизия. Къмъ сжщия пунктъ е насочена и 2. бригада: 22. п. полкъ отъ Пехчево за Петричъ, а 14. п. полкъ отъ Берово за Петричъ; 1. бригада съ 14. п. сръбски полкъ настѣпва отъ Щипъ презъ Радовишъ за Струмица, гдето, споредъ полученитѣ сведения, имало турски войски.

22. X. (4. XI.). — На този день, вечерта, положението на 7. п. дивизия е било: 1. бригада разположена около гр. Струмица; 2. бригада: колоната на полковникъ Чнлингирова (3 др. отъ 14. п. полкъ и една планинска батарея) въ с. с.

Старчево и Ширбаново; 22. п. полкъ въ Д.-Хисаръ; 3. п. бригада на изтокъ отъ Демиръ-Хисаръ.

23. X. (5. XI.). — За този день, началника на 7. п. Рилска дивизия е направилъ следващитъ разпореждания: 3. п. бригада да настъпи за Солунъ, гдето да пристигне на 26 того; 22. полкъ да настъпи за Бунарджа, гдето ще се съедини на 26. X. съ 14. полкъ; 2. бригада, ако може ошеднесъ, да се прехвърли презъ планината за Долни Порой. Посока на движението Кукушъ, а по-нататъкъ Солунъ; 1. бригада да следва по пътя за Дойранъ, и отъ тамъ за Солунъ. Сръбскиятъ полкъ да остане при Кастрино.

Вечерята положението е следващото: 1. бригада и 3 дружини отъ 26 п. полкъ, 1. дружина отъ 14 п. сръбски полкъ и 2 планински батареи заели Кузлудере; 13 п. полкъ на изтокъ, а 14 п. полкъ на западъ отъ Струмица. Днесъ е имало бой при Демиръ-Хисаръ за завладяването му.

Е. Стратегическиятъ маршъ къмъ Чаталджа.

24 октомврий (6. XI.).

Съ движението на армията напредъ — къмъ Чаталджа, тя щѣше да се ангажира на една пресѣчена и закрыта мѣстность, лишена отъ добри съобщения и въ такъвъ сезонъ, когато проливнитъ дъждове бѣха направили сществующитъ селски пътища почти непроходими, особено за артилерията и коларскитъ обози.

Съ удѣлжаването на комуникационната ни линия, снабдяването на армията още повече се затрудняваше, тъй като всички подвози ставаха съ обикновени волски коли. Предъ видъ на това, проектираше се щото комуникационната линия за I. и III. армии да се премѣсти на югъ отъ Одринъ и по желѣзницата Кулели-Бургасъ, Люле-Бургасъ; но, това за сега бѣше невъзможно, тъй като облаганието на крепостта отъ югъ не бѣше още завършено.

Презъ този день, III. армия е настъпила напредъ и вечерята е заела линията Каваджикъ, Егри-къой, Ювалия, Сипанлия, Агжръ-къой.

I. армия е достигнала височинитъ южно отъ Агжръ-къой, кота 61.9, южно отъ Мисини и кота 52.6.

Конната дивизия заема ст. Муратлъ, като разузнава за района: Родосто, Ерикли и Чорлу.

25 октомврий (7. XI.). — За движението на този день се издаде директива подъ № 11, съ която се заповѣдваше: I. армия да достигне р. Чорлу; III. армия линията Кара-тепе.

Вели-Меше, а конната дивизия да продължава разузнаването си въ района гр. Родосто, Ерекли, Сахпасъ

Направи се разпореждане: Хасковскиятъ отрядъ да заеме за отбрана Айроболъ, Родосто и Ерегли.

Заповѣда се: една конна бригада, подъ командата на полковникъ Селабашева, да очисти отъ башибузуци района на изтокъ и западъ отъ линията: Ени-къой, Баба-Ески, Айроболъ. Въ негово разпореждане се даваха и гарнизонитъ въ пунктоветъ Баба-Ески, Мандра, Люле-Бургасъ, които бѣха съставени отъ нѣколко опълченски дружини.

26 октомврий (8. XI.). — Съ директива подъ № 12 се заповѣдваше: I. армия да достигне линията Кинекли, Куртолмушъ; III. армия — Бейджиларъ, Странджа, а конната дивизия да наблюдава посокитъ чиф. Папазли, Евренли, Родосто, като завземе последнитъ два пункта.

27 октомврий (9. XI.).

Презъ този день, Щ. Д. А. заповѣда щото частитъ отъ армиитъ да останатъ на заетитъ мѣста, като си притеглятъ обозитъ и устройтъ. Началницитъ на артилерията да донесатъ най-късно утре, до 7 часа сутринята, за състоянието на бойнитъ припаси въ частитъ, като имъ се внуши, че тази заповѣдъ се вече потретва и че въ случай на замълчаване и утре, ще бждатъ телеграфически отрешени отъ длъжностъ. Много естествено, грижата на Щ. Д. А. беше основателна, защото преди да бѣхме се ангажирали противъ Чаталджанската укрепена линия, бойнитъ припаси на настъпващитъ армии трѣбваше да бждатъ въ пълнитъ си комплектъ.

Сщевременно се съобщаваше, че на Хасковскиятъ отрядъ е дадено назначение да охранява тилтъ на армиитъ отъ къмъ Мраморното-море, като се оставятъ две роти и две картечници въ Айроболъ, 3¹/₂ дружини, съ две батареи въ Родосто, две дружини и една батарея въ Ерекли, а останалитъ три батареи да се присъединятъ къмъ I. армия.

28 октомврий (10. XI.).

За този день се издаде директива подъ № 13. Споредъ нея: I. армия, къмъ която се придава 6. п. дивизия, трѣбваше да достигне до линията Ялажда, Синекли; III. армия Синекли, Куршумъ-дере, а конната дивизия да задържа Родосто и Ерикли до пристигането на частитъ отъ Хасковскиятъ отрядъ, като наблюдава Ялажда и Силиврия и изпрати самостоятелни разезди къмъ Чаталджа и Арнауткъой.

Съ приближаването на армията къмъ Чаталджанската позиция, Щ. Д. А. считаше за нужно да даде на командува-

щитѣ сжщитѣ нѣкакви сведения за тази позиция. Нашитѣ мирновременни работи въ Щаба на Армията не бѣха се докоснали сериозно до Чаталджанската позиция и мѣстносттата предѣ нея, защото въ това време не се подозираше даже, че нашата армия, при сжществуващитѣ условия, ще може да достигне подѣ стениѣ на Цариградѣ. Заради това се заимствуваха тѣзи сведения отѣ сборника на рекогносцировки на руския генераленѣ щабѣ и се съобщиха следното:

„Чаталджанската позиция има 21 укрепления, свързани помежду си съ стрѣлковни окопи и взаимно се поддържатѣ. Най-важниятѣ пунктѣ е гдето шосето пресича Чаталджанската позиция. Тамѣ има два реда силни укрепления. Поддържането на укрепленията лошо; устройството имѣ не отговаря на съвременнитѣ искания: профилитѣ и блиндажитѣ слаби. Въобще, укрепленията били стари и много запуснати, постройкитѣ недовършени. Предназначени сж 300 орждия отѣ 15 — 9 см., но едва 100 орждия отговарятѣ на модернитѣ искания. Предполага се, че частѣ отѣ орждията сж употребени за други цели. Между фортоветѣ има телефонни съобщения.

Въпреки горнитѣ недостатѣци, Чаталджа се явява отбранителна линия която по-лесно може да се завладѣе съ нощна атака“.

На 27. X. се поискаха сведения отѣ командуващитѣ армиитѣ за състоянието на бойнитѣ и хранителнитѣ припаси. Получиха се удовлетворителни отговори; но, на 28. X. К. III. А., въ допълнение, донесе, че по направенитѣ по-точни справки продоволствието било недостатъчно осигурено, тѣй като носимия и возимѣ запасѣ е зачекнатѣ и сега съ трудѣ се получавало дневната дажба чрезѣ дивизионния транспортѣ.

Съ навлизането въ Чаталджанската тѣснаина, между дветѣ морета, и грознитѣ пѣтища, които поради дъждоветѣ се бѣха обърнали на блата, снабдяването на армията ставаше още по-затруднително, особено за III. армия, която се движеше по една пресѣчена и гориста мѣстность, лишена даже отѣ единѣ какъвъ годѣ добѣръ коларски пѣтъ. Положението на III. армия, въ това отношение, се рисува отѣ следващата телеграма на К. III. армия.

(Съобщава се, че желѣзницата Лозенградѣ, Баба-Ески, Чорлу, Черкезѣ къой е исправна, но мостѣтъ при ст. Муратлѣ хвърленѣ и поправката изисквала 4—5 дена) . . .

„Между туй, за насѣ е насжщно необходимо да можемѣ да използваме тази линия частѣ по-скоро, защото рискуваме инакъ да компроментираме продоволствието на III. армия въ основитѣ му. Подвозѣтъ на хлѣбѣ отѣ Лозенградѣ е почти невъзможно. Волскитѣ кола

ще правятѣ този пѣтъ до сегашното наше разположение за цѣли 5 дена. Остава едно, да се пренесатѣ разходнитѣ магазини и хлѣбопочението частѣ по-скоро напредѣ. Но и возението на брашно, на 4 — 5 переходи отѣ Лозенградѣ, не е лесна задача. Затова азѣ разчитамѣ на желѣзницата и моля да се направи всичко възможно за нейното по-скорошно поправяне. Тукѣ на всѣкъде се намира по-малко жито, но по нѣманието на воденици, то е почти безполезно. Не може ли да ни услужва съ воденици I. армия отѣ Чорлу и Родосто. Районѣтъ, въ който оперира III. армия, може да се характеризира съ отсѣствието на колко годѣ сносни пѣтища. Ще се движимѣ сега твърде бавно.“ № 1149.

Нарисованата съ такива краски картина произведе въ Щаба Д. А. твърде голѣмо безпокойство и, затова той се тури на работа за да облекчи въ това отношение сждбата на III. армия. Отѣ направенитѣ издирвания се установи, че за устройството на тила на тази армия е билѣ оставенѣ въ Лозенградѣ полковникѣ Ивановѣ, който лишенѣ отѣ каквато и да било инструкции, стоеше зашемаденѣ отѣ предстоящата му работа, за която му липсваха умение и сржчность. Въ Лозенградѣ стоеха неизползувани стотина хиляди хлѣбове и други хранителни припаси небутирани. Предѣ видѣ на това печално положение на тила на III армия, Н. Щ. Д. А. влѣзе въ ролята на армейски интендантѣ и се залови съ организацията на подвоза.

Относително използването на желѣзнопѣтната линия Лозенградѣ—Чаталджа за подвозѣ, Щ. Д. А., още на 23. X. съ движението войскитѣ напредѣ, взема нужнитѣ мѣрки за да съкрати комуникационната линия на армиитѣ.

Въ сжщия денѣ, отѣ К. III. А. се получи и следващата телеграма:

„По сведения въ Чорлу I. армия е намѣрила около 600,000 клм. сѣно. Понеже фуражѣтъ въ запасѣ на III. армия е вече привѣршенѣ, а съ сѣно конетѣ не сж хранени отѣ 15 денонощия, вследствие на което вече започватѣ да боледуватѣ отѣ сърцебиене, моля да ни се даде поне половината отѣ това сѣно. № 1148.

Това неудовлетворително състояние прехраната на III. армия се длѣжеше изключително на неумѣнието и малката грижа да се организира тила на армията, още отѣ самото начало на войната, тѣй като К. III. А. изключително бѣ погълнато отѣ военитѣ операции и винаги се стрѣмеше напредѣ, въ бойнитѣ линии на армията си, безѣ да даде съответствената важность на снабдителната служба и устройството на тила. Тази едностранчива дейность постави III армия, при

приближаването ѝ къмъ Чаталджа, въ твърде тежко положение, като претърпя нѣколко остри кризи за прехраната си, когато редомъ движещата се I. армия, умѣеше да удовлетвори насжщнитѣ си нужди, съ мѣстни срѣдства.

27 Октомврий (11. X.). — За този день, съ директива подъ № 14, се заповѣдваше на армиитѣ да продължатъ движението си:

I. армия да достигне линията Инджесъ, Албасанъ, Инджекьой; III. армия—Тарфа, Калфа-кьой, Акаланъ, Инджесъ, а конната дивизия да остане въ Яладжа, до ново разпореждане. Отъ К. III. А. се получи следващото донесение:

„Днесъ, въ изпълнение на директивата, 3. и 4. п. дивизии настѣпватъ, за да заематъ линията Тарфа, Калфа-кьой, Акаланъ и височинитѣ 5 клм. източно отъ с. Кабакча-кьой. Другитѣ дивизии получиха заповѣдь: 5 п. дивизия да изпрати артилерията си, за да се слѣе онази на 3 п. дивизия, а пехотнитѣ части оставатъ въ мое разпореждане на гребена, гдето е Анастасиевата стена, и днесъ ще се окопаятъ тамъ сопидно. *Искамъ да имамъ една ягка упора задъ гърба си, преди да пристѣпимъ къмъ атаката на неприятелската силна позиция.*

„9 п. дивизия днесъ се движи отъ Сарай за Еникьой, гдето и ще достигне едва довечера. Утре ще я насоча за Тюркъ-бей, гдето ще състави втора линия задъ 4 п. дивизия, и за сега сжщо ще остане въ мое разпореждане. Понеже въ нашитѣ бждещи действия нѣма мѣсто за маневриране, *то азъ съмъ въ намѣрение да извадя цялата артилерия напредъ* и да опаша съ 300 орджия неприятелската позиция отъ с. Тарфа и по меридиана право на югъ до с. Уклалж. *Само следъ като инсталирамъ тази грамадна батарея, ще премина къмъ решителни действия.* За всичко това ще ми сж потрѣбни 2—3 дни. По сведения, долината на р. Карасу, източно отъ Чаталджа, била много блатиста и трудно проходима, за това добре би било въ понататъшнитѣ си действия, I. армия да вземе полу-налѣво и да бжде готова да поддържа моятъ дѣсенъ флангъ. Пжтищата сж извънредно мжчни и преходитѣ отъ 10—15 клм. могатъ да се считатъ форсирани. Само ме безпокои въпросътъ съ извършване на продоволствието и съ евакуацията на раненитѣ, които несъмнено ще бждатъ твърде много. Надеждата е на станцията Черкезъ-кьой. За това, още веднажъ, моля да се направятъ крайни усилия за поправката на линията, за да можемъ да се опрема на тая станция. (№1160).

Този планъ на действие на Командуващия III армия въ Щ. Д. А. го считаха много преждевременъ и оригиналенъ, тъй като бѣше още рано да се предрѣшава въпросътъ за атаката на Чаталджанската укрепена линия, преди да сме се приближили до нея и да сме събрали нужнитѣ сведения, — за укрепената линия и нейното разположение, за неприятелскитѣ войски и за подстѣпитѣ къмъ самата позиция. Събирането на всичката артилерия въ „една грамадна батарея“ и лишаването на 5 п. дивизия отъ артилерийскитѣ ѝ полкове, бѣ единъ новъ начинъ за действие, който предоставяше много оластности и противоречеше на установената тактика за действието на тритѣ рода оржжия. Щабътъ на Д. А. взе за сведение въпроснитѣ разсжждения, като мислѣше да ги видоизмѣни, когато действително настане момента за действие противъ Чаталджанската укрепена позиция.

На сжщия день, ком. III. армия донесе, че конскиятъ съставъ въ армията му, особно на артилерийскитѣ части, вследствие дългитѣ и изнурителни походи, загубитѣ въ боеветѣ и нередовното хранене е значително намалелъ, и иска попълване отъ 1000 коня, *иначе ще бжде принуденъ да имболизира нѣкои батареи, както съ една вече било направено това.*

На командуващитѣ I. и III. армии се съобщи, че отъ полученитѣ сведения се установява, че Абдулахъ паша е билъ смѣненъ отъ Дели Фуадъ-паша, а Махмудъ Мухтаръ-паша билъ назначенъ да командва дѣсното крило на Чаталджанската позиция. Армията била много деморализирана; липсвало храна и бойни припаси. Санитарна служба почти нѣмало. Назимъ-паша отъ Башчеишъ-кьой ржководелъ укрепяването на Чаталджа, което ставало на бързо. За въоръжаването на позицията вземали орджия отъ разенъ калибъръ и отъ кждето попаднело, даже и отъ флота. Бързо превозвали подкрепления, които отивали главно за попълване на загубитѣ. Въ Цариградъ пристигнали редифскитѣ дивизии Самсунъ, Трапезунтъ и Смирна.

30 Октомврий (12. XI.).

Съ директива за този день, подъ № 15, се заповѣдваше:

„1. Частитѣ отъ армията да останатъ на мѣстата си, за да се устроятъ и попълнятъ обозитѣ имъ.

„2. Да изпратятъ напредъ рекогносцировочни отряди, които да влѣзатъ въ непосредствено съприкосновение съ противника и разузнаятъ за Чаталджанската позиция, безъ да се ангажиратъ въ сериозенъ бой.

„3. Началницитѣ на частитѣ да произведатъ рекогносцировка на подлежащата мѣстность и да избератъ мѣста за познции на артилерията и пехотата.

„4. При определянето на пунктовете за крайни точки на позицията, да се има предъ видъ вѣроятността за действие на турския флотъ отъ къмъ фланговетъ“.

Презъ този день се получиха отъ I. и III. армии донесения, че се появила холера въ частитъ отъ армията. Това известие бѣше като гръмъ отъ ясно небе за Главната Квартира, защото появяването на тази епидемия можеше да се отрази вредно върху вървежа на военнитъ действия и да измѣни, даже, хода на войната, толкова по-вече, че нашата санитарна служба, поради мирновременната си организация, се намираще въ съвсемъ неудовлетворително състояние. Липсваха нужнитъ медикаменти, медицински персоналъ и съответна организация за борба противъ тази страшна болестъ, която можеше да съкруши духътъ на нашия войникъ и да внесе деморализация въ редоветъ на армията.

Още сѣщиятъ день Н. Щ. А. доложи на Н. В. Главнокомандуваниятъ, който остана поразенъ отъ появяването на холерата. Той незабавно телеграфираха на министъръ-председателя, за да се отпуснатъ нужнитъ сръдства за борба съ болестта и да се извика единъ специалистъ отъ Виена.

Предварително се направиха всичкитъ възможни разпореждания за ограничаването на епидемията.

Отъ командувания III. армия се получи следващата телеграма :

„Положението съ прехранването на войскитъ и добитъка става отъ день на день по-ужасно. 3. п. дивизия пристигна съ свършено истощени запаси. Въ сѣщото състояние пристигна и 9. п. дивизия. Има части, които не сж получили хлѣбъ по 2—3 дни и се хранятъ само съ месо; това почна да се отразява силно за здравето на войницитъ.“

Мѣстнитъ сръдства сж нищожни, главно защото нѣма воденици. Подвозтъ невъзможенъ, поради малкото количество кола и лошитъ пѣтища и голѣмитъ разстояния. На моитъ и на тилото ми управление многочисленни просби до главното тилово управление за подвозъ на брашно и фуражъ и за увеличаването на превозочнитъ сръдства, то, тилото управление, намира за добре да мълчи и не ни отговаря нищо. Това мълчание приемаме до сега за знакъ, че просбитъ ни сж чути, но се оказва обратното. Моля вземете героически мѣрки да се ускори подвоза, защото иначе ще доведемъ армията до степенъ да не бжде годна за работа и то сега, когато сме предъ лицето на неприятеля, предъ най-трудната задача. Ще ни помогне, може би, I. армия съ запаситъ си, взети по станциитъ въ Чорлу и Родосто. Моля за това и Вашето най-широко съдействие“.

Това положение на нѣщата за III. армия, не можеше да не настѣпи, когато командувания тази армия, при стремелжътъ напредъ, не обръщаше внимание на тилътъ си и нѣмаше ясна идея за важността на неговата организация. Когато Щ. Д. А., следъ боеветъ при Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургазъ, бѣше спрѣлъ армиитъ да си починатъ, да се снабдятъ и организиратъ тилътъ си, генералъ Димитриевъ постоянно, при всѣко донесение, добавяше „да бързае да вървимъ напредъ, за да не дадемъ възможностъ на неприятеля да се опомни“, като не обръщаше погледътъ си назадъ, къмъ тилътъ на армията. Всѣка армия, преди да настѣпи, трѣбва да се погрижи да организира тилътъ си, иначе се подготвя „гладна катастрофа“, каквато сега настѣпваше и за III. армия.

Ж. Атаката на Чаталджанската позиция

Съ приближаването на армиитъ къмъ Чаталджа, въпросътъ за атаката на Чаталджанската позиция, се поставяше на дневенъ редъ. Тази позиция представя една тѣснина, прикрита отъ фланговетъ си съ две морета. Следъ руско-турската война, Чаталджанскитъ височини бѣха укрепени отъ два реда полувременни фортове; но, следъ това, укрепленията бѣха напуснати и, въ началото на Балканската война, Чаталджанската укрепена позиция бѣше запуснѣла. Предъ фронта на позицията има две рѣчни долини, които образуватъ единъ видъ предни ровове на позицията, презъ които текатъ две рѣкички малки по размѣръ, но блатисти и дълбоки, затова съставятъ едно първо препятствие за приближаване къмъ укрепленията. Мѣстността предъ дѣсниятъ флангъ е закрыта и пресѣчена, а предъ лѣвия открита и позволява далеченъ обстрелъ. Най-сгодни подстѣпи, при атаката на тази позиция, има срещу нейния дѣсенъ флангъ, особено между с. с. Лазаръ-къой и Ени-къой, гдето мѣстността образува единъ видъ като мостъ между двата масива, по дветѣ страни на р. Карасу.

Предъ видъ на тѣзи свойства на Чаталджанската позиция и на предположението, че турцитъ сж я укрепили и въоръжили следъ почването на войната, Щ. Д. А. мислеше, че на нашата армия предстои атаката на една силна и организирана позиция, въоръжена съ тежка артилерия, т. е. една трудна задача, особено предъ видъ на това, че ние разполагаме съ малко тежка артилерия, която трѣбваше да подкрепи действията на нашата полска армия и, която, въ това време, бѣше групирана около Одринъ за съдействие при атаката на крепостта.

Понеже по фланговетъ на тази позиция не можеха да се насочатъ никакви действия, заради това Щ. Д. А., счита-

ше че единствения начинъ за действие бѣ: да се пробие нѣкой пунктъ отъ фронта на тази позиция, а като такъвъ, като най-благоприятенъ, се показваше посоката на форта Ташларъ баиръ, къмъ която водеше най-благоприятния подстъпъ между с. с. Лозаръ-къой и Ени-къой, гдето имаше възможностъ да се приближи пехотата, безъ особни загуби, да се съсредоточи тукъ тѣжката артилерия, каквато имаше на лице и да се произведе артилерийскиятъ ударъ въ пункта на решителната атака.

Предъ видъ на това, Щ. Д. А. си рисуваше така начинътъ за действие противъ Чаталджанската дивизия: съ III. армия да се произведе главниятъ ударъ, а съ I армия да се атакува фронта на лѣвото крило, съ целъ да се приковатъ тукъ неприятелскиятъ войски. Действията на III. армия да се поддържа съ наличната гаубична артилерия и легкото обсадно отдѣление отъ три 15 см. батареи, които, отъ северния фронтъ подъ Одринъ, бѣха насочени къмъ Чаталджа. За подготовката на атаката се считащо, че сж необходими нѣколко дни, а самата атака да се извърши тогава, когато нашата артилерия добие надмощие въ пункта на решителния ударъ. Следователно, предстоящата атака трѣбваше да се води систематически, съ затвърдяване на пехотнитѣ части на заетитѣ позиции и съ приближаването на артилерията на разстоянието на действителния огънь, за да влѣзе въ решителна борба за надмощие съ неприятелската артилерия. Поради това, атаката на Чаталджанската позиция се подѣляше на два периода: подготвителенъ и решителенъ. Трайността на тѣзи периоди зависѣше отъ развитието на военнитѣ действия и отъ условията да се подготви и изпълни съответственно атаката на Чаталджанската позиция. По този начинъ, Щ. Д. А. считаще, че действията срещу Чаталджанската позиция ще бждатъ бавни и продължителни, ако се изключаше възможността за една атака съ жива сила.

Съ директива подъ № 16 отъ 31. X. се заповѣдваше:

1) армиитѣ да организиратъ позициитѣ си на заетитѣ отъ тѣхъ мѣста, които щѣха да послужатъ като база за преминаването въ атака срещу Чаталджанската позиция.

2). Временно командуването на дветѣ армии се възлагаше на командувачия III. армия.

Съ директива № 17 се заповѣдваше: отъ 1 ноемврий частитѣ отъ армиитѣ да се затвърдятъ на заетитѣ мѣста, като продължаватъ мѣрките за подготвянето атаката на Чаталджанската позиция.

На 1 ноемврий сутринта бѣще направено разпореждане да се започне борбата противъ Чаталджанската позиция, като се почне подготовката съ артилерийски огънь.

Въ сжщото време се получи донесение отъ Командувачия съединенитѣ армии, съ което молеше да се отложи ата-

ката на Чаталджанската позиция съ 2—3 дни, понеже войскитѣ не сж били още готови.

Съ телеграма отъ 1. X. № 1345, командувачия съединенитѣ армии съобщаваше:

„Вчера и днесъ се произведеха нѣкои разузнавания на неприятелското разположение. Резюме: противникътъ, по-видимому, не разполага съ крепостна артилерия и повече е стрелялъ съ полски орждия. Сведения, събрани отъ мѣстното българско население, потвърдяватъ това обстоятелство. Старитѣ имъ укрепления били всички земляни отъ нетвърде голѣмъ профилъ. Отъ нѣколко дена сж увеличавани съ редъ окопи въ една и две линии, съединени съ фланкирани входи за съобщения. Армията имъ, по нѣкои сведения, достигала до 150 хиляди души, но българското население твърди единодушно, че нѣма повече отъ 100 хиляди души. Войницитѣ били лошаво облѣчени, лошаво хранени и, въобще, не дисциплинирани. Въ тѣхъ имало много лазове, следователно, това сж новодошли войски отъ IX., X. и XI армейски корпуси.

„Войскитѣ отъ съединенитѣ армии сж разположени така:

3 п. дивизия на изтокъ и югъ отъ с. Тарфа. Въ дѣсно отъ нея, по гребена право на югъ, 3 клм. източно отъ Калфа-къой, върви 4 п. дивизия, която утре смѣнява 9 п. дивизия. Дѣсниятъ флангъ на тази дивизия заема височинитѣ, които сж 1—2 клм. западно отъ с. Чанакчи и Кестеникъ. Крайниятъ дѣсенъ флангъ на тази дивизия ще излѣзе тази вечеръ на височинитѣ между с. с. Езетинъ и Уклали — 2 километра западно отъ Кестенишката рѣка. Артилерията на III армия все не е още инсталирана. Тази работа ще ни отнеме още утре, а може би и други день, при всичко че се прилагатъ за това неимоверни усилия. На I. армия заповѣдахъ утрѣ да излѣзе на линията Езетинъ, чиф. Мертеникъ. Тя ще атакува въ бждаще форта Накашъ-къой, Башчеишъ-къой. Ще наблюдава и охранява участъка, южно отъ това село, до морето. Артилерията на I. Армия сжщо ще се нуждае отъ два дена за изходното си положение. *По този начинъ, решителнитѣ действия не ще могатъ да се почнатъ по-рано отъ 3 или 4 ноемврий*. За атаката дветѣ армии ще съсредоточатъ около 400 орждия“.

На 1. XI. (14. XI.) отъ командувачия съединенитѣ армии се получиха още следващитѣ донесения:

„Рекогносцировочнитѣ действия у насъ се почнаха

още вчера, като имаше срещи съ малки неприятелски партии. Сериозни, обаче, действия ние още не сме въ състояние да почнемъ днесъ, защото поради извънредно лошитѣ пѣтища още и половината артилерия не е могла да заеме мѣстата си въ бойната линия.

Това може да стане едва следъ 2 — 3 дена, тъй като на мѣсте става това нужно да се прокарватъ нови пѣтища. Освенъ това, 9. п. дивизия едвамъ днесъ пристига въ Кюрдкѡй и въ едно силно изтощено състояние. Сжщо сж страшно изморени 3. и 4. п. дивизии, поради което началницитѣ на дивизиитѣ ходатайствуватъ най-настойтелно да имъ се даде два дена почивка и азъ имъ дадохъ, защото съ уморени войници и коне се опасявамъ да влѣзна въ сериозенъ бой. Необходимо е и да се дочака хлѣбътъ, за да се гарантираме съ храната презъ времето на боя. Поради всичкитѣ тѣзи мотиви, азъ моля днесъ и утре да не завързваме сериозна борба, за да не изложимъ армията да бжде бита по части и да не компрометираме тѣсната връзка, която трѣбва да сжществува тежду артилерийскитѣ и пехотнитѣ бой. Въ тази смисълъ съмъ разпоредилъ още снощи“ (№ 1231).

Презъ този день, при гара Чаталджа бѣше се явилъ капитана отъ генералниятъ щабъ Мустафа ефенди, който отъ името на турскитѣ главнокомандующъ Назимъ паша, дошълъ да третира въпросътъ за примирие; но повърнатъ отъ началникътъ на 1. п. дивизия, безъ да се доложи въ Ш. Д. А. Тази постѣпка отъ страна на турцитѣ бѣше следствие отъ постѣпката на Великитѣ сили за интервенция предъ българското правителство и по молбата на Турция, която считаше че тя е окончателно съкрушена.

Отъ щаба на I. армия презъ този день се бѣха полчили следващитѣ сведения:

„Въ залива на Бюкѡ-Чекмедже се намиратъ два крейсера и 4 канонерки.

Отъ мѣстнитѣ жители се узнало, че въ турскитѣ укрепления били докарани орждия, тѣлата на които били влачени отъ около 3 чифта волове. Освенъ това, било стоварено голѣмо количество бодливъ тель.

Отъ офицера за връзка при 1. дивизия се узна, че с. Езетинъ, предъ фронта на 6. п. дивизия, било изоставено тази сутринъ отъ турцитѣ.

Отъ началника на 1. п. дивизия, че по разпита на мѣстни жители, рововетѣ на старитѣ укрепления били разширочени и изчистени, а по показанията на дезертѡритѣ, около близкитѣ укрепления не били правени никакви землени работи.

Отъ началника на 6. п. дивизия: двама артилерийски дезертѡри (християни) отъ 9. полкъ казвали, че въ единъ редутъ, до разположението на тѣхния полкъ, имало две орждия система Монтенъ, че тѣ обиколили 15 редуги, въ които забелѣзали само 15 орждия; въ нѣкои укрепления имало по две орждия, а въ нѣкои нищо“.

„Отъ намѣренитѣ бележки въ книгата и отъ разговоритѣ съ английския кореспондентъ на Лондонската телеграфна агенция, Енгелсъ Хамилтонъ, който преди 4 дни е напусналъ турската армия и хванатъ отъ нашитѣ войски, се установява следващото:

Източната армия се командувала отъ Назимъ-паша и се подѣляла: на I. армия — Ахмедъ Абуку-паша, състояща отъ I., II. и III. арм. корпуси и една конна дивизия, подъ началството на Салихъ-паша; II. армия — Махмудъ Мухтаръ-паша, IV., XVII. и XVIII. корпуси и една конна дивизия (началникъ Ибрахимъ-бей).

За останалитѣ два корпуса — XXIII. и XXIV. нищо незнае; навѣрно тѣ сж маневрирующии войски около С. Стефано, гдето имало обширни биваци, както твърди единъ мѣстенъ жителъ грѣкъ.

Численниятъ съставъ на Чаталджанската армия, предполага около 150 хиляди души — голѣма по число, лоша по качество, готова да се хвърли въ безумно бѣгство, при първа несполука.

Укрепленията били всички землени и стари, запустѣли. Сега ги подновяватъ и предъ укрепленията строели окопи“.

Съ заповѣдъ по съединенитѣ армии подъ № 3, се заповѣдваше:

„1-о. На 1. ноемврий, частитѣ отъ армиитѣ да се затвърдятъ на заетитѣ позиции, като продължаватъ окопаването, за да създадатъ солидна опора; освенъ това, да се даде почивка на войскитѣ.

„2-о. Преднята бригада отъ 9. п. дивизия да се премѣсти въ с. Акаланъ, гдето да служи за опора на преднитѣ части отъ 4. п. дивизия.

„3-о. 2. бригада отъ 4. п. дивизия да остане при Кабакча-кѡй, въ разпореджането на командувация съединенитѣ армии.

Решението за атаката на Чаталджанската позиция

На 1. X. (14. X.), Н. В. Главнокомандуваниятъ, кжде 11 часа пр. пл. пристигна въ Лозенградъ, гдето се бѣше настинала Главната Квартира. Къмъ 12 часа му се представиха на

докладъ: помощникътъ на главнокомандуващия и началникътъ щаба на армията.

Следъ направения докладъ отъ Началникъ Щ. на Армията, Н. В. изказа желание да се атакува още сега Чаталджанската позиция; но, Н. Щ. А. помоли да се отложи тази атака още за нѣколко дни, за да се съсрѣдоточатъ всичкитѣ войски и да пристигнатъ обсаднитѣ батареи. Освенъ това, да се даде възможностъ на войскитѣ да починатъ, следъ мжчителнитѣ маршове до Чаталджа; да се събератъ сведения за развитието на холерната епидемия и за състоянието на духътъ въ войскитѣ, и да се подтѣгнатъ обозитѣ, за да се гарантира снабдяването на частитѣ съ храна и бойни припаси.

Следъ обстойно обсъждане на въпросътъ, биде взето следващото решение: Помощникътъ на Главнокомандуващиятъ, началникътъ на оперативното отдѣление, полковникъ Нерѣзовъ и замѣстникътъ на началника на артилерията, полковникъ Найденовъ, да заминатъ утре, 2. X., за Чаталджа и като събератъ тамъ командущитѣ армиитѣ и началницитѣ на дивизиитѣ, да узнаятъ за положението на войскитѣ, за размѣре на холерната епидемия и следъ това, незабавно, да се върнатъ въ Лозенградъ, гдето повторно ще се вземе окончателно решение за атаката на Чаталджанската позиция. Предъ видъ на неудовлетворителното ржководство на боеветѣ около Бунаръ-Хисаръ и Люле-Бургазъ и убеждението, че генералъ Димитриевъ не ще може да организира атаката на една укрепена позиция, като се взе въ внимание неговътъ начинъ за атаката на Шуменската крепостъ, въ голѣмитѣ маневри презъ есенята на 1912 г., бѣше възприета отъ Главната Квартира идеята, щото атаката на Чаталджанската позиция да се поведе лично отъ Н. Щ. Д. А., който, за тази целъ, трѣбваше да отиде на Чаталджа и да поеме командването на съединенитѣ армии.

2. Ноемврий (15. X.). — Помощникътъ на Главнокомандущия и придружаващитѣ го рано сутринята заминаха за Чаталджа.

Презъ този день командущиятъ съединенитѣ армии е отдалъ заповѣдъ подъ № 5.

„По събранитѣ сведения, които се нуждаятъ отъ потвърждение, противникътъ разполага съ една импровизирана армия отъ 80—100000 души, съ 100—150 полски орждия, съ които и заема Чаталджанската укрепена позиция. Укрепленията на тази последната сж отъ чисто полски профилъ, отдавна запуснати и едва сега се поправятъ. Около укрепленията имало окопи въ единъ и два яруса, по подобие на ония, които видѣхме при Бунаръ-Хисаръ и Люле-Бургазъ. Въ Черното и Мраморното море

крейсероватъ, около нашитѣ флангове, два крейсера съ целъ демонстративна.

„Нашитѣ две армии заематъ линията отъ с. Тарфа презъ с. с. Калфа-къой, Уклали, Чаталджа до Мертеникъ. Фланговетѣ ни сж осигурени съ специални изпратени части въ Мидия, Подима, Орманли и Сербейли отъ една страна и Родосто, Ерекли, Силиврия и Арнаутъ-къой отъ друга.

„Утре, съединенитѣ армии ще продължатъ работата по заемането и затвърдяването на нашитѣ изходни пунктове, за което:

„1. III. армия да заеме окончателно артилерийската си позиция отъ с. Тарфа, право по гребена на югъ и 1—1½ км. западно отъ с. с. Ени-къой, Чанакче, Кестеникъ, като се завърши дѣсниятъ флангъ на височината, на 1 км. северно отъ с. Езетинъ. Тази позиция ще се прикрие солидно отъ една прикривающа позиция (?!), съгласно даденитѣ на началницитѣ на 3., 4. и 9. п. дивизии указания.

„2. Предната бригада отъ 4. п. дивизия утре, преди разсъмване, ще бжде смѣнена отъ цѣлата 9. п. дивизия. Събранитѣ части отъ 4. п. дивизия, безъ артилерията, да се разположатъ въ втора линия, въ района на с. с. Калфа-къой, Акаланъ и Кабакча, като за сега оставатъ въ мое разпореждане.

„3. 5. п. дивизия, безъ 1 бригада и съ 2 с. с. батареи, ще се разположи около с. с. Чифликъ-къой и Софасъ, и сжщо ще остане въ мое разпореждае. Началникътъ на дивизията, обаче, се задължава, при поискване да даде поддръжка една отъ бригадитѣ си на началника на 3. п. дивизия.

„4. I. армия да се постарее утре да излѣзе на линията Езетинъ, чифл. Мертеникъ, като се инсталира тука по възможностъ, всичката артилерия. На тази армия се придаватъ 2 не с. с. гаубични батареи и една не с. с. планинска.

„5. Утре, армиитѣ нѣма да се втѣгатъ за решителни действия“.

Споредъ телеграмитѣ на К. С. А., къмъ 2. XI. въ III армия е имало заболѣли отъ холера 566 души, умрѣли 128 и заболѣли отъ гастроентеритъ 7726 души, или всичко 8292 челоуѣка.

3 Ноемврий (16. XI.)

За този день Ком. Съединенитѣ Армии е за повѣдалъ: „утре 3. XI., частитѣ отъ армиитѣ да продължа-

ватъ да се упоаватъ на указанитѣ мѣста.“

Вечеръта къмъ 5 часа, въ Щ. Д. А. се получи препись отъ следващата директива по съединенитѣ армии:

„За утрешното число, 4 ноемврий, Н. В. Главнокомандуващиятъ заповѣда: съединенитѣ армии да минатъ въ настѣпление и да атакуватъ противника на Чаталджанската позиция.“

Помошникъ на Главнокомандуващия,
генералъ-лейтенантъ Саввовъ.

Следъ получаването на тази телеграма, Началника Щаба на Д. А. остана очуденъ и поиска да се яви на докладъ при Н. В. Главнокомандуващиятъ, за да отклони тази атака, която бѣше преждевременна; обаче, Царьтъ не благоволи да го приеме, следъ като го задържа въ резиденцията си до 10 часа вечеръта. Отъ всичко вече ставаше явно, че атаката е предрѣшена по съветътъ на генерала Саввова, който бързаше да се прояви съ нѣкоя голѣма сполука, за да застане на чело на армията. Тази мисль не му даваше спокойствие още отъ самото начало на войната.

Положението на съединенитѣ армии къмъ това число бѣше следващото:

Отъ брѣга на Мраморното море (Арнауткьой) до с. Езетинъ, включително, бѣше разположена *I. армия*, въ съставъ 48 дружини, 120 орждия и 21 ескадрона. При това, дѣсниятъ флангъ се заемаше отъ *I* п. дивизия до гр. Чаталджа; отъ последния пунктъ до с. Езетинъ, включително, се намираще *б* п. дивизия, а *10* п. дивизия бѣше разположена въ втора линия, като маневрирущи войски, въ околноститѣ на Албанъ, Кадж-кьой.

III армия — отъ Езетинъ до Еникьой бѣше разположена така: въ *I* линия *9* п. дивизия (*1* и *2* п. бригади). Влѣво отъ нея, по гребена презъ с. Калфакьой до с. Тарфа, заемаше позиция *3* п. дивизия, въ съставъ *3* бригади. Около Джелепъ-кьой и Орманли, на крайния лѣвъ флагъ, се е разположилъ *2* п. полкъ съ две планински и една полска батареи. Въ бойната линия на *III* армия, бѣше излѣзла на позиция артилерията на *3*, *4*, *5*, и *9* п. дивизии, при което къмъ *9* п. дивизия е била придадени артилерията на *4* п. дивизия, а къмъ *3*. — оная на *5* п. дивизия.

Една бригада отъ *4* п. дивизия и две отъ *5* п. дивизия се намираща въ втора линия, като армейски резервъ на *III* армия. При това, *4* п. дивизия се е групирала около с. Акаланъ, а *5* п. дивизия при с. Софасъ.

Съставътъ на *III* армия е билъ следващия: 84 дружини, 288 орждия (въ това число 24 гаубици и 12 планински орж-

дия). А всичко, въ съединенитѣ армии е имало 132 дружини, 408 орждия и 21 ескадрона.

Заповедьта за атаката на Чаталджанската позиция трѣбва да се счита прибързана и преждевременна, понеже Съединенитѣ Армии не бѣха успѣли да заематъ още опредѣленитѣ имъ мѣста: *9* и *5* п. дивизия, въ това време, още се намираща въ движение, а артилерията на *III* армия не бѣше успѣла да заеме сгодни позиции, за да поддържа съ успѣхъ атаката на своята пехота.

Изборътъ на този денъ за атаката на тази укрепена позиция не се оправдаваше съ нищо, защото положението на неприятеля не бѣ уяснено, нито пъкъ имаше нѣкакви по-положителни сведения за състоянието на Чаталджанската позиция, благодаренне на това, че не бѣха предприети редъ рекогносцировки, които да дадатъ възможностъ на Командуващиятъ Съединенитѣ Армии да си даде една по-ясна представа за силитѣ на противника, за свойствата на самата позиция, за естеството на нейнитѣ укрепления и за тѣхното въоръжение.

Споредъ нашето разбиране, атаката на Чаталджанската позиция се предприемаше безъ нуждната и сериозна подготовка, при всичко че предстоеше да се атакува една заблаговременно укрепена позиция. Въмѣсто атака, на *4* октомврий тактическата доктрина изискваше: да се произведатъ усиленни рекогносцировки по цѣлия фронтъ; да се направятъ на нѣколко мѣста сондажи въ неприятелското разположение; да се настани пехотата и артилерията на такива разстояния, отъ гдето може да се предприематъ решителни действия; да се разузнае основателно мѣстността и подстъпитѣ къмъ неприятелската позиция, особено въ пунктътъ на решителниятъ ударъ. За подобна подготовка на атаката бѣха необходими още *2--3* дни, за да може Командуващиятъ Съединенитѣ Армии да вземе едно свободно и целесъобразно решение, споредъ сложившата се обстановка на бойното поле.

Че извършенитѣ до *3* *XI* рекогносцировки не сж дали нужнитѣ сведения за неприятелътъ, това се вижда отъ заповѣдта на К. С. А. подъ № *6*, въ която се казва: *Сведенията за противникътъ оставатъ сжщитъ, съ добавка, че съсредоточената срещу насъ артилерия била въ твърде ограничено количество и състои отъ най-разнообразни стари и нови системи*“.

На Съединенитѣ Армии предстоеше, прочее, да атакуватъ една позиция, която явно личеше, че бѣ отново усилена въ фортификационно отношение и въоръжена съ тежка артилерия. Погрѣшно бѣше, следователно, мнението на генералъ Димитриева, че на Чаталджанската позиция липсвало елементитѣ на укрепена позиция и нѣмало тежка артилерия. И наистина, ако вмѣсто решителната атака на *4* *XI* би се про-

извели усилените рекогносцировки срещу тази позиция, тя още в същия ден щеше да се установи, че Съединителната Армия ще имат работа с една организирана позиция и отбранявана с достатъчно полска и крепостна артилерия. Възможно е случай, решителната атака щеше да се предприеме при пълно познание на условията.

Възможно е, че в този ден, от К. С. А. се получи донесение, че в 3. п. дивизия е имало заболели от холера 2610 души, умрели 177, болни от гастроентерит, с съмнение за холера, 1908, или всичко 4528 души болни.

4 Ноемврий (17. XI.),

За атаката на Чаталджанската позиция през този ден, К. С. А. беше отдал следващата заповед, под № 6:

1). *I. армия* да атакува пространството между Башчеиш-кьой и редута Санджак-тепе включително, като се старее с левия си фланг да разкъса неприятелския център, около Хадем-кьой.

За постигане на последната цел 10 п. дивизия да се насочи въздушно задъ 6.

Конната дивизия, с всичките си сили, да се съсредоточи около с. Авренъ.

2). *III. армия* ще атакува от укреплението Курдъ-дере, включително, до езерото Деркосъ; 9 п. дивизия — от Курдъ-дере до линията укрепление 7—Яйсоренъ; 3. п. дивизия участва въ въздушно от 9. п. дивизия до езерото Деркосъ; 5. п. дивизия да се съсредоточи въ Софасъ, въ разпореданието на К. С. А.

Останалите две бригади от 4. п. Преславска дивизия да се съсредоточат на левия бряг на р. Аркъ, между с. с. Субатчу и Акаланъ, за да поддържат дясното крило на III. армия, по разпореданието на К. С. А.

Атаката се почнала въ 5 часа сутринята, въ тъмно, за да се избегнат загубите от неприятелския огън, както се казва въ заповедта на К. С. А.

Въ 8 часа сл. пл. въ Щ. Д. А. се получи следващото донесение от К. С. А.:

„Тази вечер боята се завърши с удовлетворителен успех за нашите по цѣлата линия. III. армия заема изходно положение за утре. Противникът се държи строго пасивно и не открие никакви активни намѣрения. Флотата му през цѣлия ден стреляше и по двата фланга, но безрезултатно. *Потвърди се въ боя отсъствието на тежка артилерия.* № 1305.

Същата вечер се получи донесение, че I. армия, въ края на сражението, е достигнала по левия бряг на реката, която протича източно от с. Езетинъ.

5 ноемврий (18. XI.).

Към 1 часа и 40 м. сл. пл., се получи следващото донесение от К. С. А.

„По видимому, турците разполагат с превъзходни сили. Някои от завладените техни позиции сполучиха да отнемат обратно. *Моля разпореданието да ми се изпратят подкрепления, отъ гдето намѣрите за възможно.* № 1315.

Тази телеграма смути Щ. Д. А., особено Н. В. Главномандуващият, който, с нетърпение, този ден очакваше превземането на Чаталджанската позиция.

Вечерята въ 11 часа и 20 м. сл. п., от същия се получи и тава донесение:

„Споредъ вчерашните и днешните боеве редовете ни сж силно разреждени. Маса войници изгубили духътъ напущатъ редовете, подъ предлогъ на действителна и привидна болест. Туй е най-голямото ни зло. Няма да бъде преувеличено, ако считаме, че отъ строя сж излъзли 50% убити, ранени и болни. У останалите въ строя войници и офицери отъ запаса духътъ е силно пониженъ. *Опасявамъ се поради това, че няма да бъдатъ въ състояние да се удържатъ малко много продължително време, ако противникътъ мине въ настѣпване.* Даже, ако не бъдатъ атакувани, болѣстта ще ни разложи въ най-късо време окончателно, особено следъ настѣпилите отъ вчера влаги и студове. *Моля поради това да се намѣри най-скоро някакъвъ изходъ отъ това положение*“ № 1333.

Въ 11 часа и 50 м. сл. пл., се получи и следващото донесение, адресирано до генералъ Савова:

Тази вечер телеграфирахъ на Щ. Д. А. за положението. *Необходимо е да се направи всичко възможно за едно примирие и за снемане арията отъ позицията, тъй като духътъ е падналъ до крайност, поради страшно увеличаващата се болѣзненост. Положението считамъ за безнадежно щомъ не можемъ да извадимъ здрави и пресни войски.* № 1336.

По поводъ на тѣзи донесения, Н. Щ. Д. А. изпрати до К. С. А. следващитѣ заповеди :

„Подкрепления не могатъ да Ви се пратятъ, защото други войски нѣма. Комбинирайте усилията си съ I. армия. Водете борбата систематически и безъ бързания. Види се, че не сте въ връзка съ I. армия, защото генералъ Кутинчевъ иска отъ щабътъ сведения за положението на III. армия. Нѣмате ли офицери за връзка между дветѣ армии? № 920.

„Негово Величество заповѣда : да вземете всички мѣрки да се затвърдятъ на позициитѣ I. и III. армии и да не предприемате атаки на неприятелскитѣ позиции. Ще употребите всички средства и усилия да се държите упорно на позициитѣ и да отблъснете възможнитѣ неприятелски атаки. Положението на I, армия трѣбва да се съобрази съ това на III. армия, Вие трѣбва да си служите и съ дветѣ армии, за да водите операциитѣ. Трѣбва да се използва въ широки размѣри артилерията, която по своята численостъ, представя една колосална сила. № 929.

Генералъ Саввовъ, на 5. X. сл. пладне, се завърна умърлушенъ отъ Чаталджа и въ продължение на цѣла недѣля не биде приетъ отъ Царьтъ, понеже той бѣше му се разсърдилъ за несполучливата атака. Като го запитахъ, защо, безъ мое съгласие и въпрѣки приетото по-рано решение, е заповѣдалъ атаката на Чаталджанската позиция, той ми отговори: че Командуващиятъ Съединенитѣ Армии го увѣрилъ, че сполуката е гарантирана съ 80% и затова тѣ решили, съвмѣстно, да атакуватъ неприятелятъ на 4. X. Отъ близки дворцови хора, обаче, бѣхъ уведоменъ че Царьтъ и генералъ Саввовъ били предварително взели такова решение; но, съ условие, да не ме уведомяватъ.

Причинитѣ за нашата несполучлива атака сж очевидни: неправилно организиране на настѣпването и на атаката, и липса на маневриране. Подробноститѣ за тактическото действие на частитѣ свидетелствуватъ за отсъствието на каквото и да било тактическо изкуство.

Военното изкуство, въ дадениятъ случай, изискваше тази операция да се раздѣли на два периода: *настѣпателенъ* — за приближаване къмъ неприятелската позиция и *решителенъ*, когато, следъ съответната подготовка на атаката съ артилерийски огънь, трѣбаше да се нанесе решителниятъ ударъ на избраниятъ пунктъ за атака. На 4. и 5. XI. бѣха грубо нарушени тактическитѣ принципи за действие противъ укрепенитѣ позиции, за което заплатихме скжло съ нашата несполучлива атака, която тъй зле се отрази както въ военно, така и въ политическо отношение. Следъ нашата несполука на Чаталджа, войната взема съвсемъ новъ обратъ и пороци въ турцитѣ желание, да се организиратъ за ново съпротивление.

Следъ боеветѣ на Чаталджа.

Въ 10 часа и 15 м. пр. пл. на 6. X., се получи следващата телеграма отъ К. С. А.

„Сега се разяснява отъ полученитѣ донесения, че дветѣ бригади отъ 3 п. дивизия иматъ загуби срѣдно около 60%, отъ които по-вечето сж напуснали редоветѣ по болестъ. Сравнително малки сж загубитѣ на 4. и 5. дивизии; но и тѣ сж голѣми. *По добититѣ съ бой сведения указва се, че нѣкои отъ укрепленията на противника били усилены съ разни изкуственни препятствия и имали солидна временна профилъ. За атаката имъ, следователно, съ полски средства не би могло да става и дума, особено при условието, че фланговетѣ на позицията се поддържатъ отъ броненосенъ флотъ, който стреля отъ 10—12 км.* Заповѣдалъ съмъ да се продължава укрепяването на първоначалната наша позиция по меридиана, който минава презъ с. Тарфа на югъ отъ с. Езетинъ, ст. Чаталджа и Папасъ-Бургазъ. Опасявамъ се, обаче, поради много слабиятъ и изморенъ съставъ на частитѣ, ако противникътъ разполага съ прѣсни сили, да не би да ни прекъсне нѣкъде.

„За отстъпване сжщо не трѣбва да става дума, защото пжтищата въ тила сж такива, че едно отстъпване, подъ най-малкия натискъ на противника, би било обрнатото въ катастрофа. Ще се държа до крайностъ, *но моля вземете мѣрки за да ни поддържите солидно и, то въ най-кжсо време, за да се излъзе отъ това положение по дипломатически редъ.* Ако настѣпи студено време, при днешната болестъ, частитѣ на дивизиитѣ ще се разтопятъ окончателно“.

Въ отговоръ на тази телеграма Щ. Д. А. е изпратилъ следващото съобщение: „направена е постѣпка за сключване на примирие и миръ, което искатъ и самитѣ турци. Преговоритѣ за примирие сж почнати и ще се свършатъ, вѣроятно, въ 2—3 дни“. Заповѣдваше се сжщевременно, да се взематъ най-енергични мѣрки, за да се задържатъ на позицията, като за тази целъ не се пожали артилерията, която съ огънятъ си трѣба да убие всѣко желание у противникътъ да ни атакува. Всѣка слабостъ отъ наша страна може да го насърди и да повлияе за неприемането условията на примирието и да унищожи всичкиятъ нашъ успѣхъ. Съ това заедно се съобщаваше, че се прави всичко възможно за да се изпратятъ подкрепления (телеграма № 887).

По частни сведения, по донесения отъ I. армия, е било узнато, че тѣзи дни въ Галиполи сж били стоварени 15000 турски войници отъ Мала-Азия, съ назначение да действу-

ватъ въ северна посока. Това съобщение показва ясно на каква опасност се излагаше комуникационната линия на Съединенитѣ Армии. Географическото положение на Галиполския полуостровъ даваше възможностъ той да служи за база на една операция, която можеше да застраши тила на Съединенитѣ Армии на Чаталджа и блокадниятъ корпусъ подъ Одринъ. Заради това, на 6. XI, се заповѣда на началника на 7. п. дивизия, при първата възможностъ, да се приготви за превозъ по морето, отъ Солунъ за Деде-Агачъ.

За да се парализира възрастающата опасностъ отъ къмъ Галиполи, бѣше заповѣдано на генералъ Генева, на 8 ноемврий, да бѣде въ Гюмюрджина, а генералъ Ковачевъ, съ западниятъ отрядъ да пристигне въ Деде-Агачъ.

Породи се идеята отъ тѣзи войски да се организира една нова армия, която да се съсрѣдоточи около Малгара.

За подкрепа на Съединенитѣ армии въ този день се изпратиха по две дружини съ по една батарея, отъ Мидия и Родосто.

Относително здравословното състояние на III. армия бѣше донесено, че приблизително здрави хора имало въ пехотнитѣ полкове по 2000 щика, а въ тѣзи отъ 3. п. дивизия по 1500.

Числото на болнитѣ се увеличавало при днешната обстановка.

8 Ноемврий (21. XI.)

Особенъ интересъ представляватъ следващитѣ телеграми, размѣнени този день между помощникътъ на Главнокомандующия и К. С. А.

Съобщение отъ Щ. Д. А.: „преговоритѣ за примирие още не завършени. Турция, поради нашата неуспѣшна атака на 5 число, е насърдена твърде много; поради което сега е малко наклонна да иска примирие. По заповѣдъ на Н. Величество, ориентирайте въ този неблагоприятенъ изходъ началницитѣ на дивизиитѣ, които отъ своя страна да ориентиратъ полковитѣ си командири, за да видятъ лошитѣ послѣдствия отъ тия съ нищо неоправдани нерешителни действия, които настѣпиха тѣкмо тогава, когато трѣбаше да жънемъ плодотъ на нашитѣ победи. Пригответе се за сериозна борба. Вземете всички мѣрки за да подигнете духътъ на частитѣ. Назначете съ войскитѣ отъ втората линия ежедневно да се произвеждатъ непродължителни занятия. Запаснитѣ офицери, които сж се водили лошо отстранете отъ командването и предайте на сждъ. Имайте предъ видъ, че всичкитѣ сведения отъ Цариградъ ни третиратъ като разбити и победени подъ Чаталджа. Да понесемъ ли този срамъ?

„Положението предъ Васъ не е така много опасно, както се представлява тамъ. По нашитѣ изчисления тукъ, Вие не можете да имате срещу себе си повече отъ 80000 души, отъ които здрави низамски войски само 30000 души. Даже и ако се приеме за вѣрно, че Вашитѣ полкове сж достигнали цифрата 2000 души, пакъ за една сериозна отбрана Вие имате достатъчно сили. Сега щабътъ взема мѣрки да Ви се изпрати на първа рѣка едно подкрепление отъ 10000 души, а после 6 дни ще пристигне цѣлата Рилска дивизия, по-късно и Тракийската. Изпрати Ви се, така сжщо, и крепостна артилерия 12 орджия. *Въ щабътъ Ви ще е по-добре за работата да се обсъдятъ нѣщата съ по-големо спокойствие*, като се има предъ видъ, чо турцитѣ въ санитарно отношение стоятъ 10 пѣти по зле отъ насъ. № 987.

Генералъ Саввовъ.

Генералъ Димитриевъ, като отговоръ, изпрати следнитѣ телеграми:

„Не ми хваща сърдце да обвинявамъ войницитѣ, които атакуваха, че не сж си изпълнили дългътъ. Процентътъ на загубитѣ свидетелствува това. Въ нѣкои полкове той достигна до 50, а офицеритѣ 75; ние сме отблъснати, защото се бихме съ болни части. Ако насъ ни считатъ победени, то насъ победи не врагътъ. Ние ще изпълниме точно Вашитѣ заповѣди; но считамъ, обаче, за длъжностъ да доложя още веднажъ, че съ имеющитѣ средства ние не сме способни за активни действия, *защото тѣ би се свели къмъ атаката на единъ крепостенъ фронтъ съ открита сила*. Пасивно ще се удържаме до последня крайностъ, до гдето развиващата се, въ такива заплашителни размѣри, болѣсть ни позволи да държимъ оржието въ рѣце.“ № 1417.

„Считамъ за длъжностъ да доложя следващото за общото стратегическо положение на съединенитѣ армии:

„Следъ нашиятъ несполучливъ опитъ *до атакуваме съ открита сила Чаталджанската укрепена позиция*, противникътъ видимо се ободрилъ и почва да става твърде дързкъ. Той е съсредоточилъ огромно количество артилерия отъ всевъзможни калибри, въ която има и лежки крепостни орджия и захвана да води борба за артилерийско надмощие. Нашата артилерия, колкото и многочислена, въ краятъ на краищата, ще бѣде, вѣроятно, принудена да мълчи въ голѣмитѣ артилерийски състезания. защото за това нѣма нито надлежитѣ калибри, нито ще има достатъчни бойни припаси и ще бждемъ принудени да пазимъ средствата на артилерията главно за борба срещу неприятелската пе-

хота. Всѣки день неговитѣ части, имащи опрени на своя флотъ фланговетѣ си, ставатъ все повече и повече активни и твърде, вѣроятно е, че този флотъ ще се опита да направи нѣкой по значителенъ десантъ, нейде къмъ Родосто, Галиполи, или Мидия, Инияда и Подима. Да противодействуваме на тѣзи негови опити, ние почти че не разполагаме съ средства. *Тукъ е необходимо единъ стратегически подвиженъ резервъ, поне отъ една пълна дивизия, снабдена съ достатъчно подвижна артилерия, въ това число и планинска.*

„Втори резервъ би могълъ да се разположи нейде около Сарай или Люле-Бургасъ и да бжде готовъ да се навърли на противника веднага, щомъ той почне да се движи отъ брѣгътъ на вжтре. На самиятъ брѣгъ, въ поменатитѣ горе пунктове, трѣбваше солидни отбранителни застави, подобно на ония каквито бѣха Родостката и Мидийската и каквито не сж вече сега.

„Противникътъ всѣки день получава въ Чаталджанския плацдармъ (?) подкрепления и, *вѣроятно, не е далечъ деня, когато той, като наблъгне на фронта, за да ни прикове тукъ, ще може да стовари въ тила ни, значителни сили, за да се стреми да ни окръжи стратегически.* Такива негови атаки иматъ толкова повече шансове за успѣхъ, че тѣ се опиратъ на единъ макаръ старъ, но много по-силенъ флотъ, противъ който ние не разполагаме почти съ никакви срества за борба. Вънъ отъ това, и ние тукъ не сме въ цвѣтуще състояние: Нашитѣ пехотни полкове иматъ ефективъ бойци едва 2000 щика, а болестъта се увеличава и, ако настъпи едно лошо студено време, то тя ще достигне, несъмнено, още по-големъ и застрашителни размѣри. Опасявамъ се да не би поредѣлитѣ редове да бждатъ прекъснати при единъ силенъ напоръ на противника, *какѣвто той, следъ нѣколко дни ще бжде въ състояние да направи и болестъта, за жалость, силно е понижила духътъ на войската.* Повечето отъ половината офицери сж излѣзли отъ строя, а новопроизведенитѣ уви! не могатъ, по качество и авторитетъ да замѣнятъ излѣзлитѣ. *При тѣзи условия, моето мнение е, че насъ ни трѣбва, въ най-скоро време или една солидна подкрепа отъ две пресни дивизии най-малко, или незабавното спиране на военнитѣ действия по дипломатически редъ.* Направо сега последнѣто може да стане все още на сносни условия. Следъ една несполука тукъ, много мжно е да се предвидятъ последствията. Тѣй или иначе, ние сме решени тукъ да се държимъ до крайность, *но въпреки това, възможно е да бжде равносилно на катастрофа.*“

И въ това донесение се констатира тенденцията на К. С. А. да се занимава съ положението на армията на театъра на военнитѣ действия и да влиза въ ролята на върховното командване. Щѣше да бжде, обаче, по добре да се ограничи, изключително, съ командването само на повѣрената му армия и съ обмисленното изпълнение по поставенитѣ му цели. К. III. А. никога неподготви сериозно нито една операция, а това значително повлия върху неудовлетворителнитѣ резултати отъ първата Балканска кампания.

На 9. XI. нашитѣ миноносци атакували турския крайцеръ „Хамидие“.

Въ сжщия день се събщи на армиитѣ, че на 10. XI. ще се почнатъ преговоритѣ съ турцитѣ въ Биюкъ-Чекмедже за сключването на премирие и че е поискана една сръбска дивизия, която да дойде на Тракийския театъръ, за да се добие по-големъ тяжестъ при воденето на преговоритѣ за миръ.

На 10. XI. се заповѣда на командувачия на I. армия, да събщи на Турския главнокомандуващъ, за пристигането на нашата мисия и за прекратяването на военитѣ действия, въ участъкътъ около Биюкъ-Чекмедже.

Така злощастно се завърши атаката на Чаталджанската позиция, която неправилно бѣ насочена отъ помощникътъ на Главнокомандувачия и погрѣшно организирана и ржководена отъ Командувачия Съединенитѣ Армии.

На 3. XI. вечеръта генералъ Саввовъ дава заповѣдъ на Съединенитѣ Армии „да настѣпятъ и атакуватъ неприятелската позиция.“ Командувачиятъ съединенитѣ армии, буквално, за основа на своето разпореждане взема тази заповѣдъ и предприема атаката на Чаталджа, безъ да вземе въ съображение, че предстоеше да се атакува една организирана позиция, силна по природа, въоръжена съ тежка артилерия и захищавана отъ войски, които при Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургасъ, презъ време на петдневнитѣ боеве, дадоха доста доказателства за тѣхното упорство при отбранителнитѣ действия.

Помощникътъ на Главнокомандувачия, като познаваше Командувачия на Съединенитѣ Армии отъ боеветѣ при Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургасъ, трѣбваше да му даде повече указание, за да го предпази отъ неумението да атакува една организирана позиция, като насочи първоначално операциитѣ му така, щото да се избѣгнатъ опасноститѣ отъ една погрѣшна насока на военнитѣ действия и отъ една стремителна и главоломна атака на една позиция, която изискваше систематическо и постепенно приближаване по начинитѣ на ускарената атака, както това се диктуваше отъ военното изкуство.

Сдържанието на заповѣдта отъ 3. XI. за атаката на Чаталджанската позиция показва очебийно, че Помощникътъ на Главнокомандувачиятъ съвсемъ не е билъ запознатъ съ

атаката на една укрепена позиция и поставя като обектър за действие на 4. X. — настъпването и атаката ѝ. Възприета буквално тази заповѣдъ отъ К. III. А., атаката се свършва съ катастрофа.

Безъ да влизаме въ подробности, които не съставятъ предметъ на настъпающия трудъ, причинитѣ за нашата несполука при Чаталджа могатъ да се резюмиратъ така :

1) Липса на подготвителенъ периодъ, който да даде възможность да се събератъ доста данни за положението на турцитѣ и да се земе една изходна позиция, отъ гдето, подкрепени отъ ефикасното съдействие на нашата артилерия, да се насочатъ решителнитѣ действия.

2) Неправилно организиране на бойния редъ : 4 дивизии отъ I. и III. армии въ бойната линия и останалитѣ три дивизии въ разпореджанието на Командуващия Съединенитѣ Армии. Еднакви удари по цѣлия фронтъ, безъ да се насочатъ значителни сили на решителниятъ пунктъ. Една шаблонна атака по цѣлата бойна линия, безъ да се потърси превѣсъ въ нѣкой чувствителенъ пунктъ на неприятелското разположение.

3) Несполучливо назначаване, въ първата линия, на III. армия 3. и 9. п. дивизии, които бѣха изтощени отъ трудоветѣ и лишенията и деморализирани отъ холерата.

4) Липсата на куражъ и настойчивость да се доведе до край почнатото предприятие.

5) Впечатленността на Командуващия Съединенитѣ Армии и липсата на способность да се разпознае въ дадена тактическа обстановка.

6. Най-главно : брутално игнориране принципитѣ на тактическото изкуство.

И. Действията подъ Одринската крепость

На 25. X. (7. XI.). — Частитѣ отъ блокирующата армия сж стѣснили кръга на обложението така : чифл. Колакли (на лѣвия брѣгъ на р. Арда), Юрушъ, Кемалъ, разв. Карабулу, разв. Акъ-Бунаръ, южно отъ кота 61., Етапъ-кьой (на лѣвия брѣгъ на р. Тунджа), Кайпа, Демеранлъ, Оглу-паша На дѣсниятъ брѣгъ на р. Арда се изпратилъ единъ пехотенъ полкъ съ едно с. с. отдѣление, съ цель да земе и се утвърди на Карталъ-тепе. Два ескадрона отъ Лейбъ-гвардейскитѣ полкъ и три сръбски ескадрона се иамиратъ въ района Хавса, Баба-Ески, Лиле-Бургазъ за окончателно сключване на блокадна-та линия.

Въ сщия день било атакувано и заето Карталъ-тепе и се направило опитване за завладѣването на Папазъ-тепе.

На 27. X. вечеръта, положението на II. армия е било следващето : Конната бригада, съ главнитѣ си сили, въ Ди-

мотика. 8. п. дивизия, — 30. п. полкъ, съ едно с. с. артил. отд. на Карталъ-тепе; 3. п. бригада на линията Епчели, малко отстриани на р. Марица, източно отъ Юрушъ (51. и 52. п. полкове, 8. не с. с. арт. полкъ, 2 гауб. батареи и 1 с. с. батарея); 12. п. полкъ на 1 клм. източно отъ кота 152. Частитѣ продължавали да се окопаватъ. Постройката на моста на р. Арда било невъзможно. Опита да се прекаратъ съ отдѣлни понтони бойни припаси неуспѣшенъ.

Плевниската дивизия : 4. и 18. п. полкове сж въ Еспетли. Частитѣ отъ северозападния секторъ сж на сщитѣ мѣста.

По този начинъ, може да се каже, че въ този день Одринската крепость бѣ окончателно изолирана.

На 29. X., къмъ 10 ч. пр. пладне, турцитѣ предприели вилазка въ северо-западна посока отъ Одринъ, къмъ Карабулу, която, въ едно късо време, била отблъсната само съ артилерийски огънь.

На 2. XI., въ 3 часа пр. пл., противникътъ е предприелъ съ значителни сили вилазка срещу войскитѣ отъ западния секторъ; но, следъ половинъ часъ, той билъ отблъснатъ само съ артилерийски огънь.

Сщиятъ день, въ 3 часа 10 м. сл. пл., противникътъ отъ Ташъ-табия е обстрелвалъ съ артилерийски огънь чифл. Кьосе-Хамза, но безъ никакъвъ резултатъ.

Кърджалийскитѣ отрядъ, подъ командата на генералъ Генева, е атакувалъ противника на северъ отъ Мустанлъж, гдето го отблъсналъ и заелъ последния населенъ пунктъ.

Конната бригада на полковникъ Танева, насочена къмъ Деде-Агачъ, на 2. XI. вечеръта е нощувала въ гр. Софлу.

На 12. XI. полковникъ Таневъ отблъсналъ преднитѣ части на Гюмюрджинския турски отрядъ, който заелъ позиция при с. Теке.

Било направено разпореджане генералъ Генева съ Кърджалийския отрядъ на 11. X. да настѣпи къмъ Деде-Агачъ, за да атакува противника, като изпрати 1 дружина и две орждия презъ Гюмюрджина, с. Сачанлъжкъ, кота 910, за да затвърди връзката съ отряда на полковникъ Танева.

На 13. XI. полковникъ Таневъ е донесълъ : 1) че противникътъ продължава да заема позицията си при Мерхамлъж; сщщо и той се разположилъ съ отряда си на югъ отъ Карабунаръ, гдето се укрепилъ; 2) понеже отрядътъ на генералъ Генева билъ още твърде далечъ и на 14. XI. не можелъ да се приближи до Мерхамлъж, то той отложилъ атакуването на неприятеля на следващиятъ день, 15. XI.

На 14. XI. полковникъ Таневъ донесалъ : 1) че противникътъ, още презъ нощъта на 12—13 почналъ да минава на лѣвиятъ брѣгъ на р. Марица, при с. Керменли, като импровизовалъ мостъ отъ телеграфни жици; 2) и че съ отрядътъ си щѣлъ да настѣпи на 14 сутринъта.

Заповѣда се полковникъ Таневу да преследва неприятеля по петитъ му; усили се отряда на полковникъ Салабашева съ още една дружина отъ 28 п. полкъ, като му се съобщи за започнатото прехвърляне войскитъ на Яверъ паша.

Телеграфически се направи разпореждане до Родопскиятъ и Кърджалийскиятъ отряди да настѣпятъ най-енергично къмъ Димотика.

На 15. XI., полковникъ Таневъ съобщи, че на 14 того, въ 10 часа сл. пл., Яверъ-паша подписа условията за предаването на повърения му отрядъ, въ съставъ 9 табура, 2 батареи и 2 картечници.

16. XI. — На Кърджалийскиятъ отрядъ се заповѣда, следъ като се присъедини македонс-одринската бригада на полковникъ Пчеларова и остави войски за гарнизонъ въ Деде-Агачъ, да се отправи за Малградъ.

На Родопскиятъ отрядъ се предписа, да се съсрѣдоточи и настѣпи за Узунъ-Кюпрю.

На 17. XI. началника на Айроболскиятъ отрядъ донесе: че частъ отъ турскитъ войски успѣли да се прехвърлятъ на лѣвиятъ брѣгъ на р. Марица и по околни пѣтища да отстѣпятъ къмъ Урша и Булаиръ; че вечерята отрядътъ щѣлъ да се съсрѣдоточи и достигне линията Кара-Бунаръ, Дорханъ. Заповѣда му да се заеме проходите презъ Куру-дагъ и Дорханъ и да изпрати силни авангарди, за да разузнаватъ по посоката Урша, Кавакъ, Шаркъой, Еносъ.

Кърджалийски отрядъ.

Хасковскиятъ отрядъ на 8. X. завзе гр. Кърджали. На 11. XI., този отрядъ се отправи къмъ II. армия подъ Одринъ, като остави две дружини отъ 40. п. полкъ и 4. не с. с. артил. отд. отъ 2. план. полкъ въ гр. Кърджали за одържанието на този пунктъ, до пристигането на подкрепления.

По разпореждането на Щ. Д. А., постепенно се изпращаха въ гр. Кърджали допълняющи и опълченски дружини, както и 3. македоно-одринска бригада, отъ които се формирова Кърджалийскиятъ отрядъ. На 18. X., коменданта на Търново-Сейменъ, подполковникъ Петковъ Добри, бѣше назначенъ за началникъ на този отрядъ, а на 1. XI. тази длъжностъ се повѣри на началника на македоно-вдринското опълчение, генералъ Генева.

Съставътъ на този отрядъ къмъ 1. XI. бѣше следващиятъ: 1. сборенъ полкъ — 3. и 4. п. дружини отъ 40. п. полкъ и опълченскитъ дружини 1. призивъ отъ 32 военно-полково окръжие, — 3 дружини.

2. сборенъ полкъ — сборната допълняща дружина отъ 1. и 6. п. полкове, допълнящата дружина отъ 10. п. полкъ и опълченскитъ дружини 1. призивъ отъ 10. и 16. полкови военни окръжия — четири дружини.

4. не с. с. артилерийско отдѣление отъ 2. план. полкъ.

$\frac{1}{2}$ ескадронъ отъ 3. коненъ полкъ и една картечна рота.

Въ сжщиятъ день пристигналъ въ гр. Кърджали генералъ Генева и на 2. XI. встѣпилъ въ командуването на отряда.

Задачата на Кърджалийскиятъ отрядъ е бѣше следващата: да охранява р. Арда при гр. Кърджали, като настѣпи незабавно презъ Мжстжнлж и Гюмюрджина за Деде-Агачъ, съ цель да бие и разпрѣсне неприятелскитъ башибозуци и партиитъ отъ разбититъ турски войски, да умиротвори края и да завладѣе Деде-Агачъ.

На 2. XI. е пристигналн македоно-одринската бригада, въ съставъ отъ 4 дружини, която е влѣзла въ състава на отряда.

На 4. XI. Кърджалийскиятъ отрядъ заелъ изходното си положение, на югъ отъ гр. Кърджали, и настѣпилъ срещу Мжстжнлж, гдето ималъ среща съ единъ малкъ неприятелски отрядъ, който отстѣпилъ на югъ.

На 5. XI. отрядътъ продължилъ движението си, но, споредъ полученитъ сведения, неприятеля е отишълъ по долината на р. Сюютлю на прохода „Балканъ-тореси“ (кота 768), гдето се разположилъ за отбрана.

Настѣпването на отряда се продължило и на следующиятъ день. На 6. XI. неприятелятъ, следъ слаба престрелка, се оттеглилъ къмъ казания по-горе проходъ. Вечерята отрядътъ се разположилъ за ношуване около с. Махмудларъ срещу северниятъ изходъ на „Балканъ-тореси.“

Съ телеграма отъ 5. XI., на командуващия II. армия се е съобщавало, че Кърджалийскиятъ отрядъ е оставенъ въ негово разпореждане и че задачата на отряда е да разчисти района между Димотика и Гюмюрджина отъ башибозуци, сжщевременно като прикрива тила и фланга на блокадната армия подъ Одринъ.

При това още се е съобщавало, че полковникъ Таневъ, съ конната бригада и съ доброволческата бригада на подполковникъ Пчеларова, днесъ достига с. Бедекли, по долината на р. Марица, на северо-изтокъ отъ Деде-Агачъ.

Турцитъ заемали позиция между височинитъ 768 и 900 на „Балканъ-тореси.“ На 7. XI. било заповѣдано да се атакува тази позиция.

На 9. XI., Кърджалийскиятъ отрядъ се разположилъ на квартири въ гр. Гюмюрджина.

Въ този день, началникътъ на отряда получилъ заповѣдь да настѣпи къмъ Голѣмъ-Дервентъ, за да прогони отъ тамъ неприятеля и да влѣзе въ връзка съ генералъ Танева при Софлу или по на югъ, който билъ завладѣлъ гр. Деде-Агачъ, но билъ принуденъ да отстѣпи, понеже къмъ Голѣмъ-Дервентъ имало около 4000 башибозуци.

На 12. XI., отрядът е достигналъ п прохода Кирка. Вечерта той е ношувалъ : рекогносцировочниятъ отрядъ въ Деде-Агачъ ; 1. и 2. сборни полкове въ с. Кирка ; 3. македоно-одринска бригада въ Калайджи-дере ; 11. Сърска дружина въ с. Доганъ-Хисаръ.

На 13. XI. вечерта, отрядътъ достигналъ съ авангарда Дуръ Али-кьой, а съ главнитъ си сили с. Дервентъ, а рекогносцировочниятъ отрядъ се спрѣлъ на позицията, на височинитъ северно отъ гр. Фере. Въ това време части отъ Родопскиятъ отрядъ били заели гр. Двде-Агачъ.

На 14. XI., отрядътъ настѣпва къмъ г. Фере. Вечерта частитъ ношуватъ въ следващитъ пунктове : 3. македоно-одринска бригада въ с. Османджикъ ; 2. сборенъ полкъ въ с. Биюкъ-Вакжфъ ; 1. сборенъ полкъ и щабътъ на отряда въ Кючюкъ-Вакжфъ.

Като се вземе въ внимание, че презъ този день отрядътъ на полковникъ Танева ношувалъ южно отъ с. Теке, а преднитъ части на Хайроболскиятъ отрядъ въ с. Куруджи-кьой и по гребена юго-западно отъ сщщото село (по лѣвия брѣгъ на р. Марица), може да се каже, че въ този день е било завършено пълното окръжаване на отряда на Яверъ-паша.

Началникътъ на отряда се разпоредилъ на 15. XI. да се атакува турската позиция при с. Мерхамлж.

Въ 5 часа предъ плаене на 11, се получили сведения отъ полковникъ Танева, че Яверъ-паша съ цѣлиятъ си отрядъ се предалъ. При всичко това, началника на Кърджалийскиятъ отрядъ, като ималъ предъ видъ вѣроломството на турцитъ, решилъ да изпълни заповѣданото вече настѣпване.

Въ този день, отъ Щ. Д. А. се получава заповѣдъ щото отрядътъ, като остави една действаща дружина въ Деде-Агачъ, съ другитъ части да се отправи, съ усиленни маршове, за Димотика.

Предъ видъ умората на войскитъ, обаче, отрядътъ останалъ на почивка въ Фере и Кючукъ-Вакжвъ на 16. и 17. ноемврий.

На Началника на Кърджалийския отрядъ било заповѣдано, следъ като Македоно-Одринската бригада на полковникъ Пчеларова се присъедини къмъ отрядътъ, да се отправи за Малградъ, а следъ това да побърза да пристигне съ отряда си въ Кешанъ.

К. На Родопскиятъ и Македонскиятъ фронтове.

Родопски отрядъ.

На 25 октомври, Родопскиятъ отрядъ продължилъ движението си за Сересъ и поради силниятъ дъждъ насила упѣлъ, съ главнитъ си сили, да достигне въ Зеляхово.

Едва на 27. и 28. X. частитъ, съ големи мъчнотии, се прибрали въ Сересъ.

На 30. X. е направено и разпоредение за съсредоточаването на отряда къмъ гр. Драма, гдето се завършва окончателно на 2. XI. и на 3. сщщи е направено разпоредение за настѣпването на отряда къмъ ст. Букъ.

На 5. XI., отрядътъ настѣпилъ къмъ гр. Ксанти. На 7. XI., той взелъ безъ бой този градъ. Тукъ се присъединилъ и 21. п. полкъ, който действуваше отъ къмъ Чепеларе.

На 8. и 9. XI. на отряда се даде дачивка, поради голѣмата умора на хората и добитъкътъ по извнредно лошитъ планински пѣтеки и мъчнотиитъ за прехрана.

Получена била заповѣдъ отъ Главната Квартира да се настѣпи най-енергично, съ форсировани маршове къмъ Деде-Агачъ.

На 13. XI., частитъ на отряда пристигнаха въ Деде-Агачъ и се дало почивка на 14. и 15.

Отъ 16. до 22, ноемврий отряда се предвигналъ до крартирния си районъ, около Узунъ-Кюпрю.

7. п. Рилска дивизия.

На 25. X. частитъ продължаватъ настѣпванието. Вечерта тѣ сж достигнали : 1. бригадътъ—13 полкъ Дохранъ, 26. п. Владая ; колоната на полковникъ Чилингирова с. с. Кеседжи, Долни-Порой ; 3. п. бригада Негованъ.

На 26. частитъ сж насочени за Солунъ. Днесъ отрядътъ се срещналъ съ конната грѣцка бригада въ Гювезна.

На 27. X. гр. Солунъ е заетъ отъ нашитъ войски. Началникътъ 7. п. дивизия е изпратилъ до Н. В. Главнокомандщиятъ следващата телеграма : „Солунъ отъ днесъ е подъ скиптърътъ на Ваше Величество.“

На 8. XI се телеграфира на началника на 7. дивизия да започне прнвозката на дивизията отъ Солунъ за Деде-Агачъ.

Предъ видъ трудността на товарението и разтоварянето на войскитъ на параходитъ, както и мъчнотията за снабдяване съ хранителни и фуражни припаси, заповѣда се на 7. п. дивизия да изпрати по море само една бригада, а всички останали части да се движатъ по обикновенитъ пѣтища, като използватъ желѣзницата за Димотика.

На 23. XI., Щ. Д. А. е направилъ разпоредение щото 7. п. дивизия да се разквартирова въ района : Баба-Ески, Имамъ-Базаръ, Павлово, Хаденъ, Мандра, Алапли.

Заклучение.

Балканската война, през 1912 г., бѣ едно сериозно изпитание, на което се подлагаше българската армия, следъ 40 години отъ нейното съществуване. Презъ времето на това изпитание, българското офицерство даде най-вѣски доказателства за своята организаторска и бойна способностъ; то подготви и води нашата армия противъ въоръженитѣ сили на Турската империя, която, по военна мощъ и традиции, стоеше много по-горе отъ Българското царство.

Следъ обявяването на съединението въ 1885 г., българската войска биде изоставена отъ рускитѣ кадрови офицери. Нашитѣ млади капитани се принудиха да водятъ сами войната противъ сърбитѣ, а следъ войната — да застанатъ на чело на войсковитѣ части и висши военни управления. Началото бѣше трудно, защото младитѣ български капитани бѣха лишени отъ обширна военна култура и практическа опитностъ, толкова необходими за организацията, обучението, подготовката и командването на малкитѣ и голѣми единици.

При всичко това, българското офицерство, безъ ничия помощъ, безъ съдействието на никакви чужди миссии, каквито имаше въ нѣкои отъ нашитѣ съседи, съ трудъ и самообразование, преодолѣ всичкитѣ мъжнотии и, въ единъ непродължителенъ срокъ време, издигна по между си такива висши офицери, които съ достоинство почнаха да заематъ първитѣ длѣжности въ армията и да я направляватъ съответственно въ пѣтя на една плодovitа дейностъ, въ всѣко отношение.

Следъ като българското офицерство се почувствува на краката си, то се зае съ организацията на армията, съ нейното обучение и съ подготовката ѣ за война на различнитѣ фронтове. За основа на нашата военна организация се прие принципътъ на задължителната и лична военна повинностъ; снабди се армията съ военни устави на български езикъ; създаде се известна военна литература; взеха се мѣрки да се приготвятъ задграница офицери по генералщабното, артилерийското и инженерно ведомства. Съ една дума, се възприеха всички мѣрки, които бѣха необходими за да се гарантира висшето командване на армията съ образовани и достойни началници.

Надлежно внимание бѣше обърнато и върху материалната частъ на армията. Набави се малокалибърна пушка за пехотата и скорострелни орждия за артилерията; но не въ достатѣчно количество. Въпросътъ за тѣжката и конна артилерия бѣше окончателно разрешенъ. Тѣжката ни артилерия бѣше недостатѣчна, а обсадниятъ паркъ броеше едва 90 орждия дълги и къси, които не бѣха достатѣчни за действие, да-

же, и противъ най-малката крепостъ. Колкото до конната артилерия, то бѣше изработенъ само единъ типъ на конно орждие и се свърши съ това.

За отбраната на морскитѣ ни пристанища и крайбрежия имаше една малка флотилия, която можеше да служи само като ембрионъ на това, което трѣбваше да състави морската ни отбрана.

Що се отнася до облѣклото, снаряжението и обувкитѣ на армията, то тя бѣше поставена въ най-неудовлетворителни условия. Правеха се всички усилия, за да се попълнятъ тѣзи недочети; но, поради липса на парични срѣдства, армията почна войната, лишена отъ много свои материални нужди. На първо мѣсто трѣбва да поставимъ липсата на санитарни материали и медикаменти.

До войната, за липсата на нужнитѣ материални средства на армията бѣха известни и правителството и народното представителство; но, никога не се дадоха нужнитѣ парични суми, подъ предлогъ че нѣма пари. Това положение на нѣщата бѣше причина нашата действаща армия да трѣгне на война недостатѣчно облѣчена, неснарядена, необута и лишена отъ най-необходимитѣ технически средства. Телефони, телеграфи и радиотелеграфи имаше въ недостатѣчно количество. Аероплани се купиха презъ времето на самата война. По тѣзи причини, свръзката между частитѣ и висшитѣ командни единици бѣше неудовлетворителна, съ което се затрудняваше командването на частитѣ и организирането на маневрирането. А разузнаване въ въздухътъ нѣмаше почти никакво. Ако нашата въздушна разузнавателна служба би била сигурна, то нѣмаше да действуваме въ тъмнината и нещѣхме да изпуснемъ случайтѣ за преследването на неприятеля. Въобще може да се каже, че техническитѣ срѣдства въ армията бѣха съвсемъ недостатѣчни.

Строевата подготовка на частитѣ може да се счита едва удовлетворителна. Поради икономически съображения, наборитѣ не стоеха подъ знамената опредѣления срокъ, обучението имъ не се завършваше, стрелбата не винаги се преминаваше пълния курсъ; що се отнася до маневрената способностъ на частитѣ, то оставаше много да се желае, поради унищожаването въ последно време на сборнитѣ лагери и малкитѣ маневри съ тритѣ рода орждия.

За тактическата подготовка на строевитѣ офицери бѣше направено доста. Решаването на тактически задачи и полскитѣ поездки бѣха сериозна школа за тактическата подготовка на среднитѣ строеви началници. Що се касае до подготвянето на висшитѣ началници въ армията, то бѣше направено твърде малко. Липсата на ежегодни голѣми маневри, поради икономически причини, отсъствието на единъ наученъ центъръ за висшето командване, допринасяше твърде много за

отсъствието на обща доктрина за воденето на войната и на голѣмитѣ операции. А произходътъ на висшитѣ началници отъ разни учебни заведения, още по-вече спомагаше за пораждането на разногласие въ тѣхнитѣ видове.

Преди самата война, въ Българската армия липсваше една авторитетна личностъ, стояща на челото ѝ, която да се заеме съ подготовката на голѣмитѣ началници. Началникътъ Щаба на Армията, по своето положение и рангъ, поради известниятъ принципъ на старшинството, за който яко се придържаха нѣкои отъ старшитѣ началници, нѣмаше нужната властъ, за да се постави като началникъ при всденето на маневритѣ и занятията въ полето и по картата.

Маневритѣ презъ 1910 г., между Стара-Загора и Сливенъ и крепостнитѣ маневри въ 1912 г. въ гр. Шуменъ, свидѣлствуваха очебийно за недостатъчната подготовка на нашитѣ по-голѣми строеви началници. Направенитѣ, обаче, бележки се приеха като лични оскърбления.

За висшето командване за война уставътъ за полската служба въ армията бѣше се спрѣлъ на пруската система: Главнокомандуващъ (Държавниятъ глава) или нѣкое специално лице, назначено по случаятъ, и началникътъ щаба на армията, който може да остане като такъвъ и за действащата армия. Началникътъ Щ. Д. А., отъ името на Главнокомандуващиятъ ржководеше операциитѣ, като се осланяше по този начинъ, върху авторитета и властта му.

Презъ времето на воденето на операциитѣ, Н. Щ. Д. А. срещна голѣми мъчнотии, поради липса на единство на доктрината и предвзетитѣ идеи и подозрѣния на нѣкои отъ висшитѣ началници въ действащата армия. По нѣкога, нѣкои отъ командуващитѣ армииитѣ отмѣняваха разпорежданията му и даваха нова насока на военнитѣ действия.

Това неправилно схващане на атрибутитѣ на висшитѣ командни длѣжности произхождаше отъ отсъствието на една здрава военна доктрина, която да почива върху принципитѣ на военното изкуство.

При всички тѣзи недостатѣци, българската армия, въ Балканската война, превъзхождаше неприятеля въ морално, материално и командно отношение. Първитѣ срещи, между дветѣ войски, показаха моралното надмощие на българитѣ, а добититѣ резултати въ боеветѣ, — тактическото и бойно превозходство надъ команднитѣ органи въ турската армия, която биде сломена въ продължение на единъ месецъ. Ако не бѣхме прибѣрзали съ атаката на Чаталджанската позиция, Балканската война, въ първиятъ си периодъ, щѣше да се свърши съ пълното поражение на турцитѣ и съ окончателенъ миръ. При всичко това, независимо отъ перипетиитѣ на войната, българското воинство изпълни успѣшно дълга си къмъ Отечеството.

СЪДЪРЖАНИЕ :

Стр.

Оперативни проекти :

Проектътъ отъ 1903 год.	5
„ „ 1904 год.	22
„ „ 1908 год.	28
„ „ 1911—1912 год.	46

Военни действия :

Мобилизация и съсрѣдогочаване на българската армия	74
Почване на войната	95
Настѣпване на армията	98
Движението къмъ Лозенградъ	108
На Родопския и Македонския фронтове	128
Сражението при Люле-Бургазъ, Бунаръ-Хисаръ	132
Действията подъ Одринската крепостъ	165
На Родопския и Македонския фронтове	172
Стратегическиятъ маршъ къмъ Чаталджа	176
Атаката на Чаталджанската позиция	183
Решението за атаката на Чаталджанската позиция	187
Следъ боеветѣ на Чаталджа	195
Действията подъ Одринската крепостъ	200
Кърджалийски отрядъ	202
На Родопския и Македонския фронтове	205
Заклучение	206